

ISSN 0453-8048

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 930

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 64

Видається з 1965 року

Харків
2010

Вісник містить статті з актуальних проблем когнітивної лінгвістики (концептології та теорії категоризації), дискурсології, семантики і прагматики, лексикології, лінгводидактики германських та романських мов. Також наводяться матеріали з міжкультурної комунікації та етнокультурних проблем лінгвістики. Статті висвітлюють новітні результати, отримані харківськими та українськими науковцями у галузях романо-германської філології та методики викладання іноземних мов.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 13 від 26 листопада 2010 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

О.І. Давидов, канд. іст. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

В.П. Кривенко, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

В.О. Самохіна, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

С.О. Швачко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)

Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права)

В.О. Ужик, канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції
Усі статті рецензовані

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2010.

ЗМІСТ

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

С.О. Швачко ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>МАЛО</i> В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	6
И.В. Змиєва ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ТИПАЖ <i>МАКЛЕР</i> : СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПТА	10
М.Ю. Антонова ПЕРЕЛІЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФРЕЙМОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “РИЗИК” У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ	17
О.В. Ваховская СИМВОЛИКА ГРЕХА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ	22
О.М. Гончарук КОГНІТИВНІ ОПЕРАЦІЇ У ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ	31
В.В. Кукушкін МЕТАФОРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ЗНАМЕНИТИСТЬ</i> У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ	37
І.В. Рубцов КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СУФІКСАЛЬНИХ ДЕРИВАТИВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЛЕНЗІ США	43
О.В. Харченко СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ДИСОНАНС ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЛУЗУВАННЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ГУМОРІ	48
ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА	
Л.Р. Безугла ДО РОЗМЕЖУВАННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ТА ДИСКУРСИВНИХ ІМПЛІКАТУР	55
П.Н. Донец ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ	62
Л.М. Волкова СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛИЙСКИХ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРОВ	67

О.О. Нагорна ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК У СТРУКТУРІ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	73
І.Ю. Скрипнік НАЦІОНАЛЬНІ ВІДЗНАКИ ПАРЕМІЙ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ВЕСІЛЛЯ ТА ЙОГО ТРАДИЦІЇ (на матеріалі української, англійської та італійської мов)	77
А.В. Ярхо РЕФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ХЕДЖИНГ ЯК СТРАТЕГІЯ ЕТИКЕТИЗАЦІЇ У ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ СТАТТІ: КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ	82
О.Л. Балацька ОБ'ЄКТИ КРИТИКИ В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ СТАТТІ	91
В.О. Велівченко ЕКСПЛІКАЦІЯ ЕМОЦІЙ МОВЦЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЕМОТИВНОМУ ДИСКУРСІ	97
Е.В. Зимич СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ УХАЖИВАНИЯ	104
І.М. Панченко ДІАХРОНІЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ АДРЕСАТНИХ ЗАЙМЕННИКІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	110
Л.М. Рябих ОСОБЛИВОСТІ МЕТАКОМУНІКАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ЛЕКЦІЇ	115
А.М. Суддя ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗНАЧЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ- ПРИКМЕТНИКІВ (на матеріалі німецькомовного художньо-публіцистичного дискурсу)	120

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

І.Ю. Онищук ПРОСТРАНСТВО И ВРЕМЯ В РОМАНЕ-ТРИЛЛЕРЕ О ВАМПИРАХ	125
С.І. Сотникова ЗАСОБИ КОМІЗМУ В ОНОМАСТИКОНІ НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК	131
Н.Н. Чуприна ДИФФЕРЕНЦІАЦІЯ КАТЕГОРИЙ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ І ІНТЕРТЕКСТА	136

Л.Г. Гладкоскок ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ “СВІТЛИЙ – ТЕМНИЙ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	141
І.П. Довбня СУЧАСНІ ОНІМНІ МАРКЕРИ ФРАНКОМОВНОГО, АНГЛОМОВНОГО Й УКРАЇНОМОВНОГО ПРОСТОРУ ЯК НАСЛІДОК МОВНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ	147
С.В. Кирилюк НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ <i>ДОРОГА</i> В НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ	153
В.П. Крижановська КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННСВІ ФОРМИ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ НОВЕЛИ (на матеріалі новели Артура Шніцлера “Traumnovelle”)	158
О.Я. Мастерова ФЕЛЬЕТОН КАК ТИП ТЕКСТА В СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОМ И СТИЛИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТАХ (на матеріалі німецькоязычного фельєтона)	164
О.В. Омецинська ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯННЯ У ПОРТРЕТНОМУ ОПИСІ (на матеріалі англомовних прозових творів першої половини ХХ ст.)	170
І.М. Яремчук НІМЕЦЬКОМОВНА ПРИТЧА У ТИПОЛОГІЧНОМУ І ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ	175
ЛІНГВОДИДАКТИКА	
Я.В. Довгополова НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ	181
М.В. Рябих, М.О. Князева ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ	186
В.С. Кузьміна, Т.К. Меркулова ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ 4 КУРСА ФАКУЛЬТЕТА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ	193
М.А. Рубцова ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПОХІДНІЙ ЛЕКСИЦІ НА МОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ	197

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'37

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *МАЛО* В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

С.О. Швачко, доктор філол. наук (Суми)

У статті розглянуто питання омовлення концепту *МАЛО* в англomовному дискурсі. Вивчаються лексичні морфемні та фразеологічні засоби вербалізації *МАЛО*. Фокусується увага на семантичній конгруенції лексем *little, small*. Намічаються перспективи подальшого вивчення проблеми в дистантних мовах.

Ключові слова: англomовний дискурс, вербалізація, концепт, парадигма.

С.А. Швачко. Вербализация концепта *МАЛО* в англоязычном дискурсе. В статье исследуется вопрос оязыковлениа концепта *МАЛО* в англоязычном дискурсе. Изучаются лексические, морфемные и фразеологические средства вербализации *МАЛО*. Фокусируется внимание на доминантных номинациях *little, small*.

Ключові слова: англоязычный дискурс, концепт, вербализация, парадигма.

S.A. Shvachko Verbalization of Concept *SMALL / LITTLE* in the English Discourse. The article in question deals with the concept *SMALL / LITTLE* in the English discourse, its verbalization by morphemic, lexical and phraseological means. Attention is being focused upon the semantic congruency of *little* and *small*. Perspective vectors are being considered.

Key words: concept, discourse, the English language, paradigm, verbalization.

Концепт *МАЛО* (об'єкт дослідження) омовлюється в англomовному дискурсі (предмет дослідження) по-різному з огляду на результати когнітивної діяльності, шляхи пізнання, іманентність мовної системи та мету дослідження. Актуальність аналізу є вельми валоративною з огляду на тенденції комплексного, системно-функціонального осмислення природи парадигматичних груп, з одного боку, та малодослідженості зазначеної проблеми, з іншого, мета дослідження заключається у розпізнанні корпусу позначення *МАЛО*, в ідентифікації параметрів вербалізаторів. **Матеріалом** аналізу слугують аутентичні лексикографічні джерела, емпіричний матеріал, вилучений із сучасних англomовних текстів. Методологічним обґрунтуванням слугують теоретичні положення, доробки знаних учених України та зарубіжжя [1; 3; 4; 5; 7; 8; 11].

В англійській мові базовими номінаціями концепту *МАЛО* виступають лексеми *small, little*. Лексикографічна паспортизація верифікує релевантність зазначених слів, презентує їх синонімічні паралелі в експлікації адгерентних одиниць. Сага про варіативність *small* та *little*, про їх форми заслуговує на особливу увагу. У словниках значна увага приділяється їх кластерам та синонімічним потенціям у домені коментування. Пор. *small of less than usual size, weight, amount, force, importance; small arms (guns to be held in one or both hands for firing); small beer, small potatoes (of little importance); small change (money in coins); smallest room (toilet); small fry (unimportant person); small hours (morning hours after midnight); small minded (limited or ungenerous); smalls (small articles or underclothing, handkerchiefs).*

Близькі за наявністю квантитативної семи *small, little* номінують ознаки дискретних та недискретних референтів. Лексема *little up* при цьому адитивно актуалізує конотативні відтінки, має оціночне забарвлення. Пор. англ. *Small rabbit, small house, little water, little world*. Сага про варіативність слів, їх форми заслуговує на особливу увагу на прикладі лексеми *little*, яка звучить алітеративно у секундарних конструюваннях типу *last but not least*. У дериватах *hopeless, fearless* суфікс *-less* десемантизувався, не зберіг квантитативної семи вихідної одиниці (Тут має місце явище граматикизації форми *-less* від *little*, трансформації в афіксальну морфему). Адгерентними одиницями виступають вторинні утворення зазначених слів, паралельні номінації концепту МАЛО, які інтегровані прозорими та скритими, експліцитними та імпліцитними однойменними семами. Пор. англ. *smallness, littleness, belittle, the least, little-go, microcosm, minimum, atom, cell*. Досліджуваний концепт омовлюється конститuentами різних мовних рівнів. Серед морфем виокремлюються афікси дименціонального наповнення. Пор. англ. *booklet, minishirt, hillock, cockerel, birdie, duckling, wolfing*. Ефект плеоназму спрацьовує у конструюванні *smallest*: значення МАЛО позначається тут кореневою морфемою та суфіксом. У топонімі *Lesser Asia* спрацьовує також ефект плеоназму. Серед експлікаторів досліджуваного поняття значне місце (домінуюче) посідає алонім *small*, якому значно поступає *little*. Пор. англ. *Brook “a small stream”, detail “a small part of a hole”, dot “a very small round spot or mark”, dram “a very small quantity of drink”, in driblets “little by little”, elf “a small fairy supposed to live in woods or caves”, microcosm “a little world”*.

Семантична девіація лексем *small, little* є вельми прозорою у фразеологічній царині, в якій контрастивно семантизується “мало::багато”. Цей метафоричний зсув зберігає когнітивну пам’ять носіїв мови, маркує вектори еволюції квантитативних слів, їх секундарних утворень, зберігаючи при цьому семантичні віхи конструювання (від конкретного до абстрактного, від предметного до кількісного, від точного до приблизного, а також – не-

визначеного, від кількісного до якісного, а також – до спустошеного) [9;10]. Пор. англ. *Many a little makes a mickle; Least sad and soonest mended; Drinking a lot, living a little; The more know the less speak; Truth needs not many words*; укр. *Говори мало, слухай багато; З малої хмари великий дощ*. У прислів’ях цього типу сема “мало” представлена поліаспектно: вербалізується, імплікується та антонімізується. У цей процес залучаються як кореневі морфемі, так і їх форми та вторинні конструювання.

Синтаксичне буття номінацій МАЛО представлено в моделях AdjN та AdvV. Пор. англ. *Little green men, Little Fox, take very little pain, a small isle, a very small portion, a small movement, to sleep a while, to read little, to become less, to seem small*. Наприклад: *He knows a little of everything; after a little you will feel better; from little up he has made a less of reading*. Зазначені полілексемні одиниці мають тенденцію до трансформування (лексикалізації словосполучень). Пор. *small hours, small change, little ones, a little way*, тощо.

Маркерами ознак фізичного (прямого) або метафоричного (непрямого) буття референта слугують лексикографічні тлумачення. Пор. англ. *Atom “the smallest particle of an element that can exist alone in the combination with other atoms”; baby “a baby car”; dash “water with a dash of whisky”; Lilliputian “very small”; midget “an extremely small person”, “dwarf”*.

Лінгвістична “поведінка” номінацій досліджуваного поняття залежить від природи ознак субстантивів або процесів, від наявного корпусу номінацій, від шляхів виміру, від мовної системи, дії її “вічного двигуна” – словотвору. Лексикалізація вихідних одиниць препарує процес детермінологізації квантитативних одиниць на позначення чисел та міри – числівників, слів міри та ваги, які є вагомими джерелами поповнення корпусу вербалізаторів концепту МАЛО. Пор. англ. *Ounce “a weight measure unit” @ “a small quantity”; an ounce of love; span “a linear measure unit” @ “a short space of time”, “a brief life”*.

Поняття “мало” омовлюється різними частинами мови, які семантизують відповідно ознаки

предметів та процесів. Пор. англ. *Minority of problems, few books, to minimize obstacles, to drink little*. Числівники англійської мови вербалізують МАЛО у фразеологічному контексті, позначаючи при цьому назви чисел малого рангу. Аналогічною є “поведінка” слів міри та ваги. Пор. англ. *to say a word of two, two heads are better than one, an ounce of love, scruples of consciousness* [9; 10].

Серед стилістичних засобів виокремлюється *litotes*, що перегукується римовою алітерацією зі словами *little ways, little singer, from little up*. Маркованими є також паралельні конструкції типу англ. *The more you forget – the less you know; the great talkers are little doers*. Граматична парадигма лексеми *little* позначена значною варіабельністю (*little – littler, less, lesser – littlest, least*, що свідчить про фреквентивне та давнє вживання лексеми *little*).

Лексема *little* є частотною у текстах фольклору, казок, дитячих віршиків, пісень як таких, що розповідають про оцінне ставлення людей до реальних та ірреальних подій. Пор. **Little Jack Horner** – *one of Robin Hood's followers in old English stories. He is called Little John as a joke because he is big and strong* [12, p. 814]; **the Little Mermaid** – *a fairy tale by Hans Christian Anderson in which a Mermaid (a woman with a fish's tail instead of legs) changes her fish's tail for legs, even though this is very painful, because she loves a human prince. But the prince marries a human princess instead and the Little Mermaid dies* [12, p. 814]; **Little People** – *fairy people*; **Little Red Riding Hood** – *a character in the children's story*; **Little Miss Muffet** – *a character from a Nursery Rhyme (an old song or poem for young children). She is a young girl who is frightened by a spider and runs away:*

*Little Miss Muffet
Sat on a tuffet
Eating her curds and whey;
There came a great spider,
Who sat down behind her
And frightened Miss Muffet away.*

Little Jack Horner – *a character from a Nursery Rhyme (an old song or poem for young children):*

*Little Jack Horner sat in a corner
Eating his Christmas pie.
He put in his thumb
And pulled out a plum
And said: 'What a good boy am I!'*

Базові лексеми номінацій концепту МАЛО (*small, little, few*) позначені специфічним семантичним дизайном, епідигматичними потенціями, сплесками деквантифікації та стилістичним шармом. Паспортизація зазначених слів за аутентичними лексикографічними джерелами [12; 13; 14] верифікує їх семантичні девіації, спільні та відмінні множинники, адгерентність до концепту МАЛО (див. табл. Семантичне навантаження вербалізаторів концепту МАЛО).

Таблиця 1

Семантичне навантаження вербалізаторів концепту МАЛО

<i>little</i>	<i>small</i>	<i>few</i>
Small in size 1, 2	Small in size 1,2	Small in number
amount 3	amount 3	not many
number	quality	rare (3)
degree	duration	
quantity	value	
not enough	weight	
not much	force	
short	little	
young 4	not large	
unimportant 5	unimportant 5	
trivial	young 4	
attractive (12)	limited (12)	

Семантичний дизайн номінацій МАЛО обіймає множинники (алоніми, синоніми), конгруентність яких обчислюється за формулою обсягу (V), спільними (C) та конкретними значеннями, притаманними кожному слову (m + n) [2; 6]. Формалізація семантики слів *small, little* представлена у формулі таким чином: $V = 2 \times C / m+n$

$$V(\text{small} :: \text{little}) = 2 \times 5 / 12 + 12 = 10 / 24 = 0,4;$$

$$V(\text{few} :: \text{little}) = 2 \times 2 / 12 + 3 = 4 / 15 = 0,27;$$

$$V(\text{few} :: \text{small}) = 2 \times 2 / 12 + 3 = 4 / 15 = 0,27.$$

Семантична конгруентність *little :: small* перевищує семантичне наповнення лексеми *few*. Семан-

тичний обсяг *little* (12), *small* (12) значно перевищує *few* (3). Лексемам *small* і *little* притаманні вектори квантитативності та квалітативності. Лексема *few* відрізняється квантитативним шармом.

Типологічне вивчення концептуалізації та категоризації (на матеріалі номінацій МАЛЮ) є вельми валоративним та перспективним удистантних мовах. Філологічний досвід свідчить, що немає незначних слів. Значущими при цьому є їх системно-функціональне буття, дієвість принципів динамізму, адаптивності та антропоцентризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А.Д. Белова. – К., 1997. – 300 с.
2. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С.Г. Бережан. – Кишинев : Штиинца, 1979. – 372 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова. – М. : Изд-во Моск. ун-та., 1997. – С. 90–93.
5. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі / А.П. Мартинюк // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 9–12.
6. Минзак О.В. Коэффициент антонимичности параметричных прикметников линейного размера за парами (на материале английской речи) / О.В. Минзак // Научный вестник Черновицкого университета. Германская филология. Вип. 441–443. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 103–107.
7. Морозова Е.И. Мировоззренческие параллели в трактовке содержания терминов “дискурс”, “контекст”, “ситуация” / Е.И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 897. – С. 99–105.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
9. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском, украинском языках / С.А. Швачко. – К. : Виц. школа, 1981. – 143 с.
10. Швачко С.О. У царині номінативних та комунікативних одиниць / С.О. Швачко – Суми : СумДУ, 2010. – 168 с. (Збірник наукових праць).
11. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192–195.
12. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Person Education Limited, 2005. – 1620 p.
13. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / T.F. Hoad. – Oxford University Press, 1993. – 576 p.
14. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publication, 1993. – 1248 p.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ТИПАЖ МАКЛЕР: СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПТА

И.В. Змиёва, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматривается лингвокультурный типаж МАКЛЕР как особый вид концепта, в структуре которого присутствуют понятийный, социокультурный и ценностный компоненты. Прослеживается взаимосвязь личность – языковая личность – лингвокультурный типаж. Рассматриваются средства объективации концепта МАКЛЕР.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурный типаж, маклер, средства объективации, структурные компоненты.

І.В. Змієва. Лінгвокультурний типаж МАКЛЕР: Структурні особливості концепту. У статті розглядається лінгвокультурний типаж МАКЛЕР як особливий вид концепта, у структурі якого є понятийний, соціокультурний та ціннісний компоненти. Приділяється увага взаємозв'язку особистість – мовна особистість – лінгвокультурний типаж. Розглядаються засоби об'єктивациі концепта МАКЛЕР.

Ключові слова: засоби об'єктивациі, концепт, лінгвокультурний типаж, маклер, структурні компоненти.

I. Zmiyova. Lingvocultural Type BROKER: Structure of the Concept. This article focuses on the lingvocultural type BROKER as a specific kind of a concept which structure includes notional, sociocultural and value components. The attention is paid to the correlation personality – language personality – lingvocultural type. Verbal and non-verbal means that characterize BROKER are analysed.

Key words: broker, concept, lingvocultural type, structural components, means of concept presentation.

На современном этапе развития антропоцентрической лингвистической парадигмы внимание исследователей направлено на изучение человека как языковой и коммуникативной личности. “Языковая личность – вот та сквозная идея, которая, как показывает опыт ее анализа и описания, пронизывает все аспекты изучения языка и одновременно разрушает границы между дисциплинами, изучающими человека, поскольку нельзя изучать человека вне его языка” [7, с. 3].

Актуальность данного исследования обусловлена, с одной стороны, лингвокогнитивным ракурсом анализа, а с другой – тем, что маклер, как одна из ключевых фигур современных рыночных отношений и участник предпринимательской деятельности, представляет собой типаж, “узнаваемый по специфическим характеристикам вербального и невербального поведения и выводимой ценностной ориентации” [8, с. 13].

Объектом нашего исследования являются концептуальные характеристики лингвокультурно-

го типажа МАКЛЕР, а предметом – вербальные и невербальные средства объективации данного концепта в языке. Таким образом, взаимосвязь личность – языковая личность – лингвокультурный типаж является основой для решения поставленной задачи.

Материал исследования включает средства номинации представителей профессии “маклер” в английском языке. Существуют типы маклеров, различающиеся по функциям и месту работы, а именно: *aircraft broker, customs broker, deep discount broker, forex broker, insurance broker, investment broker, freight broker, joint venture broker, marriage broker, mortgage broker, real estate broker, retail broker, ship broker, sponsorship broker, stock broker, yacht charter brokers* и т.п. [1]. В данной работе рассматривается маклер как представитель фондовой биржи, т.е. *биржевой маклер*.

Цель исследования – определить лингвокогнитивные характеристики, присущие биржевому

маклеру и составляющие в совокупности концепт МАКЛЕР, его социальный статус, речевые, поведенческие и ценностные признаки.

Личность как категория философская, социологическая и психологическая – это структура, включающая социально значимые качества, приобретенные в совместной деятельности и в общении. Индивид становится личностью в процессе освоения социальных функций и развития самосознания, т.е. осознания своей самотождественности и неповторимости как субъекта деятельности и индивидуальности, но именно в качестве члена социума. Структура личности в целом может быть представлена схемой: общечеловеческие свойства (ощущения, восприятия, мышление, память, воля, эмоции); социально-специфические черты (социальные установки, роли, ценностные ориентации); индивидуально-неповторимые черты (темперамент, сочетание ролей, самосознание) [14].

Языковая личность представляет собой предмет изучения лингвоперсонологии – самостоятельного направления анализа, выделяемого в рамках антропоцентрических исследований языка, объектом внимания которого является субъект и его языковые проявления. Лингвоперсонология как интегративная область гуманитарного знания базируется на достижениях лингвистики, литературоведения, психологии, социологии, культурологии [10].

Под языковой личностью понимают “совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание и восприятие им речевых произведений (текстов) которые различаются а) степенью структурно-языковой сложности, б) глубиной и точностью отражения действительности, в) определенной целевой направленностью” [9, с. 245].

Структура языковой личности складывается из трех уровней: вербально-семантического, или лексикона личности; лингво-когнитивного, представленного тезаурусом личности, в котором запечатлен “образ мира”; мотивационного, или уровня деятельностно-коммуникативных потребностей, отражающих прагматикон личности, т.е. систему ее целей, мотивов, установок и интенциональнос-

тей [там же, с. 238]. Кроме того, в содержание языковой личности включают систему ценностей или жизненных смыслов, культурологический и личностный компоненты [13, с. 53]. Все эти составляющие, в конечном счете, и превращают языковую личность в лингвокультурный типаж.

Лингвокультурный типаж (термин В.И. Карасика) – это типичный член этносоциальной группы, узнаваемый образ представителя определенной культуры, совокупность которых и составляет культуру того или иного общества [8, с. 8]. Термин “лингвокультурный типаж” акцентирует внимание, с одной стороны, на значимости такой личности для понимания соответствующей культуры, а, с другой стороны, на изучении этой личности с позиций лингвистики. “Будучи абстрактным ментальным образованием, лингвокультурный типаж представляет собой в исследовательском отношении разновидность концепта. Это концепт, содержанием которого является типизируемая личность. Соответственно, можно выделить образную, понятийную и ценностную сторону у концепта “лингвокультурный типаж N” [там же, с. 9].

Понятийный компонент концепта МАКЛЕР

Маклер – торговый посредник, профессионально занимающийся посредничеством при покупке и продаже товаров, ценных бумаг, услуг, страховых, способствующий заключению сделок купли-продажи путем сведения партнеров. Биржевые маклеры входят в состав персонала биржи, ведут торги и регистрируют устное согласие брокеров продавца и покупателя на заключение сделки [11; 12].

В английском языке концепт МАКЛЕР вербализуется лексемами *broker* и *trader*, в русском и украинском – лексемами *брокер* и *маклер*. По данным энциклопедий понятие *брокер* определяется как:

A broker is a party that mediates between a buyer and a seller. A broker who also acts as a seller or as a buyer becomes a principal party to the deal. A broker is, strictly speaking, an exchange member who is actually executing the purchase or sales order in the “pit”, on the exchange, as a service to

the client or the firm for which that salesman works [1].

A *trader* (finance) – someone who buys and sells financial instruments such as stocks, bonds, derivatives, etc. [23].

При этом значение *биржевой маклер; спекулянт* стоит в переводных словарях только на третьем месте. Слово *брокер*, которое является прямой транслитерацией английского *broker*, в русском и украинском языках, тем не менее, имеет другое значение: **Брокер** (от англ. *broker*) – юридическое или физическое лицо, выполняющее посреднические функции между продавцом и покупателем, между страховщиком и страхователем (страховой брокер), между судовладельцем и фрахтователем и получающее вознаграждение в виде комиссионных. *Брокер* на рынке ценных бумаг – торговый представитель, юридическое лицо, профессиональный участник рынка ценных бумаг, имеющий право совершать операции с ценными бумагами по поручению клиента и за его счёт [1]. Согласно действующему в Украине законодательству, *брокер* – физическое лицо, являющееся уполномоченным лицом брокерской конторы или участника торгово-информационной системы, которое заключает гражданско-правовые договора относительно ценных бумаг, которые предусматривают оплату ценных бумаг против их поставки новому владельцу на основании договора поручения или комиссии за счет своих клиентов [2].

Однако, слово *брокер* появилось в русском и украинском языках и стало активно употребляться сравнительно недавно, во второй половине 20-го века. До этого времени употреблялось слово *маклер*, что подтверждается данными толковых словарей – отсутствием лексемы *брокер* и наличием лексемы *маклер* [3, с. 130; 4, с. 291; 15, с. 48, 296]:

Маклер (от нем. *Makler*) – на биржах и пристанях, посредник между продавцом и покупщиком, записывающий и укрепляющий сделки [4, с. 291].

Таким образом, английская лексема *broker* объединяет значения двух лексем – *маклер* и *брокер*.

Социокультурный компонент концепта МАКЛЕР

Этот компонент наполняется следующей информацией: период существования типажа, внешний облик, возраст, пол, происхождение и образование, место жительства и стиль жизни, сфера деятельности, семейное положение, хобби, коммуникативное поведение [5, с. 71–75].

Период существования типажа насчитывает несколько веков: сейчас в мире действует около 200 фондовых бирж [17], причем самой старой считается Амстердамская Фондовая Биржа, которая была основана в 1602 году Голландской Ост-Индской компанией. К одним из первых также относится Нью-Йоркская фондовая биржа, основанная в 1792 году [16]. Еще одним подтверждением давнего возникновения данного типажа может послужить этимологический анализ слова *broker*. По данным словарей, **broker** – late 14c., from Anglo-Norm. *brocour* (= small trader), from Anglo-Fr. *abrokur* (= retailer of wine, tapster); perhaps from Port. *alborcar* (= barter), but more likely from O.Fr. *brocheor*, from *brochier* (= to broach, tap, pierce (a keg), from *broche* (= pointed tool), giving original sense of *wine dealer*, hence *retailer*, *middleman*, *agent* [19]. За период существования фондовых бирж само понятие работника данного учреждения трансформировалось. Причиной тому послужили всевозможные изменения в обществе, индустриализация и т.д.

Внешний облик. Данная характеристика типажа МАКЛЕР непосредственно связана с ценностной ориентацией, а также его профессиональными особенностями. Важную роль для оценки личности, ее статуса, материальной обеспеченности, образовательного уровня и т.д. играет одежда: в дресскод маклера входят темные костюмы, белые рубашки, галстуки и классическая обувь. Некоторые фондовые биржи также используют спецодежду, обязательно наличие бейджа с информацией о маклере. Однако сейчас многие маклеры работают он-лайн и наличие строгого костюма не является неотъемлемой частью их повседневной жизни. Довольно часто костюм заменяется повседневной сдержанной и удобной одеждой, хотя

презентабельный внешний вид остается непременным атрибутом данного типажа.

Возраст: средний. Маклер всегда ассоциируется с человеком средних лет, который уже достиг определенного социального статуса, а также приобрел определенный опыт работы. Для того чтобы стать членом любой биржи, нужно получить сертификат. Данная процедура требует как капиталовложений, так и определенного уровня знаний и умений. В настоящее время возраст маклера обычно составляет около 30 лет. Это связано с быстрым развитием информационных технологий, их широким применением в работе маклера, а также способностью молодого поколения быстрее осваивать и принимать нововведения.

Пол: мужской – женщина-маклер скорее исключение, чем правило. Эта характеристика подтверждается использованием исключительно местоимения *he* в специальных текстах

Происхождение и образование. Представители лингвокультурного типажа МАКЛЕР относятся к среднему классу, несмотря на то, что четкие критерии для определения понятия “средний класс” отсутствуют, а границы его размыты и неопределенны. Кроме того, сам средний класс делится на *lower middle*, *middle middle* и *upper middle*, где место маклера – посередине [13].

Немаловажным в данной характеристике является образование. Как уже упоминалось, для получения лицензии нужно иметь определенный багаж знаний и умений. Кроме того, само место на бирже стоит довольно дорого (по данным Нью-Йоркской фондовой биржи на 30 декабря 2005 года одно место маклера стоило 3550000 долларов США [22]). Стоит еще упомянуть о престижных учебных заведениях, в которых уделяют особое внимание правильной речи, а также дают хорошую профессиональную подготовку. Любой маклер в начале своей карьеры не получает высокий пост на фондовой бирже. Для того, чтобы считаться высококлассным специалистом, нужно заработать себе репутацию. Многие начинают с низших должностей и в течение определенного времени достигают того уровня, на котором они хотят работать. Период этого времени зависит от имеющихся уме-

ний и навыков работы. Примером может послужить биография одного из ведущих специалистов в области ценных бумаг Фари Хэмзи:

Fari is a graduate of Princeton University with a BSE degree in financial engineering and studied equity & debt derivatives under financial pioneers Jack Shelton, Ed Thorp, Richard Roll and Bob Geske at the UCLA Anderson Graduate School of Management. He was a director of strategic planning at Northrop Grumman Corporation's Aircraft Group and served for eleven years on the Board of Directors of Electronic Clearing House (ECHO), now an Intuit company (INTU) [20].

Место жительства и стиль жизни. Местонахождение жилья маклера зависит от его места работы. Фондовые биржи, как правило, расположены в больших городах, а это место очень шумное. Как признак высокого социального статуса, маклер выбирает тихий и уютный пригород для отдыха после работы. Также возможны элитные квартиры в самом городе, но только в том случае, если у маклера нет семьи. В основном, под данную характеристику подпадает большой дом с бассейном в элитном пригороде.

Сфера деятельности. Сфера деятельности фиксирует особенности коммуникативного поведения типажа. Маклеры, как и весь мир, подчиняются новым тенденциям в технологиях. Последние, в свою очередь, способствуют ускорению работы, повышению трудоспособности, а также уменьшению ошибок из-за человеческого фактора. Современные технологии очень тесно переплетаются с деятельностью маклера, т.к. дают возможность в доли секунды связываться с покупателями и продавцами в любой точке мира и тем самым экономят рабочее время и повышают прибыльность. В свою очередь, упомянутые технологии влияют на коммуникативное поведение маклера. В обиход входят новые слова, которые называют данные технологии – *SuperDOT*, *BBSS*, *NYSE e-Broker* и др. Например:

SuperDOT (Super Designated Order Turnaround System) is an electronic system used to place orders for stocks that are listed, which usually

refers to those trading on the NYSE. The SuperDOT order-routing system facilitates the transmission of both market and limit orders directly to the trading post (and specialist) where the particular security is traded. This allows for a more efficient transaction because the order can be delivered directly to the specialist rather than phoned down to a floor trader and done manually.

BBSS is an electronic system used by the NYSE to send orders between brokers and trading booths on the floor of the exchange. The BBSS is an extremely efficient way to direct order flow.

NYSE e-Broker – as a wireless, hand-held order management tool, the NYSE e-Broker enables brokers to electronically manage order flow and communicate directly with customers from anywhere on the floor of the Exchange .

Семейное положение: типичный маклер имеет жену и двоих детей. Чаще всего маклер посвящает свое время работе, а жена занимается воспитанием детей.

Хобби. Как правило, это сама работа маклера. Многие представители данного типажа посвящают все свое время работе, тем самым не оставляя места для другого занятия. Также, к хобби маклера можно отнести разного рода дорогостоящие удовольствия. С помощью работы маклер получает деньги, чтобы удовлетворить свои потребности и осуществить свои мечты.

He (Jordan Belfort) used his first Wall Street bonus to buy a white Ferrari because he'd seen Don Johnson drive one in Miami Vice and he once racked up a \$700,000 hotel bill [18].

Коммуникативное поведение лингвокультурного типажа. В своей речи маклер оперирует множеством специальных терминов и профессиональных жаргонизмов. Это обусловлено спецификой работы, которая требует предельной четкости высказываний, а также минимума затрат на разговоры. Важной коммуникативной характеристикой лингвокультурного типажа МАКЛЕР является *невербальное общение*. Эта техника появилась в начале 1970-х годов и в настоящее время постепенно заменяется информационными технология-

ми, которые позволяют общаться на расстоянии. Но именно общение при помощи жестов является “визитной карточкой” биржевого маклера. Невербальное общение все еще применяется и существуют даже специальные школы, которые дают профессиональную подготовку в этой сфере, т.к. даже малейшая ошибка может стоить миллионы.

В руководстве к использованию жестов, разработанном Чикагской биржей, говорится, что сигналы руками, при помощи которых брокеры общаются друг с другом во фьючерсной торговле, представляют собой уникальную систему коммуникации:

Hand signal – the sign language of futures trading – represent a unique system of communication that effectively conveys the basic information needed to conduct business on the trading floor. The signals let floor brokers and order clerks know the quantity, price and expiration month of an order; the specific type of order, and to check on the status of an order [21].

Применение жестов (сигналов руками) поощряется во время торгов в операционном зале фондовых и товарных бирж на основании:

- скорости и эффективности

Hand signals enable fast communication over what can be long distances (as much as 30 or 40 yards) between the pits and order desks and within the pits themselves.

- практичности

Hand signals are more practical than voice communication because of the number of persons on the floor and the general noise level.

- конфиденциальности

Hand signals make it easier for customers to remain anonymous, because large orders do not sit on a desk, subject to accidental disclosure” [21]

Оценочный компонент концепта МАКЛЕР

Для анализа данной составляющей рассматриваемого типажа обратимся к тем ценностным ориентирам, которым следует любая биржа, т.к. маклер будет соотносить свою профессиональную

деятельность именно с этими ориентирами. Эти признаки по-разному представлены в сознании тех, кто относит себя к этой группе и тех, кто противопоставляет себя ей. Для изучения ценностной составляющей в лингвокультурном типаже МАКЛЕР в качестве материала для анализа были использованы высказывания с “мотивирующим оценочным контекстом” [7, с. 43], иллюстрирующие профессиональную и обыденную концептосферы.

Биржевая система должна гарантировать честные торги для всех желающих. Само английское слово *securities*, эквивалентом которого в русском является *ценные бумаги* [24], делает акцент на стабильной экономике, а также на стабильности и безопасности капиталовложений (ср. *security* = безопасность, надежность). Фондовые биржи, а значит и маклеры, как их представители, несут на себе огромную ответственность перед обществом в целом, т.к. именно в их руках находится благополучие, как отдельных вкладчиков, так и нации в целом. Выводимая ценностная ориентация данного типажа положительна, например:

The financial markets are an important part of our daily lives. Making sure we are financially secure is a vital part of how our economy grows. And investing in securities is often a significant component of an investor's portfolio.

В обыденном сознании простых людей типаж МАКЛЕР нередко приобретает негативную окраску. Это часто происходит после того, как в СМИ появляется красочное описание стиля жизни того или иного маклера. Яркий пример – рассказ о Джордане Белфорте [18], маклере-миллионере, который зарабатывал огромные суммы путем обмана вкладчиков:

As a 31-year-old multimillionaire stockbroker, Belfort once sank his 167ft motor yacht, complete with seaplane and helicopter, after overruling the captain and taking it into a Mediterranean storm. He organised a midget-throwing contest to entertain brokers on his trading floor. And when he wasn't completely out of his head on drugs, or getting executive relief from prostitutes in the presidential suites

of luxury hotels, the man nicknamed the Wolf of Wall Street was presiding over a firm that swindled investors out of \$200 million in a shares fraud that landed him and his chief confederates in prison

После двух лет в тюрьме и потери всех денег, Джордан Белфорт говорит о своих проблемах, а также о проблемах ценностных ориентаций маклеров в целом [18]:

I was a great salesman and I was driven to make money. Those were God-given assets. But I had some God-given detriments, mainly that I was emotionally immature, insecure and I had a predisposition to instant gratification. In finance, the additional problem is the way the money is made. You make all this money but there's nothing attached to it. You make your money buying and selling the ingenuity of other people. There's an 'emptiness' to that sort of money. So the bankers and brokers try to fill the void with material possessions – and when that's not enough, with drugs. Heavy drug-taking is «pervasive» on Wall Street

Таким образом, позитивной ценностной характеристикой является честность сделок в профессиональной сфере и соблюдение общепринятых этических норм в личной. Негативная заключается в стремлении к быстрому обогащению обмана вкладчиков, в наркотиках, расточительстве и т.п.

Проведенный интегративный анализ с учетом лингвокультурных, психологических и семантических параметров, а также использование данных смежных наук – философии, психологии, социологии, культурологии позволил доказать, что лингвокультурный типаж МАКЛЕР является особым рода концептом, объединяющим лингвокогнитивные характеристики биржевого маклера с его речеповеденческими, социальными и ценностными признаками.

Так как концепт МАКЛЕР раскрывает себя в процессе взаимодействия с другими, то перспективным направлением считаем анализ использования в речи данного типажа ситуативно-обусловленных лексических единиц.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брокер [Электронный ресурс] : электрон. энцикл. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Брокер>.
2. Брокер [Электронный ресурс] : электрон. слов. – Режим доступа: <http://www.ricardo.com.ua/guide/glossary/broker>.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т.1. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – 700 с.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т.2. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – 700 с.
5. Дмитриева О.А. Лингвокультурный типаж “ФРАНЦУЗСКИЙ БУРЖУА” / О.А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типаж: Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 68–81.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
7. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж “РУССКИЙ ИНТЕЛЛИГЕНТ” / В.И. Карасик // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типаж: Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 23–57.
8. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В.И. Карасик, О.А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типаж: сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 4–23.
9. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 264 с.
10. Лингвоперсонология [Электронный ресурс] : электрон. слов. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/217202.html>.
11. Маклер [Электронный ресурс] : электрон. слов. – Режим доступа: <http://www.efremova.info/search/?cx=partner-pub>.
12. Маклер [Электронный ресурс] : электрон. энцикл. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Маклер>.
13. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре: Монография / В.А. Маслова. – М.: Гнозис, 2007. – 320 с.
14. Мурылев В. Структура коммуникативной личности [Электронный ресурс] / В Мурылев // Электронное научное издание “Аналитика культурологии” / Тамбов. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2008. – Режим доступа: <http://analiculturolog.ru/old/index.php?module>.
15. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. – 848 с.
16. Самая старая фондовая биржа [Электронный ресурс] : электрон. энцикл. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Амстердамская_фондовая_биржа.
17. Список фондовых бирж [Электронный ресурс] : электрон. энцикл. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Список_фондовых_бирж.
18. Belfort J. Confessions of the Wolf of Wall Street [Электронный ресурс]: – Режим доступа: – <http://www.telegraph.co.uk/news/features/3635727/Jordan-Belfort-Confessions-of-the-Wolf-of-Wall-Street.html>.
19. Broker [Электронный ресурс]: электрон. слов. – Режим доступа: <http://www.etymonline.com/index.php?term=broker>.
20. Fari Hamzei [Электронный ресурс] : – Режим доступа: – <http://www.youtube.com/HamzeiAnalytics>.
21. Hand Signals [Электронный ресурс]: – Режим доступа: – <http://www.oxfordfutures.com/docs/Handsignals.pdf>.
22. Historical Seat Prices [Электронный ресурс]: – Режим доступа: – <http://www.nyse.com/about/newsevents/1174040353411.html>.
23. Trader [Электронный ресурс] : электрон. энцикл. – Режим доступа: <http://en.wikipedia.org/wiki/Trader>.
24. Securities [Электронный ресурс]: электрон. слов. – Режим доступа: <http://lingvo.abbyyonline.com/ru/en-ru/securities>.

ПЕРЕЛІЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФРЕЙМОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “РИЗИК” У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

М.Ю. Антонова (Київ)

У статті досліджуються лінгвокогнітивні механізми реалізації перелічення в економічному дискурсі. Перелічення розглядається як засіб фреймової організації концепту “ризик” у банківській системі. Виявлена ієрархія фреймів для представлення знань про стереотипну ситуацію ризику у банківській системі засвідчує здатність перелічення до структурування фахових знань.

Ключові слова: економічний дискурс, концепт, перелічення, ризик у банківській системі, фахові знання, фрейм.

М.Ю. Антонова. Перечисление как средство фреймовой организации концепта “риск” в банковской системе. В статье исследуются лингвокогнитивные механизмы реализации перечисления в экономическом дискурсе. Перечисление рассматривается как средство фреймовой организации концепта “риск” в банковской системе. Выявленная иерархия фреймов для представления знаний о стереотипной ситуации риска в банковской системе свидетельствует о способности перечисления структурировать профессиональные знания.

Ключевые слова: концепт, перечисление, профессиональные знания, риск в банковской системе, фрейм, экономический дискурс.

M. Antonova. Enumeration as a means of frame organization of the concept *risk* in the banking system. Linguocognitive characteristics of enumeration are investigated on the material of economic discourse. Enumeration is treated as a means of frame organization of the concept *risk* in the banking system. The determined hierarchy of frames representing a stereotyped situation of risk in the banking system gives a key to understanding enumeration as a means of domain-specific knowledge construction.

Key words: concept, domain-specific knowledge, economic discourse, enumeration, frame, risk in the banking system.

Об’єктом статті є перелічення в економічному дискурсі, а предметом – перелічення як засіб фреймової організації концепту “ризик” у банківській системі.

Мета дослідження полягає у виявленні ролі перелічення як засобу організації фахових знань.

Матеріалом слугує річний фінансовий звіт *Bank of America* 2001 року.

Актуальність розвідки зумовлена дослідженням фахової мови, що лише нещодавно виокремилось у власну гілку лінгвістики [3, с. 138], і залученням підходу, який поєднує комунікацію, знання та когніцію до аналізу фахової інформації та дає можливість спостерігати за взаємодією між окремими експертами і їхньою дискурсивною спільнотою створюючи простір для опису розвит-

ку значення концептів [7, с. 60] в межах економічного дискурсу.

Ризик є невід’ємною складовою банківської діяльності, а його дослідження та аналіз є необхідною частиною процесу складання та ведення фінансової звітності, в якій відображаються результати діяльності банку [1; 4; 5]. Під фреймом “ризик” ми розуміємо структуру даних для представлення знання про стереотипну ситуацію ризику у банківській системі. Багатоаспектність та складність концепту “ризик” потребує залучення ієрархії фреймів для розробки комплексного механізму структурування даних.

У досліджуваному матеріалі вершиною головного фрейму є концепт “ризик”, що заповнюється слотами, які представляють його види: слот 1: кре-

дитний ризик, слот 2: ринковий ризик та слот 3: відсотковий ризик та слотами, які підпорядковані виконанню дій над названими ризиками, а саме: слот 4: аналіз ризиків, слот 5: оцінка ризиків та слот 6: управління ризиками.

Ринковий ризик є вершиною субфрейму зі слотами, що слугують концептуалізації причин виникнення даного виду ризику – слот 1: несприятливі зміни, слот 2: ділові операції та слот 3: фінансові продукти.

Вершиною ще одного субфрейму є процес “управління ризиками”, де слот 1: цілі управління ризиками, слот 2: світове управління ризиками, слот 3: світова інвестиційна банківська діяльність в управлінні ризиками, слот 4: функції комітету з управління ризиками, слот 5: управління кредитним ризиком, слот 6: управління ринковим ризиком та слот 7: управління відсотковим ризиком.

Звернемось до матеріалу.

Слот 1 головного фрейму: кредитний ризик:

Credit risk arises through the extension of loans and leases, certain securities, off-balance sheet letters of credit and financial guarantees, unfunded loan commitments and through counterparty exposure on trading and capital markets transactions [BA, с.54].

Елементи перелічення концептуалізують кредитний ризик називаючи причини його виникнення. Йдеться про відстрочення сплати позик та лізингу, цінних паперів, позабалансових акредитивів і фінансових гарантій, короткострокових кредитних зобов'язань, а також ризик контрагента під час торговельної діяльності та операцій на ринку капіталу.

Слот 2 головного фрейму / вершина субфрейму 1: ринковий ризик:

Слот 1 субфрейму 1: несприятливі зміни як чинник ринкового ризику:

Market risk is the potential of loss arising from adverse changes in market rates, prices and liquidity [BA, с. 64].

В переліченні здійснюється концептуалізація ринкового ризику через називання несприятливих змін в ринкових ставках, цінах та ліквідності як причин виникнення цього виду ризику.

Слот 2 субфрейму 1: ділові операції як чинник ринкового ризику:

The Corporation is exposed to market risk as a consequence of the normal course of conducting its business activities. Examples of these business activities include market making, underwriting, proprietary trading, and asset/liability management in interest rate, foreign exchange, equity, commodity and credit markets, along with any associated derivative products [BA, с. 64].

Елементи перелічення називають ділові операції, в наслідок здійснення яких виникає ринковий ризик, а саме: формування ринку, андеррайтинг, власні торгові операції, управління активами / пасивами через відсоткову ставку, валютні операції, капітал, товари та кредитні ринки, а також будь-які похідні продукти.

Слот 3 субфрейму 1: фінансові продукти, що є чинниками ринкового ризику:

Financial products that expose the Corporation to market risk include securities, loans, deposits, debt and derivative financial instruments such as futures, forwards, swaps, options and other financial instruments with similar characteristics [BA, с. 64].

У вищенаведеному випадку констатуємо ієрархізацію перелічення. Розгалуження останнього елементу головного ряду призводить до утворення підрядного перелічувального ряду, який слугує конкретизації інформації. Елементи головного ряду об'єктивують фінансові продукти, що спричинюють ринковий ризик (цінні папери, позики, депозити, боргові та похідні фінансові інструменти), в той час як підрядний перелічувальний ряд конкретизує види похідних фінансових інструментів (ф'ючерси, форварди, свопи, опціони та інші фінансові інструменти з подібними характеристиками).

Слот 3 головного фрейму: відсотковий ризик:

Factors that may impact interest rate risk include local, regional and international economic conditions, levels, mix, maturities, yields or rates of assets and liabilities, utilization and effectiveness of interest rate contracts and

the wholesale and retail funding sources of the Corporation [BA, с. 33].

Елементи перелічення називають фактори економічного характеру, що мають вплив на відсотковий ризик. Йдеться про місцеві, регіональні та міжнародні економічні умови, клас, структуру, терміновість, прибутки або ставки активів та пасивів, використання та ефективність відсоткових контрактів та оптових і роздрібних джерел фінансування.

Слот 4 головного фрейму: аналіз ризиків:

We are now taking a more holistic view of risk than ever before by incorporating analyses of credit, market and operational risk into all strategic, financial and associate plans [BA, с. 3].

У вищенаведеному випадку має місце взаємодія двох перелічувальних рядів підпорядкована інкорпорації аналізу основних видів ризиків (кредитного, ринкового та операційного) в стратегічні, фінансові та асоційовані плани банківської політики.

Слот 5 головного фрейму: оцінка ризиків:

The cost of capital for each business is based on an assessment of its specific credit, market and operational risk [BA, с. 54].

Оцінка основних видів ризиків в даному випадку є фактором від якого залежить вартість капіталу бізнесу.

Слот 6 головного фрейму / вершина субфрейму 2: управління ризиками:

Слот 1 субфрейму 2: ціль управління ризиками:

The Corporation's goal in managing risk is to produce appropriate risk-adjusted returns, reduce the wide volatility in earnings and increase shareholder Value [BA, с. 54].

Елементи перелічення слугують концептуалізації мети управління ризиком, що полягає у генеруванні належної дохідності з урахуванням ризику, зменшенні коливання рівня прибутку та збільшенні акціонерної вартості.

Слот 2 субфрейму 2: світове управління ризиками:

Global Risk Management provides both corporate clients and investors with sales,

trading and research for interest rate, commodity and credit derivatives and foreign exchange products [BA, с. 30].

Елементи перелічувального ряду слугують концептуалізації банківських послуг (продажу, торгівлі та дослідження відсоткової ставки, товарних і кредитних деривативів та валюто-обмінних продуктів), що надаються корпоративним клієнтам та інвесторам у результаті глобального управління ризиком.

Слот 3 субфрейму 2: світова інвестиційна банківська діяльність в управлінні ризиками:

In addition, Global Investment Banking provides risk management solutions for our global customer base using interest rate, equity, credit and commodity derivatives, foreign exchange, fixed income and mortgage-related products [BA, с. 41].

У переліченні концептуалізується управління ризиком із залученням відсоткової ставки, капіталу, кредитних та товарних деривативів, валютних операцій, фіксованого доходу та іпотечних продуктів.

Слот 4 субфрейму 2: функції комітету з управління ризиками:

The Asset and Liability Committee reviews aggregate balance sheet exposures, including trading positions, recommends balance sheet capital allocations and recommends changes in the market risk profile [BA, с. 54].

Комітет з управління активами і пасивами переглядає агреговані балансові показники, рекомендує балансовий розподіл капіталу та зміни в профілі ринкового ризику.

Слот 5 субфрейму 2: управління кредитним ризиком:

The Corporation's overall objective in managing credit risk is to minimize the adverse impact of any single event or set of occurrences. To achieve this objective, the Risk Management group works with lending officers, trading personnel and various other line personnel in areas that conduct activities involving credit risk to maintain a credit risk profile that is diverse in terms of product type, industry concentration,

geographic distribution and borrower or counterparty concentration [BA, с. 55].

Взаємодія двох перелічувальних рядів підпорядкована концептуалізації інформації стосовно управління кредитним ризиком та виявленню сутності поняття профілю кредитного ризику. Елементи першого перелічувального ряду називають персонал (кредитні інспектори, персонал підрозділу торгових операцій та інший лінійний персонал), з яким необхідно працювати з метою зменшення чинників кредитного ризику. В другому перелічувальному ряді концептуалізуються складові профілю кредитного ризику, а саме: вид продукту, галузева концентрація, територіальний розподіл, концентрація на одного позичальника або контрагента.

Слот 6 субфрейму 2: управління ринковим ризиком:

The Finance Committee has structured a system of independent checks, balances and reporting in order to ensure that the Board's disposition toward market risk is not compromised [BA, с. 64].

Перелічення концептуалізує ринковий ризик називаючи систему дій розроблену фінансовим комітетом по його регулюванню. Йдеться про незалежні перевірки, підведення балансу та звітування.

Слот 7 субфрейму 2: управління відсотковим ризиком:

Interest rate contracts, which are generally non-leveraged generic interest rate and basis swaps, options, futures and forwards, allow the Corporation to effectively manage its interest rate risk position [BA, с. 69].

Елементи перелічення називають фінансові інструменти, що сприяють ефективному управлінню відсотковим ризиком, а саме: відсоткові контракти, базисні свопи, опціони, ф'ючерси та форварди.

Особливості фреймової організації концепту "ризик" зображено на рис. 1.

Отже, аналіз реалізації перелічення в річному фінансовому звіті *Bank of America* виявив ієрархію фреймів для представлення знання про стереотипну ситуацію ризику у банківській системі. Вершиною головного фрейму є концепт "ризик", що заповнюється такими слотами, як: слот 1: кредитний ризик, слот 2: ринковий ризик, слот 3: відсотковий ри-

зик, слот 4: аналіз ризиків, слот 5: оцінка ризиків та слот 6: управління ризиками. Ринковий ризик є вершиною субфрейму з такими слотами: слот 1: несприятливі зміни, слот 2: ділові операції та слот 3: фінансові продукти. Управління ризиками є вершиною другого субфрейму зі слотами – слот 1: цілі управління ризиками, слот 2: світове управління ризиками, слот 3: світова інвестиційна банківська діяльність в управлінні ризиками, слот 4: функції комітету з управління ризиками, слот 5: управління кредитним ризиком, слот 6: управління ринковим ризиком та слот 7: управління відсотковим ризиком.

Власне здатність перелічення до фреймової організації ключового для банківської системи концепту "ризик" виявляє потенціал категорії перелічення, що полягає у структуруванні фахової інформації.

Перспективою майбутніх досліджень може слугувати з'ясування особливостей реалізації перелічення як засобу організації концептуальної міжфреймової мережі економічних понять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Г. Управління кредитним ризиком в банківській діяльності [Електронний ресурс] / Г. Антонюк – Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/f1S44G.pdf
2. Демьянков В.З. Фреймовая семантика / В.З. Демьянков // Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Под общей редакцией Е.С. Кубряковой. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – С.189–191.
3. Кияк Т.Р. Фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження [Електронний ресурс] / Т.Р. Кияк. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/infil/2009_121/articles/14%20kyiak%20ling.pdf
4. Роз'яснення Національного банку України "Про порядок складання фінансової звітності банків України за 2009 рік" № 12–111/1791–24239 від 29.12.2009.
5. Станкевич О. Финансовый отчет как вид экономического дискурса [Електронний ресурс] / О. Станкевич. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_2/Statti/65.pdf
6. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge [Електронний ресурс] / М. Minsky. — Режим доступу: <http://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html>
7. Engberg J. Knowledge construction and legal discourse: The interdependence of perspective and visibility of characteristics / J. Engberg // Journal

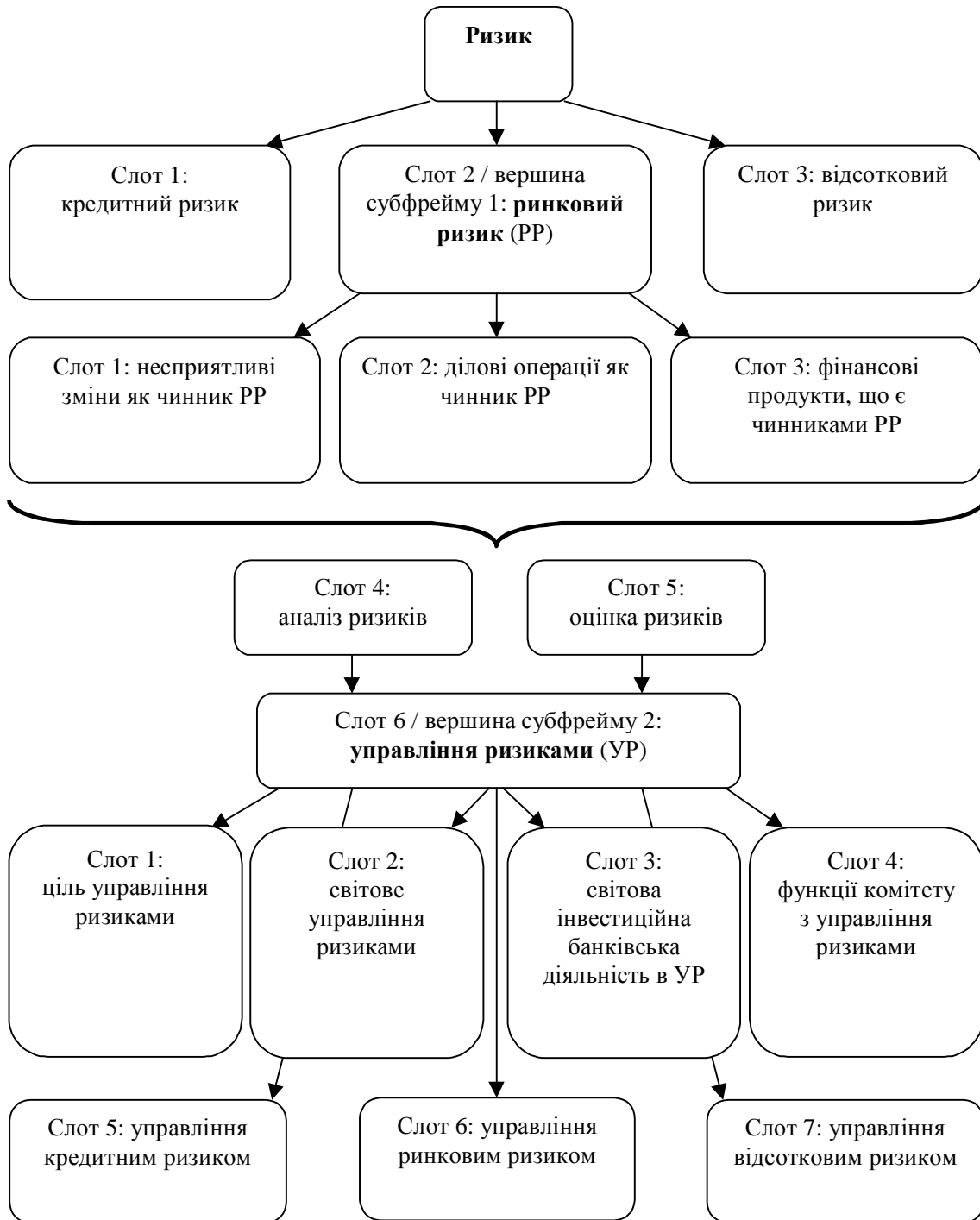

Рис. 1. Фреймова організація концепту “ризик” в річному фінансовому звіті *Bank of America*

of Pragmatics. 2010. – № 42. – Р. 48–63. 8. Fillmore Ch. J. Frames and the semantics of understanding [Електронний ресурс] / Ch. J. Fillmore. – Режим доступу: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/ai/framesand85.pdf>

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bank of America Corporation. 2001 Annual Report. (BA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://media.corporate-ir.net/media_files/irol/71/71595/reports/2001_ar.pdf

СИМВОЛИКА ГРЕХА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ*О.В. Ваховская (Харьков – Мариуполь)*

Статья посвящена описанию метонимических моделей лингвокультурного концепта SIN / ГРЕХ в англоязычном дискурсе. Анализ корпуса дискурсивных реализаций изучаемого концепта показал, что метонимические модели ГРЕХА представлены символами ДЬЯВОЛ, ТЬМА, СМЕРТЬ, АД, ЖЕНЩИНА, СТАРОСТЬ, ОДИНОЧЕСТВО, ПОТАЕННОСТЬ и колоративным культурным кодом: черным и красным.

Ключевые слова: концептуализация, культурный код, лингвокультурный концепт SIN / ГРЕХ, метонимическая модель, метонимия, символ.

О.В. Ваховська. Символіка ГРІХА в англomовному дискурсі. Стаття присвячена опису метонімічних моделей лінгвокультурного концепту SIN / ГРІХ в англomовному дискурсі. Аналіз корпусу дискурсивних реалізацій досліджуваного концепту показав, що метонімічні моделі ГРІХА представлені символами ДИЯВОЛ, ТЕМРЯВА, СМЕРТЬ, АД, ЖІНКА, СТАРІСТЬ, САМОТНІСТЬ, ТАЄМНИЧІСТЬ та колоративним культурним кодом: чорним та червоним.

Ключові слова: концептуалізація, культурний код, лінгвокультурний концепт SIN / ГРІХ, метонімічна модель, метонімія, символ.

O.V. Vakhovskaya. Symbolic Conceptualization of SIN in the English Discourse. This article focuses on the metonymical models of the linguocultural concept SIN in the English discourse. The analysis of discourse realizations of SIN has revealed that the metonymical models of the given concept are represented by the symbols DEVIL, DARKNESS, DEATH, HELL, WOMAN, OLD AGE, LONELINESS, SECRETNESS and cultural colour code: black and red.

Key words: conceptualization, cultural code, linguocultural concept SIN, metonymical model, metonymy, symbol.

Акцентируя метафоричный характер мышления [2, с. 5–6; 11], исследователи отмечают важную роль метонимии в процессах познания действительности: если метафора “дает сущностную характеристику объекта”, то метонимия выделяет его “индивидуализирующую черту, позволяя адресату речи идентифицировать объект, выделить его из области наблюдаемого, отличить от других сопричастующих с ним предметов” [2, с. 31]. **Метонимия** основывается на осуществляемой в рамках одной концептосферы лингвокогнитивной операции замещения, при которой одна концептуальная сущность обеспечивает ментальный доступ к другой [31; 32, с. 171–195 и др.]. При этом метонимические концепты, как и метафорические, коренятся в нашем опыте, они столь же системно организованы и так же “структурируют не только язык, но и наше мышление, установки и действия” [11, с. 61–67].

Объектом исследования избран лингвокультурный концепт SIN / ГРЕХ, а его предметом – особенности метонимической концептуализации ГРЕХА в англоязычном дискурсе. ГРЕХ, или “моральное зло, которое состоит в нарушении действием, словом или помыслом воли Бога” [22, с. 403], принадлежит к числу базовых концептов этики. Важная роль метонимии в процессах когниции, равно как и антропоцентрическая природа концепта ГРЕХ, обуславливают актуальность проведенного исследования.

Целью данной статьи является описание метонимических моделей концепта SIN / ГРЕХ, выделенных в результате анализа языковых средств вторичной номинации в корпусе дискурсивных реализаций изучаемого концепта, послуживших материалом исследования, почерпнутым из Британского национального корпуса (BNC) и художественных произведений.

Анализ корпуса дискурсивных реализаций культурного концепта ГРЕХ показывает, что метонимические модели ГРЕХА сводятся, в основном, к символизму, что объясняется христианской культурной традицией, лежащей в основе данного концепта: “культурная и религиозная символики представляют собой особые случаи метонимии <...> Метонимия в сфере символов – это необходимая связь между повседневным опытом и внутренне согласованными метафорическими системами, лежащими в основе религий и культур. Метонимия символьных систем, мотивированная нашим практическим опытом, представляет собой ключ к пониманию религиозных и культурных концептов” [11, с. 67].

В широком семиотическом смысле **символ** есть знак, предусматривающий использование своего первоначального смысла как форму другого, более абстрактного и обобщенного, смысла. При этом вторичное значение, объединенное с первичным под общим означающим, может выражать понятие, не имеющее специального выражения в языке. В узком (т.е. формально-семиотическом и формально-логическом) смысле символ – это, во-первых, знак как единство материально выраженного означающего и абстрактного означаемого, образованный в результате конвенциональной, условной связи между ними, в которой означающее разъясняет означаемое; во-вторых, символ – это графический, формально-языковой знак [34]. Основными свойствами символа философы и семиологи признают его знаковость, образность, мотивированность, многоуровневость, многозначность, архетипичность, амбивалентность, диахроничность, стереотипность, культурную универсальность, размытость границ между значениями символа и проч. [1; 12; 13 и др.].

Изучением символов занимаются многие науки, однако включенность в предметы различных исследований не снимает неоднозначности трактовок символа, а лишь подтверждает ее. Так, в когнитивной лингвистике, в которой параллельно с рассмотрением концепта возрастает интерес к символу, остается открытым вопрос об их соотношении: символ рассматривается и как специфическая составляющая концепта [27], и как особый

тип концепта [3]; слияние концепта и символа предлагается обозначить термином “концептосимвол” [18, с. 94].

Символ как “свернутый текст во всей многозначности своих смыслов существует в пространстве культуры” [7, с. 8; см. также: 12; 13; 14 и др.]. Поэтому для лингвокультурологического исследования важно определение символа как образа, прошедшего через понятие, сосредоточенного на типичных признаках культуры и присутствующего в системе ценностей любого народа [9, с. 36], который остается стержнем культуры в целом [33, р. 64].

В нашем корпусе примеров отдельные выделенные символы могут быть объединены в такие **символические модели ГРЕХА**:

1. **Модель ЗЛА**, включающая основной символ – **SIN IS DEVIL / ГРЕХ – ЕСТЬ ДЬЯВОЛ** – и его экспликации: символы SIN IS DARKNESS, SIN IS LIGHT, SIN IS A FOREST, SIN IS DEATH, SIN IS HELL и SIN IS FIRE.

Дьявол, как “синтез разобщающих сил личности (от греч. *diabol* – разделитель, сеятель раздора)” [8, с. 17], “символизирует все силы, тревожащие, ослабляющие сознание и подталкивающие к неопределенности <...> падение разума, беспорядок, разногласия и распад, психологическое рабство, которое преследует человека, слепо доверяющего инстинктам, половое влечение <...> подчинение злу” [там же]. Например:

*After that I lodged them apart and shut her up,
but the accursed girl loved him with passionate
love, for Satan had got the mastery of her as
well as of him and made their foul sin seem fair
in their sight /R. Burton, *The Arabian Nights*./*

Понятийные характеристики и символическое наполнение концепта ДЬЯВОЛ [8; 17] укладываются в психологический архетип ТЕНИ, под которым подразумевается аккумулированное в коллективном бессознательном зло (об архетипе ТЕНИ см.: [28]). Архетип ТЕНИ обладает “в потенции разрушительной силой, ‘инстинктом ко злу”” [24, с. 39]. Например:

*Ah, but the devil knows better than this: he knows
that this man is penetrated with the love of evil*

and that all his pleasure is shut up in wickedness /R.L. Stevenson, Lay Morals/.

Архетип ТЕНИ как общий источник происхождения концептов ГРЕХ и ДЬЯВОЛ, равно как и “производность” ГРЕХА от дьявола в христианской традиции, объясняет ключевую роль символа ДЬЯВОЛ в метонимической концептуализации ГРЕХА: вся символика ГРЕХА так или иначе отталкивается от дьявола, воплощающего абсолютное зло противника Бога. По нашим данным, дьявол является неизменным “другим субъектом”, создающим, по выражению В.Г. Гака [5, с. 95], “виртуальные параллельные ситуации” в актантной структуре грехов. Например:

«That's what carnal sin (peche de chair) leads to,» she commented severely and passed her tongue over her thin lips. «And then the devil furnishes the occasion» /J. Conrad, The Arrow of Gold/.

Архетипу ТЕНИ, лежащему в основании концепта ДЬЯВОЛ, свойственна амбивалентность: как отмечает Дж. Хиллман, “ничто психическое не является однозначным. Амбивалентность оценок и двусмысленность содержания являются основополагающими для любого фрагмента психических данных” [24, с. 27]. Это подтверждается исследованиями, в результате которых зафиксирована позитивная оценка (15% респондентов) дьявола в современном англоязычном обществе: “вплоть до того, что дьявола называют символом современной цивилизации”, олицетворением власти, удачи, красоты, независимости от невидимого Бога, свободы [8, с. 18; 17].

В нашем корпусе примеров характерной особенностью фрагментов, содержащих в себе позитивную оценку дьявола, является сочетание в них символов ДЬЯВОЛ и ЖЕНЩИНА:

«The devil is always attractive,» replied Bastin gloomily. «Child of Nature indeed! I call her Child of Sin. That photograph is enough to make my poor Sarah turn in her grave.» – «Why?» asked Bickley; «seeing that wide seas roll between you and this dusky Venus <...> /H.R. Haggard, When the World Shook/.

Архетип ТЕНИ “принадлежит мраку, как дьявол изображению ада или преступник ночной фан-

тазии” [24, с. 39–40]. Это мотивирует следующий символ в модели ЗЛА – **SIN IS DARKNESS / ГРЕХ – ЕСТЬ ТЬМА**, который исходит глубоко из библейской традиции: *walks around in the darkness /1 John 2:11/, your whole body will be full of darkness /Matthew 6:23/, they will look toward the earth and see only distress and darkness and fearful gloom, and they will be thrust into utter darkness /Isaiah 8:22/* и в светском дискурсе сохраняет за собой “уходящую в тотемическое прошлое образно-ассоциативную связь со смертью”, таинственностью, злонамеренностью и злом [19, с. 10–12]. Например:

Gang in, dears, and we'll seek grace to preserve us frae all, manner of profane folly, whilk causeth to sin, and promoteth the kingdom of darkness, warring with the kingdom of light /W. Scott, The Heart of Mid-Lothian/.

Амбивалентность архетипа ТЕНИ – это своего рода “высвечивание темноты и затемнение света” [24, с. 40]: “свет и тьма извечно противостоят друг другу и, одновременно, уравнивают и дополняют друг друга, образуя целое” [19, с. 18]. Однако ТЕНЬ никогда полностью не преодолима [24, с. 40]. Поэтому характерно, что только экспериментальная проза *sui generis* дает жизнь символу **SIN IS LIGHT / ГРЕХ – ЕСТЬ СВЕТ**:

<...> howitzer muchears and midgers and maggets, ills and ells with loffs of toffs and pleures of bells and the last sigh that come fro the hart (bucklied!) and the fairest sin the sunsaw (that's ceare!). With Kiss. Kiss Criss. Cross Criss. Kiss Cross /J. Joyce, Finnegans Wake/.

Сочетание символа **DARKNESS / ТЬМА** с символом **FOREST / ЛЕС** (по мнению В.В. Красных, в лесу находится “самая ближняя грань чужого мира” [10, с. 238–239]) отсылает нас к коллективному бессознательному, проявляющемуся, в частности, в снах, где ЛЕС символизирует женское начало [23, с. 50–144], ассоциирующееся в христианской традиции с грехопадением:

And in yet another jiffy he was standing on the very edge of the great big dark Forest of Sin! / BNC, CH9 62/.

Психическое и смерть связаны между собой, и именно “особая связь со смертью” является “источником значения, реализуемого душой в любви и религии” [24, с. 73]. Библейский мотив смерти-расплаты за грехи (*the wages of sin is death /Romans 6:23/*, где смерть может жалить, подобно змее: *The sting of death is sin /1 Corinthians 15:56/*) лег в основу символа **SIN IS DEATH / ГРЕХ – ЕСТЬ СМЕРТЬ**. Например:

Sin and her shadow Death, and Misery Death's harbinger <...> For Death from Sin no power can separate /J. Milton, Paradise Lost/.

Символами ГРЕХА, опосредованными через СМЕРТЬ, являются **SIN IS A SERPENT / ГРЕХ – ЕСТЬ ЗМЕЯ** и **SIN IS A BASILISK'S EYE / ГРЕХ – ЭТО ЕСТЬ ГЛАЗ ВАСИЛИСКА**. Эти символы восходят к упоминавшемуся в Библии королю змей: *out of the root of the serpent shall come forth a basilisk /Isaiah 14:29/*, – образ которого вошел и в европейскую культуру. Например:

Eve. Naked wheatbellied sin. A snake coils her, fang in's kiss /J. Joyce, Ulysses/;

The soldiers of the Cross, who should shun the glance of a woman as the eye of a basilisk, live in open sin, not with the females of their own race only, but with the daughters of the accursed heathen, and more accursed Jew /W. Scott, Ivanhoe/.

Еще одним символом в модели ЗЛА является **SIN IS HELL / ГРЕХ – ЕСТЬ АД**. Производным от него выступает символ **SIN IS FIRE / ГРЕХ – ЕСТЬ ОГОНЬ** как “наиболее устойчивая характеристика ада в <...> англо-американской христианской лингвокультуре” [19, с. 16] – *the fire of hell /Matthew 18:9/*:

She was not afraid of her sins. Hell, so definitely set forth, did not frighten her /Th. Dreiser, The Financier/;

«I have looked,» said he, «into many a human heart that was seven times hotter with sinful passions than yonder furnace is with fire» /N. Hawthorne, The Snow Image/.

2. Модель **ЖЕНЩИНЫ** в религиозной традиции производна от модели ЗЛА. Центральным в этой модели является символ **SIN IS A**

WOMAN / ГРЕХ – ЕСТЬ ЖЕНЩИНА, мотивированный христианской традицией: *Then the Lord God said to the woman, «What is this you have done?» The woman said, «The serpent deceived me, and I ate» /Genesis 3:13/*, – где женщина часто изображалась как пассивная, в силу своей внутренней греховности, сподвижница зла: *a woman approaches an animal to have sexual relations with it /Leviticus 20:16/*, *a woman in her monthly period <...> is ceremonially unclean /Leviticus 15:33/*, *keeping you from the immoral woman, from the smooth tongue of the wayward wife /Proverbs 6:24/*. Например:

I will live. I shall repent. I may escape. . . . Take that woman away – she is sin /J. Conrad, An Outcast of the Islands/.

Символ **SIN IS A WOMAN** связан через историю грехопадения праотцов с несколькими христианскими символами, нашедшими воплощение и в светском дискурсе. Таковы символ **ЯБЛОКО** и символы **ЧРЕВО**, **РЕБЕНОК** и **НАГОТА**, соответствующие отдельным слотам концепта **ЖЕНЩИНА**:

• символ **SIN IS AN APPLE / ГРЕХ – ЕСТЬ ЯБЛОКО**:

But in mediaeval woodcuts, on stained-glass windows and in classical Christian art, the apple symbolizes the first sin and Eve is portrayed as the first sinner /BNC, ННЗ 15135/.

• символ **SIN IS A WOMB / ГРЕХ – ЕСТЬ ЧРЕВО**:

A woman brought sin into the world. <...> Womb of sin /J. Joyce, Ulysses/.

• символ **SIN IS A CHILD / ГРЕХ – ЕСТЬ РЕБЕНОК**:

Go child, who is my sin and nothing more /A. Sexton, Unknown Girl in the Maternity Ward/.

• символ **SIN IS NAKEDNESS / ГРЕХ – ЕСТЬ НАГОТА**:

And stood her before you in sin /BNC, ВНД 1110/

Особое место в “женственной” символике ГРЕХА занимает символ **SIN IS BEAUTY / ГРЕХ – ЕСТЬ КРАСОТА**, как важнейший признак женщины, часто негативно оценивающийся в Библии: *But you trusted in your beauty and used your fame to become a prostitute /Ezekiel 16:15/*, *Your heart*

became proud on account of your beauty, and you corrupted your wisdom because of your splendor / Ezekiel 28:17/. Негативная оценка воплотилась, в частности, в христианском учении аскезы, согласно которому любое проявление красоты (особенно связанное с женским телом), роскоши, удовольствия считается греховным [4, с. 105–153]. Так, в современной английской лингвокультуре подчеркивается “соотношение красоты и бесплодности, красоты и эфемерности, красоты и беззащитности” – эта отрицательная оценка красоты мотивируется тем, что “красота часто не совместима с моральным обликом человека”, а женская красота обманчива и только “слабые умы поддаются очарованию красоты” [15, с. 14–16]. Иллюстрацией греховности красоты может быть такой фрагмент нашего корпуса примеров:

Vanity was a sin, of course, and she knew that her appearance was completely irrelevant when compared to the importance of caring for Liz's two little girls /BNC, JXX 1775/.

Несмотря на то, что в современной англо-американской культуре “доминирующей является оценка, приписывающая положительную значимость материальному богатству” [16], анализ фрагментов нашего корпуса показывает, что **роскошь** часто имеет отрицательный оценочный знак греховности. Это обусловлено “свойственными англоязычной культуре христианскими и просветительскими нормативными установками, определяющими отношение человека к различным аспектам его внутреннего мира, в частности, приоритет духовных ценностей, нравственного и интеллектуального развития человека над материальными благами” [21, с. 6]. Например:

She was so devoted to the principle that beauty is a frivolity and a sign of sin that she would have been ashamed to have it in the house /BNC, EFP 305/.

Удовольствия в религиозном сознании представляются греховными и потому несовместимы с праведной жизнью: *treacherous, rash, conceited, lovers of pleasure rather than lovers of God /2 Timothy 3:4/.* Такая оценка – результат своеобразного осмысления радости в религиозном

дискурсе, где радость проистекает от Бога и “представляет собой сложное понятие, противостоящее счастью и удовольствию” [20, с. 11]; тогда как в современном светском, художественном дискурсе радость непосредственно определяется через счастье как чувственно-психическую реакцию на явление / ситуацию и удовольствие как реакцию чувственно-физиологическую, причем обе эти реакции оцениваются положительно [20]. Так, христианские представления о том, что удовольствие ведет человека к психологическому и нравственному разрушению отражены в таких примерах:

Women derive a pleasure, incomprehensible to the other sex, from the delicate toil of the needle. To Hester Prynne it might have been a mode of expressing, and therefore soothing, the passion of her life. Like all other joys, she rejected it as sin /N. Hawthorne, The Scarlet Letter/.

3. Модель ПРИЗНАКОВ ГРЕХА группирует сопровождающие его в сознании характеристики: старость, одиночество, потаенность.

Символ **SIN IS OLD AGE / ГРЕХ – ЕСТЬ СТАРОСТЬ** мотивирован христианской традицией, в которой старость считалась проклятием и наказанием за грехи:

These attitudes in Christian tradition can be traced back to ideas which linked old men with the image of sin, and old age as a curse and a punishment /BNC, B01 160/.

Символ **SIN IS LONELINESS / ГРЕХ – ЕСТЬ ОДИНОЧЕСТВО** человека, отрекшегося от мира Божественного, равно как и от мира тварного. Этот символ мотивирован христианскими представлениями об отчуждении людей от Бога и друг от друга, наступившем в результате греха:

Cause of disunity, sin – alienation of man from God; alienation of man from man /BNC, J27 260/.

Символ **SIN IS SECRETNESS / ГРЕХ – ЕСТЬ ПОТАЕННОСТЬ** означает, что тайна и прегрешение предполагают друг друга. ГРЕХ прячут, покрывают тайной, отсутствие же свидетелей потворствует ГРЕХУ:

Sin should be solitary, and have no accomplices /O. Wilde, Intentions/.

4. Колоративный культурный код ГРЕХА.

Код культуры – это, по определению В.В. Красных, ‘сетка’, которую культура ‘набрасывает’ на окружающий мир, членит, категоризует, структурирует и оценивает его. Коды культуры соотносятся с древнейшими архетипическими представлениями человека. Собственно говоря, коды культуры эти представления и ‘кодируют’ [10, с. 232]. Общечеловеческая универсальность кодов культуры не отменяет национальную детерминированность и культурную обусловленность их проявлений, “удельный вес каждого из них в определенной культуре”; условно, столь же культурно обусловленными можно считать и базовые метафоры, в которых реализуются культурные коды: соматический, пространственный, временной, предметный, биоморфный, духовный и др. [там же].

Одним из способов кодирования культурно значимой информации является цвет, способность которого оказывать физиологическое, психофизиологическое и эмоциональное влияние на человека определила его широкую символизацию, восходящую к первобытной культуре [6; 25; 26; 29 и др.].

Колоративный культурный код ГРЕХА в основном представлен в двух гаммах – красной и черной. Красно-черная символика основана на метафорическом понимании ГРЕХА, соответственно, через КРОВЬ и ТЬМУ:

Could it be that written on his hand, in characters that he could not read himself, but that another could decipher, was some fearful secret of sin, some blood-red sign of crime?
/O. Wilde, *Lord Arthur Savile's Crime*/;

Wombed in sin darkness I was too, made not begotten /J. Joyce, *Ulysses*/.

Способность ГРЕХА метонимически осмысливаться в терминах цвета соотносится с его позитивной оценкой:

<...> the costume of the nineteenth century is detestable. It is so sombre, so depressing. Sin is the only real colour-element left in modern life
/O. Wilde, *The Picture of Dorian Gray*/.

В метонимической модели **SIN IS RED / ГРЕХ – ЕСТЬ КРАСНОЕ** зарегистрированы такие оттенки, как пурпурный (*purple*), алый

(*scarlet*), малиновый (*crimson*), розовый (*rosy*) и др. Например:

Mum had said red was an evil colour /BNC, CAB 1293/.

Оттенками черного в символической модели **SIN IS BLACK / ГРЕХ – ЕСТЬ ЧЕРНОЕ** являются иссиня-черный, серый / седой, угольный и грифельный. Например:

*It was superficial – it did not color her soul which must be black as sin /E.R. Burroughs, *Tarzan the Untamed*/.*

Полученные данные суммированы в таблице 1.

Как видно из таблицы 1, мотивировка символов ГРЕХА, как правило, содержится в христианском учении. В модели ЗЛА ключевым символом является ДЬЯВОЛ и три мотивированных им символа: ТЬМЫ, СМЕРТИ, АДА. В свою очередь, через символ ТЬМЫ мотивируются символы ГРЕХ – ЕСТЬ ЛЕС (воплощение ТЬМЫ), ГРЕХ – ЕСТЬ СВЕТ (противопоставление ТЬМЫ); символ СМЕРТЬ мотивирует символы ГРЕХ – ЕСТЬ ЗМЕЯ и ГРЕХ – ЕСТЬ ГЛАЗ ВАСИЛИСКА; символ АДА мотивирует символ ГРЕХ – ЕСТЬ ОГОНЬ.

В модели ЖЕНЩИНЫ ключевой символ ГРЕХ – ЕСТЬ ЖЕНЩИНА дает развитие признаковому символу КРАСОТА и ассоциативным признакам: ЯБЛОКО, ЧРЕВО, РЕБЕНОК, НАГОТА. В свою очередь, символ КРАСОТА мотивирует символы РОСКОШЬ и УДОВОЛЬСТВИЕ.

Доминирование красного и черного в колоративном коде ГРЕХА соответствует общеевропейской культурной палитре.

Проведенное исследование свидетельствует о чрезвычайно разнообразном и регулярном метонимическом переосмыслении культурного концепта SIN / ГРЕХ, которое воплощает ценностные приоритеты англо-американской лингвокультуры и свидетельствует о глубокой укорененности и непреходящей значимости изучаемого концепта в англоязычной картине мира. Основанные на христианской традиции, метонимические модели ГРЕХА в светском дискурсе во многом соответствуют библейской системе образов и мотивов, что, однако, не означает полной трансляции религиозных представлений о ГРЕХЕ и его христианской оцен-

ки в светский дискурс. Перспективой наших дальнейших исследований считаем анализ изме-

нений, коснувшихся ценностного компонента изучаемого концепта.

Таблица 1

Символические модели ГРЕХА в англоязычном дискурсе

Ключевой символ	Разновидности
Модель ЗЛА	
SIN IS DEVIL/ГРЕХ – ЕСТЬ ДЬЯВОЛ	SIN IS DARKNESS/ГРЕХ – ЕСТЬ ТЬМА
	SIN IS A FOREST/ГРЕХ – ЕСТЬ ЛЕС
	SIN IS LIGHT/ГРЕХ – ЕСТЬ СВЕТ
	SIN IS DEATH/ГРЕХ – ЕСТЬ СМЕРТЬ
	SIN IS A SERPENT/ГРЕХ – ЕСТЬ ЗМЕЯ
	SIN IS A BASILISK'S EYE/ГРЕХ – ЕСТЬ ГЛАЗ ВАСИЛИСКА
	SIN IS HELL/ГРЕХ – ЕСТЬ АД
	SIN IS FIRE/ГРЕХ – ЕСТЬ ОГОНЬ
Модель ЖЕНЩИНЫ	
SIN IS A WOMAN/ГРЕХ – ЕСТЬ ЖЕНЩИНА	SIN IS BEAUTY/ГРЕХ – ЕСТЬ КРАСОТА
	SIN IS LUXURY/ГРЕХ – ЕСТЬ РОСКОШЬ
	SIN IS PLEASURE/ГРЕХ – ЕСТЬ УДОВОЛЬСТВИЕ
	SIN IS AN APPLE/ГРЕХ – ЕСТЬ ЯБЛОКО
	SIN IS A WOMB/ГРЕХ – ЕСТЬ ЧРЕВО
	SIN IS A CHILD/ГРЕХ – ЕСТЬ РЕБЕНОК
	SIN IS NAKEDNESS/ГРЕХ – ЕСТЬ НАГОТА
Модель ПРИЗНАКОВ ГРЕХА	
	SIN IS OLD AGE/ГРЕХ – ЕСТЬ СТАРОСТЬ
	SIN IS LONELINESS/ГРЕХ – ЕСТЬ ОДИНОЧЕСТВО
	SIN IS SECRETNESS/ГРЕХ – ЕСТЬ ПОТАЕННОСТЬ
Колоративный культурный код ГРЕХА	
	SIN IS BLACK/ГРЕХ – ЕСТЬ ЧЕРНОЕ
	SIN IS RED/ГРЕХ – ЕСТЬ КРАСНОЕ

ЛИТЕРАТУРА

1. Аверинцев С.С. Символ художественный / С.С. Аверинцев // Кр. лит. энцикл.: В 9 т. – М.: Наука, 1989. – Т. 6. – 270 с. 2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5–32. 3. Афанасьева Н.А. Символы как семиотические концепты языковой «модели мира» М. Цветаевой: дисс. канд. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / Н.А. Афанасьева. – Череповец, 2001. – 169 с. 4. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер. – Ивано-Франковск: Ист-Вью, 2002. – 352 с. 5. Гак В.Г. Актантная структура грехов и добродетелей / В.Г. Гак // Логический анализ язы-

ка: Языки этики / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.К. Рябцева. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 90–97. 6. Гладь С.В. Эмотивность художественного текста: семантико-когнитивный аспект (на материале современной англоязычной прозы): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.В. Гладь. – Киев, 2000. – 21 с. 7. Добрынина М.В. Роль символа в освоении смысловой структуры художественного текста: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.В. Добрынина. – Тверь, 2005. – 19 с. 8. Елисеева О.В. Когнитивный аспект символического компонента в структуре концептов БОГ

и ДЬЯВОЛ в русской, французской и английской лингвокультурах: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.12 “Теория языка” / О.В. Елисеева. – Саратов, 2008. – 25 с.

9. Колесов В.В. Концепт культуры: образ – понятие – символ / В.В. Колесов // Вестн. СПбГУ, 1992. – Сер. 2. – Вып. 3. – № 16. – С. 30–40.

10. Красных В.В. Этно-психоллингвистика и лингвокультурология / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.

11. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон / под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

12. Лосев А.Ф. Диалектика мифа / А.Ф. Лосев: Сост., подг. текста, общ. ред. А.А. Тахо-Годи, В.П. Троицкого. – М. : Мысль, 2001. – 558 с.

13. Лотман Ю.М. Статьи по семиотике и топологии культуры / Ю.М. Лотман // Символ в системе культуры. – Таллинн, 1992. – С. 191–199.

14. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура : курс лекций. – М. : Изд. центр “Академия”, 2004. – 432 с.

15. Мещерякова Ю.В. Концепт “красота” в английской и русской лингвокультурах : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Ю.В. Мещерякова. – Волгоград, 2004. – 22 с.

16. Новоселова Т.Н. Концепт MATERIAL WEALTH и его языковая онтологизация в англо-американской культуре: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т.Н. Новоселова. – Иркутск, 2005. – 17 с.

17. Передриенко Т.Ю. Концепты “Бог” и “Дьявол” в русской и английской лингвокультурах (на материале паремий и афоризмов): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Т.Ю. Передриенко. – Челябинск, 2006. – 22 с.

18. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя, 2008. – 332 с.

19. Садыкова М.А. Лингвокультурный анализ мифологизированных концептов “свет / light” и “тьма/ darkness” в текстах Священного Писания : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / М.А. Садыкова. – Ижевск, 2007. – 19 с.

20. Сайко О.А. Эмоциональный концепт “joy” и способы его объективации в художественном и религиозном дискурсах : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.А. Сайко. – Иркутск, 2008. – 20 с.

21. Соловьева Е.А. Концепты MIND, HEART, SOUL в современном английском языке :

автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е.А. Соловьева. – Тамбов, 2005. – 25 с.

22. Фило-софский энциклопедический словарь / Гл. редакция: М.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М. : Сов. энцикл., 1983. – 840 с.

23. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / З. Фрейд. – М. : Наука, 1991. – 456 с.

24. Хиллман Дж. Архетипическая психология / Дж. Хиллман. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 157 с.

25. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – М. : ЛКИ, 2008. – 208 с.

26. Шелепова Н.В. Контекстуальная эмотивность единиц лексико-фразеологического поля “цвет” (на материале англоязычной художественной прозы XX века) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н.В. Шелепова. – Волгоград, 2007. – 21 с.

27. Шелестюк Е.В. О лингвистическом исследовании символа / Е.В. Шелестюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 4. – С. 125–141.

28. Юнг К.Г. Очерки по психологии бессознательного / К.Г. Юнг. – М. : Когито-Центр, 2010. – 352 с.

29. Berlin V. Basic Color Terms, Their Universality and Evolution / V. Berlin, P. Kay. – Los Angeles : Berkeley, 1969. – 210 p.

30. Butler R.N. Ageism: another form of bigotry / R. Butler // Gerontologist. – 1969. – № 9 (4). – P. 243–246.

31. Croft W. The Role of Domains in the Interpretation of Metaphors and Metonymies / W. Croft // Cognitive Linguistics : Basic Readings / Ed. D. Geeraerts. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 269–303.

32. Kovecses Z. Metaphor. A Practical Introduction / Z. Kovecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 285 p.

33. Macionis J. Sociology / J. Macionis. – Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice Hall, 1989. – 671 p.

34. Sebeok T.A. Encyclopedic Dictionary of Semiotics / T.A. Sebeok. – Berlin, 1986. – 452 p.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

35. BNC (The British National Corpus) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.

36. Burroughs E.R. Tarzan the Untamed / E.R. Burroughs. – Dodo Press, 2005. – 300 p.

37. Burton R. The Arabian Nights / R. Burton. – Penguin Classics, 1997. – 320 p.

38. Conrad J. An Outcast of the Islands / J. Conrad. – USA : Oxford University Press, 2009. – 352 p.

39. Conrad J. The Arrow of Gold / J. Conrad. – ReadHowYouWant, 2008. – 360 p.

40. Dreiser Th. The Financier / Th. Dreiser. – CreateSpace, 2008. – 300 p.

41. Haggard H.R. When

- the World Shook / H.R. Haggard. – General Books LLC, 2010. – 202 p. 42. Hawthorne N. The Scarlet Letter / N. Hawthorne. – Wordsworth Editions Ltd., 1992. – 224 p. 43. Hawthorne N. The House of the Seven Gables and the Snow Image / N. Hawthorne. – Boston, James R. Osgood and Company, 1871. – 617 p. 44. Joyce J. Finnegans Wake / J. Joyce. – Penguin Classics, 1999. – 672 p. 45. Joyce J. Ulysses / J. Joyce. – Modern Library, 1992. – 816 p. 46. Milton J. Paradise Lost / J. Milton. – Modern Library, 2008. – 512 p. 47. Scott W. Ivanhoe / W. Scott. – WashingtonSquare Press, Inc., 1961. – 497 p. 48. Scott W. The Heart of Mid-Lothian / W. Scott. – Dent, 1988. – 560 p. 49. Sexton A. The Complete Poems: Anne Sexton / A. Sexton. – Mariner Books, 1999. – 656 p. 50. Stevenson R.L. Lay Morals / R.L. Stevenson. – 1st World Library, 2004. – 308 p. 51. Wilde O. The Works of Oscar Wilde: Volume 3: Intentions and the Soul of Man / O. Wilde. – Adamant Media Corporation, 2001. – 346 p. 52. Wilde O. The Works of Oscar Wilde: Volume 5: Lord Arthur Savile's Crime and Other Prose Pieces / O. Wilde. – Adamant Media Corporation, 2001. – 276 p. 53. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / O. Wilde. – Waldman Publishing Corp., 2008. – 240 p.

КОГНІТИВНІ ОПЕРАЦІЇ У ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ

О.М. Гончарук (Харків)

У статті представлені основні підходи до вивчення когнітивних операцій у дискурсі англomовної байки. Описані дві парадигми когнітивних операцій (мапування і когнітивні операції на основі когнітивної граматики). Подается чіткий і детальний опис кожної когнітивної операції, а також проведено їх порівняльну характеристику, опираючись на приклади текстів англomовних прозових байок. У роботі також висвітлено питання основного текстового концепту, його атрибутів та їх значень.

Ключові слова: атрибути текстового концепту, когнітивні операції, мапування, орієнтир, траєктор.

О.Н. Гончарук. Когнитивные операции в дискурсе англоязычной басни. В статье представлены основные подходы к изучению когнитивных операций в дискурсе англоязычной басни. Описываются две парадигмы когнитивных операций (картирование и когнитивные операции на основе когнитивной грамматики). Представлено четкое и подробное описание каждой когнитивной операции, а также проведена их сравнительная характеристика, опираясь на примеры текстов англоязычной прозаической басни. В работе также поднимается вопрос основного текстового концепта, его атрибутов и их значений.

Ключевые слова: атрибуты текстового концепта, когнитивные операции, картирование, ориентир, траектор.

O. Goncharuk. Cognitive operations in discourse of English fable. The main ways to studying of cognitive operations in discourse of English fable are presented in the article. Two paradigms of cognitive operations (mapping and cognitive operations based on cognitive grammar) are described. Clear and detailed description of each cognitive operation is presented, comparative characteristic of cognitive operations is given, relying on texts of English prose fables. The question of main text concept, its attributes and their meanings is risen.

Key words: attributes of text concept, cognitive operations, mapping, orientator, trajectory.

Об'єктом дослідження є тексти англomовних байок. Предмет дослідження – когнітивні операції у дискурсі англomовної байки.

Актуальність обумовлена необхідністю вивчення різних типів когнітивних операцій саме у дискурсі англomовної байки.

Існують різноманітні підходи щодо дослідження когнітивних операцій, які лежать в основі породження і оброблення дискурсу. Ідеї даних підходів частково співпадають, однак, як правило, не співпадає термінологія, оскільки ці підходи відносяться до частково різних аспектів дискурсу. Тим не менш, у будь-якому випадку підходи відображають ментальні дії комунікантів, які забезпечують інформативність, зв'язність, інтерактивність дискурсу.

Для цілей наших досліджень представляють інтерес два підходи, перший з яких базується на ідеях когнітивної граматики, другий – на ідеях мапування. Перший підхід є загальним, універсаль-

ним для будь-якого типу дискурсу; відповідно, він більш абстрактно відображає специфіку конкретного типу дискурсу. Другий підхід відноситься, здебільшого, до усіх видів художнього дискурсу, який розташований у сфері лінгвопоетики і більше враховує образність і контекст.

Основою когнітивного підходу до вивчення мовних і мовленнєвих явищ у дискурсі є принцип менталізму – основний принцип когнітивної науки, згідно якого дослідження людської діяльності повинно враховувати структури, операції і властивості людського мислення. Для когнітивної лінгвістики цей принцип передбачає аналіз мови як ментально-репрезентативної системи, а мовленнєвої діяльності – як активізації різних фрагментів і зв'язків цієї системи у кореляції з іншими складовими свідомості [5, с. 317].

Дослідження породження і активізації смислів за допомогою мови і мовленнєвої діяльності при-

зводить до базового постулату когнітивної лінгвістики, яким є наступний: значення мовного вираження не зводиться до змісту, який він активує. Згідно з принципом менталізму у рівній мірі важливо, як цей зміст сконструйовано і як інтерпретовано. То, як ми бачимо, залежить від: а) обраного нашою увагою; б) того, звідки ми здійснюємо наш погляд (наша просторово-часова і ментальна точка відліку); в) ступеня нашої спостережливості; г) тих елементів, на які ми звертаємо увагу. Відповідними назвами для широких класів інтерпретації є: фокусування, перспективізація, специфікація, висвітлення [3, с. 6].

Специфікація у тій чи іншій мірі деталізує інформацію і протистоїть схематизації, або узагальненню. Поняття об'єктивується словом або цілим виразом і завжди містить як специфічні, так і схемні компоненти. Наприклад, дія, яка виражена словами *To took an automatic out and shot ...*, специфічна, а агенс і пацієнс дії є схемними: це можуть бути суб'єкти військових дій, а можуть бути і діючі персонажі байки *"The Little Girl and the Wolf"* [6, с. 3].

На лексичному рівні відношення між схемними і специфічними частинами поняття лежать в основі лексичних таксономій. Усі мовні узагальнення виникають шляхом схематизації більш специфічних структур. У байці дана схематизація (узагальнення) є результат реалізації авторських інтенцій; сама реалізація може відбуватись, наприклад, заглибленням лексичних одиниць в узагальнювальний контекст. Так, у байці Дж. Тербера *"The Fairly Intelligent Fly"* [6, с. 11] спершу однойменна лексична одиниця МУХА функціонує в конкретизованих умовах одиничних, індивідуальних дій персонажу (Муха уникає павутиння, аргументує свою поведінку), а потім контекстні умови узагальнюються масовою поведінкою мух (танцюють з точки зору Мухи-персонажа, а насправді прилипли до стрічки). Відповідно, контекст, змінюючись у бік узагальнення, тим самим зменшує специфікацію лексичної одиниці МУХА, надаючи їй загальність (схематичність).

Інший механізм переходу від специфікації до схематизації закладений при створенні ємно-

го образу-символу байки. Він оперує послідовною схематизацією понять, які в байці алегоризуються. Первина схематизація персонажів, які наочно виражають свої негативні якості, закладена самим жанром байки. Слідом за Г. Лессінгом і О.О. Потєбнею необхідно погодитись, що тварини виступають у байці в якості персонажів для того, щоб не відволікатись на емоції, не відчувати жалю до персонажів, і для того, щоб використовувати для стислості сюжету визначений характер тварини: хитрість, наївність, грубу силу тощо [4, с. 272]. Вторинна схематизація у байці відбувається при алегоричному приписуванні людині рис персонажу. І тоді вже, наприклад, обмеженість Мухи відноситься не до неї, а символізує обмеженість людини.

Когнітивна операція фокусування здійснює вибір змісту знаку і розташування його складових на передньому і задньому планах. При цьому, як відомо, акценти створюють контекст, а з психологічної точки зору це призводить до утворення "фону" і "фігури". Крім цього, фокусування впливає на способи формування складних мовних і мовленнєвих структур із простих.

"Композиційна тропа" утворення образу-символу і концепту відмінні у тому сенсі, що у першому випадку це взаємодія композиційно-стилістичних рівнів байки, а в іншому – "складання" концепту із його атрибутів. У байці *"The Fairly Intelligent Fly"* [6, с. 11] концепт "плоди компетентності" складається з двох атрибутів; зв'язок між ними є суперечливим і вони можуть бути навіть несумісними. Однак, зв'язок цей існує і забезпечується тим, що атрибути належать одному й тому ж концепту і відображають його протиріччя, які лежать у основі комічного. "Композиційна тропа" при складанні концепту із його атрибутів об'єднує експліцитні та імпліцитні значення атрибутів. Джерелами знань про значення виступає текст байки, фонові знання читача і так звані "приєднані процедури" [2, с. 121].

Концептуальна метафора-алегорія, яка утворює даний феномен, за загальним когнітивним принципом бере свій початок від специфікованих одиничних понять, якими є якості персонажів, до їх схе-

матизації (узагальнення). “Технологія зборки” образу-символу, або його “композиційна тропа” базується на використанні композиційно-стилістичних рівнів байки. Таким чином, “зборка” концепту і образу-символу байки мають різні технології, різні “композиційні тропи”, якщо розглядати дані технології з точки зору когнітивної операції специфікація – схематизація. З точки зору когнітивної операції висвітлення дані технології однакові.

Висвітлення тісно пов’язане з фокусуванням; все, чому приділена увага, є “висвітленим”. До цього типу належать такі когнітивні операції, як профілювання і встановлення траєктору і орієнтиру. У рамках операції профілювання Р. Ленекер уводить визначення концептуальної бази і профілю. Концептуальна база є увесь об’єм інформації, який активується знаком. Профіль є та частина бази, яка формує саме значення даного знаку [3, с.7]. Зазвичай декілька мовних виразів можуть активувати одну й ту ж концептуальну базу, при цьому профілі у них різні. Наприклад, “павутиння” і “липка стрічка” мають різні профілі, але активують одну концептуальну базу “пастка для комах”.

Мовні вирази профілюють предмети і відношення. В профілюванні відношення його учасники можуть мати різну ступінь висвітленості (визначення і те, що визначають, непряме визначення, вихідна точка події і результат). Більш висвітлений учасник називається траєктором, а менш висвітлений – орієнтиром. Поняття траєктора і орієнтира розповсюджується на достатньо широкий спектр явищ [3, с. 7].

Виходячи з викладених деталей когнітивної операції висвітлення, стає зрозумілою різниця в її застосуванні при утворенні концепту байки і образу-символу байки. Концептуальною базою текстового концепту байки виступає увесь об’єм інформації, яка активізується назвою концепту: об’єм інформації в атрибутах і шаруваннях концепту, у фонових знаннях читача про смисл назви. Кожний атрибут має свій профіль, різні профілі активізують одну й ту ж концептуальну базу. Композиційна тропа об’єднує ці профілі в єдиний масив, встановлюючи ієрархію їх значень.

Розглянемо ілюстрації застосування когнітивної операції висвітлення до байки.

У байці Дж. Тербера “*The Scotty Who Knew Too Much*” [6, с. 27] основному текстовому концепту ми дали назву “Самовпевнене невігластво”. Концептуальною базою даної назви виступає увесь об’єм інформації, який міститься в атрибутах концепту, його шаруваннях і фонових знаннях читача про невігластво і самовпевненість. Профілями концептуальної бази виступають атрибути даного текстового концепту: 1. Реальне співвідношення сил і можливостей у тваринному світі. 2. Неадекватна оцінка зовнішнього світу. 3. Неадекватна поведінка. 4. Людські характеристики персонажів-тварин (алегоризація). Кожний із цих атрибутів, будучи профілем, активує концептуальну базу основного текстового концепту по мірі того, як атрибути набувають значення із тексту і контексту байки. Зміст активізації далі розкривається за допомогою понять траєктора й орієнтира.

Якщо враховувати лише назви наведених вище атрибутів, то активізація поняття “самовпевнене невігластво” буде лише непрямою і мінімальною. Насправді, характеристиками якостей невігластва і самовпевненості можуть лише у деякій мірі бути назви 2-го і 3-го атрибутів, оскільки ці характеристики є необхідними, але неповними для по-дібних якостей. Назви 1-го і 4-го атрибутів також неочевидно відносяться до смислу концепту. Таким чином, у нашій термінології, назви 1-4 атрибутів самі по собі “мало висвітлені”, і можуть відігравати роль лише орієнтирів.

Суттєвого смислу вище згаданим назвам атрибутів надають траєктори – більш висвітлені значення атрибутів, джерела знань, про які вказано у фреймовій схемі концепту. Справді, значення 2-го і 3-го атрибутів “хибні уявлення про легкі перемоги, ігнорування підказок” і “вихваляння, яке призводить до поразки” легко сприймаються увагою (“висвітлені”) і надають смисл назвам цих атрибутів. Значення 1-го атрибуту “риси тварин закладені природою (ігнорувати їх не можна)” показує підготовчу роль 1-го атрибуту для сприйняття концептуальної бази текстового концепту “самовпевнене невігластво”. Значення “невігластво, са-

мовпевненість” конкретизує назву 4-го атрибуту, який є підсумковим (цільовим) для усієї байки. “Композиційна тропа” збирає атрибути концепту і встановлює ієрархію їх значень від підготовчого до підсумкового (цільового).

У байці Дж. Тербера “*The Unicorn in the Garden*” [6, с. 65] основному текстовому концепту дано назву “Диво”. Як і в інших випадках, концептуальною базою даної назви виступає увесь об’єм інформації в атрибутах концепту, його членуваннях і фонових знаннях читача про появу чудес. Профілями концептуальної бази виступають атрибути даного текстового концепту: 1. Відношення персонажів до дива. 2. Реакція персонажів на обо-пільні оцінки. 3. Реакція другорядних персонажів на поведінку головних. 4. Alegоризований символ дива (Єдиноріг).

Кожний атрибут в якості профілю активізує концептуальну базу по мірі наповнення значенням атрибутів у тексті і контексті. Процес активізації відбувається за допомогою траекторів і орієнтирів. При цьому назва лише 1-го і 4-го атрибутів безпосередньо відноситься до поняття “диво”, але ці назви не розкривають змісту відношень. Назви решти атрибутів сигналізують лише про їх підготовчу роль до розкриття теми байки. Таким чином, назви усіх атрибутів “мало висвітлені” і можуть відігравати лише роль орієнтирів для тематик чудес. Смысл, якого не вистачає, назвам атрибутів надають траектори – більш висвітлені значення атрибутів, які містяться у фреймовій схемі текстового концепту.

Ці значення ілюструють побутову (і навіть банальну) сцену поведінки персонажів на фоні небанального виявлення дива (появи у саду Єдинорога). Навмисний контраст між дивом і побутовою реакцією на нього є стрижнем замислу байки. “Композиційна тропа” тут не встановлює ієрархію значень атрибутів, так як вони несумісні. Сюжетна композиція даної байки тут призначена для поляризації значень атрибутів і об’єднання їх у суперечливе ціле (банальність – диво), яке властиве багатьом життєвим явищам.

Концептуальною базою образу-символу виступає увесь об’єм актуальної, образної, фонові інформації, яка активізується усіма композиційно-сти-

лістичними рівнями байки. “Композиційна тропа” встановлює ієрархію інформації у образі-символі, профілями при цьому становляться елементи подвійної метонімії, про яку було сказано у розгляді механізму створення образу-символу. Першим профілем виступає метонімія ототожнення персонажу зі своїми рисами. Другим профілем виступає метонімія ототожнення людини зі своїми негативними рисами, перенесеними на неї алегорією. Траекторами при цьому виявляються ті риси, які переносяться метонімією, а орієнтирами виступають об’єкти (персонаж, людина у якості об’єкту осміяння), на які відбувається перенесення.

Когнітивна операція перспективізація аналогічна точці зору, яка по мірі розвитку сюжету може змінюватись. Тому в перспективізацію вкладається смисл “аранжування огляду” (термін С.О. Жаботинської [3, с. 7]), який містить різні аспекти відношень спостерігача (того, хто говорить і того, хто слухає) і дії, за якою спостерігають. У аранжуванні, яке прийняте за умовчанням, той, хто говорить і той, хто слухає знаходяться одночасно у одній і тій же точці, звідки спостерігають за подією, що відбувається. Відповідно до свого типового статусу аранжування за умовчанням залишається непомітним, однак стає відчутним при різних відхиленнях, виражених у зміні форми і значень мовних виразів. До таких відхилень відносяться: а) мовленнєві акти, направлені не стільки на передачу інформації, скільки на взаємодію комунікантів; б) приналежність ситуації, яка описується, до нереального світу; в) зміна позиції спостерігача зі статичної на динамічну; г) розподіл комунікантів у просторі і часі [3, с. 7].

Перспектива, або точка огляду у байці є величиною змінною у зв’язку з традиційною структурою і композицією цього жанру. Тому тут цілком виправдане надання смислу “аранжування” огляду загальної когнітивної операції перспективізації.

Дійсно, по-перше, сюжет байки *a priori* нереальний, фантастичний, оскільки персонажі розмовляють і діють подібно людям. З цієї причини аранжування за умовчанням не здійснюється: точки огляду читача і автора байки належать різним ментальним просторам.

По-друге, умовно-художніми методами автор прагне повернути читача у вигаданий простір байки, надаючи художньої переконливості сюжету. Але це необхідно для збігу усіх точок огляду лише на початку дискурсу байки; аранжування за умовчанням потім замінюється розшаруванням точок огляду у полярних персонажів, автора, читача з метою реалізації основної авторської стратегії.

Отже, у зав'язуванні байки є аранжування за умовчанням, потім відбувається розшарування точок зору у персонажів (при збігу точок огляду й оцінок у автора і читача, тобто збереження у них аранжування за умовчанням). Підсумкова розбіжність аранжування огляду у автора і читача спостерігається у експліцитній та імпліцитній моралі байки: тут автор і читач розділені тим, що знаходяться “по різні боки дидактики”, як настановлююча і сприймаюча сторони.

У сучасній когнітивній науці поняттям “мапування” позначають процес усвідомлення одних об'єктів і явищ через призму інших. У когнітивній поетиці загальний процес розумової діяльності людини розглядають як аналогове усвідомлення, яке є підґрунтям не лише для метафори, але і метонімії та оксюморона. У свою чергу аналогове мапування розглядається як набір когнітивних операцій проектування якоїсь частини структури знань, які представлені образами-схемами із сфери джерел і цілей. У когнітивній лінгвістиці виділяють атрибутивне, релятивне, ситуативне, субститутивне, контрастивне і наративне мапування [1, с. 37].

Операцію мапування Л.І. Белехова детально інтерпретує наступним чином. Ця операція складається із низки дій, когнітивних процедур: пошук матеріалу та інструментів для втілення замислу, виконання роботи, що є одяганням концептів у словесний одяг. Автор замислу має внутрішній лексикон і ментальні простори, які упорядковані на різних осях (парадигматика і синтагматика мовних одиниць), а також зв'язки між сутностями (різні типи семантичних значень мовленнєвих одиниць: денотативні і сигніфікативні, референційні та імплікативні). Окрім того, у автора мають бути словоформи і стереотипні вирази і аксесуари (мотиви, сюжети, інтертекст). Таким чином, мапування у словесних

поетичних образах – це проекція ознак, властивостей і протилежних, але онтологічно споріднених якостей сутностей із сфери джерела на сутності із сфери цілі [1, с. 37]. Для конкретного використання необхідні визначення усіх наведених видів мапування, які подані Л.І. Белеховою [1, с. 38–43].

Атрибутивне мапування – це когнітивна операція проектування ознак, властивостей, характеристик сутності у рамках поетичного образу у сфері джерела на сутність із сфери цілі. Такий вид мапування є найпростішим і найуживанішим механізмом утворення словесного образу. Зазвичай він містить словосполучення або просте речення, яке включає в себе метафору, епітет або порівняння.

Релятивне мапування – це проектування відношень, зазвичай причинно-наслідкового характеру, в результаті чого сутності у сферах джерела і цілі виражають схожі емоції і стан.

Ситуативне мапування є проектування художніх ситуацій і подій, які відображаються у сфері джерела на сферу цілі словесного образу. Найбільш розповсюдженим тут є проектування емоційних станів.

Субститутивне мапування – це операція ідентифікації імпліцитних зв'язків між варіантами референтів концепту і проектування на іншу сутність цієї ж сфери словесного образу шляхом лінгвокогнітивної процедури заміщення. Остання полягає у пошуку серед спектру референційних значень концепту таких, які можуть заміщати одне одного. У семантичному плані аналогове мапування призводить до зміщення у значенні слова, а субститутивне мапування – до зміщення у референції.

Контрастивне мапування – це проектування онтологічних властивостей однієї сутності на протилежні онтологічні властивості іншої сутності.

Наративне мапування – це комплексна лінгвокогнітивна операція, яка залучає різні види мапування, проектуючи сюжет, тему, мотив, ідею із якихось витворів мистецтва або відомих історичних подій на словесний образ, втілює їх у ньому шляхом іносказання, параболи.

Наведений опис різних видів мапування представляє собою інструментарій утворення і обробки художнього дискурсу. У цьому відношенні да-

ний інструментарій більш пристосований до усвідомлення когнітивного аспекту байки, хоча не дивно, що операції мапування корелюють за своїм смыслом із когнітивними операціями попереднього універсального підходу для будь-якого типу дискурсу. У жанрі байки присутні усі види художнього проектування, які містяться у когнітивних операціях мапування. Операції мапування доповнюють і деталізують для байки загальний підхід до когнітивних операцій у будь-якому типі дискурсу. Так, наприклад, “композиційна тропа” загального підходу дає вказівки для загальної ідеї “зборки” лінгвістичного об’єкту (концепт, образ-символ, тощо), оперує поняттями траєктора і орієнтира, що утворює надійну основу для формування системних зв’язків у лінгвістичному об’єкті.

У той же час, мапування показує, які саме проєкції одна на одну значень атрибутів, композиційно-стилістичних рівнів забезпечують цю “зборку”. Операції специфікації – схематизації, висвітлення, фокусування проявляються також у конкретних видах мапування, які уточнюють когнітивний механізм художнього дискурсу.

У цілому, на наш погляд, описані вище дві парадигми когнітивних операцій (мапування і когнітивні операції на основі когнітивної граматики) вдало доповнюють одна одну і утворюють глибоке розуміння когнітивної основи байки.

Перспективою подальшого дослідження є осмислення синергетичної природи байкового дискурсу, яка є основою його саморозвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики / Л.І. Белехова. – Херсон : ХДУ, 2004. – 122 с.
2. Гаврилова Т.А. Базы знаний интеллектуальных систем / Т.А. Гаврилова, В.Ф. Хорошевский. – СПб. : Питер, 2000. – 384 с.
3. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вестник ХНУ им. В.Н. Каразина. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
4. Пихтовникова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен 18 в.): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л.С. Пихтовникова. – К., 1992. – 338 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716 с.
6. Thurber J. Fables for Our Time and Famous Poems / J. Thurber. – NY: Harper & Row Publishers, 2008. – 128 p.

МЕТАФОРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЗНАМЕНИТІСТЬ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

В.В. Кукушкін (Харків)

У статті встановлюються когнітивні метафори, що прояснюють зміст концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ, актуалізованого у сучасному англомовному газетному дискурсі. Метафоричні кореляти концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ включають МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ, ПОДІЮ і КОСМІЧНУ СУТНІСТЬ й їх конкретизації на основі когнітивних процедур специфікації, розширення й комбінування. Чим більшою є ступінь конкретизації царини джерела тим ефективніше метафора виконує функцію прояснення концепту-цілі.

Ключові слова: англомовний газетний дискурс, когнітивна метафора, комбінування, конкретизація, концепт ЗНАМЕНИТІСТЬ, специфікація.

В.В. Кукушкин. Метафорическая интерпретация концепта ЗНАМЕНИТОСТЬ в современном англоязычном газетном дискурсе. В статье устанавливаются когнитивные метафоры, проясняющие содержание концепта ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе. Метафорические корреляты концепта включает МАТЕРИАЛЬНЫЙ ОБЪЕКТ, СОБЫТИЕ и КОСМИЧЕСКУЮ СУЩНОСТЬ и их конкретизации на основе когнитивных процедур спецификации, расширения и комбинирования. Чем больше степень конкретизации области источника, тем эффективнее метафора выполняет функцию прояснения концепта-цели.

Ключевые слова: англоязычный газетный дискурс, когнитивная метафора, комбинирование, конкретизация, концепт ЗНАМЕНИТОСТЬ, спецификация.

V.V. Kukushkin. Metaphorical interpretation of the concept CELEBRITY in modern English newspaper discourse. The article established cognitive metaphors which clear out the content of the concept CELEBRITY, actualised in modern English newspaper discourse. Metaphoric correlates of the concept CELEBRITY embrace MATERIAL OBJECT, EVENT and COSMIC ENTITY and their concretisations on the basis of the cognitive operations of elaboration, extension and combining. The more concretized is the source domain the more effectively the metaphor performs the function of clearing up the target domain.

Key words: cognitive metaphor, concept CELEBRITY, combining, elaboration, English newspaper discourse, extension.

Метою статті є встановлення корелятивів когнітивних метафор, що прояснюють зміст абстрактної іпостасі концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ в сучасному англомовному газетному дискурсі.

Актуальність теми дослідження визначена, з одного боку, важливим місцем досліджуваного концепту в картині світу представників англомовної лінгвокультури, відображеній у сучасному англомовному газетному дискурсі, а з другого, – застосуванням новітніх методик аналізу, започаткованих у рамках когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики.

Попри значний інтерес до вивчення лінгвокультурних концептів у сучасному мовознавстві, кон-

цепт ЗНАМЕНИТІСТЬ ще не був предметом аналізу, що й визначає наукову новизну роботи.

Когнітивна метафора тлумачиться як процес і продукт взаємодії двох концептів, у ході якої метафорично осмислюваний концепт прояснюється методом моделювання, а моделлю слугують елементи і структура сенсорно-чуттєвого образу вихідного концепту [3, с. 203].

За типом концепту-джерела аналізовані метафори поділяються на онтологічні, що ґрунтуються на образі фізично сприйманого об'єкта; структурні, що закорінені на складному об'єкті, який містить інші об'єкти й піддається структуризації; орієнтаційні, що засновані на просторовому розміщенні об'єктів

[1, с. 14-61]. За аксіологічним потенціалом виділяються нейтральні й емотивно-оцінні метафори з негативним та позитивним знаком.

Базові метафори, що спираються на найбільш абстрактні кореляти, надають мінімум інформації про метафоризований об'єкт й є відстороненими від переживань суб'єкта дискурсу. Ефективність метафори у проясненні концепту-цілі залежить від ступеня конкретизації царини джерела на основі когнітивних процедур специфікації, розширення та комбінування [2, с. 67], а також аксіологічної маркованості.

Більшість метафор ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩА є негативними за емотивно-оцінним потенціалом. Проте, найвищий штабель родо-видової ієрархії метафор репрезентований метафорами, які є найбільш абстрактними й відстороненими від переживань суб'єкта дискурсу, оскільки надають лише загальні обриси концепту-джерела.

До таких належить, насамперед, метафора ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ. Засобами мовного втілення цієї метафори є, зокрема, словосполучення, що позначають виміри об'єкта у просторі: *Her attractiveness as a young woman had a great deal to do with the extent of her celebrity* (Weekly Standard, Oct 17, 2005). Так, у наведеному прикладі ця метафора вербалізована субстантивним словосполученням *the extent of her celebrity* (межі її знаменитості), де лексема *extent* має значення *the amount of space over which a thing extends; size, dimensions, amount* [4] (частина простору, який займає річ; величина, розміри (довжина, висота, ширина), обсяг), й, відтак, вказує на первинні фізичні орієнтири, за якими матеріальний об'єкт ідентифікується у просторі. У контексті названого словосполучення за допомогою посесивної конструкції денотату *celebrity* приписується наявність просторових вимірів й у такий спосіб він уподібнюється матеріальному об'єкту. Оскільки ця метафора є максимально абстрактною, вона практично не піддається мотивації. Тут досить важко знайти підстави для уподібнення.

У наступному фрагменті метафора ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ

ускладнюється на основі процедури *розширення* й набуває вигляду ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩЕ є ГОРЮЧИЙ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ: *It serves only to invade the privacy afforded by our family court system and fuel the fire of our celebrity-obsessed culture* (The Sunday Times, May 17, 2009). Метафора втілена словосполученням *the fire of our celebrity-obsessed culture* (вогнище культури, закоріненої на культі знаменитості). Оскільки палати у вогнищі може лише горюча матеріальна сутність, очікуваною інференцією, імплікованою цим словосполученням, є метафорична асоціація ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩЕ є ГОРЮЧИЙ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ. Метафора є настільки абстрактною, що тут, як і у попередньому випадку, доволі важко простежити, які саме властивості уподібнюваних денотатів лежать у її підґрунті.

Метафора ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ *снецифікується* як ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩЕ є ТОВАР: *American society in the twenty-first century, received opinion has it, values only two things: money and celebrity. Whether or not this is true, vast quantities of money, we know, will buy celebrity* (Weekly Standard, Oct 17, 2005); *Broomfield has acquired a kind of celebrity himself, of course* (Scotsman, Feb 28, 2008); *Professors Garber and Sedgwick seem to have acquired their celebrity through the outrageousness of the topics they've chosen to write about* (Weekly Standard, Oct 17, 2005). "Товарна метафора" втілена дієслівними словосполученнями *to buy/ to acquire celebrity* (придбати знаменитість). Прототипним пацієнтом дії дієслова *to buy*, як і *to acquire (gain or get as one's own; come into possession of* [4] – заволодіти як власність; стати власником чогось), є товар, тобто матеріальний об'єкт, який має ціну і який можна придбати у власність, заплативши за нього цю ціну. Відповідно, у контекстах, де денотат *celebrity*, є пацієнтом дії дієслів *to buy* та *to acquire*, він набуває ознак товару.

Підставою метафори слугує така ознака денотата *celebrity*, як "штучність", яка імплікує, що знаменитість є не інгерентною, а набутою властивістю, а способи набуття можуть бути різними,

у тому числі і купівля. Правильність цих міркувань підтверджується тим фактом, що денотат конкретного іменника *celebrity*, який втілює експерієнцера стану знаменитості, має таку інтенціональну ознаку, як “коштовність праці”, яка імплікує ознаку “наявність ціни”. Відтак, у процесі утворення метафори диференційна гіпосема метафоричного значення лексеми *celebrity* формується шляхом залучення інтенціональної семи денотата *goods/a thing that can be exchanged or traded*, “наявність ціни”, у той час як гіперсеми відповідних денотатів відносять позначувані сутності до різних царин людського досвіду (ПРЕДМЕТ та СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ). За аксіологічним змістом аналізовану метафору слід віднести до *негативно-оцінних*, оскільки акцентуючи можливість купівлі знаменитості за гроші, вона ставить під сумнів її етичну цінність.

Предметне відгалуження метафори ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ’ЄКТ *специфікується* також метафорою ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є МЕХАНІЗМ: *And one can have the thinnest of achievements and be talentless and yet be made to seem otherwise through the mechanics and dynamics of celebrity-creation* (Weekly Standard, Oct 17, 2005). Метафора об’єктивується субстантивним словосполученням *the mechanics and dynamics of celebrity-creation* (механіка й динаміка створення знаменитості). Ця метафора видається вмотивованою. Підставою для уподібнення слугує наявність такої інтенціональної ознаки денотата *celebrity*, як “штучність”, що імплікує наявність каузатора стану знаменитості й докладання ним певних зусиль для досягнення цього стану. Це докладання зусиль суб’єкт дискурсу концептуалізує як динамічний механізм. Як і “товарна метафора”, метафора механізму заперечує реальні заслуги експерієнцера стану знаменитості, й відтак набуває *негативно-оцінного* змісту.

Подальша *специфікація* метафори ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ’ЄКТ реалізується в метафорі ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є БРУДНА БІЛИЗНА: *Both elites and ordinary citizens have their reasons to resent star power.*

*Celebrity activism rubs many policymakers and pundits the wrong way. To some, star power upsets their sense of fair play. Christopher Caldwell complained recently, “Philanthropy is a route through which **celebrity can be laundered into political power**” (National Interest, Jan 11, 2007). Мовним втіленням метафори є дієслово *to launder* зі значенням *to wash clothes, linen* (прати одягу, білизну), афективом дії якого є денотат *celebrity*. Уподібнюючи знаменитість брудній білизні, суб’єкт виражає своє негативне ставлення до цього явища в діапазоні “несхвалення – зневага”.*

Низка метафор *специфікує* асоціацію ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ’ЄКТ як ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є РОСЛИНА: *It chimes with our **fast-fading celebrity culture** and makes him [Eagleton] prophetic* (The Times, May 16, 2009). Метафора актуалізується прикметником-атрибутом *fast-fading*, що приписує денотату *celebrity culture* таку ознаку, як “здатність до скорого в’янення”. Підставою для формування метафори є така інтенціональна ознака денотата *celebrity*, як “скороминучість”. Обидві ознаки поєднуються у структурі значення прикметника.

У наступному прикладі “рослинна метафора” втілюється прикметником-атрибутом *ever-growing*, що приписує денотату *celebrity* здатність до постійного росту, уподібнюючи його рослині: *How are you adapting to **ever-growing celebrity status**?* (News Letter, Jul 28, 2008). Підґрунтям для метафори є така імплікаційна ознака денотата *celebrity*, як більший чи менший прояв ознаки “відомості”. Недарма знаменитостей класифікують на зірок та суперзірок. Звідси можливість росту: знаменитість зростає подібно розвитку рослини.

“Рослинна метафора” також за допомогою предиката *to cultivate* – give attention to (a plant) to promote growth, improve fertility [4] (опікуватися рослиною, сприяти її росту, покращувати родючість), об’єктом дії якого є денотат *celebrity*: *<...> fame is something one earns – through talent or achievement of one kind or another – while **celebrity is something one cultivates*** (Weekly Standard, Oct 17, 2005); *One can be immensely talented and full of achievement and yet wish*

to broadcast one's fame further through **the careful cultivation of celebrity** (Weekly Standard, Oct 17, 2005). У цих фрагментах підставою для метафори є наявність каузатора стану знаменитості, який виконує певні дії для його досягнення. Суб'єкт пізнання уподібнює ці дії роботі садівника, який опікується рослинами.

Інше розгалуження **специфікації** метафори ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ репрезентоване низкою персоніфікацій. Типовим засобом їх мовного втілення є дієслова дії, що передбачають агенса: *The fact that **celebrity culture has come this far** tells us something – and it isn't a very pleasant something* (News Letter, Mar 2, 2009); *Since then, **his celebrity has risen even further**. But you can't have true celebrity – the sort which endures – without talent like this* (Liverpool Echo, May 19, 2008). Так, у наведених фрагментах метафора ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ є ЛЮДИНА об'єктивується дієсловами, що позначають рухи *to come* (приходити) та *to rise* (підійматися), агенсами яких слугує денотат абстрактного іменника *celebrity*. Метафора є настільки абстрактною, що не дозволяє відшукати її підстави. У похідному денотаті співіснують непеоднувані ознаки матеріальної живої істоти й нематеріального соціокультурного явища.

Більш інформативними є метафори-персоніфікації, що є результатом когнітивних процедур, які дозволяють прогнозувати, за взаємодії яких ознак уподібнюваних денотатів вони утворюються. Одним з таких прикладів є метафора-персоніфікація, що концептуалізує ЗНАМЕНИТІСТЬ як РИБАЛКУ, ЩО ЛОВИТЬ ПУБЛІКУ-РИБКУ НА ГАЧОК: **Culture of celebrity that has got up hooked and spending...** (Evening Times, Sept 15, 2006). Ця метафора є результатом лінгвокогнітивних процедур **специфікації** (людина постає як представник певної професійної категорії – рибак), **розширення** (у ситуацію вводиться такий елемент, як гачок, тобто інструмент, за допомогою якого діє рибак) й **комбінування** (у фрагменті фактично актуалізується дві метафори ЗНАМЕНИТІСТЬ є РИБАЛКА та ПУБЛІКА є РИБКА) Усі ці смисли об'єктивуються дієсловом *to hook*, що має зна-

чення *to catch (a fish) with a hook* [4] (спіймати (рибу) на гачок). Як це притаманно дієслову, воно відсилає до цілої ситуації, що містить певну кількість актантів, відповідну кількості предикатних місць. В аналізованому випадку ситуація включає агенса-рибалку, вербалізованого словосполученням *culture of celebrity*, публіку, що є об'єктом дії агенса-рибалки, подану займенником *us*, й концептуалізовану у вигляді рибки-здобичі, а також імпліцитно інструмент дії – гачок.

Ця метафора є вмотивованою. Підстави метафори слід пов'язувати з наявністю у структурі значення лексеми *celebrity* таких ознак, як “здатність спричиняти вплив” та “обманність”, які дозволяють уподібнити її рибалці, що також намагається вплинути на свою здобич обманним шляхом.

Окрім того метафора має **емотивно-оцінний** зміст, який у цій ситуації реалізується як осуд культури знаменитості, що спирається на негативну етичну оцінку. Механізм метафоризації тут не базується на імплікаціях онтологічного плану, а перемикає онтологічні ознаки рибалки в інший план – царину їх синестезичних й емотивно-оцінних корелятивів.

Зафіксовані ситуації, де ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ постає як суб'єкт дії, але характер дії не дозволяє концептуалізувати його як ЛЮДИНУ, оскільки йдеться не про свідомі, контрольовані дії, а про процеси, які не є підконтрольними волі людини: **Celebrity culture is corroding British society and damaging everyone involved with it** (Sunday Telegraph, Nov 27, 2008). Так, у наведеному прикладі ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ уподібнено ІРЖІ, яка поїдає Британське суспільство. Мовним втіленням метафори є дієслово *to corrode* – *gradually destroy or wear away, esp. through chemical action; cause corrosion* [4] (поступово розрушати або ослаблювати у результаті хімічної реакції; спричинити корозію).

У фрагментах: <...> *which is where we are today, with **celebrity affecting literature in more and more significant ways*** (Weekly Standard, Oct 17, 2005); **Celebrity at this moment in America is epidemic, and it's spreading fast, sometimes seeming as if nearly everyone has got it** (Weekly Standard, Oct 17, 2005) актуалізується метафора ЗНАМЕ-

НИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є ХВОРОБА. Засобом об'єктивації метафори у першому прикладі є дієслово *to affect – attack as a disease* [4] (нападати як хвороба), а у другому – дієслово *to spread – occupy more space* [4] (займати більший простір) укупі з прикметником-атрибутом *epidemic (of a disease: normally absent or infrequent in a population but liable to outbreaks of greatly increased frequency and severity; temporarily widespread)* [4] (епідемічний (про хворобу: така, що звичайно відсутня або рідко проявляється у населення, але потенційно може швидко зрости у частотності й суворості; тимчасово поширена)). Уподібнюючи розповсюдження культу знаменитості іржі або хворобі, суб'єкт надає йому негативну етичну оцінку й виражає несхвалення, а можливо й осуд.

Метафори ІРЖІ та ХВОРОБИ є специфікацією більш загальної асоціації ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є ФІЗИЧНИЙ СТАН, лише перша специфікує фізичний стан об'єкта, а друга – людини.

Не вписується в побудовану ієрархію метафора ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є ГАЛАКТИКА: *Members of the paparazzi made pilgrimages from every corner of the earth – guided by the dazzling star of the couple's celebrity – in the hope of catching a glimpse of the babies, or more specifically, their very own multi-million dollar Kodak moment* (Scotsman, Jul 15, 2008). Метафора об'єктивована словосполученням *the dazzling star of the couple's celebrity* (сліпуча зірка знаменитості цієї пари (йдеться про Бреда Пітта та Анжеліну Джолі)). Посесивна конструкція вказує на те, що зірка (*dazzling star*) є приналежністю денотата *celebrity*. Як відомо, у реальній дійсності зірки є приналежністю галактики, власне вони її конституують. Звідси уподібнення галактики знаменитості.

Підставою метафори є, з одного боку, така ознака денотата конкретного іменника *celebrity* як “здатність спричиняти вплив”, яка конкретизується як “здатність слугувати ролевою моделлю” для пересічних індивідів подібно до провідної зірки, а з іншого, ознака “елітарність”, що імплікує “віддаленість” й “недосяжність”. Вказані ознаки

відображають природні властивості уподібнених об'єктів. Окрім того, на епістемологічному рівні можливе також сприйняття цих знаменитостей як яскравих особистостей, які немов би випромінюють світло, що також може слугувати підставою для уподібнення їх галактиці, що містить безліч яскравих зірок. В останньому випадку метафора ґрунтується не на природних властивостях об'єкта, а на особливостях сприйняття об'єкта суб'єктом.

Механізм метафоризації передбачає, що кілька ознак вихідного денотата (галактики як конгломерату зірок) формують диференційну гіпоознаку денотата *celebrity*, а гіперсеми відносять уподібнені денотати до різних предметних царин (ЛЮДИНА та КОСМОС). Уживаючи таку метафору суб'єкт дискурсу передає позитивне ставлення до явища знаменитості.

Таким чином, ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ концептуалізується на підставі низки метафор, що за характером царини-джерела поєднуються у кілька груп, де концепт-джерело поданий МАТЕРІАЛЬНИМ ОБ'ЄКТОМ, ПОДІЄЮ і КОСМІЧНОЮ СУТНІСТЮ.

Найбільш репрезентативною є група метафоричних асоціацій, де концепт-джерело співвідноситься з МАТЕРІАЛЬНИМ ОБ'ЄКТОМ. Базова метафора ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ має розширення: ГОРЮЧИЙ ОБ'ЄКТ і специфікації ПРЕДМЕТ/ РОСЛИНА/ ЛЮДИНА або фізичний стан об'єкта: ІРЖА.

Метафорична асоціація ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є ПРЕДМЕТ специфікується за участі концептів царини джерела ТОВАР/ МЕХАНІЗМ/ БРУДНА БЛИЗНА. Метафора ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є ЛЮДИНА має специфікацію фізичного стану людини ХВОРОБА.

Результат процедур специфікації, розширення й комбінування метафори ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є ЛЮДИНА втілюється в різновиді базової метафори ПОДІЇ: РИБАЛКА, що ЛОВИТЬ ПУБЛІКУ-РИБКУ на ГАЧОК. Царина джерела метафори ЗНАМЕНИТИСТЬ-ЯВИЩЕ є ГАЛАКТИКА корелює з КОСМІЧНОЮ СУТНІСТЮ.

За типом концепту-джерела більшість названих метафор є онтологічними, за винятком метафор

з корелятами СТАНУ ОБ'ЄКТА та ПОДІЇ, які демонструють структурну природу.

Не всі метафори є однаковою мірою експланаторними. Чим більшою є ступінь конкретизації царини джерела (як наслідок когнітивних процедур специфікації, розширення та комбінування) тим вірогідніше метафора викликає емоційно-оцінну реакцію суб'єкта пізнання й, відтак, тим ефективніше вона виконує функцію прояснення концепту-цілі. Базові метафори, що надають лише загальні обриси концепту-джерела, й відтак є найбільш абстрактними й відстороненими від переживань суб'єкта дискурсу, надають мінімум інформації про метафоризований об'єкт – ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ. Аксиологічно марковані специфікації метафор, навпаки, допомагають прояснити суть феномена, відображаючи ставлення суб'єкта дискурсу КРИТИКА до культу знаменитості. Так, концепти царини джерела ІРЖА та ХВОРОБА акцентують деструктивну роль культу знаменитості в англомов-

ному соціумі, ТОВАР – продажність культури, закоріненої на культі знаменитості, МЕХАНІЗМ – штучність, БРУДНА БЛИЗНА – скандальність, РИБАЛКА, що ЛОВИТЬ ПУБЛІКУ-РИБКУ на ГАЧОК – підступність, ГАЛАКТИКА – елітарність.

Перспективи дослідження вбачаємо у проведенні порівняльних досліджень метафор ЗНАМЕНИТОСТІ англійської та української мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lakoff G. *Metaphors We Live by* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago Univ. Press, 1980. – 242 p.
2. Lakoff G. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor* / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago; London : The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p.
3. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor* / G. Lakoff // *Metaphor and Thought* / [ed. A. Ortony]. – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202-251.
4. *The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles*. – N.Y. : OUP, 1993. – Vol. I. A-M. – 1876. – Vol. II. – N-Z. – 3801 p.

УДК 81'42'276.45-057.87(73)

КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СУФІКСАЛЬНИХ ДЕРИВАТИВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЛЕНЗІ США

І.В. Рубцов (Харків)

Стаття присвячена дослідженню когнітивних механізмів, що є основою формування суфіксальних дериватів у студентському слензі США. Аналіз продемонстрував, що суфікси нарівні з корневими морфемами є відповідними концептуальними категоріями, що приймають участь у формуванні нового концепту-цілі в процесі сленгової номінації.

Ключові слова: когнітивна ономазіологія, сленгове словотворення, студентський сленг, суфіксація.

И.В. Рубцов. Когнитивно-ономасиологический подход к формированию суффиксальных дериватов в студенческом сленге США. Статья посвящена исследованию когнитивных механизмов, лежащих в основе формирования суффиксальных дериватов в студенческом сленге США. Анализ продемонстрировал, что суффиксы, наравне с корневыми морфемами, представляют собой соответствующие концептуальные категории, принимающие участие в формировании нового концепта-цели в процессе сленговой номинации.

Ключевые слова: когнитивная ономазиология, сленговое словообразование, студенческий сленг, суффиксация.

I.V. Rubtsov. Cognitive-onomasiological approach to suffix derivatives in the USA students' slang. The article investigates cognitive mechanisms as the basis of suffix derivatives formation in the students' slang of the USA. The research shows that suffixes as well as root morphemes substitute certain conceptual categories taking part in the formation of a new target concept in the process of slang nomination.

Key words: cognitive onomasiology, slang word-formation, students' slang, suffixation.

Інтенсивний розвиток когнітивної науки привів до становлення нової галузі лінгвістики – когнітивної ономазіології, методологічні підходи якої дозволяють по-новому осмислити сутність мови та роль людини в ній. Застосування даних підходів у словотворі дозволяє говорити про дериваційну когнітивну ономазіологію, основи якої були закладені чеським лінгвістом М. Докулілом [7]. Основою такого підходу є поняття ономазіологічної дериваційної моделі, яка уможливило розгляд традиційних проблем словотвору у новому світлі та робить дане дослідження актуальним.

Мета роботи полягає у застосуванні новітніх когнітивних підходів до процесу дериваційного словотвору, зокрема до суфіксації, та розкриття природи суфіксів як окремих концептуальних категорій.

Об'єктом дослідження є процес суфіксальної деривації з точки зору когнітивної науки.

Предмет вивчення – суфіксальні деривати сучасного студентського сленгу США, структу-

ра яких розглядається з ономазіологічної точки зору.

Матеріалом дослідження виступають суфіксальні деривати сучасного студентського сленгу США, отримані методом суцільної вибірки зі сленгових словників, сучасної молодіжної преси та Інтернет сайтів американських університетів.

Більшість питань, що порушуються у рамках когнітивної ономазіології, пов'язані з проблемою формування мовної картини світу, оскільки вивчення мовних явищ в ономазіологічному плані означає, що в центрі уваги знаходиться питання про те, як пов'язані ці явища з позначенням дійсності, що нас оточує, з вибором і створенням назв для окремих її фрагментів.

Про картину світу в голові людини дозволяють робити висновки не стільки окремі слова, скільки принцип групування та класифікації понять, що знаходяться формально виражені у структурі мови. У формуванні нових номінативних одиниць актив-

но задіяні когнітивні структури людського мозку: екстралінгвістична реальність, відбиваючись у когнітивних структурах мозку, аналізується на концептуальному рівні, а далі набувають чинності певні ономасіологічні принципи, відповідно до яких відбувається найменування. Ономасіологічна теорія базується на понятті словотворчої основи (базису). Словотворчу основу можна визначити як двосторонню одиницю, що входить у структуру нової номінативної одиниці на підставі концептуального та подальшого семантичного аналізу іменованого об'єкта.

Словотворче значення виводиться, у цілому, не за таким його окремим компонентом, як словотворчий афікс або формант, але на основі всієї ономасіологічної структури похідного слова, що будується за рахунок приписування певної ономасіологічної ознаки особливому ономасіологічному базису за допомогою певної ономасіологічної зв'язки [2; 3]. Ці три складові являють собою ономасіологічну структуру, що є концептуальною базою процесу найменування.

Як семантична, так і лексична деривація пов'язані з процесом концептуалізації, що припускає наявність мети та джерела концептуалізації. Для розуміння взаємозв'язку між концептом-метою, концептом-джерелом та одиницею, що називає концепт-ціль, необхідно виробити певну семантичну типологію для всіх типів семантичних інновацій. Новітні дослідження [5; 6] показали, що, незважаючи на формальне розходження таких лексичних інновацій, у семантичному відношенні вони покладаються на певний ряд асоціативних відносин між концептом-джерелом та концептом-метою.

У процесі номінації мовець на першому етапі аналізує концепт, що вимагає найменування, підрозділяючи його на ряд найбільш значущих елементів, тобто підконцептів. Найбільш значущий підконцепт, асоційований з даним словом, служить семантичною базою для словотвору. Семантична різниця між основним концептом і концептом, що потребує найменування, усувається за допомогою додавання афікса або співоснови (підконцепту). Бланк вважає, що зв'язки між основою, співосною та новим концептом ґрунтуються на асоціативних принципах

суміжності, контрасту та схожості. [5; 6] Синтезуючи вищезгадані підходи, можна запропонувати наступний опис когнітивно-ономасіологічної моделі словотвору. Вихідним моментом є концепт, що потребує найменування. Наступним етапом є аналіз і категоризація концепту. При цьому в когнітивних структурах мозку мовця активуються різноманітні значущі аспекти та асоціації. Наступним етапом є вибір мовцем засобів для позначення концепту або активованих прототипічних асоціацій. Це означає, що мовець вибирає потенційну основу та семантичну ознаку. Різні групи у мовних співтовариствах можуть вибирати різні асоціації/аспекти та використовувати різні способи репрезентації. Одним з таких способів є комбінація вже існуючого у мові лінгвістичного матеріалу. Мовець формує свої висловлення відповідно до вже представлених у мові прототипічних моделей. Тобто, до того як буде сформована нова номінативна одиниця, мовець повинен проаналізувати вже існуючі одиниці мови (на ономасіологічному рівні). Відбувається пошук моделі, що виражає схожі семантичні відносини/асоціації з тими, які присутні у концепті, що потребує найменування. Завершує цей процес конкретна реалізація номінації відповідно до існуючих фонологічних та морфологічних правил.

Уявляючи ономасіологічну структуру, таким чином, ми можемо, на відміну від традиційних структуралістських підходів, показати ті когнітивні підстави, за якими відбувається найменування фрагментів навколишньої реальності у процесі формування мовної картини світу.

Розгляд суфіксації з когнітивно-ономасіологічної точки зору виводить нас на новий рівень вивчення даного явища. Як і в інших способах словотвору, при суфіксації, формальне утворення похідного слова супроводжується складною роботою когнітивних структур мозку. З даної точки зору, суфікси стоять нарівні з кореневими морфемами і можуть, тому, являти собою відповідні концептуальні категорії, викликаючи відносно фіксовані асоціації між основою слова та концептом, що потребує найменування.

При формуванні похідного слова суфіксального типу, мовець виконує роботу з переробки виділе-

них концептів для створення нового поняття. У даному процесі задіяні два ментальних простори (джерела та мети або донора та реципієнта). Результатом взаємодії даних ментальних просторів є породження нового змісту – концепту. Як вказує О.С. Кубрякова, “з реципієнтного простору запозичуються категоріальні змісти, необхідні для підведення позначуваного під певну рубрику (частину мови), з донорського – змісти, необхідні для конкретизації місця позначуваного у реципієнтному просторі” [1, с. 50].

Суфіксація, під якою традиційно розуміється спосіб словотвору шляхом приєднання словотворчого суфікса до кінця базової морфеми, вважається другим за продуктивністю способом створення інновацій у сучасній англійській мові, що підтверджується даними нашої вибірки, у якій сленгові суфіксальні деривати становлять одну чверть від загального числа зареєстрованих одиниць.

Незважаючи на великий інвентар стандартних суфіксів, більшість дериватів студентського сленгу було сформовано за участю лише незначної кількості суфіксів, що, на нашу думку, обумовлено специфікою даного лексичного шару та сферою його вживання. З іншого боку, виборче використання студентами суфіксів при формуванні дериватів показує, що студент вибирає лише ті структурні елементи, які належним чином, на його думку, можуть служити модифікації вихідного концепту в концепт-мету в межах даної картини світу.

Крім того, слід відмітити, що переважна більшість суфіксів студентського сленгу – це суфікси іменників, лише декілька суфіксів формують прикметники, а дієслова, що являють собою суфіксальні деривати, практично повністю відсутні.

Найчастіше іменникові суфіксальні деривати формуються за структурною моделлю $N + Suff = N$. Тобто, у своїй більшості суфіксальний дериват належить до тієї ж частини мови, що і мотивуюче слово. Словотворче значення, тобто співвідношення значення деривату та твірної основи, виражається як “те, що (той, хто) виконує дію” або “те, що (той, хто) характеризується як”. Цілком слушно зазначити, що оскільки в процесі сленгової суфіксації не змінюється приналежність до частини мови,

то, очевидно, мова йде про поєднання номінативних функцій акту деривації з функціями вираження об’єктивної та суб’єктивної оцінки явищ дійсності. Оціночність і експресивність пронизують всю систему сленгового словотвору. Не є виключенням і суфіксальні деривати студентського сленгу. Практично всі зареєстровані нами суфікси емоційно марковані, а асоційовані з ними концепти виражають позитивну або негативну оцінку, зменшеність або збільшеність, стилістичну віднесеність. Це сприяє створенню, так би мовити, другого, паралельного з нейтрально-номінаційним і частково з ним пересічним планом у змістовній стороні похідних сленгових номінативів [4, с. 63].

Велика кількість суфіксальних дериватів належить до концептосфери “людина”. Більш того, як ономасіологічна основа, так і ознака співпадають у концептуальному значенні, але остання надає похідному слову іронічного, жартівливого або зневажливого забарвлення.

Так сленговий суфікс **-wad** та суфікс **-ski**, створений від лексичної одиниці “*brewski*”, референтом якої є «пиво», додаються студентами до власних імен та позначають людину, що вчиняє щось безглузде або нерозважливе. Наприклад: *Toddski, you went away for the weekend with my car keys in your pocket*. Або: *Mikewad have locked himself out of the room*.

Словотворчий елемент **-meister**, а також елемент японського походження **-san** часто додаються до власних імен для досягнення ефекту фамільярності, наприклад, ім’я *Mary Walsh* може перетворитися на *Marysan* або *Walshmeister*.

Доволі поширеним у студентському слензі є суфікс **-o** з концептуальним значенням “той, хто має певні властивості”. Прикладами можуть слугувати такі сленгізми, як: *foolio* – *слабак, чудернацька людина*; *lato* – *людина, що не відповідає груповим нормам*; *lullo* – *типовий представник голландського університету*; *politico* – *політична фігура на кампусі*; *tostito* – *симпатичний темношкірий*, *frogo* – *француз*.

Суфікс **-ie** використовується для передачі двох концептуальних значень. Перший “прихильник, або ентузіаст чого-небудь” – “*skootchie*” – *курець*

марихуани, “*twinkie*” – азіат, прихильник кавказької культури. Омонімічний суфікс **-ie(y)** додається до акронімів, що позначають певні соціальні групи або категорії людей, тобто у даному випадку мова йде про реалізацію концептуального значення “представник групи”: “*townie*” – ученик місцевої школи, “*hippie*” – хіпі генерації Х.

Суфікс **-er** є також досить продуктивним в студентському слензі. Він реалізує концептуальне значення «діяч, об’єкт характеристики» та служить для ідентифікації людини за професією або діяльністю, за соціальним статусом або рисами характеру, поведінкою або зовнішністю. Як і в більшості інших випадків, при формуванні студентських сленгізмів за допомогою цього суфіксу ономасіологічною базою для створення нового найменування можуть слугувати як літературні основи, так і субстандартні, як прості за будовою, так і похідні. Прикладами сленгізмів, створених від літературних основ є: “*crusader*” – фундаменталіст, “*crusher*” – супротивник алкоголю, “*tree-hugger*” – захисник навколишнього середовища. Приклади сленгізмів, створених від основ нелітературних підсистем можуть слугувати: “*doper*” – торговець марихуаною, “*bummer*” – ледар, “*wanker*” – небажана людина.

Крім того, в студентському слензі функціонує значна кількість півафіксів з концептуальним значенням “прихильник, охочий до чогось”: **-dog** (*brary dog* – людина, що займається у бібліотеці; *shroom dog* – людина, що вживає галюциногени), **-freak** (*popcorn freak* – охочий до попкорну), **-dweller** (*step dwellers* – той, хто полюбляє сидіти на сходах), **-animal** (*study animal* – прихильник інтенсивного навчання), **-queen** (*datequeen* – дівчина, що часто ходить на побачення).

Значна кількість суфіксів (**-age**, **-fest** та полуафікс **-city**) приймає участь у номінативному процесі у якості ономасіологічної ознаки, що модифікує основу, додаючи до концептуального значення похідного слова ідею “великої кількості, численності” того, що зазначено основою. Таким чином, формується значна кількість загальних імен, наприклад: *foodage*, *fundage*, *studyage*, *rainage*, *neckage*; *beerfest*, *pizzafest*, *sleepfest*; *Cram-city*;

Jewelry-city; *Tan-city*.

Широко розповсюдженими у студентському слензі є суфікси **-(o)rama** та **-omatic**, які реалізують концептуальне значення повторюваності та інтенсивності: *funorama* – постійні веселоці, *cramomatic* – інтенсивне навчання на передодні іспиту.

Популярним є також напівафікс **-dog**, який бере участь у формуванні назв предметів, пов’язаних з використанням наркотиків (*hooch dog*, *jimmy dog* – сигарета с марихуаною) або спиртних напоїв (*brew dog*, *chilly dog* – пиво).

Прикметники у студентському слензі формуються переважно за моделлю N + Suff = Adj. Серед суфіксів, що в ономасіологічній структурі дериваційного словотвору виконують роль ономасіологічної ознаки для формування прикметників, слід виділити суфікси **-ous** та **-ish** з концептуальним значенням “той, що має ознаку, вказану основою”: *bootilitious* – щось нерозумне, невдале; *skankalicious* – огидний; *ouish* – недостатньо вмілий; *schmeish* – розкішний.

Ще одним суфіксом прикметників є суфікс **-ed**, реалізуючий концептуальне значення “схильний до, підвладний”: *golfed*, *ramped* – сп’янілий, *threwed* – принижений.

Таким чином, коли мова йде про іменникові суфіксальні деривати студентського сленгу, можна зробити висновок, що формуюча основа майже завжди має категоріальне значення “людина” або “предмет”, в той час як ознакова – конкретизує характер або якість концепту, визначеного основою. Суфікси, що формують іменники з референтом “людина”, мають три основних концептуальних значення: “прихильник, ентузіаст”, “діяч, представник певної групи” та “той, хто відрізняється неадекватною поведінкою”. Концептуальне значення суфіксів, що формують іменники з референтом “предмет” зводиться до понять “інтенсивність прояву того, що описано основою”.

Суфіксальні деривати-прикметники, сформовані на основі категоріального значення “предмет”, зберігають ознаку мотивуючої частини мови, в той час як ознакова додає до ономасіологічної структури значення “характеристика”.

Таким чином, розглядаючи процес суфіксальної деривації з когнітивно-ономасіологічної точки зору, можна зазначити, що у процесі сленгового найменування мовець використовує суфікси як ономасіологічні ознаки для усунення семантичної різниці між ономасіологічною базою та концептом, що потребує найменування. Це, в свою чергу, означає, що суфікси мають певне концептуальне значення та являють собою певні концептуальні категорії, що використовуються мовцями в словотворчому процесі. Така точка зору на дериваційне словотворення є, безперечно, актуальною та здається доволі перспективною для проведення подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Еще раз о месте словообразования в системе языка / Е.С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования : ученые записки. – Ташкент, 1975. – Т. 143. – С. 48–52.
2. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 199 с.
3. Кубрякова Е.С. Ономасиологические характеристики комплексных единиц словообразовательной системы / Е.С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. ст. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 21–28.
4. Митев Д. Особенности словообразования в аспекте языковой номинации / Д. Митев // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. – Шумен, 2002. – С. 60–69.
5. Blank A. “Why Do New Meanings Occur? A Cognitive Typology of the Motivations for Semantic Change.” – In: Blank/Koch, 1999. – P. 61–89.
6. Blank A. Historical semantics and cognition / A. Blank, P. Koch. – Berlin, New York. – 1999.
7. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine / M. Dokulil // Teorie odvozovani slov. – Praha : Naklad, 1962. – 264 p.

УДК 800

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ДИСОНАНС ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЛУЗУВАННЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ГУМОРИ

О.В. Харченко, канд. філол. наук (Київ)

Стаття фокусує свою увагу на лінгвостилістичних та когнітивних особливостях американського гумору. Проведене дослідження виявляє, що такі трансформації комічного як соціолінгвістичний дисонанс та трансформація глузування дуже поширені в американському гуморі. Щонайменше частково вони базуються на таких когнітивних паттернах як ефект розрізнення, ефект переваги, ефект “не вироблено у нас”, ефект супротиву.

Ключові слова: соціолінгвістичний дисонанс, трансформації комічного, гумористичний дискурс, мейозис, іронія, тощо.

О.В. Харченко. Социолингвистический диссонанс и трансформация насмешки в американском юморе. Статья фокусирует своё внимание на лингвостиллистических и когнитивных особенностях американского юмора. Проведённое исследование показывает, что такие трансформации комического как трансформация насмешки и социолингвистический диссонанс очень распространены в американском юморе. По крайней мере частично они основаны на таких когнитивных паттернах как эффект различения, эффект превосходства, эффект “не произведено у нас”, эффект сопротивления.

Ключевые слова: социолингвистический диссонанс, трансформации комического, юмористический дискурс, мейозис, ирония, etc.

O.V. Kharchenko Socio linguistic dissonance and mockery transformation in American humor. The article focuses its attention on lingostylistic and cognitive peculiarities of American humor. The conducted research reveals that such humor transformations as mockery transformation and sociolinguistic dissonance are very widespread in American humor. At least partly they are based on such cognitive patterns as Distinction effect, Superiority effect, Not Invented Here effect, Reactance effect, etc.

Key words: sociolinguistic dissonance, comical transformations, humor discourse, meiosis, irony, etc.

Актуальність статті зумовлена необхідністю виявлення лінгвокогнітивних особливостей американського гумору; нагальною потребою проведення ґрунтовного дослідження англомовного дискурсу комічного в комунікативному просторі США; проведенням аналізу лінгво-стилістичних, когнітивних та інших механізмів комічного та виявлення ролі мовних засобів у його створенні.

Об'єктом дослідження у цій статті є сучасний американський дискурс комічного та відео вербального дискурсу комічного.

Матеріалом слугували фрагменти дискурсу комічного з 7 сучасних кінокомедій США, що належать до різних субжанрів комедійних фільмів цієї країни.

Предметом дослідження є ряд трансформацій та лінгвокогнітивних ефектів, які реалізуються

в американському гуморі.

Мета статті – визначення та загальна характеристика ряду лінвокогнітивних особливостей сучасного американського гумору.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Дослідження сучасного американського дискурсу комічного та усього комплексу проблем пов'язаних з ним. **Постановка завдання.** Ідентифікація головних лінгвокогнітивних ефектів, що актуалізуються через такі трансформації комічного як трансформація глузування та соціолінгвістичного дисонансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій базується на роботах В.И. Карасика, Т.Ван.Дейка, М. Макарова, А. Белової які найбільш адекватно та глибоко дослідили проблеми дискурс-аналізу в цілому.

Наукові результати У статті дається визначення та аналіз ряду лінгвокогнітивних особливостей американського гумору, проведено уточнення понять теоретичного аналізу дискурсу комічного.

Перед розглядом двох трансформацій комічного, які згідно з нашими дослідженнями наряду з рядом інших належать до головних засобів комічного в американському гуморі, зазначимо, що під поняттям “комічне” ми розуміємо цілісне явище багаторівневого та об’ємного характеру, якому у випадку успішності притаманний “ефект синергії” (цілісної гармонійної самоорганізації резонансного характеру, який проявляється у гучному сміху) і яке є головною складовою частиною відповідного комунікативного послання, яке на рівні глибинних інтенцій має агресивну, сексуальну, ігрову чи безтурботно-радісну природу. Комічне веде до сміхового та гедонічного ефекту, і побудоване переважно на рефреймінгу змісту, зіткненні експлікатурних та імплікатурних смислів, які призводять до комічних конотацій, асоціацій, натяків, що закріплені в американській комічній картини світу. Зазвичай, на глибинному семантичному рівні, серйозне та піднесене піддається зниженню, карнавалізації та профанації і перетворюється на приземлене та смішне (домінує глибинна інтенція зниження). У випадку “піднесення” об’єкту осміяння, типово залучається іронія, що все одно веде до пейоризації цього об’єкту.

Під *трансформацією створення комічного ефекту* (від лат. transformation – перетворення) ми розглядаємо механізми на рівні змісту, які представляють собою явища генеративної лінгвістичної когнітології, і на відміну від структурно синтаксичних трансформацій, актуалізуються через певні лексичні та стилістичні маркери і ведуть до переключення контекстів та зміни однієї стилістичної тональності комунікативного повідомлення, зазвичай, серйозної тональності та її різновидів (інформаційно нейтральної, пафосної, ліричної, драматичної, аргументативної тощо) у комічну тональність, що призводить до несподіваної заміни фрагменту картини світу у свідомості реципієнта повідомлення на викривлений фрагмент (можливо фрейм) комічної картини світу і веде до сміхового чи гедонічного ефекту.

Одним з найбільш частотних лінгвістичних засобів комічного в американському гуморі є трансформація глузування, яка характеризується вживанням грубої та зниженої лексики (рівень low brow humor) або літературної лексики, часто образного плану (рівень high brow humor) з метою осміяння якогось об’єкту чи суб’єкту жарту.

Наведемо ряд прикладів із популярних американських кінокомедій ХХ сторіччя.

У романтичній комедії “Магазин за рогом” (“The Shop Around the Corner”, 1940), режисера Ернста Любича (Ernst Lubitch), яка посідає 28 місце у 100 найкращих кінокомедій США ХХ сторіччя від Американської Академії кіномистецтв знаходимо наступні фрагменти дискурсу комічного, у якому приймають участь два закохані герої кінострічки:

(1) *Alfred Kralik: There might be a lot we don't know about each other. You know, people seldom go to the trouble of scratching the surface of things to find the inner truth.*

Klara Novak (Miss Novak): Well I really wouldn't care to scratch your surface, Mr. Kralik, because I know exactly what I'd find. Instead of a heart, a hand-bag. Instead of a soul, a suitcase. And instead of an intellect, a cigarette lighter... which doesn't work.

(2) *Alfred Kralik: Flora, take a letter. Ah... To whom it may concern. Mr. Vadas has been in the employ of Matuschek & Company for the last two years, during which he has been very efficient as a stool pigeon, a troublemaker, and a rat.*

Ferenc Vadas: Now look here!

Alfred Kralik: And if he doesn't clear out of here he's going to get a punch in the nose! Yours very truly, Alfred Kralik, Manager, Matuschek & Company.

(3) *Klara Novak (Miss Novak): All my knowledge came from books, and I'd just finished a novel about a glamorous French actress from the Comedie Francaise. That's the theater in France. When she wanted to arouse a man's interest, she treated him like a dog.*

Alfred Kralik: Yes, well, you treated me like a dog.

Klara Novak (Miss Novak): Yes, but instead of licking my hand, you barked. [1, с.1-5].

У першому фрагменті трансформація глузування реалізується через застосування трьох образливих метафор. У Альфреда, на думку Клари, замість серця – гаманець, замість душі – чемодан, а замість розуму – запальничка, яка не працює.

У наступному фрагменті Альфред глузливо кепкує над паном Вадасом, застосовуючи зооморфічні метафори та називаючи його гордовитим голубом (провокатором), пацюком та баламутом.

В останньому фрагменті Клара порівнює Альфреда із псом (зооморфічна метафора), який, замість того, щоб лизати руку хазяйці, чомусь гавкає.

Ще в одній романтичній кінокомедії “Енні Холл” (“Annie Hall”, 1977 рік) режисера Вуді Аллена, яка отримала 4 місце у престижному списку Американської кіноакадемії 100 найкращих фільмів ХХ сторіччя, знаходимо наступні рядки:

(4) [In California] Annie Hall: *It's so clean out here.*

Alvy Singer: *That's because they don't throw their garbage away, they turn it into television shows.*

(5) Alvy Singer: *I don't want to move to a city where the only cultural advantage is being able to make a right turn on a red light.*

(6) Alvy Singer: *Lyndon Johnson is a politician, you know the ethics those guys have. It's like a notch underneath child molester.*

(7) Alvy Singer: *Hey, Harvard makes mistakes too! Kissinger taught there!* [2, с.1-4].

У четвертому фрагменті Елві глузує над американським телебаченням використовуючи образливу метафору про те, що усе сміття з вулиць Лос Анжелесу викидається у телевізійні шоу, тому вулиці у місті чисті, а шоу занадто брудні.

Далі Елві кепкує над особливостями правил дорожнього руху у Лос Анжелесі, стверджуючи, що це єдина культурна перевага цього міста у порівнянні з Нью Йорком (комплексна трансформація глузування та мейозі су). У двох останніх фрагментах Елві використовує трансформацію глузування, згадуючи двох відомих політиків США, а саме Ліндона Джонсона (імпліцитне порівняння з педофілом) та Генрі Кіссінджера (імпліцитне порівняння з помилкою Гарварда).

У кінокомедії “It's a Mad, Mad, Mad, Mad World” (1963), режисера Стенлі Крамера, яка зай-

няла 40 місце у рейтингу найкращих американських кінокомедій ХХ сторіччя, знаходимо чимало прикладів використання цієї трансформації.

(8) Lennie Pike: *Everybody pays taxes!- Even businessmen, who rob and cheat and steal from people everyday, even they have to pay taxes!*

(9) Melville Crump: *Look, why don't we just start digging for it?*

J. Russell Finch: *Well suppose someone comes along? What do we tell them?*

Monica Crump: *Well, we could tell them that we're here on an archeological expedition.*

Melville Crump: *Aah!*

Sylvester Marcus: *We don't tell them anything. We tell them to hit the road or we beat their brains in.*

(10) J. Russell Finch: *You want me to tell you something? As far as I'm concerned the whole British race is practically finished. If it hadn't been for lend-lease. If we hadn't have kept your whole country afloat by giving you billions that you never even said «Thank you» for, the whole phony outfit would be sunk right under the Atlantic years ago.*

[Hawthorne screeches to a stop]

J. Russell Finch: *What are you stopping for?*

J. Algernon Hawthorne: *Get out of this machine.*

J. Russell Finch: *Get out? You can't...*

J. Algernon Hawthorne: *It's my machine, I will do as I bloody well please. Out!*

J. Russell Finch: *I'm awfully sorry. I've been very edgy today and if I said anything about England, I apologize.*

(11) Lennie Pike: *All right lady, are you gonna get out or am I gonna have to throw you out?*

Emmeline Finch: *Oh please Mr. Pike, don't get upset.*

Mrs. Marcus: *He's not gonna do anything! Drive on, ya big stupid idiot!* [3, с.1-4].

У восьмому фрагменті Ленні застосовує комплексну трансформацію глузування та такого різновиду іронії як паралепсис. Пафосно розмірковуючи над необхідністю платити податки, Ленні складає не дуже привабливий образ американського бізнесмена.

Далі один з героїв кінострічки італієць Сільвестер застосовує дві образливі метафори. Пропону-

ючи розпочати пошук кладу, він радить перехожим чимчикувати своєю дорогою, оскільки з їх голів можуть вилетіти усі мозки.

У десятому фрагменті йде відверте глузування над Англією, яка, на думку “справжнього” американця Рассела, живе за кошти США. А у наступному діалозі, теща пані Маркус, отримує насолоду від того, що називає водія вантажівки “великим та тупим ідіотом.”

Кінокомедія “City slickers” (1991), режисера Рона Андервуда, яка пішла в українському прокаті як “Міські піжони”, теж належить до 100 найкращих кінокомедій США (86 місце), і в ній, як і в інших американських кінокомедіях, можна знайти чимало прикладів застосування трансформації глузування, оскільки ця трансформація комічного домінує. На 46 комічних фрагменти дискурсу 16 застосовувань трансформації глузування. В той час як комічна гіперболізація використовується 8 разів, різні типи іронії 5 разів, алогічні трансформації вживаються 8 разів тощо.

Головний топик кінострічки – вчорашні бізнесмени, долаючи кризу середнього віку, перетворюються у справжніх чоловіків ковбоїв, і все завдяки 2 тижневій поїздки на справжнє американське ранчо.

(12) *Curly: I crap bigger than you!*

(13) [*Ed Furillo accuses Mitch Robbins of flirting with Bonnie Rayburn*]

Mitch Robbins: That was «have a pleasant and restful evening.»

Ed Furillo: No, that was «I like your ass. Can I wear it as a hat?»

(14) *Clay Stone: Great gobs of goose shit!... I feel as happy as a puppy dog with two peters...: When you three first got here, you were as worthless as hen shit on a pump handle* [4, с.1-4].

Це лише декілька прикладів веселого ковбойського гумору, насиченого образливим метафорами та просто лайливими лексичними одиницями, які чудово ілюструють трансформацію глузування у стилі “name calling”.

У кримінальній кінокомедії “Виховуючи Аризону” (“Raising Arizona”, 1987), режисера Джоела Коена, 41 сходинка рейтингу, трансформація глузування є головною трансформацією комічного. Із 74 комічних фрагментів дискурсу кінострічки вона

використовується 23 рази. Для порівняння комічні метафори використовуються 18 разів, різноманітні алогічні трансформації 13 разів, комічна гіперболізація 12 разів, різні типи іронії 10 тощо. Наведемо три приклади комічних фрагментів, де головним засобом комічного застосовується трансформація глузування.

(15) *H.I.: I tried to stand up and fly straight, but it wasn't easy with that sumbitch Reagan in the White House. I dunno. They say he's a decent man, so maybe his advisors are confused.*

(16) *Nathan Arizona Sr.: If a frog had wings, it wouldn't bump its ass a- hoppin'. Look, it is exactly 8:45 in the PM. I'll be down at that store in exactly 12 hours to kick me some butt. Or my name ain't Nathan Arizona!*

(17) *Nathan Arizona Sr.: I got the cops and the Federal BI out there lookin' for my boy...*

Leonard Smalls: Cops won't find your boy. A cop couldn't find his butt if it had a bell on it.

Nathan Arizona Sr.: And you, my fine friend, are the one who's gonna get his butt kicked. [5, с. 1-5].

У 15 фрагменті сороковий президент США Рональд Рейган називається глузливо як “sumbitch”. У наступному фрагменті дискурсу хазяїн універмагу погрожує співробітникам можливим звільненням застосовуючи комічну зооморфічну метафору. В останньому діалозі приватний детектив Леонард глузує над поліцейськими, використовуючи образливу метафору – “Поліцейський не зміг би знайти свій зад, навіть якби на ньому мав дзвінок.” Тематично комічна трансформація глузування може бути представлена чотирма головними типами, та декількома додатковими (у нас це №5):

1. Глузування на расовому, етнічному або національному підґрунті. У статті прикладом слугує фрагмент 10, де герой кінострічки кепкує над англійцями. Наведемо, ще один приклад із сучасного сатиричного роману “Join My Cult”:

(18) *“There are two rules you've forgotten: never kidnap someone you intend to befriend, and never, ever conduct a land war in Russia...”* [6, с. 76].

У бесіді двох напівбожевільних героїв роману, проповідників еклектичної секти, несподівано зга-

дується Росія, що є проявом стереотипної нелюбові та страху американців перед головним військовим суперником США, та комплексної трансформації абсурду та глузування, додатково вживається антитеза на рівні лексичних одиниць “kidnap” та “befriend”.

(19) «*Dr. Frederick Frankenstein: Pardon me, boy. Is this the Transylvania station? Shoe-Shine Boy: Ja, ja. Track 29*» [7, с. 8].

У цьому фрагменті дискурсу, взятому з популярної кінокомедії пародії, випущеної в 1974 році режисером Мел Бруксом, “Молодий Франкенштайн” (“Young Frankenstein”), Румунія, або Трансильванія називається... залізнодорожною станцією (мейозіс). Відчувається елемент американського сатиричного глузування над східноєвропейськими країнами.

(20) “*to live bass-ackwards*” (v) – *Not to live an American life* [8, с. 7].

Неологізм створений губернатором Аляски Сарою Полін. Натяк на те, що усі країни, які не беруть США за зразок відстають у розвитку.

2. Глузування на гендерному підґрунті (комічне використовується як знаряддя тендерної боротьби). Прикладом слугує перший та третій фрагменти дискурсу комічного.

3. Глузування соціального плану. У фрагментах 6, 7, 15, головні герої кінокомедій висміюють відомих американських політиків. У другому фрагменті Альфред кепкує над своїм підлеглим співробітником. Те саме відбувається у 15 фрагменті де бос глузує над усіма підлеглими універмагу. У восьмому водій вантажівки висміює бізнесменів. У 12 та 14 ковбої кепкують над туристами тощо.

4. Глузування у стилі “name calling”, коли об’єкт осміяння має той самий, або майже той самий соціальний статус, що і жартівник. Наведемо приклади:

(21) “*You’ve got the perfect weapon against muggers – yer face*”; (22) “*Calling you an idiot would be an insult to all the stupid people*” [9, с. 2].

5. Глузування регіонального типу. Так у 4 та 5 фрагменті Елві (актор Вуді Ален) потішається над Лос-Анжелесом.

На нашу думку, частотне залучення зниженої, грубої та образливої лексики для створення коміч-

ного ефекту, що проявляється у трансформації глузування, говорить, з одного боку, про сильні традиції грубого та карнавального гумору в американському суспільстві, які перекочували з Європи у США з мільйонами іммігрантів далеко не аристократичного походження. А з іншого боку, домінування цієї трансформації комічного в американському дискурсі комічного свідчить про актуалізацію такого когнітивного паттерну американців як “ефект ілюзорної першості”, що лежить в основі однойменного когнітивного упередження (“Illusionary Superiority bias” або “Lake Wobegon bias”, названий так за романом Гаррісона Кейлора) в американській картині світу та когнітивного паттерну “не вироблене у нас” (“Not Invented Here”), тобто сприйняття усього неамериканського (європейського, російського, китайського) як чогось, що не заслуговує на повагу добропорядного американця (*Когнітивний паттерн*, на нашу думку, – це ментальний фільтр, який являє собою схему поєднання статичного набору декількох фреймів та динамічної моделі пізнання дійсності, об’єднаних навколо однієї ключової ціннісної домінанти, частотне використання якого формує (а інколи і деформує) когнітивні рамки сприйняття об’єктивної реальності і веде до закріплення в картині світу комуніканта однойменного когнітивного упередження, більшість з яких були відкриті та експериментально підтвержені нобелівським лауреатом Даніелем Канеманом та Амросом Тверські [159, с. 49-81; 272, с. 332]).

Тяжіння американців до використання трансформації глузування частково підтверджує ідею Т. Гоббса про те, що сміх підвищує соціальний статус жартівника й принижує об’єкт осміяння та ідею З.Фройда про те, що комічне перетворює “високу” людину у “клоуна”.

З європейської точки зору, завищена самооцінка людини, ідея, яку висловлював ще Платон, теж є однією з головних причин сміху, тому американський гумор, із занадто частотним використанням трансформації глузування, інколи здається незрілим та занадто молодіжним.

Ще однією частотною трансформацією комічного в американському гуморі є соціолінгвістичний дисонанс, що полягає у контрастному переміщу-

ванні лексики різних стилів, часто грубої та високохудожньої, релігійної та неформальної, тощо, для створення комічного ефекту.

Розглянемо декілька прикладів із комедії, що відноситься до “fish out of water comedies”, тобто кінокомедію з головним героєм, який потрапляє у незвичну ситуацію, а саме із кінострічки “Stripes” (“Нашивки” 1981), режисера Івана Рейтмана:

(23) Russell Ziskey: *You could join a monastery.*

John Winger: *Did you ever see a monk get wildly fucked by some teenage girls?*

Russell Ziskey: *Never.*

John Winger: *So much for the monastery.*

(24) Sergeant Hulka: *When I tell you move, you'll move fast. When I tell you to jump, you're gonna say, «How high?» And make no mistake. I don't care where you come from, I don't care what color you are, I don't care how smart you are, I don't care how dumb you are, “cause I'm gonna teach every last one of you how to eat, sleep, walk, talk, shoot, shit like a United States soldier. Understand?*

Cruiser: *Yes, sir.* [11, с. 3-4].

У діалозі двох солдат новобранців (фрагмент 23) релігійна лексика комічно переміщується з лайливою лексикою, а у фрагменті 24, формальна військова лексика переміщується сержантом Збройних Сил США з неформальною та грубою лексикою, що створює певний контраст та відповідний комічний ефект.

Ще декілька прикладів соціологічного дисонансу візьмемо з сатиричної комедійної драми “Thank You for Smoking” (2006), режисера Джейсона Рейтмана, знятий по однойменному сатиричному роману Кристофера Баклі (1994). В українському прокаті, ця кінострічка з'явилась під назвою “Тут палять”.

(25) Joey Naylor: *Why did you tell that reporter all your secrets?*

Nick Naylor: *You're too young to understand.*

Joey Naylor: *Mom says it's because you have dependency issues and it was all just a matter of time before you threw it all away on some tramp.*

Nick Naylor: *Well, that's one theory.*

(26) Nick Naylor: *Right there, looking into Joey's*

eyes, it all came back in a rush. Why I do what I do. Defending the defenseless, protecting the disenfranchised corporations that have been abandoned by their very own consumers: the logger, the sweatshop foreman, the oil driller, the land mine developer, the baby seal poacher...

Polly Bailey: *Baby seal poacher?*

Bobby Jay Bliss: *Even *I* think that's kind of cruel.*

(27) Nick Naylor: *I don't have a MD or law degree. I have a bachelor's in kicking butt and taking names* [12, с. 1-4].

Комізм 25 фрагменту дискурсу викликає трансформація соціолінгвістичного дисонансу. Десятирічний син Джої розпитує свого батька Ніка про причину серйозної помилки батька, яка майже зруйнувала його кар'єру (іннуендо на те, що діти часто значно розумніші, ніж думають їх батьки). Спочатку син застосовує нейтральний реєстр спілкування батька та сина, потім несподівано вживає словосполучення з професійної психологічної лексики (“dependency issues”), а наприкінці бесіди використовує грубу лексичну одиницю “tramp” (шлюха).

Комічний ефект 26 фрагменту викликає застосування Ніком комплексної трансформації з соціолінгвістичного дисонансу, мейозису та коммізерації (беззахисні корпорації, їх усі покинули, їх треба захищати). Крім того Нік застосовує риторичний прийом парапросдокіан. У синонімічному ряду тих, кого йому шкода (вживається різностильова лексика: юридична, військова, неформальна, тощо), він називає лісоруба, нафтового бурильника, майстра з фабрики, розробника протипіхотних мін та ..бракон'єра, який вбиває малюків морських тюленів.

У 27 фрагменті дискурсу Нік застосовує комплексну трансформацію з парапросдокіану (несподівана кінцівка) та соціолінгвістичного дисонансу, переходячи від формальної університетської лексики до неформальної грубої лексики (У нього нема диплома магістра, юридичного ступеню, у нього є “бакалавр з надрання заду та навішування образливих ярликів”).

Соціолінгвістичний дисонанс, на нашу думку, частково є відображенням актуалізації такого когнітивного паттерну як “ефект розрізнення”

(“distinction bias”), що полягає в тому, що контрастні денотати при одночасній реалізації привертають значно більше уваги, ніж взяті окремо, та такого когнітивного паттерну як “супротив” (“reactance”), що по суті є проявом непокори реципієнта піддаватися пресингу по нав’язуванню якогось стилю мовлення (наприклад занадто ввічливого та літературного) та манері поведінки, оскільки це обмежує свободу вибору. Крім того, соціолінгвістичний дисонанс дуже часто протиставляє піднесене та поважне, нікчемному, мілкому, а саме в цьому вбачали природу комічного такі філософи як М.Г. Чернішевський й Жан Поль та психолог Г. Спенсер.

Соціолінгвістичний дисонанс особливо проявляється у таких течіях американської культури як модернізм та постмодернізм. Контрастне та часто еkleктичне перемішування лексики різних стилів (прийом “pastiche”), що веде до комічного ефекту, є відображенням таких ціннісних домінант певних соціальних груп американців як “асоціальна непокора” (модерністський напрям), “оригінальність” (постмодерністська течія), “анархічна свобода” (найбільш об’ємно відображена у кінокомедіях типу “gross out”), “KISS” (“keep it simple stupid”) – прагматичний спосіб мислення із елементом глузування над занадто зарозумілими інтелектуалами).

Висновки. Розгляд американського відео вербального дискурсу комічного на прикладах з 9 кінокомедій США свідчить, що до двох частотних трансформацій комічного належать: 1) трансформація глузування, яка характеризується вживанням грубої та зниженої лексики або літературної лексики, часто образного плану з метою осміяння якогось об’єкту чи суб’єкту жарту; 2) соціолінгвістичний дисонанс, що полягає у контрастному перемішуванні лексики різних стилів, часто грубої та високохудожньої, релігійної та неформальної, тощо. Тяжіння американського гумору до цих двох трансформацій свідчить про актуалізацію таких когнітивних патернів в американській комічній картині світу як “Illusionary Superiority bias” й “Not Invented Here” (трансформація глузування), та “distinction bias” й “reactance” (соціолінгвістичний дисонанс). Соціолінгвістичний дисонанс також

є відображенням такого літературного прийому американського постмодернізму як постмодернізму “pastiche”, що полягає у еkleктичному перемішуванні різних стилів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lubitsch E. The Shop Around the Corner. [Electronic resource]: comedy film / Ernst Lubitsch. – 99Min – MGM.USA.1940 – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=CELHxYj6Q3s> (14.11.09) – The Shop Around the Corner. 2. Woody A. Annie Hall. [Electronic resource]: comedy film / Woody Allen. – 93Min. – United Artists.1977. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=K87ct7aP6J0&feature=fvst> (2.02.10). – Annie Hall. 3. Kramer S. It’s a Mad, Mad, Mad, Mad World. [Electronic resource]: comedy film / Stanley Kramer. – 161Min. – United Artists. 1963. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=xJvQF4KtuPI> (14.11.09). – It’s a Mad, Mad, Mad, Mad World. 4. Underwood R. City slickers. [Electronic resource]: comedy film / Ron Underwood. – 112Min. – Columbia Pictures.1991. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=AquxFeEoDgM> (15.11.09). – City slickers. 5. Coen E. Raising Arizona. [Electronic resource]: comedy film / Ethan Coen. – 94Min. – 20th Century Fox.1987. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=jOrDN21yoGk> (15.11.09) – Raising Arizona. 6. Curcio J. Join My Cult / James Curcio. – NY: New Falcon Publications, 2004. – 256 p. 7. Brooks M. Young Frankenstein [Electronic resource]: comedy film / Mel Brooks. – 106Min. – 20th Century Fox. USA, 1974. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=BKKBAoSm8XA> (12.12.09). – Young Frankenstein. 8. Dowd M. Rogue American Woman. /Maureen Dowd / The New York Times. 17.11.09. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2009/11/18/opinion/18dowd.html?em> (18.11.09). – Rogue American Woman. 9. Freder S. Funny insults. [Electronic resource] / Sara Freder. – 2009. – Режим доступу: <http://www.humorsphere.com/insults> (15.11.09). – Funny insults. 10. Kahneman D.A. Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases / D. Kahneman, P. Slovic, A. Tversky. New York: Cambridge University Press, 1982. – 556 p. 11. Reitman I. Stripes. [Electronic resource]: comedy film / Ivan Reitman. – 106Min. – Columbia Pictures. USA.1981. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=Hyy5xZkwsMA> (15.11.09). 12. Reitman J. Thank You for Smoking [Electronic resource]: comedy film / Jason Reitman. – 92. – Min Fox Searchlight. – USA, 2006. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=4HC3xwlfcFM> (14.11.09). – Thank You for Smoking.

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК: 811.112'42'37

ДО РОЗМЕЖУВАННЯ
КОНВЕНЦІЙНИХ ТА ДИСКУРСИВНИХ ІМПЛІКАТУР*Л.Р. Безугла, доктор філол. наук (Харків)*

У статті розглядаються розмежувальні ознаки конвенційних і дискурсивних імплікатур. Під конвенційною імплікатурою розуміється неінтендована імпліцитна пропозиція, що виводиться зі значення слів і речень поза дискурсивним контекстом, натомість дискурсивна імплікатура становить інтендовану імпліцитну повну пропозицію, яка інтендується мовцем і виводиться адресатом у дискурсі. Структурними різновидами конвенційних імплікатур є лексичні та синтаксичні. Семантичним різновидом конвенційних імплікатур є пресупозиція.

Ключові слова: дискурсивна імплікатура, інтенція, конвенційна імплікатура, перлокуція, пресупозиція, пропозиція.

Л.Р. Безуглая. К разграничению конвенциональных и дискурсивных импликаций. В статье рассматриваются разграничительные признаки конвенциональных и дискурсивных импликаций. Под конвенциональной импликацией понимается неинтендируемая имплицитная пропозиция, которая выводится из значений слов и предложений вне дискурсивного контекста, в то время как дискурсивная импликация представляет собой интендируемую имплицитную полную пропозицию, которая интендируется говорящим и выводится адресатом в дискурсе. Структурными видами конвенциональных импликаций являются лексические и синтаксические. Семантическим видом конвенциональных импликаций являются пресупозиции.

Ключевые слова: дискурсивная импликация, интенция, конвенциональная импликация, перлокуция, пресупозиция, пропозиция.

L.R. Bezugla. To the distinction of conventional and conversational implicature. The article deals with distinction of conventional and conversational implicature. Conventional implicature is meant as a non-intended implicit proposition, which is devoted from word and sentence meanings out of discursive context. Conversational implicature is an intended implicit full proposition, which is intended of the speaker and devoted of the hearer in discourse. The structural kinds of conventional implicatures are lexical and syntactical ones. A semantic kind of conventional implicature is presupposition.

Key words: conventional implicature, conversational implicature, intention, perlocution, presupposition, proposition.

Діючим інструментом пояснення функціонування імпліцитних смислів у дискурсі є теорія імплікатур Г.П. Грайса [3], яка ґрунтується на переміщенні значення з мови в мовлення – з мовних структур у когнітивну сферу комуніканта.

Г.П. Грайс приділяє основну увагу так званій *conversational implicature* – дискурсивній імплікатурі (в інших перекладах – конверзаційній [5, с. 374], комунікативній [3, с. 234; 7 с. 293], розмовній [2, с. 33], мовленнєвій або смисловій [1, с. 146;

8, с. 187], імплікатурі спілкування [4, с. 12], імплікатурі дискурсу [9, с. 42, 63]). Варіант перекладу ‘дискурсивна імплікатура’ вбачається нам найбільш удалим відповідно до домінуючого у сучасній лінгвістиці дискурсивного підходу до аналізу імпліцитних смислів.

Імплікатурі іншого типу – конвенційній (*conventional implicature*), Г.П. Грайс приділяє дуже мало уваги, тому, на думку С. Левінсона [14, с. 140], її часто плутають із пресупозицією

і логічною імплікацією / інференцією, адже вона впливає із загальноприйнятого смислу слів і граматичних конструкцій і поза контекстом. Розмежуванню конвенційної та дискурсивної імплікатури присвячено чимало праць [2; 11; 13–15; 17], проте сьогодні не можна говорити про загальноприйняті точки зору щодо цієї проблеми. Існує навіть думка, згідно з якою конвенційна імплікатура – “це міф” [10], оскільки сам термін ‘імплікатура’ є винаходом Г.П. Грайса на позначення імпліцитного смислу, що інтендується й актуалізується у дискурсі, на противагу термінам ‘інференція’ і ‘імплікація’, які зазвичай використовуються у логічній семантиці.

Мета цієї статті – проаналізувати існуючі погляди на розмежувальні властивості конвенційних і дискурсивних імплікатур і продемонструвати їхні розбіжності на матеріалі німецькомовного діалогічного дискурсу, представленого в сучасних драматичних творах, персонажне мовлення яких наближене до розмовного.

За Г.П. Грайсом, дискурсивна імплікатура виводиться на основі принципу кооперації й контексту. На відміну від конвенційних імплікатур, дискурсивні імплікатури є комунікативно інтендованими й виводяться не тільки на ґрунті змісту сказаного, але й на ґрунті допущень про кооперативний характер нормальної вербальної інтеракції, наприклад:

(1) Bruno: *Sie hat uns immerhin belogen.*

Adrian: *Da ist sie nicht die einzige, Bruno*
(+> *Du hast uns auch belogen*)

Bruno: *Was willst du damit sagen?*

Adrian: *Das weißt du ganz genau. <...>*

Bruno: *Die Wahrheit wollt ihr hören? Bitte schön!*
Ich bin pleite! (Schertenleib, S. 346)

Г.П. Грайс [3, с. 236], зосереджуючи увагу на принципі кооперації, виділяє у якості основних властивостей дискурсивних імплікатур відповідність повній пропозиції, незалежність від істиннісного значення експліцитної пропозиції, неконвенціональний характер, невіддільність, анульованість і виводимість:

• Під відповідністю повній пропозиції мається на увазі той факт, що дискурсивні імпліка-

тури завжди є повними імпліцитними пропозиціями (якщо ж імпліцитно виражена частина пропозиції, йдеться про імплікатуру). На відміну від дискурсивних імплікатур, конвенційні імплікатури можуть не мати вигляду повної пропозиції, як наприклад, смисл багатьох сполучників і сполучникових прислівників. Приміром, у дискурсивному фрагменті (2) смисл сполучника *sonst* експліковано за допомогою знака “>> – впливає конвенціонально”, який використовується у логічній семантиці на позначення інференції:

(2) Hilda <...> sieht Hannis Portion: *Das is zu wenig, schöpft nach.*

Hanni: *Ich mag nicht.*

Hilda: *Zaundürr bist, da muß man essn, sonst (>> Ohne Essen) wird man nix. (Kroetz, S. 22)*

• Незалежність від істиннісного значення експліцитної пропозиції означає, що дискурсивні імплікатури можуть виводитися з хибної пропозиції. Наступний діалог – розмова подружжя (Ірени й Вольфганга) з невісткою про її стосунки з їхнім сином, які наразі напружені. Заходить син, виникає незручне становище, і Вольфганг, повідомлюючи жінці про те, що нібито її кава схолоне, дає зрозуміти їй, що вони мають залишити сина з невісткою на самоті (для експлікації імплікатури використовується знак “+> – імплікує, впливає дискурсивно”):

(3) Wolfgang: *Irene, dein Kaffee wird kalt.*
(+> *Gehen wir!*)

Irene: *Welcher Kaffee?*

Wolfgang: *Dein Kaffee.* (+> *Gehen wir!*)

Irene und Wolfgang ab. (*Unter uns, Folge 2791, März 2006*)

Специфіка цієї ситуації є такою, що омана спрямована не на адресата, а на слухачів: з одного боку, адресант має перлокутивну ціль не приховати хибну пропозицію від адресата, а, навпаки, дати зрозуміти йому, що пропозиція хибна, та в такий спосіб передати імплікатуру; з іншого боку, адресант має перлокутивну ціль увести в омани слухачів, примусивши їх повірити в істинність експліцитної пропозиції, та приховати від них інтендовану імплікатуру.

• Неконвенціональність дискурсивних імплікатур полягає в тому, що вони не ‘прив’язані’

до конвенціонального значення слів і структур (маються на увазі лексико-граматичні конвенції). Одне й те ж висловлення в різних дискурсивних контекстах може мати різні імплікатури або не мати їх зовсім. Приміром, наведені нижче діалоги ілюструють мовленнєві акти з однією й тією самою пропозицією, вираженою подібними мовними засобами (*У адресатів є щось поїсти*), але перший мовленнєвий акт є експліцитним квеситивом, другий – імпліцитним директивом:

(4) Вечірка на честь зустрічі друзів дитинства.

Bruno: *Zum Wohl!*

Bruno hebt die Flasche; die anderen stoßen nach kurzem Zögern an.

Corinna: *Gibt's eigentlich auch etwas zu essen, später?*

Adrian: *Bringt Mattias mit. (Schertenleib, S. 319)*

(5) Reicher: *Sag, weil ma schon da in der Küche sin... habt ihr noch irgendwas zum Essen?*

(+> *Gebt mir irgendwas zum Essen!*)

Fery: *Geh, Gugi? Mach dem Herrn Reicher irgend a Brot oder was...*

Guggi: *Jaja... (Bauer, S. 13)*

• **Невіддільність** (*nondetachability* – *Nicht-Abtrennbarkeit*) дискурсивної імплікатури означає, що вона ‘прив’язана’ не до мовної форми, а до семантичного змісту висловлення. Тому можна відокремити її від експліцитної пропозиції, виразивши синонімічним висловленням: наприклад, імплікатура *Peter ist Idiot* іронічного висловлення *Peter ist ein Genie* не зникає у разі використання синонімічних висловлень на зразок *Peter ist eine Geistesgröße*, *Peter ist eine Intelligenzbestie* [14, с. 127f]. У наступному діалозі дискурсивна імплікатура *Er springt herunter* виражається тричі, за допомогою різних висловлень:

(6) Alfons: *Er ging den Weg zum Viadukt.*

(+> *Er springt herunter*)

Wirt: *Zum Viadukt? Er faßt sich ans Herz. Stille.*

*Wird's euch jetzt klar, warum er den anderen Anzug nicht nahm? (+> *Er springt herunter*)*

Gendsam: *Warum?*

Alfons: *Ein Viadukt ist zumeist sehr hoch* –

(+> *Er springt herunter*)

Er lächelt seltsam. Stille.

Gendarm: *Ach, Sie meinen, daß er hinunterspringt?* (*Horváth, S. 282f*)

• **Анульованість** у контексті (*defeasibility, cancelability* – *Aufhebbarkeit, Tilgbarkeit, Streichbarkeit, Annulierbarkeit, Löschbarkeit*) полягає в тому, що адресант може виправити себе й таким способом скасувати імплікатуру, яка міститься в його попередньому висловленні. Наприклад:

(7) Herr: *Sagen Sie mal, was war denn das da draußen für ein Säugetier, auf das ich soeben stieß?*

Dame: *Das war eine Katze.* (>&+> *Das war nicht meine Katze*)

Herr: *Das war aber eine schöne graue Katze.*

Dame: *Das war ja auch meine Katze!*

Herr: *So, Sie haben eine Katze? (Erhardt, S. 106)*

• **Виводимість** (*calculability* – *Rekonstruierbarkeit*) дискурсивних імплікатур зводиться до того, що адресат виводить їх на основі принципу кооперації й дискурсивних максим (вивід імплікатури експліковано адресатом в діалозі (6)).

Зазначені властивості дискурсивних імплікатур можна розглядати у якості їх характеристик, а не характерних ознак. Ф. Лідтке у результаті їхнього ретельного аналізу дійшов висновку, що жодна із цих властивостей не є надійним розмежувальним критерієм дискурсивних і конвенційних імплікатур [15, с. 30]. Причину цього ми вбачаємо у тому, що конвенційні імплікатури можуть функціонувати в дискурсі, в мовленні як дискурсивні. Якщо імплікатура може виводитися із висловлення поза контекстом, вона є конвенційною, якщо ні – дискурсивною.

У цьому зв’язку в якості провідної властивості дискурсивних імплікатур ми розглядаємо їх **інтендованість**: висловлюючи *p*, мовець дає можливість адресатові зробити висновок, що *q*, хоча й не говорить про це прямо. При цьому мовець має додаткову перлокутивну ціль дати зрозуміти адресатові, що *q*, тобто вплинути на нього таким чином, щоб він вивів імплікатуру. Отже, дискурсивні імплікатури мають перлокутивну природу.

Дискурсивні імплікатури Г.П. Грайс поділяє на часткові (*particulized*) і загальні (*generalized*), останні поділяються на клаузальні й скалярні.

Часткові й загальні імплікатури розмежовуються за критерієм залежності від контексту [3, с. 234]. Проте, насправді, критерієм їх розмежування є інтендованість: часткові імплікатури інтендовані, загальні – ні, на що слушно вказує Е. Рольф [17, с. 128]. Однак у багатьох дослідників склалося враження про інтендованість обох типів імплікатур [7, с. 184; 13, с. 17; 16, с. 33], оскільки Г.П. Грайс часто вживає термін ‘імплікатура’ без конкретизації, маючи на увазі часткову імплікатуру. Е. Рольф пояснює це тим, що часткова імплікатура перебуває в центрі уваги Грайса і є “своєрідною дискурсивною імплікатурою у вузькому, “сильному” розумінні”, на відміну від загальної – імплікатури в “слабкому” розумінні, “потенційної імплікатури”, яка може виступати у якості часткової за умови інтендування її мовцем [17, с. 128, 132]. На наш погляд, це зумовлено ключовою роллю інтенції в теорії Грайса, який, сконцентрувавшись на інтенції, не розглядав можливості неінтендованого передавання смислів. Тому ми підтримуємо точку зору Е. Рольфа, що інтендованими є тільки часткові імплікатури, тобто в цьому випадку адресант має намір донести імплікатуру до адресата.

Часткова й загальна імплікатури протиставляються дослідниками як *S*-імплікатура (*Speaker Implicature*) і *U*-імплікатура (*Utterance Implicature*) [17, с. 128], авторизована й неавторизована [13, с. 44], актуальна й потенційна імплікатури [11, с. 55]. Якщо передача імплікатури першого типу входить в інтенцію мовця, то імплікатура другого типу є висновком адресата або третьої особи з пропозиції висловлення незалежно від наміру мовця, причому цей висновок є факультативним. Тож ми вважаємо за можливе ототожнити загальні й конвенційні імплікатури, з одного боку, і часткові й дискурсивні, з іншого.

Загальні імплікатури є прикладом актуалізації конвенційних імплікатур. Г.П. Грайс [3 с. 234] зазначав, що загальну імплікатуру легко сплутати з конвенційною. Але, на відміну від загальної, конвенційна імплікатура не завжди має вигляд пропозиції. Крім цього, загальну імплікатуру вважають дискурсивною, тому що вона виводиться на основі принципу кооперації й дискурсивних максим і здатна

скасовуватися в контексті [14, с. 139, 141; 16, с. 38; 17, с. 137]. Останній аргумент спростовується таким дискурсивним фрагментом:

(8) Kilb: *Ich heiße Franz Kilb, woraus Sie schon schließen können, dass ich nicht viel bin.*

Hans: *Wir haben hier nichts gegen Namen. Und was sind Sie?*

Kilb: *Ein Kleinaktionär.*

Hans: *Vielleicht der Kleinaktionär?*

(>&+> *Der gewisse, uns bekannte Kleinaktionär*)

Kilb: *Ja, der Kleinaktionär Franz Kilb, der Schrecken der Aufsichtsräte, der Hanswurst aller Hauptversammlungen, die Zecke im Nabel der Wirtschaft mit dem Lästigkeitswert 100 – ich bin es, der sich wieder einmal mausig macht. (Handke, S. 11)*

Уживаючи означений артикль, мовець дає зрозуміти адресатові, що дещо чув про нього, у такий спосіб конвенційне значення означеного артиклю стає пропозиційним індикатором дискурсивної імплікатури – елементом пропозиції, до якого ‘прив’язано’ імплікатуру. Імплікатура висловлення *Ein Kleinaktionär* (акціонер є невідомою особою) скасовується в контексті тим самим мовцем: *Ja, der Kleinaktionär Franz Kilb...*, однак тільки тому, що ця імплікатура функціонує в якості дискурсивної і саме тому виводиться на основі принципу кооперації. Поза дискурсу значення означеного і неозначеного артиклів у німецькій мові пов’язані тільки з конвенційними імплікатурами.

Конвенційні імплікатури сприймаються адресатом як звичайний смисл, що впливає із загальноприйнятого значення слів і граматичних конструкцій. Тому, щоб вивести їх, треба зробити певне інтелектуальне зусилля. Але у процесі розгортання дискурсу вони можуть актуалізуватися також тоді, коли пресупозиційні фонди комунікантів не збігаються. Розглянемо такий дискурсивний фрагмент. Тіль і Ута запланували другу дитину, але випадково довідалися, що про це відомо вже всій родині. Батькові Тіля Вольфгангу сказала про це дружина Ірена, яка провідувала його в лікарні. Коли Тіль і Ута прийшли до батька, він випадково обмовився: пропозиція *Wieder kann ich mich heute freuen* передбачає конвенціональну

імплікатуру *Ich habe mich heute schon gefreut*, оскільки лексема *wieder* містить у своєму значенні імплікативний висновок про дію, що відбулася в минулому. На відміну від прикладу (8), ця імплікатура не є інтендованою. Якби пресупозиційні фонди комунікантів збігалися, вона б не актуалізувалася в реактивному мовленнєвому акті.

(9) Лікарняна палата. Вольфганг після перенесеного інфаркту розмовляє з дружиною Іреною. Їхній син Тіль і невістка Уте приносять Вольфгангу свіжі спортивні журнали.

Wolfgang: *Oh, danke! Wieder kann ich mich heute freuen.* (>> *Ich habe mich heute schon gefreut*)

Ute: *Wieder? Gibt es noch einen Anlass sich zu freuen?*

Wolfgang: *Nein, nein. Ich meine – Frau Doktor hat gesagt, die Werte sehen ziemlich gut aus.*

Till: *Schön! Na dann gehen wir schon, wir haben's zu tun. Tschüs!* Йдуть.

Wolfgang: *Ich hätte beinahe etwas vom Baby gesagt.* (*Unter uns, Folge 2885, Juli 2006*)

Структурними різновидами конвенційних імплікатур є лексичні та синтаксичні. Перші співвідносяться з лексемами, до яких вони прив'язані: це сполучники: *und, aber, trotzdem, sonst* (2), прислівники *weiter, viel, wieder* (9), *immer* (10), частки: *sogar, nur, auch* (11), дієслова – імплікативні (*gelingen, schaffen, realisieren, scheitern, vergessen, aufgeben, vermeiden* тощо) та пресупозиційні (*anziehen, öffnen, schließen, heilen* тощо) (12), прикменики у порівняльному ступені (13):

(10) Arno: *Sind Sie immer so aggressiv? (>>&+> Jetzt sind Sie aggressiv!))*

Janne: *Ist das aggressiv, wenn man sagt, was man denkt? (Bieler, S. 13)*

(11) Mattias: *Dann hauen wir ab.*

Maja: *Was? Ihr auch?* (>> *Jemand noch haut ab*)

Mattias: *Wieso auch?* (+> *Haut noch jemand ab?*)

Felix: *Weil Corinna schon weg ist.* (*Schertenleib, S. 356*)

(12) Janne: *Darf ich jetzt gehen?*

Arno: *Sie sind wirklich noch ein kleines Mädchen.*

Janne: *Um so besser.*

Arno: *Wollen Sie sich nicht wenigstens erst mal anziehen?* (>>&+> *Sie sind nicht angezogen*)

Janne: *Drehn Sie sich um.* (*Bieler, S. 22*)

(13) Moritz: *Was gibt's? Stimmt etwas nicht mit mir? <...>*

Lothar: *Gott, ich wollte nur sagen, was jeder sagt: du hast schon mal besser ausgesehen, alter Freund...* (>>&+> *Du siehst schlecht aus*)

Moritz: *Hm... <...>*

Lothar: *Übermüdung, Erschöpfung.* (*Strauß: Trilogie des Wiedersehens, S. 111*)

Синтаксичні конвенційні імплікатури прив'язані до синтаксичних конструкцій, насамперед, це висловлення з дієсловами в умовному стані:

(14) Franz: *Gfäll ich dir?*

Hanni: *Wennst mir nicht gfalln tätst, hätt ich es schon nicht tan.* (>>&+> *Du gefällst mir*)

Franz: *Wo du mir auch auch gfallst.* (*Kroetz, S. 14*)

(15) Karl Josef: *Was reden Sie da? Unsereins nun gerade! Als hätten wir uns nicht durch harte Zeiten zwingen müssen!* (>>&+> *Wir haben uns durch harte Zeiten zwingen müssen*)

Max: *Im Krieg, ja.* (*Strauß: Besucher, S. 21*)

Семантичним різновидом конвенційних імплікатур є пресупозиції – ретроспективні інференції з висловлення, що дозволяють визначити знання про факти дійсності, які має у розпорядженні мовець безпосередньо перед його виголошенням. Головна властивість пресупозицій, яка визначає їхній ретроспективний характер і відрізняє їх від інших різновидів конвенційних імплікатур – збереження пресупозицій у разі заперечення пропозиції: $p > > q$; $\sim p > > q$ [6, с. 211; 9, с. 50]. На цій властивості ґрунтується широко цитований тест на заперечення, який дає можливість визначити, чи є інференція з висловлення пресупозицією. Якщо в разі заперечення пропозиції висловлення інферована пропозиція зберігається, то вона є пресупозицією. Наприклад, у висловленні *Heut wars schon besonders delikat, daß ich mich außerordentlich früh freigemacht hab wegen dem Viehmark* з дискурсивного фрагменту (16) одна із пресупозицій є *Heute gab es Viehmark*:

(16) Ferdinand: *Heut wars schon besonders delikat, daß ich mich außerordentlich früh freigemacht hab wegen dem Viehmarkt –*

Wirt überrascht: *Ihr habt heut Viehmarkt?*

Ferdinand: *Natürlich. (Horvath, S. 556)*

Ich habe mich heute wegen dem Viehmarkt früh freigemacht >> Heute gab es Viehmarkt;

Ich habe mich heute wegen dem Viehmarkt nicht früh freigemacht >> Heute gab es Viehmarkt.

Натомість конвенційна імплікатура не витримує тесту на заперечення: неінтендована імплікатура *Jemand noch haut ab* в діалозі (II) не є пресупозицією, оскільки заперечення пропозиції спричиняє зміну імплікатури:

Ihr haut auch ab >> Jemand noch haut ab

Ihr haut auch nicht ab >> Jemand noch haut nicht ab

Як і інші конвенційні імплікатури, пресупозиції частіше не належать до інтендованих елементів пропозиції. Якщо пресупозиція інтендується, то вона функціонує в ролі дискурсивної імплікатури. Якщо мовець усвідомлено вживає елемент пропозиції, котрий ініціює певну пресупозицію, він має додаткову перлокутивну ціль повідомити адресатові інформацію, яка міститься в цій пресупозиції, тобто ‘експлуатує’ пресупозицію [9, с. 58]. У діалозі (17) Анні, передаючи слова лікаря, хоче дати зрозуміти своєму чоловікові, що вона вже була в лікаря й тому впевнена у своїй вагітності. Пропозиція мовленнєвого акту є посилкою для дедуктивного умовиводу Гайнца про те, що Анні вже була в лікаря, про що свідчить його реактивний мовленнєвий акт:

(17) Heinz: *Seit wann?*

Anni: *Im zweitn Monat bin ich sagt der Doktor:*

(>> &+ > Ich bin schon beim Doktor gewesen)

Heinz: *Bist beim Doktor gewesn?*

Anni: *Mit halber Wahrheit tät ich nix behauptn.*

(Kroetz, S. 395)

Таким чином, конвенційна імплікатура – це неінтендована імпліцитна пропозиція, що виводиться зі значення слів і речень поза дискурсивним контекстом, натомість дискурсивна імплікатура – інтендована імпліцитна повна пропозиція, яка конструюється комунікантами в дискурсі: дискурсивна імплікатура актуалізується в дискурсі – інтен-

дується мовцем і виводиться адресатом у процесі інтеракції. Саме в такому розумінні імплікатура постає як найяскравіший прояв когнітивізму в лінгвістичній семантиці. Не дивно, що максими Г.П. Грайса, процес інтендування імпліцитних смислів мовцем і процес їхнього виведення адресатом неодноразово розцінювалися дослідниками як явища когнітивної природи [12, с. 252]. Тому конвенційні імплікатури належать до сфери когнітивної семантики, а дискурсивні – до сфери когнітивної лінгвопрагматики [10, с. 327; 16, с. 4].

Запропонована концепція розмежування конвенційних і дискурсивних імплікатур відкриває широкі перспективи в напрямку встановлення їх семантико-прагматичних властивостей та подальшої класифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булыгина Т.В. Модальность / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. – М.: Наука, 1992. – С. 109–153.
2. Вандервекен Д. Небуквальные речевые акты / Д. Вандервекен; пер. с англ. О.М. Бессоновой // Концептуализация и смысл. – Новосибирск: Наука, 1990. – С. 31–61.
3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г. Пол Грайс; пер. с англ. В.В. Туровского // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–237.
4. Дементьев В.В. Основы теории непрямої коммуникации: автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / В.В. Дементьев; Саратовский гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2001. – 38 с.
5. Демьянков В.З. Прагматические основы интерпретации высказывания / В.З. Демьянков // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – № 40. – С. 368–377.
6. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева; изд. 3-е, стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2007. – 352 с.
7. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение / Дж. Лайонз; пер. с англ. В.В. Морозова и И.Б. Шатуновского; под общ. ред. И.Б. Шатуновского. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
8. Мартемьянов Ю.С. Импліцитная информация на синтаксическом уровне / Ю.С. Мартемьянов // Импліцитность в языке и речи. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 163–192.
9. Падучева Е.В. Высказывание и его соотношение с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Е.В. Падучева; изд. 3-е, стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. –

- 288 c. 10. Bach K. The Myth of conventional implicature / K. Bach // *Linguistics and Philosophy*. – 1999. – No. 22. – P. 327-366. 11. Gazdar G.J.M. Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form / G.J.M. Gazdar. – N.Y. : Academic Press, 1979. – 186 p. 12. Hagemann J. Nicht-zentrale Sprechakte / J. Hagemann, E. Rolf // *Pragmatik: Implikaturen und Sprechakte*. – Opladen : Westdeutscher Verl., 1997. – S. 145–160. 13. Hirschberg J. A Theory of Scalar Implicature / J. Hirschberg. – N.Y. : Garland, 1991. – 220 p. 14. Levinson S.C. Pragmatik / S.C. Levinson ; ins Dt. üb. von M. Wiese. – Tübingen : Niemeyer, 2001. – 476 S. 15. Liedtke F. Das Gesagte und das Nicht-Gesagte: Zur Definition von Implikaturen / F. Liedtke // *Implikaturen. Grammatische und pragmatische Analysen*. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – S. 19-46. 16. Meibauer J. Pragmatik / J. Meibauer. – Tübingen : Stauffenburg, 2001. – 208 S. 17. Rolf E. Sagen und Meinen / E. Rolf. – Opladen : Westdeutscher Verl., 1994. – 269 S.
- Drei Rosen aus Papier / Manfred Bieler // *Hörspiele*. – B. : Henschel, 1964. – S. 7–39. 3. Erhardt H. Eine schöne graue Katze / Heinz Erhardt // *ders. Das kleine Heinz-Erhardt-Buch*. – B. : Fischer, KiWi, Rowohlt, 2003. – S. 106–107. 4. Handke P. Die Unvernünftigen sterben aus / Peter Handtke. – Fr./M. : Suhrkamp, 1973. – 100 S. 5. Horváth O. v. Der jüngste Tag / Ödon von Horváth // *ders. Gesammelte Werke. Bd. 2 : Schauspiele*. – Fr./M : Suhrkamp, 1978. – S. 529–588. 6. Kroetz F.X. Gesammelte Stücke / Franz Xaver Kroetz. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1972. – 504 S. 7. Schertenleib H. Radio Kaschmir / Hansjörg Schertenleib // *Theater, Theater: Aktuelle Stücke 12*. – Fr./M. : Fischer, 2002. – S. 311–364. 8. Strauß B. Trilogie des Wiedersehens / Botho Strauß // *ders. Trilogie des Wiedersehens. Groß und klein. Zwei Theaterstücke*. – München : Taschenbuch Verl., 1982. – S. 5–124. 9. Strauß B. Besucher / Botho Strauß // *ders. Besucher. Drei Stücke*. – München, Wien : Hanser, 1988. – S. 7–90. 10. Unter uns [Elektronний ресурс]. – Режим доступу : www.unteruns.de: <http://german.imdb.com/title/tt0108977/episodes>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bauer W. Change / Wolfgang Bauer // *Spectaculum* 14. – Fr./M. : Suhrkamp, 1971. – S. 7–58. 2. Bieler M.

УДК 801.001

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

П.Н. Донец, канд. филол. наук (Харьков)

В статье выделяется лингвистически релевантная область межкультурной коммуникации (МКК). В качестве ее ядра выступает фактор Языковой Код, а также сферы его пересечения с факторами Деятельность, Ситуация и Тезаурус. Определяются основные исследовательские единицы МКК – “контраст”, “лакуна” и “специалия”. Применительно к межъязыковой МКК основными “специалиями” выступают лингво-, дискурсивно- и культурно-специфические смыслы. Описываются их основные разновидности.

Ключевые слова: исследовательская единица межкультурной коммуникации; лингвистический аспект межкультурной коммуникации; лингво-, дискурсивно- и культурно-специфические смыслы; межкультурная коммуникация, смысл.

П.М. Донець. Лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації. У статті виділяється лінгвістично релевантна область міжкультурної комунікації (МКК). Як її ядро виступає чинник Мовний Код, а також сфери його пересічення з чинниками Діяльність, Ситуація і Тезаурус. Визначаються основні дослідницькі одиниці МКК – “контраст”, “лакуна” та “спеціалія”. Стосовно міжмовної МКК основними “спеціаліями” виступають лінгво-, дискурсивно- та культурно-специфічні смисли. Описуються їх основні різновиди.

Ключові слова: дослідницька одиниця міжкультурної комунікації; лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації; лінгво-, дискурсивно- та культурно-специфічні смисли; міжкультурна комунікація; смисл.

P.N. Donec. The linguistic aspect of intercultural communication. The article differentiates linguistically relevant sphere of intercultural communication (ICC), the core of it being the Language Code factor, as well as its intersection with the factors of Activity, Situation and Thesaurus. The main research units of ICC – contrast, lacune and specialia – are defined. With regard to ICC the main specialias appear as lingua-, discourse- and culture-specific senses. Its principal varieties are described.

Key words: intercultural communication; lingua-, discourse- and culture-specific senses; linguistic aspect of intercultural communication; research unit of intercultural communication; sense.

В последнее время появляется все больше дисциплин с атрибутом “межкультурный”: *коммуникация, германистика, интеракция, герменевтика, философия, кооперация, педагогика, маркетинг, менеджмент* и др.

Прототипическим представителем этого ряда, безусловно, следует признать межкультурную коммуникацию (МКК), которая представляет собой составную часть, предпосылку, следствие или цель объектов вышеуказанных научных направлений и рассматривается в этой статье на материале германских и славянских языков. Цель настоящей статьи – описание контрастивно-лингвистического аспекта МКК.

Как и всякая коммуникация, МКК является весьма сложным социокультурным феноменом, состоящим из большого количества компонентов

и поддающимся моделированию с самых различных сторон. В качестве одного из наиболее продуктивных подходов к решению этой задачи зарекомендовал себя метод построения моделей акта коммуникации, берущий начало с известной схемы К. Шеннона и У. Уивера (1949).

В свое время автором этих строк была предложена собственная модель такого акта [1, с. 44–50], особенностью которой является бинарный характер: каждый из участников общения обладает своим набором коммуникативных факторов (Деятельность, Интенция, Мотив, Ситуация, Код, Тезаурус, Текст и др.), во многом отличающихся друг от друга (Интенция_х – Интенция_у, Мотив_х – Мотив_у и т.д.).

В коммуникации используется большое количество Кодов (жестика, мимика, кинесика, различные предметные, пространственные и временные

семиотические системы, символы статуса и т.д.), самым важным их которых, безусловно, является Языковой (Вербальный) Код. Лингвистический аспект коммуникации, в частности, концентрируется вокруг него, в сфере пересечения с факторами Деятельность, Ситуация, Текст и Тезаурус.

Языковой Код может быть истолкован как сложная многоуровневая семиотическая система вербальных знаков (в первую очередь, лексических) в прямых и узуальных значениях последних, а также правил их комбинирования – другими словами, как *языковая система* в духе Ф. де Соссюра.

В треугольнике Деятельность – Ситуация – Языковой Код возникает феномен *дискурса* – вспомним его известные определения Н.Д. Арутюновой: “речь, погруженная в жизнь” [2, с. 136–137] или В.И. Карасика: “текст, погруженный в ситуацию реального общения” [3, с. 271]. В отношении Текста мы, вслед за некоторыми другими авторитетными исследователями (ср. [4: 18]), придерживаемся мнения, что таковым имеет смысл считать заранее подготовленное, подвергшееся обработке и зафиксированное тем или иным образом (чаще всего в письменной форме) Сообщение.

В сфере пересечения факторов Языковой Код – Тезаурус возникает широкая предметная область, которую в современной когнитивной лингвистике принято обозначать как *концептосферу* некоторого языка, т.е. совокупность смыслов, присутствующих в сознании носителей такового, которые были приобретены ими (и предыдущими поколениями соответствующего этноса также) в ходе взаимодействия с окружающим миром и, прежде всего, в процессе инкультурации в связи с их языковыми обозначениями. Именно актуализация, модификация либо создание новых концептов в сознании участников общения и составляют суть большинства типов коммуникации.

Все перечисленные области пересечения коммуникативных факторов по-особому проявляются в ситуации МКК, так как бинарные соотношения Ситуация_х – Ситуация_у, Текст_х – Текст_у, Языковой Код_х – Языковой Код_у, Тезаурус_х – Тезаурус_у и др. характеризуются в ней значительными несовпадениями.

Существует достаточно много типов МКК (см. [1, с. 50–64]). Наиболее важным с практической, да и, пожалуй, научной точки зрения, представляется жанр прямой (неопосредованной) межъязыковой межкультурной коммуникации, т.е. общения, участники которого являются носителями различных национальных культур, а язык общения является для одного из них чужим (иностранном), так как именно в нем разнообразные межкультурные и межъязыковые расхождения проявляются наиболее выпукло.

В теории перевода, лингвострановедении, этнопсихолингвистике, контрастивной лингвистике, лингвокультурологии накоплен значительный опыт описания подобных расхождений, для которого используется самая различная терминология: *реалии, безэквивалентная лексика, фоновая лексика, ксенизмы, лакуны*, причем наибольшим референциальным охватом характеризуется последний термин, по крайней мере, в трактовке Ю.А. Сорокина и И.Ю. Марковиной [5].

Термин “лакуна” неоднократно подвергался критике из-за своей “внутренней формы” (“пробел”, “пустое место”) – дескать, как можно изучать “пустые места”? И в самом деле, этот термин неудобен тем, что фокусирует внимание на отсутствующей, отличающейся части сопоставляемых языков/культур/текстов, что, может быть, не столь важно для этнопсихолингвистики (в рамках которой была разработана концепция лакун), но явно не подходит для других дисциплин, изучающих МКК (интеркультуралистики).

Представляется, что “лакуна” является лишь одной частью единицы более высокого уровня – назвать которую, учитывая аспект сопоставления, направленного на выявление различий, можно *контрастом*, а ее коррелят для данного, манифестного – *специалией*. Эта категория мыслится как единица максимально высокого уровня абстракции, охватывающая все виды специфики культуры, языка, речи и текста. Соотношение указанных понятий можно представить в виде формулы: $\text{контраст}_{х \leftrightarrow у} = \text{специалия}_{х} + \text{лакуна}_{у}$ – к примеру, для русского языка немецкое время Plusquamperfekt явится лакуной, а для немецкого – “специалией”.

Термин “специалия” может использоваться и для описания межъязыковой МКК, но лишь в качестве родового. Поскольку коммуникация, упрощенно, может быть истолкована как обмен информацией между ее участниками, то в поисках рабочей единицы межъязыковой МКК предпочтительно отталкиваться от этой категории, причем “информация” должна интерпретироваться не в абстрактно кибернетико-математическом (энтропийном) ее понимании, а как более или менее четко отграничиваемые элементы (кванты) существующего в сознании человека смыслового континуума, который является продуктом индивидуально и коллективного отражения мира в форме ментальных процессов дифференциации, генерализации, сравнения, анализа, синтеза, импликации и т.д. Такие кванты целесообразно назвать “смыслами” – на наш взгляд, это наиболее гибкая единица, позволяющая отразить самые различные пласты информации, передаваемой в процессе коммуникации – от значения какой-либо отдельно взятой морфемы до содержания всего текста.

Смыслы-специалии, циркулирующие в ходе МКК, могут быть подразделены на три основных разновидности: 1) лингво-специфические (ЛСС), 2) дискурсивно-специфические (ДСС) и 3) культурно-специфические (КСС).

Первые можно назвать также *системно-языковыми*, так как они восходят к различиям в системе (строе) контактирующих в межъязыковой МКК языков. Среди ЛСС можно выделить: а) – смыслы, обусловленные внешней формой языковых элементов, и б) – обусловленные их внутриязыковой формой (вспомним известный тезис В. Гумбольдта о “внутренней форме языка”). К проявлениям (а) можно отнести, например, рифму в поэзии, образование фразеологических единиц, игру слов, текстуализованные вербальные ассоциации, дополнительный стилистико-прагматический эффект при употреблении территориальных или социальных вариантов произношения и т.д.

Список ЛСС, детерминированных особенностями внутриязыковой формы смысла, – пункт (б) – гораздо шире. В него входят, в частности, распре-

деление содержания между различными языковыми уровнями, лексическая сегментация понятийных полей, номинативная мотивация слова, сочетаемость, количество идеографических и стилистических синонимов, образность, морфологический и грамматический инвентарь (артикуль, род и множественное число существительных; вид и время глаголов) и т.д. Сюда же можно причислить эксплицитность/ имплицитность выражения и порядок следования языковых элементов в речевой цепи.

Лингво-специфические контрасты, обуславливаемые расхождениями в грамматическом и морфемном инвентаре контактирующих языков, в частности, можно проиллюстрировать следующими примерами:

- *грамматический элемент_x ↔ лексический элемент_y*:
рус.: *Я написал письмо* (совершенный вид глагола) ↔ нем.: *Ich habe den Brief fertig geschrieben* (лексический элемент);
- *морфемный элемент_x ↔ лексический элемент_y*:
нем.: *selbstlos* (суффикс) ↔ *самоотверженный* (лексема);
- *имплицитный грамматический элемент_x ↔ эксплицитный грамматический элемент_y*:
рус.: *Я написал (...) письмо* (отсутствие артикля) ↔ нем.: *Ich habe den Brief fertig geschrieben* (артикуль).

Хрестоматийными иллюстрациями одного из центральных лингво-специфических феноменов, состоящего в том, что одни и те же смыслы в разных языках структурируются лексическими значениями разного “объема” – проблемы лексического членения (сегментации, картирования и т.п.) смыслов – в паре русского и немецкого языка являются: *Hand + Arm ↔ рука, Fuß + Bein ↔ нога, синий + голубой ↔ blau*. Нередко встречается ситуация, когда в некотором языке больший сегмент действительности покрывается одним полисемичным словом, а в другом – обозначение происходит “враспынную”, через несколько лексем [6, с. 32–33], ср.:

	<i>arbeiten (работать по профессии)</i>
<i>arbeiten</i>	<i>geöffnet sein (быть открытым – о магазинах и т.п.)</i>
	<i>funktionieren (о механизмах и пр.)</i>

В традиционной структуралистской лингвистике эта проблема известна также как теория “лингвистической ценности”. В соответствии с этой теорией, значения слов, образующих некоторое тематическое микрополе, взаимно обуславливают друг друга. Явственная языковая специфика обнаруживается и в других лексических пластах, связанных такими парадигматическими отношениями, как синонимия, антонимия или гипо-/гиперонимия.

Стилистико-синонимические “специалии” можно проиллюстрировать немецкими парами *Melodram – Schnulze, Lehrer – Pauker, Meister – Kapazität* (для стоящих справа слов подыскать русские синонимы довольно трудно), а гипо-/гиперонимический контраст соотношением: *Flut + Ebbe = Gezeiten : прилив + отлив = ?*.

Круг дискурсивно-специфических контрастов также достаточно широк – начиная от глобальных различий типа “разговорчивости”/“молчаливости” культур (7, с. 80–81) или предпочтений, отдаваемых в данной культуре устному или письменному модусу коммуникации (ср.: [8, с. 296]), и заканчивая темпом речи или высотой тона при произнесении того или иного речевого сегмента. Вся область дискурсивно-специфических явлений первоначально может быть разделена на группу *узуальных*, группу *макродискурсивных* и группу *паралингвистических* “специалий”.

Паралингвистические специализации восходят к внешней форме дискурса. Они охватывают такие феномены, как интонация, громкость, паузы, заполнители пауз, слушательские сигналы (“эхо”), покашливание и т.д.

Узуальные ДСС, в свою очередь, поддаются описанию в терминах внутренней формы дискурса. Часть из них коррелирует с номинативной мотивацией ЛСС (отбор специфических признаков ситуации – ср.: *Push!* ⇔ *От себя!*, *Vorsicht, bissiger Hund* ⇔ *Осторожно, злая собака!*), а часть мо-

жет быть охарактеризована как продукт вторичной кодификации: если обычные системно-языковые знаки кодифицированы по линии “означающее” – “означающее”, то узуальные единицы характеризуются устойчивой связью с различными коммуникативными факторами (Деятельность, Коммуникант, Ситуация, Тема и т.д.). Типичными проявлениями узуальных ДСС являются обращения, приветствия, объявления, предупреждения, разнообразные речевые акты и т.д.

Категорию узуса целесообразно закрепить за фрагментами дискурса величиной до высказывания. Для обозначения специфики сегментов большей величины возможно использовать термин *макродискурсивные ДСС*. К макродискурсивным ДСС можно отнести особенности коммуникативных стратегий для достижения той или иной Интенции (например, при переговорах), смены говорящего, развертывания темы, построения аргументации, оформления отдельных типов текста (письмо, рекламное объявление) и т.д.

Проблема *культурно-специфических* смыслов возникает в зоне пересечения факторов Языковой Код_х – Языковой Код_у и Тезаурус_х – Тезаурус_у.

КСС поддаются классификации на основе различных оппозиций и, в частности, могут подразделяться на: *дискретные* ⇔ *недискретные*, *относительные* ⇔ *абсолютные*, *полностью специфические* ⇔ *частично специфические*, *культурно-специфические* ⇔ *интернациональные*, *прагматические* ⇔ *когнитивные*, *культурно-релевантные* ⇔ *культурно-иррелевантные*, *серийные* ⇔ *уникальные* и др.

Под дискретными культурно-специфическими смыслами (КСС) понимаются более или менее четко отграничиваемые элементы существующего в сознании человека смыслового континуума, соотносящиеся с предметами, лицами, событиями и т.д. – с семасиологической точки зрения им соответствуют традиционные переводоведческие и лингвострановедческие категории реалий и страноведчески значимых имен собственных. Разграничить реалии и имена собственные можно на основе оппозиции *серийные КСС* (классы смыслов) ⇔ *уникальные КСС* (индивидуальные смыслы).

Недискретными КСС могут считаться понятия высокой степени абстракции и обобщения (СВОБОДА \Leftrightarrow FREIHEIT, БОГАТСТВО \Leftrightarrow REICHTUM и т.д.).

Абсолютно-специфические культурные смыслы коррелируют с явлениями, присущими лишь одной культуре и отсутствующими во всех других. Такими являются большинство уникальных КСС (*Lorelei* \Leftrightarrow ?, *Сестрица Аленушка* \Leftrightarrow ?) и некоторые реалии (*окрошка* \Leftrightarrow ?, *Eisbein* \Leftrightarrow ?). Относительные КСС могут быть представлены и в третьих культурах.

Частично специфические КСС отражают сущности, совпадающие в сопоставляемых культурах ядерными признаками и отличающиеся периферийными (под семасиологическим углом зрения – частичные реалии и т.н. фоновая лексика: *поезд* \Leftrightarrow *Zug*, *дом* \Leftrightarrow *Haus*).

Культурно-релевантные КСС соотносятся с явлениями, занимающими высокое место в смысловой иерархии культуры-источника: *Mauerfall*, *перестройка*), культурно-иррелевантные, соответственно, – с менее значимыми (*окрошка*, *Eisbein*).

Оппозиция прагматические \Leftrightarrow когнитивные КСС имеет в виду различия между вещественной и прагматической (оценочной, аксиологической) спецификой (в отношении последних, ср. например пары *Рождество* \Leftrightarrow *Weihnachten*, *Девятое мая 1945* \Leftrightarrow *der 8. Mai 1945*).

В заключение отметим, что значительная часть проблематики МКК носит лингвистический характер, хотя для ее исчерпывающего описания только лишь языковедческих подходов, очевидно, будет недостаточно, что открывает перспективу дальнейших исследований.

ЛИТЕРАТУРА

1. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики / П.Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Изд-во “Советская энциклопедия”, 1990. – С. 136–137.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981.
5. Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и экстралингвистических факторов, влияющих на понимание текста / И.Ю. Марковина, Ю.А. Сорокин // Текст как явление культуры. – Новосибирск : Наука, 1989. – С. 103–162.
6. Девкин В.Д. Контрастивная лексикология / В.Д. Девкин // Конфронтативная лексикология. – Киев : Лыбидь, 1990. – С. 25–37.
7. Lévi-Strauss C. *Strukturelle Anthropologie* / C. Lévi-Strauss. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1967.
8. Tiittula L. *Kulturen treffen aufeinander* / L. Tiittula. Was finnische und deutsche Geschäftsleute über die Gespräche berichten, die sie miteinander führen // *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 21. – München: iudicium, 1995. – S. 293–310.

УДК 811.111:316.276

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛИЙСКИХ ДИСКУРСИВНЫХ МАРКЕРОВ

Л.М. Волкова, канд. филол. наук (Киев)

В статье анализируются и систематизируются семантические значения дискурсивных маркеров современного английского языка. Список дискурсивных маркеров значительно расширяется. Делается вывод, что дискурсивные маркеры являются носителями особой, процедурной семантики. Прагматические особенности дискурсивных маркеров позволяют им выступать в разговорном дискурсе особыми средствами речевого воздействия.

Ключевые слова: дискурсивный маркер, имплицитная пропозиция, прагматический маркер, процедурная семантика, реципиент, хеджинг.

Л.М. Волкова. Семантико-прагматичні характеристики англійських дискурсивних маркерів. У статті аналізуються та систематизуються семантичні значення дискурсивних маркерів сучасної англійської мови. Список дискурсивних маркерів суттєво розширюється. Робиться висновок, що дискурсивні маркери є носіями особливої, процедурної семантики. Прагматичні особливості дискурсивних маркерів дозволяють їм виступати у розмовному дискурсі особливими засобами мовленнєвого впливу.

Ключові слова: дискурсивний маркер, імпліцитна пропозиція, прагматичний маркер, процедурна семантика, реципієнт, хеджінг.

L.M. Volkova. Semantic and pragmatic peculiarities of English discourse markers. The aim of this article is to provide a systemic analysis of semantic meanings of discourse markers of the English language. The list of discourse markers is considerably enriched. It is proved that discourse markers possess a special, procedural semantics. Pragmatic meaning of discourse markers makes it possible for them to serve as means of influencing the hearer in the conversational discourse.

Key words: discourse marker, hedging, implicit proposition, pragmatic marker, procedural semantics, recipient.

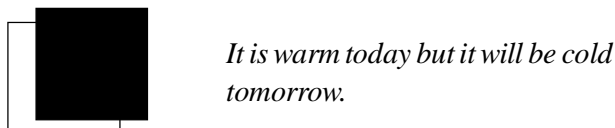
Дискурсивные маркеры представляют собою неноминативные языковые единицы, которые, как правило, с трудом поддаются системному описанию в силу их функциональной разнородности. В исследованиях последних лет, посвященных дискурсивным маркерам, они описываются как важные средства когерентности текста [2; 4; 6; 7], при этом семантический аспект функционирования дискурсивных маркеров не получает должного освещения, поскольку неноминативные языковые единицы, как правило, рассматриваются как таковые, что лишены семантики в традиционном понимании этого термина. Выявление семантических характеристик дискурсивных маркеров и предопределяет актуальность данного исследования. Объектом исследования в данной статье выступают дискурсивные маркеры современного английского языка. Предмет исследования – се-

мантические и прагматические особенности дискурсивных маркеров. Основной целью исследования является доказательство на материале современного английского языка, что дискурсивные маркеры обладают особой (ущербной) семантикой, которая выявляется при соотнесении высказывания, в котором находится дискурсивный маркер, с предыдущим или последующим фрагментом текста, а также выявить их прагматические особенности в диалогическом дискурсе.

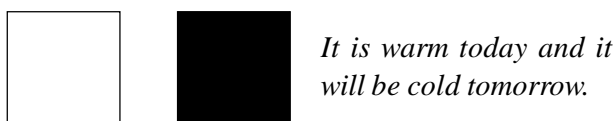
Для выявления семантических особенностей дискурсивных маркеров, в качестве первого шага, сравним три высказывания: (1) *It is warm today but it will be cold tomorrow*; (2) *It is warm today and it will be cold tomorrow*; (3) *It is warm today even if it is cold tomorrow*.

Во всех трех высказываниях содержатся одинаковые пропозиции, однако использование коннек-

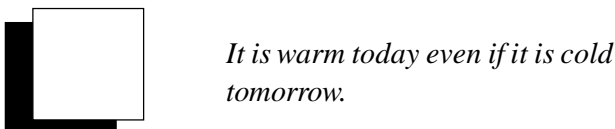
торов *but*, *and*, *even if* помещает эти высказывания в разные ситуационные фреймы, благодаря которым одни пропозиции выдвигаются на передний план, т.е. становятся проминантными, а другие служат им фоном [1, с. 35]. Высказыванием (1) говорящий намерен вызвать озабоченность (или иную реакцию) реципиента завтрашним днем и не обращать внимания на тот факт, что сегодня тепло. Графически это можно изобразить следующим образом:

Во втором высказывании смысловое ударение падает в равной степени на оба события. Графически это будет выглядеть так:

В третьем случае говорящий желает сфокусировать внимание реципиента сообщения на первой пропозиции, именно она является проминантной:

Таким образом, употребление коннекторов дает возможность фокусировать внимание реципиента сообщения на различных аспектах одних и тех же пропозиций. Из этого следует вывод, что текстовые коннекторы, даже самые элементарные, являются носителями особой, ущербной семантики. Их семантика является процедурной и выявляется при соотнесении двух пропозиций. Аналогичная логическая операция соотнесения высказываний дискурса дает возможность выявления семантического значения текстовых коннекторов других групп, функционирующих в речи в качестве дискурсивных маркеров, а также разработать их функциональную классификацию. Сравним три высказывания:

(1) After all John is here; (2) On the other hand John is here; (3) Hopefully John is here.

Единицы *after all*, *on the other hand*, *hopefully* являются дискурсивными маркерами. Но в плане процедурной семантики эти слова довольно сильно друг от друга отличаются. В первом высказывании маркер *after all* соотносит это высказывание с имплицитной пропозицией *John was not expected to be here*, или в зависимости от прагматического контекста с чем-либо иным. Во втором примере единица *on the other hand* соотносит это высказывание с другим высказыванием дискурса, с чем-то, что было *on the one hand*. Анализ показал, что это второе высказывание, как правило, присутствует в дискурсе в эксплицитной форме. В третьем примере единица *hopefully* не обладает соотносящей функцией. Она – прагматический маркер и показывает отношение продуцента к своему высказыванию. Соответственно, на основе дискурсивных функций данных слов можно выделить три класса, которые существенно отличаются друг от друга по своим семантическим и функциональным характеристикам: дискурсивные маркеры-частицы, дискурсивные маркеры-текстовые союзы и дискурсивные маркеры-парентетические слова. Основная функция дискурсивных маркеров-частиц – соотносить высказывания, в котором они содержатся, с иной имплицитной пропозицией дискурса. Соотнесение может происходить по линии противопоставления и по линии добавления. Соответственно, выделяем две группы частиц – противопоставительные и добавительные. К противопоставительным частицам относятся языковые единицы, имеющие в своей семантической структуре либо компонент “противопоставление во времени”, либо компонент “противопоставление по линии уступки”.

Упомянутые семантические характеристики являются основанием для разделения дискурсивных маркеров данной группы на темпоральные и уступительные. К темпоральным дискурсивным маркерам относятся слова *already*, *still*, *yet*, *at last*, *any longer*, *any more*, *so far*, традиционно относимые к наречиям, но по своим функциональным характеристикам не имеющие с классом наречий ничего общего. Полный список уступительных дискурсивных маркеров приводится ниже. Имен-

но они являются объектом лингвистического анализа в данной статье.

В класс уступительных частиц входят следующие единицы: *actually, anyhow, anyway, at any rate, at any event, at any point, in fact, as a matter of fact, after all, really*. Все эти слова объединяет семантическое инвариантное значение уступительности, которое они передают путем соотношения высказывания, в котором они содержатся, с другим высказыванием дискурса, которое, как правило, присутствует в дискурсе имплицитно. При этом, естественно, все они сохраняют свое базовое инвариантное значение противопоставления. Все эти слова объединяет еще одна черта – они не могут быть однозначно переведены на украинский или русский языки, их перевод довольно часто зависит от контекста, а контекстов может быть множество, т.е. уступительные дискурсивные маркеры английского языка невозможно употреблять правильно, не зная механизма их действия. Следует также отметить, что дискурсивные маркеры данной группы довольно часто употребляются носителями языка и крайне редко употребляются студентами, изучающими английский язык.

Наибольший интерес с точки зрения семантических и прагматических особенностей представляет единица *anyway*. Данный дискурсивный маркер передает разные значения в зависимости от позиции в предложении. В финальной позиции *anyway* имеет значение, которое мы определяем как *polite contradiction or complete disagreement*. Так, говоря *Thank you anyway*, продуцент высказывания на самом деле намерен в вежливой форме дать понять, что хотя ему и не была оказана помощь, он считает своим долгом выразить благодарность за желание помочь.

Сфера действия *anyway* в инициальной позиции в диалогическом дискурсе сложнее. В начальной позиции *anyway* означает смену топика (*topic shift*). Таким образом, прагматическую функцию *anyway* можно обозначить как маркер дискурсного рубежа и перехода беседы в иное тематическое русло. В следующем примере пожилая женщина, которая провела ночь в поезде, но не желает обсуждать

эту тему и намерена поскорее перейти к обсуждению темы, более важной для нее:

“You must be very tired.” “Tired? I’m exhausted. Anyway, I’ll stand while you explain everything.” [Erich Segal. *The Class*, p. 235].

Сферу действия *anyway* в данном случае можно объяснить следующим образом: “хоть я и устала, я не хочу это обсуждать, а хочу перейти к обсуждению того, что меня волнует, т.е. давайте сменим тему”. Поскольку менять тему разговора не очень-то вежливо, *anyway* является в данном случае важным инструментом дискурсивной стратегии. Близким к этому значению *anyway* является второе значение этой единицы в инициальной позиции: реинтродуктор главного топика после его отклонения. Иными словами, это возврат продуцента к главной, по его мнению, теме, хотя реципиент сделал попытку перевести тему. В следующем фрагменте диалогического дискурса Арни не дает Рикку возможности отклониться от обсуждаемой темы, что подтверждается не только *anyway*, но и императивом *Listen to me*:

“Did you say Carolina Panthers, Arnie?” “Listen to me, Rick. Parma Panthers.” “There was a Parma in the Cleveland suburbs. It was all very confusing. “Okay, Arnie, pardon the brain damage, but why don’t you tell me exactly where Parma is.” “It’s in Northern Italy, about an hour from Milan.” “Where is Milan?” “It’s in Northern Italy, too. I’ll buy you an atlas. “Anyway –” “Football is soccer over there, Arnie. Wrong sport.” “Listen to me. They have some well established leagues in Europe. It’s big in Germany, Austria, Italy. It could be fun. Where’s your sense of adventure?” [John Grisham. *Playing for Pizza*, p. 25]

Дискурсивные маркеры *at any rate, at any event, at any point, anyhow* являются частичными синонимами *anyway*, однако их употребление в современном диалогическом дискурсе далеко не столь частотно, что не дало нам возможность исследовать их семантические, прагматические и функциональные характеристики в полной мере.

Дискурсивные маркеры *in fact* и *actually* являются довольно близкими функциональными сино-

ними. Сферу действия этих слов можно охарактеризовать как частичное несогласие с предыдущим высказыванием или фрагментом дискурса.

Рассмотрим несколько примеров:

- (1) “I’ll never forgive him... In fact, I’ll hate him forever.”
- (2) “... You don’t have to be nice to them at all. In fact, I would advise you utmost caution.”
- (3) “He’s covered everything I wanted to ask, so I won’t waste time. In fact, I have only one question.” [John Grisham. *The Rainmaker*, pp. 78, 144, 231]

Во всех приведенных фрагментах диалогического дискурса продуцент не уверен, что его первое высказывание прозвучало достаточно убедительно, поэтому он сам себя корректирует, пытаясь передать то же самое сообщение, используя более сильные языковые средства. В этом легко убедиться, если мы сравним подчеркнутые лексические единицы. Как видим, лексические единицы первого высказывания коррелируют с лексическими единицами второго высказывания в сторону интенсификации значения. В приведенных примерах продуцент исправляет сам себя. Аналогично эти единицы могут действовать, когда продуцента исправляет реципиент. В этом случае *in fact/actually* выступают как интродукторы реплик коммуникантов. Следует отметить, что если в первом случае более типична единица *in fact*, то в качестве корректора информации предыдущего коммуниканта чаще употребляется дискурсивный маркер *actually*, что подтверждается собранным нами иллюстративным материалом.

Семантическое значение дискурсивного маркера *after all* можно определить следующим образом: вопреки тому, что было бы естественным думать или ожидать. Употребление *after all* в финальной позиции достаточно прозрачно и оно соответствует единице *все-таки* в русском языке. Например:

I was really surprised to hear from you. Maybe the Odyssey is not such a fairy tale after all. [Erich Segal. *The Class*, p. 228].

В инициальной позиции у *after all* иная функция, этот дискурсивный маркер действует как средство

убеждения, т.е., в данном случае он индикатор речевого акта-конвинсива. Употребляя данную единицу, говорящий намерен заставить слушающего изменить свою точку зрения. Сравним следующие высказывания:

- (1) *After all*, there are more important things than money;
- (2) *After all* America is not so far away. [Erich Segal. *The Class*, pp. 357, 427].

В данном своем значении *after all* соответствует лексической единице *в конце концов* в русском языке или украинскому *врешті решт, адже*.

Дискурсивные операторы двух других групп – текстовые коннекторы и парентетические слова – также обладают важными дискурсивными функциями. Как было упомянуто выше, основная функция текстовых коннекторов – соотносить два высказывания или фрагмента дискурса. В зависимости от типов текстовых корреляций (добавление, противопоставление, подведение итогов и т.д.) текстовые коннекторы можно разделить на пять групп. Следует отметить, что список, который приводится ниже, не является полным, поскольку это не являлось целью данной статьи:

1. *Adding*: besides, furthermore, in addition to, moreover, what is more...;
2. *Contrasting*: however, nevertheless, still, yet, nonetheless, in contrast...;
3. *Parallel*: correspondingly, equally, similarly, likewise, accordingly, analogously...;
4. *Summarizing*: in summary, on balance, summing up, therefore, consequently, thus, so...;
5. *Sequencing*: first, lastly, finally, next, second, to begin with, to start with, to continue...

Говоря о парентетических (модальных) словах, следует упомянуть, что в соответствии с их прагматическими значениями, их можно разделить на три группы: *evaluative* (e.g., luckily, happily, foolishly), *suppositional* (e.g., admittedly, possibly, hopefully) и *commentary* (e.g., curiously, naturally, literally). Парентетические слова являются важным средством речевого воздействия. Следует отметить, что эта группа открыта, ее список постоянно пополняется за счет миграции слов из класса наречий.

Речевое взаимодействие можно сравнить с битвой, где две стороны пытаются одержать победу. Хотя, в отличие от настоящей битвы, цели коммуникантов могут быть иными: вытянуть из собеседника нужную информацию, заставить его сделать что-либо или заставить его изменить свое мнение и пр. Однако, по разным причинам, мы довольно часто не открываем собеседнику нашу истинную цель. Для достижения нашей цели мы прибегаем к различным языковым средствам. Правила коммуникации таковы, что в общении следует быть предельно четким, избегать неясностей, двусмысленностей. Однако реальная коммуникация доказывает, что так происходит далеко не всегда. Говорящие часто прибегают к завуалированным, “туманным” [3] средствам выражения своей интенции, поскольку они хотят сохранить лицо. В процессе речевого взаимодействия это часто достигается путем применения коммуникативной стратегии хеджинга [5]. Прибегая к данной коммуникативной стратегии, говорящий сознательно (или неосознанно!) пытается защитить себя от излишней категоричности, от излишней откровенности, от открытого навязывания своего мнения. Именно хеджи придают нашим высказываниям “туманность” и позволяют нам сохранить лицо. Примеры хеджей в английском языке многочисленны, например: *as far as I know, I guess, I suggest, surprisingly so, possibly, luckily, unfortunately, by the way, to cut a long story short, I am not sure but, approximately, almost, etc.* Хеджи могут быть выражены практически любой частью речи и являются важными элементами успешной коммуникации.

Дискурсивные операторы всех трех упомянутых выше групп тоже могут выступать в дискурсе как индикаторы коммуникативной стратегии хеджинга. Сравним три высказывания:

(1) *Possibly John is stupid;*

(2) *(2) John is stupid after all;*

(3) *(3) Therefore, John is stupid.*

Во всех трех случаях дискурсивные маркеры выполняют функцию хеджинга. В первом случае говорящий не желает принимать на себя полную ответственность за высказывание, поскольку не

желает быть излишне категоричным и стремится сохранить лицо. Во втором случае скрытой интенцией говорящего является демонстрация того факта, что кто-то был неправ, считая Джона умным, следовательно, он опять-таки сохраняет свое лицо, поскольку было бы бестактно обвинить слушающего в неправоте. В третьем случае реципиента вынуждают сделать соответствующее умозаключение, основанное на предыдущем фрагменте дискурса, а дискурсивный маркер является индикатором речевой стратегии манипуляции.

Эта уникальная особенность дискурсивных маркеров служить туманными словами в процессе коммуникации делает их идеальными средствами манипуляции реципиентом. Как правило, манипулировать кем-либо не очень хорошо и именно поэтому это делается скрытно, при помощи служебных слов. Манипуляция – это наше секретное оружие, когда мы хотим заставить наших собеседников действовать в наших интересах, изменить свою точку зрения, сказать что-либо, необходимое нам. Однако, если мы хотим сохранить лицо, мы избегаем делать это открыто и прибегаем к речевой манипуляции. Рассмотрим следующий фрагмент текста:

“After all,” the producer reasoned, “we are dealing with one of the greatest classics of the English language. Why not put it in the hands of someone who is accustomed to dealing with the immortals?” [Erich Segal. *The Class*, p. 300].

Семантический компонент “противопоставление”, присущий дискурсивному маркеру *after all*, позволяет говорящему убедить собеседника в его неправоте и заставить изменить точку зрения.

Таким образом, дискурсивные маркеры, будучи неноминативными языковыми единицами, являются носителями особой, процедурной семантики, которая выявляется путем соотнесения высказывания с дискурсивным маркером с иным фрагментом дискурса. Семантические особенности дискурсивных маркеров позволяют им осуществлять в диалогическом дискурсе важные прагматические функции, поскольку они являются индикаторами реализации коммуникативных стратегий хеджинга и речевой манипуляции.

Подводя итоги, следует отметить, что многие дискурсивные маркеры английского языка – камень преткновения для изучающих английский язык, особенно для тех, кто лишен возможности совершенствовать навыки общения в естественной языковой среде. Именно поэтому детальное исследование функциональных свойств дискурсивных маркеров в англоязычном диалогическом дискурсе является столь необходимым. Перспективным представляется изучение дискурсивных маркеров как средств речевой манипуляции в процессе коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дилтс Р. Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛП / Р. Дилтс. – СПб: Питер, 2000. – 320 с. 2. Blakemore D. Discourse and Relevance Theory / D. Blakemore // The Handbook of Discourse Analysis / [eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton]. – Malden: Blackwell Publishing, 2003. – P.100–118. 3. Channell J. Vague Language /

J. Channell. – Oxford: OUP, 226 p. 4. Frazer B. Discourse Markers across Language / B. Frazer // Pragmatics and Language Learning: Monograph Series – University of Illinois. – 1993. – Vol. 4, P. 1–16. 5. Markkanen, R. & Schroder, H. Hedging and its Linguistic Realization in German, English, and Finnish Philosophical Texts: A Case Study // Fachsprachliche Miniaturen. – Frankfurt am Main et al.: Peter Lang, 1992. – P.121-130. 6. Schiffrin D. Discourse Markers / D. Schiffrin. – Cambridge: CUP, 1996. – 364 p. 7. Schiffrin D. Discourse Markers: Language, Meaning and Context / D. Schiffrin // The Handbook of Discourse Analysis / [eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton]. – Malden: Blackwell Publishing, 2003. – P.54 –75.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

8. Grisham J. The Rainmaker / J. Grisham. – London: Random House, 1996. – 568 p. 9. Grisham J. Playing for Pizza / J. Grisham. – N.Y.: A Dell Book, 2007. – 308 p. 10. Segal E. The Class. / E. Segal – N. Y.: Bantam Books, 1986. – 531 p.

УДК 811.111+81'28+81'373.7(045)

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК У СТРУКТУРІ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

О.О. Нагорна, канд. філол. наук (Хмельницький)

У статті представлено спробу визначити структуру фразеологічного значення та місце у ній етнокультурного семантичного компонента. Встановлено, що значення англійських фразеологічних одиниць з автентичним етнокультурним компонентом становить собою складне переплетення різномірної інформації, що має когнітивну або прагматичну природу.

Ключові слова: етнокультурний семантичний компонент, когнітивний складник фразеологічного значення, прагматичний складник фразеологічного значення, фразеологічна одиниця.

О.А. Нагорная. Этнокультурная составляющая в структуре значения фразеологических единиц. В статье представлена попытка определить структуру фразеологического значения и место в ней этнокультурного семантического компонента. Установлено, что значение англоязычных фразеологических единиц с аутентичным этнокультурным компонентом представляет собой сложное переплетение разнородной информации, имеющей когнитивную или прагматическую природу.

Ключевые слова: когнитивная составляющая фразеологического значения, прагматическая составляющая фразеологического значения, фразеологическая единица, этнокультурный семантический компонент.

О.О. Nahorna. Ethnocultural component in the structure of phraseological units' meaning. The article presents an attempt to determine the structure of phraseological meaning and the place of the ethnocultural semantic component in it. It was revealed that the meaning of English phraseological units with the authentic ethnocultural component is a complex interconnection of diverse information, which is of cognitive or pragmatic nature.

Key words: ethnocultural semantic component, cognitive component of phraseological meaning, pragmatic component of phraseological meaning, phraseological unit.

Попри значний інтерес дослідників до вивчення етнокультурного семантичного компонента (ЕКСК) фразеологічних одиниць (ФО) з позицій різних мовознавчих дисциплін, дотепер не створено загальної когнітивно зорієнтованої теорії фразеологічного значення. На сьогодні питання структури фразеологічного значення, місця у ній етнокультурного семантичного компонента, його різновидів та ролі цього складника у формуванні семантики етнокультурно маркованих фразеологізмів набувають особливої актуальності у руслі сучасної когнітивної парадигми лінгвістичного знання. Матеріалом дослідження слугують ФО із британським етнокультурним семантичним компонентом, які одночасно є об'єктом цієї розвідки. Відтак, основною метою статті є визначення ролі етнокультурного компонента у семантичній організації англійських фразеологізмів британського походження.

Отже, значення будь-якої мовної одиниці неодмінно отримує кваліфікацію як елемент двох структур свідомості когнітивної та прагматичної, що надає підстави для виокремлення когнітивного та прагматичного компонентів значення [2, с. 30]. *Когнітивний* складник фразеологічного значення стосується знання носіїв мови про той фрагмент світу, що позначається ФО, а *прагматичний* компонент співвідносний з інформацією про суб'єктивне ставлення мовця до позначуваного і пов'язану з цим оцінку, переживання тощо. Ці різні за своєю природою компоненти значення корелюють один з одним і взаємно збагачуються, оскільки відмінності в суб'єктивному сприйнятті людиною речей, явищ та подій закорінене у відмінності об'єктивних властивостей останніх.

Так, Л.І. Молдованова наголошує на тому, що специфіка семантичної структури фразеологіч-

них одиниць “спресована” в їх конотативних характеристиках, у тих емоційно-експресивних, образних та оцінних компонентах значення, які складають змістову надбудову над денотативним (когнітивним – О.Н.) компонентом значення [1, с. 118].

За допомогою когнітивних і прагматичних структур організовується досвід кожного окремого індивіда, “тисячократно збагачений і скоректований завдяки мові колективним досвідом людства” [2, с. 30].

Так, наприклад, у ФО *the admirable Crichton*, застосування якої вказує на проведення аналогії між денотатом (конкретною особою) і відомим шотландським вченим XVI століття Дж. Крайтоном, когнітивним складником значення є “освічена, ерудована особа” [АУФ, с. 19], а прагматичним компонентом – “висока позитивна оцінка її ментальних якостей”.

ФО *Jack Tar* є жартівливим прізвиськом моряків Королівського військово-морського Флоту, що виникло в період Британської Імперії [АУФ, с. 559]. Назва не є образливою для представників цієї професії, навпаки, застосування цієї мовної форми сприяє встановленню між комунікантами відносин, що базуються на пресупозиції “свій”. Когнітивним складником значення є, таким чином, ознака “моряк”, а прагматичним компонентом – “свій”.

У семантичній структурі досліджуваних ФО когнітивний і прагматичний компоненти, як правило, перебувають у відносній рівновазі, але не виключаються випадки, коли у семантиці фразеологізму переважає когнітивний або прагматичний компонент.

Так, наприклад, ФО *John Doe* (умовне ім’я, що надається особі, яка потрапляє до судової системи, якщо її справжнє ім’я є невідомим і походить від імен фіктивних юридичних осіб, які фігурували у позовах про вилучення власності в англійському судочинстві першої половини XIX ст.) [АУФ, с. 561] та *Bath chair* (крісло на колесах для хворих; походить від топоніму Бат, що є назвою курорту в західній Англії, відомого своїми гарячими джерелами) [ES] ілюструють випадок, коли значення фразеологізму є переважно когнітивним. Такі ФО виявляють тенденцію до термінологізації, яка відбу-

вається в тому разі, якщо відповідний денотат не має однослівного найменування.

Іншу природу має значення фразеологізмів типу *weak tea* (дещо таке, що не має ніякого ефекту; асоціюється з традиційним напоєм англійців – чаєм [Briggs]) та *not cricket* (нечесно; походить від назви англійської гри – крикету, – в яку майже неможливо грати, порушуючи правила, нечесно) [ESE, с. 52]. Значення цих одиниць є переважно прагматичним, а саме, виражає оцінне ставлення мовця до денотата.

У когнітивному складнику значення виокремлюються *контенціонал*, що визначається як структурована сукупність ознак денотата, що відбивається у значенні мовної одиниці [2, с. 39], та *екстенціонал*, тобто сукупність денотатів, з яким співвідноситься її значення [там само]. Так, наприклад, у розглянутій вище ФО *the admirable Crichton* ознака “освічений” входить до контенціоналу, а екстенціоналом є вся множина осіб, до характеристики яких може бути застосований цей фразеологізм.

Однак контенціонал розглядуваної ФО не обмежується цією ознакою. Так, досить високою є ймовірність того, що позначувана за посередництвом цієї мовної одиниці особа належить до британської лінгвокультурної спільноти. Очевидно, однак, що етнокультурний компонент значення цього фразеологізму має відмінну від ознаки “освічений” природу: його наявність виводиться інтерпретатором асоціативним шляхом та, відповідно, є ймовірнісною.

Для диференціації таких ознак будемо застосувати уведені М. В. Нікітіним поняття *інтенціоналу* (змістового ядра значення) й *імплікаціоналу* (периферії семантичних ознак, що оточують ядро та імплікуються інтенціональними ознаками) [там само, с. 109].

Так, етнокультурний семантичний складник ФО *the admirable Crichton* належить до імплікаціоналу значення цієї мовної одиниці, оскільки знання про те, що Дж. Крайтон є представником британського етносу, входить до її семантичної пресупозиції, тобто фонового знання, необхідного для розуміння значення [3, с. 167].

ЕКСК ФО може також уходити до інтенціоналу семантичної структури останньої, як, наприклад, у фразеологізмі *the English disease*, що має два тлумачення: 1) схильність до страйків; 2) чоловічий гомосексуалізм [DE, с. 127]. Такі одиниці є порівняно нечисленними у корпусі досліджуваного матеріалу: вони складають лише 1,9%. Прикметно, що до пресупозиції цих одиниць уходить те, що мовець, який їх застосовує, не є членом британської лінгвокультурної спільноти, тобто такі фразеологічні найменування надаються британцям представниками інших етносів, визначаючи їх як “чужих”. Якщо ЕКСК належить до імплікаціоналу значення ФО, то, навпаки, таке найменування надається з позиції “свого”, тобто представником британського етносу.

У свою чергу, імплікаціонал значення є неоднорідним: у ньому М. В. Нікітін виокремлює *сильний імплікаціонал* (ознаки, які становлять майже обов’язкову частину значення, і тому часто застосовуються у словникових тлумаченнях; їх відсутність, однак, не виключає денотат з того класу, до якого він віднесений відповідною мовною одиницею) [там само, с. 110], *високоймовірнісний імплікаціонал* (ознаки, що є високоймовірнісними) [там само, с. 111] та *слабкий/вільний імплікаціонал* (ознаки, наявність/відсутність яких є однаково ймовірною/проблематичною) [там само, с. 111].

Належність ЕКСК значення ФО до сильного імплікаціоналу залежить від того, чи представлені у зовнішній формі фразеологізму реалії британського життя або пов’язані із географією, історією та культурою Великої Британії власні назви. Прикладами ФО, в яких етнокультурний компонент належить до сильного імплікаціоналу, є фразеологізми, що містять слово *penny/pence* (пенні/пенс – найдрібніша грошова одиниця у Великій Британії) або його похідні: *penny wise and pound foolish* (звертати увагу на другорядні деталі, незважаючи на більш важливі) [АУФ, с. 754]; *to sit on the Penniless Bench* (бути в скрутному матеріальному становищі) [там само, с. 866]; *penny plain and twopence coloured* (щось дешеве і показне) [там само, с. 754].

Сильною є імплікація етнокультурного компонента значення й у фразеологізмах, що містять власні назви, зокрема, топоніми – *Billingsgate language*

(лайка) [ES], що етимологічно походить від назви базару у Лондоні; *Wardour Street English* (мова з архаїчними формами) [АУФ, с. 991], що завдячує своєму виникненню Вордоу Стріт у Лондоні, відомої своїми антикварними крамницями; антропоніми – *Hobson’s choice* (фактична відсутність вибору) [ЕІ, с. 86], яка містить ім’я королівського конюха (1544-1630). Згідно з його правилом, кожен відвідувач повинен був брати коня, що стояв крайнім до виходу, або взагалі залишитись без коня. В основі ФО *a Sally Lunn* (солодка булочка) [АУФ, с. 834] лежить ім’я жінки-кондитера кінця XVIII століття, яка винайшла рецепт здоби; ФО *Mother Bunch* (ворожка) [там само, с. 679] походить від імені англійської ворожки XVI ст. До сильного імплікаціоналу входить ЕКСК і розглянутої вище ФО *the admirable Crichton*.

До ФО, в яких ЕКСК належить до високоймовірнісного імплікаціоналу, відносяться одиниці із затемненою ВФ, наприклад: *Green Room* (усе пов’язане з мистецтвом) [IS]. Цей вираз народився у Лондонських театрах на початку XVIII ст. внаслідок того, що кімнати, де актори чекали свого виходу на сцену, були пофарбовані у зелений колір, котрий, як відомо, має заспокійливий ефект, що є необхідним для акторів, які мають сконцентруватися перед виступом.

Прикладом, що ілюструє належність ЕКСК до високоймовірнісного імплікаціоналу, є і ФО *a cock and a bull story* (неправдива історія, вигадка) [Briggs], виникнення якої сягає часів поштових карет. Так, колись у Стоуні Стретфорд було два заїжджих двори, “Кок” і “Буль”. Лондонські карети міняли коней у дворі “Кок”, а Бірмінгемські – у дворі “Буль”. Пасажири екіпажів обмінювалися жартами та новинами, більшість з яких були вигаданими.

До слабого імплікаціоналу належить ЕКСК тих фразеологізмів, мотивація яких повністю втрачена, наприклад, *raining cats and dogs* (йде сильний дощ). Авторство цієї ФО іноді приписують Дж. Свіфту (“*Polite Conversations*” 1783), але, як наголошує Ч. Фанк [Funk, с. 184], слід зважати на те, що наведені у цьому творі діалоги мають сатиричний характер, тобто цей вираз, імовірно, застосо-

вувався і раніше. Для підтвердження своєї думки він наводить рядки із п'єси Р.Брома (XVII ст.), де обігрується цей вислів. Однак про первісне джерело фразеологізму та, відповідно, його мотивацію, сучасним дослідникам залишається лише гадати. У значенні цієї ФО переважає прагматична етнокультурна конотація, тобто цей фразеологізм із досить високою мірою імовірності характеризує людину, котра вживає цей фразеологізм, як члена британського лінгвокультурного соціуму.

Таким чином, ЕКСК значення британських фразеологізмів може стосуватися прагматичного складника останніх (у цьому разі він вказує на належність або неналежність мовця до британської етнокультурної спільноти) або до когнітивного складника. В останньому разі він характеризує належність денотата до британського лінгвокультурного або фізичного середовища. Залежно від того, в який спосіб етнокультурний компонент подано у зовнішній формі фразеологізму, він може належати до інтенціоналу або імплікаціоналу фразеологічного значення – сильного, високоїмовірнісного або слабкого. Якщо етнокультурний чинник входить до складу імплікаціоналу, це з високою мірою ймовірності вказує на те, що і мовець, і позначувана особа або предмет належать до британського середовища. Якщо етнокультурний компонент пов'язаний з інтенціоналом значення ФО, то мовець, найімовірніше, не є представником британської лінгвокультурної спільноти.

Незалежно від того, з яким типом значення фразеологізму – когнітивним або прагматичним – пов'язаний етнокультурний семантичний складник, його співвідношення з відповідним семантичним

шаром здійснюється за посередництвом мотиваційної основи, або внутрішньої форми фразеологізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Молдованова Л. И. Статус стилистических значений в семантической структуре русских фразеологизмов // Коммуникативно-прагматические аспекты фразеологии : тезисы докладов междунар. конф., 28-29 сент. 1999 г. / отв. ред. Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 118–121.
2. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособие. / М.В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
3. Levinson C.S. Pragmatics / Levinson C.S. – Cambridge, etc. : Cambridge University Press, 1983. – 420 p.
4. АУФ: Англо-український фразеологічний словник [укл. : К.Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
5. Briggs: Briggs James. The Bedtime Browser or Why Do We Say That? : An Account of the Origins of Many English Sayings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jbinternet.plus.com/Idioms/>.
6. DE: A Dictionary of Euphemisms : How Not To Say What You Mean [compiled by R.W. Holder]. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 501 p.
7. EI: Koonin A. English Idioms : уч. пособие [для высш. уч. завед.] / Koonin A. – [2-е изд.]. – Moscow : State textbook publishing house, 1934. – 184 p.
8. ES: Expressions and Sayings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://users.tinyonline.co.uk/gswithenbank/sayindex.htm>.
9. ESE: Linder E. Everyday English Sayings Explained / Linder E., Serbul T. – К. : Радянська школа, 1969. – 214 p.
10. Funk: Funk Ch. E. Horsefeathers & Other Curious Words / Ch. E. Funk, Ch. E. Funk, Jr. – New York : Harper Colophon, 1985. – 240 p.
11. IS: Idiomsite : Find out the Meanings of Common Sayings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.idiomsite.com>.

**НАЦІОНАЛЬНІ ВІДЗНАКИ ПАРЕМІЙ,
ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ВЕСІЛЛЯ ТА ЙОГО ТРАДИЦІЇ
(на матеріалі української, англійської та італійської мов)**

І.Ю. Скрипнік, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена семантичному та лінгвокультурологічному аналізу англійських, українських та італійських прислів'їв та приказок, які характеризують весілля та його традиції; виділено групи паремій, об'єднаних певними узагальненими значеннями; проаналізовано їх універсальні та специфічні риси.

Ключові слова: етнолінгвістика; мова та культура; національні відзнаки; прислів'я та приказки; семантичний та лінгвокультурологічний аналіз.

Скрыпник И.Ю. Национальные отличия паремий, характеризующих свадьбу и ее традиции (на материале украинского, английского и итальянского языков). Статья посвящена семантическому и лингвокультурологическому анализу английских, украинских и итальянских пословиц и поговорок, характеризующих свадьбу и ее традиции; выделены группы паремий, объединенных определенными обобщающими значениями; проанализированы их универсальные и специфические черты.

Ключевые слова: национальные особенности; пословицы и поговорки; семантический и лингвокультурологический анализ; этнолингвистика; язык и культура.

Skrypnik I.Yu. National features of the paremiological units that characterize wedding and its traditions (on the material of the Ukrainian, English and Italian languages). The article focuses on the semantic and linguocultural analysis of the English, Ukrainian and Italian proverbs that characterize wedding and its traditions; the proverbs grouped by certain general meaning have been singled out; universal and specific features of these proverbs have been analyzed.

Key words: ethnolinguistics; language and culture; national features; proverbs; semantic and linguocultural analysis.

Підходи до вивчення мов як з точки зору пошуку універсалій, так і з точки зору виокремлення специфічного, суто національного, залишаються актуальними напрямками у сучасному мовознавстві. Кінець ХХ – початок ХХІ століть відзначився розширенням можливостей мовознавства за рахунок когнітивної лінгвістики, психо- та соціолінгвістики, етнології, завдяки чому дослідження мовних одиниць збагатилися даними, отриманими з цих наук [3]. Пильна увага приділяється взаємодії мови та суспільства, що висуває у фокус наукових досліджень етнолінгвістику, яка на сучасному етапі розвитку мовознавства трактується як “дослідження мов світу, окрім їх фонетичної сторони” [5, с. 9]. Разом із етнолінгвістикою новий імпульс отримує й фразеологія, яка, завдяки залученню методів когнітивістики до вивчення механізмів переосмислення

мовних одиниць, ще тісніше пов'язує процеси мислення та їх репрезентацію у мові. Дослідження фахівцями-фразеологами національно-специфічних рис фразеологічних систем різних мов відбувається у межах ідіоетнічної фразеології [3]. Невід'ємною частиною фразеологічного фонду є паремії, під якими ми розуміємо стійкі у мові та відтворювані у мовленні анонімні вислови (вирази), придатні до застосування у дидактичних цілях [14, с. 67]. Паремії є загальним терміном, що охоплює, як правило, прислів'я та приказки. Досить важко провести чітку межу між прислів'ями та приказками [6], утім вони мають свої дефініції. Під прислів'ями розуміють “короткий, часто віршований крилатий народний вислів, в якому... виражено повчальний життєвий досвід і мудрість мас... Найчастіше прислів'я використовують метафору, а та-

кож гіперболу, іронію, порівняння, епітети та інші тропи” [6, с. 297]. Приказкою є “стислий крилатий народний вислів, близький до прислів’я, але без властивого йому повчального значення” [6, с. 296–297]. На думку багатьох дослідників, прислів’я та приказки є так званими малими жанрами фольклору [4, 10, 17, 22], які найбільш тісно пов’язаними із самобутніми особливостями певного етносу. Оскільки поняття етносу є одним із ключових для досліджень, виконаних у межах етнолінгвістики, зауважимо, що “етносом прийнято називати історичні спільності людей, які мають спільну мову, виразно диференційовану від інших традиційну культуру; власний менталітет, володіють усвідомленням єдності свого походження і культурної відмінності від інших спільностей, тобто етнічною самосвідомістю, що виражається у самоназві” [7, с. 17–18].

Прислів’я та приказки є “ментальними репрезентаціями, що відбивають потік свідомості через досвід, уявлення, культуру й світосприйняття” [4, с. 418]. Звернення до пареміологічного фонду різних мов з метою дослідження його універсальних та специфічних рис обумовлено тим, що саме в ньому зосереджені когнітивні процеси сприйняття, розуміння і пізнання людиною навколишнього світу на різних етапах її розвитку [4]. Тож актуальність статті визначається важливістю дослідження взаємовідносин між мовою та культурою задля вивчення та аналізу тих засобів за допомогою яких в мові знаходять своє відображення побуту, релігійні, соціальні уявлення певного етносу щодо оточуючого світу та безпосередньо людини у цьому світі.

Дослідження сучасної лінгвістики в галузі пареміології зосереджені, головним чином, на вивченні певних концептів, що реалізуються як у прислів’ях однієї мови, наприклад, концепти ЯЗИК [12] та ЛЮБОВ [11] в англійській мові, так і різних, в яких порівнюються лінгвокультурологічні аспекти концептів [1; 2]. Вивчення концептів на матеріалі саме пареміологічного фонду є цілком зрозумілим, адже завдяки образності прислів’їв та приказок “той чи інший експлікований концепт відображається його носіями, з одного боку, глибоко

та об’ємно, з іншого боку, володіє (відносно його носіїв та їх комунікації) високою лінгвопсихологічною привабливістю” [11, с. 103]. Значна увага приділяється аксіологічності паремійних одиниць [8], відтворенню народних традицій та обрядовості у паремійному фонді певних мов, вивченню відтворених у пареміях символів, що є характерними для того чи іншого етносу [10]. Але на сучасному етапі паремії є об’єктом вивчення не тільки лінгвістики. Дослідження із поведінкової психології доводять, що використання у мові приказок на кшталт *nobody is perfect, live and learn* знижують відчуття провини після якоїсь помилки та сприяють формуванню переконання, що всі роблять помилки або що помилки є невід’ємною складовою нашого життя. Вивчаються функції прислів’їв та приказок у повсякденному мовленні, де вони розглядаються як інструменти, що захищають думку індивіда у публічних інтерактивних ситуаціях – використання паремій у повсякденному діалогічному мовленні надає словам мовця переконливості за рахунок посилення на третю сторону, тобто на колективний досвід, що міститься у пареміологічному фонді будь-якого етносу [17]. Вивчення прислів’їв застосовується у дослідженнях взаємозв’язку поколінь у різних культурах [16]. Значна увага приділяється місцю прислів’їв у вивченні іноземної мови, зокрема англійських прислів’їв та цитувань, які можуть слугувати “емоційним/когнітивним посередником” у вивченні іноземної мови [22].

Понад третину національного фонду паремій становлять прислів’я та приказки про людину, її життя, риси характеру, родинні стосунки, в яких характеризуються фізичні та моральні якості особи, часом дається філософське осмислення її буття та поведінки [4, с. 417]. Об’єктом статті є українські, англійські та італійські прислів’я та приказки, що відображають весілля та його традиції. Мета дослідження полягає у ідеографічній класифікації емпіричного матеріалу; лінгвокультурологічному аналізі виділених груп; виявленню національно-специфічних рис досліджуваної групи паремій.

Матеріалом для статті слугували прислів’я та приказки української, англійської та італійської

мов, отримані шляхом суцільної вибірки із лексикографічних джерел української, англійської та італійської мов.

З давніх-давен одруження завжди було однією з найурочистіших, найбільш хвилюючих подій у житті людини. Саме слово *весілля* в українській мові сприймається як означення радості, веселощів. В англійській мові воно має дещо інше значення – лексема *wedding* походить від древньоанглійського слова, яке позначає “застава, порука, обітниця” [21].

Аналізуючи та зіставляючи прислів'я у трьох мовах, ми користувалися поняттям “логема” (термін запропонований П.В. Чесноковим), що є логіко-семантичною одиницею узагальненого характеру, під яку можуть бути підведені певні групи паремій [14, с. 46, 112]. Логема виступає в якості узагальненої початкової думки, яка об'єднує групи певних характеристик та оцінок певних культурно-значимих смислів, що виявляються у пареміологічному фонді [там само]. Отже, ми виділили п'ять груп паремій, які можна об'єднати за наступними узагальненими значеннями: 1) відношення до весілля як такого; 2) найкраща пора року для весілля; 3) погода на весіллі; 4) зовнішність нареченої / дружини; 5) шлюб та гроші. Розглянемо їх на конкретних прикладах.

1) Відношення до весілля як такого:

Погоджуючись із думкою деяких дослідників, ми вважаємо, що прислів'я та приказки, виконуючи певну регулятивну функцію у мові, встановлюють правила та моделі поведінки, які, незважаючи на те, що не є непохитними та неухильними, відображають соціально визнані норми та звичаї [17; 19, с. 303]. Тож досить однотайним є погляд на інститут шлюбу у трьох різних етносах, який можна узагальнити наступним чином: якщо бажаєш неприємностей – оженись. Ця порада стосується безпосередньо чоловіків в українських та англійських прислів'ях, та не має визначеної гендерної настанови в італійській. *Англ. Needles and pins, needles and pins, when a man marries, his trouble begins. The most dangerous food is wedding cake.* Одруження є одним з найефемерніших джерел задоволення: *англ. If you would be happy for a week take a*

wife; if you would be happy for a month kill a pig; but if you would be happy all your life plant a garden. Більш того, деякі українські приказки свідчать про те, що одруження – це покарання, або біда: *Яку йому кару дати? – Оженить його, то буде знати! Не мав лиха, так оженився;* *іт. Sposati e vedrai, perderai il sonno e più non dormirai* (оженись та побачиш, що загубиш сон і більше не спатимеш).

Майже одногослоно англійські та українські прислів'я попереджають проти поспішного весілля: *укр. Хто рано одружиться, той вік не натужиться.* *Англ. Marry in haste and repent at leisure.* Утім слід зауважити, що в сучасній англійській мові це прислів'я зазнало певної субституції компонентів і стосується скоріше квапливих шагів взагалі, ніж безпосередньо шлюбу: *All modern governments legislate in haste and repent at leisure.*

2) Найкраща пора року для весілля:

Особлива увагу приділяється порі року, яка вважається щасливою або навпаки нещасливою для весілля. Найбільш нещасливим місяцем вважається травень. Ця прикмета є, мабуть, однією з найстаріших, адже зустрічається ще у часи Овідія. У своїй поемі “Фасти” він писав: «Ини вдове в эти дни, ни девице праздновать свадьбу Не подобает никак: долгим не будет их век, Вот почему я скажу, если ты пословицам веришь: В мае, народ говорит, замуж идти не к добру» [9, с. 105]. У сучасній англійській мові ця прикмета відбилася у прислів'ї *Marry in May, rue for eye*, в українській: *В маю одружуватися – весь вік маятися.*

Італійці не дарма вважаються дуже заборонними, особливо коли йдеться про весілля, адже намагаються вибирати не тільки місяць, але й день тижня: *Di Venere e di Marte non si sposa, non si parte, né si dà principio all'arte (no n'ятницях та вівторках не одружуються, не їдуть, не починають жодного витвору мистецтва).*

3) погода на весіллі:

Повна розбіжність спостерігається, коли йдеться про погодні прикмети на весіллі: *англ. Happy is the bride that the sun shines* – для англійців промені сонця, що сяють на молодих при виході з церкви, вважаються добрим знаком. Для італійців на-

впаки дощ у день весілля символізує багатство та щасливу долю для подружжя, про що й говорить приказка *Sposa bagnata sposa fortunata* (мокра наречена – щаслива наречена). В українському фольклорі теж існує повір'я, що дощ приносить благополуччя та добробут, але воно не отримало стійкої, відтворюваної форми у мовленні.

4) зовнішність нареченої/ дружини:

Зовсім мало уваги приділяється зовнішності майбутньої дружини в англійських прислів'ях, тільки застереження щодо уважності у виборі, яке має відтінок легкої зневаги адже вибір жінки дорівнюється до вибору білизни: *Never choose your women or your linen by candlelight*. Або ж натяк на те, що краще не покладатися на свої очі та не обирати судячи тільки з зовнішності: *Choose a wife rather by your ear than by your eye*.

Більш виразними у своєму ставленні до зовнішності нареченої/ дружини є італійці – краса жінки виступає скоріше вадою, аніж достоїнством, що відображено у наступних прислів'ях: *Moglie bella, cattiva massai* (красива дружина, погана хазяйка) або *La moglie bella ti fa far da sentinella* (красива дружина зробить з тебе вартового).

Українські прислів'я фіксують подвійне ставлення до зовнішності дружини, а їх чимала кількість по відношенні до інших двох мов свідчить про важливість цього аспекту для українського етносу. Красива зовнішність розцінюється як своєрідний подарунок, щось дуже приємне: *З гарною одружиться – є на кого подивиться!* Гарна зовнішність для дівчини – це товар, який можна вигідно обміняти: *Личко дівку віддає!* Водночас для парубка зовнішність не грає такої важливої ролі, на передній план виступають його моральні якості: *Поганий на вроду, та гарний на вдачу*. Незважаючи на те, що краса в українському етносі не є вадою, як в італійському, деякі прислів'я нівелюють її значення та не маючи гендерної диференціації, вони можуть відноситися як до чоловіків, так і до жінок: *Не шукай краси, а шукай доброти. З красивого лица води не пийти*.

5) шлюб та гроші:

Група паремій, об'єднана цим значенням, не має однозначної конотації у трьох мовах. В англійських

прислів'ях зафіксовано легку іронію та відсутність будь-якого засудження шлюбів з розрахунку: *Never marry for money, but marry where money is* або *Don't marry for money; you can borrow it cheaper*.

Український етнос фіксує чітку негативну конотацію та настанову не одружуватися, якщо не має кохання: *Не з багатством жити, а з людиною. Бери жінку в льолі, аби була до любові. Краще на вбогій женитися, чим вік з багатою волочитися*. Також поведінкові установи, що містяться в українських прислів'ях, мають гендерну диференціацію, адже стосуються як чоловіків (як, наприклад, у зазначених вже вище), так і жінок, наприклад: *Краще в ставку потопати, як з нелюбим шлюб взяти. Краще полин їсти, ніж з нелюбим за стіл сісти*. Така диференціація не має міста в англійських прислів'ях цієї ж групи. Італійські паремії демонструють амбівалентну оцінку шлюбів із розрахунку: *Chi sposa il denaro prende cattiva moglie* (хто одружується із грошима, бере погану жінку) та в той же час *Chi si marita per amore, di notte ha piacere, e di giorno ha dolore* (хто одружується по кохання, ніччю отримує задоволення, а вдень журиться). Оскільки “прислів'я відображають різноманітний досвід людини, вони приречені суперечити одна одній, оскільки саме життя створено з тисячі суперечностей” [18, с. 8].

Наведені результати є попередніми, подальший збір фактичного матеріалу дасть змогу виділити, проаналізувати та порівняти інші групи паремій, дослідити їх аксіологічний аспект, образність, стилістичні засоби, характерні для паремій певної мови, тому подальші дослідження у цьому напрямку видаються нам цікавими та перспективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басыров Ш.Р. Категория жизни и смерти в разноструктурных языках (на материале паремий и крылатых выражений) / Ш.Р. Басыров // *Studia germanica et romanica: Иноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. – 2009. – Том 6, № 1 (16). – С. 45–61.
2. Близнюк О.О. Концепти життя і смерті: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов) : авто-

- реф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство” / О.О. Близнюк. – К., 2007. – 20 с.
3. Кириллова Н.Н. Фразеологія романських мов: етнолінгвістичний аспект [Електронний ресурс] / Н. Н. Кириллова // Ітогова публікація по гранту РГНФ-2003. – Режим доступу : <http://phraseo.narod.ru/st/1.htm>.
4. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів / Н. Ковальська // Вісник Львівського університету. Серія Філологія. – 2004. – Вип. 34. – Ч.1. – С. 412–418.
5. Копыленко М.М. Основы этнолингвистики // М. М. Копыленко. – Алматы : Евразия, 1995. – 178 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Під ред. Р.Т. Гром’яка, Ю.І. Ковалів. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
7. Макаруч С.А. Етнічна історія України / С.А. Макаруч. – К. : Знання, 2008. – 471 с.
8. Маркотенко Т.С. Аксологічність українських прислів’їв та приказок [Електронний ресурс] / Т.С. Маркотенко // Publishing house Education and Science s.r.o. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Pedagogica/54518.doc.htm.
9. Овидий. Фасты / Овидий // Собрание сочинений Академии наук СССР. – Ленинград, 1978. – Т. IX. – Ч.1. – 325 с.
10. Памієс А. Береза в русскої фразео-пареміології / А. Памієс, К. Тугаєва. – Гранада, 2010. – 11 с.
11. Панченко О.О. Особливості вживання концепту “любов” в англійській пареміології / О.О. Панченко // Нова Філологія. – Запоріжжя, 2009. – С. 102–105.
12. Полинченко Д.Ю. Концепт “язык” в англійскої пареміології / Д.Ю. Полинченко // Язык, сознание, коммуникация. – М. : МАКС Пресс, 2004. – Вып. 26. – С. 83–90.
13. Прислів’я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру. – К. : Наук. думка, 1990 – 528 с.
14. Савенкова Л.Б. Русская пареміологія: семантичний і лінгвокультуроологічний аспекти / Л.Б. Савенкова. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовського ун-та, 2002. – 240 с.
15. Guazzoni P. Il grande dizionario dei proverbi italiani [Electronic resource] / P. Guazzoni, M. F. Oddera. – Режим доступу : <http://dizionari.zanichelli.it/dizionariOnline>.
16. Kaplan M.S. Using Proverbs to Explore Intergenerational Relations Across Cultures [Electronic resource] / Matthew Kaplan // Construction and transfer of cultural knowledge. Conference proceedings. – 2004. – Режим доступу: <http://www.ed.psu.edu/icip/2004Proceedings/section4-kaplan.pdf>.
17. Lauhakangas O. Use of proverbs and narrative thought [Electronic resource] / Outi Lauhakangas // An Electronical Journal of Folklore. – 2007. – Volume 35. – P. 77-85. – Режим доступу: <http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol35/lauhakangas.pdf>.
18. Litovkina A. T. Old proverbs never die, they just diversify / A. T. Litovkina, W. Mieder. – Hungary : University of Veszprem Press, 2006. – 396 p.
19. Profantová Z. Proverbial tradition as a cultural-historical and social phenomenon / Z. Profantov // Phraseology and Paremiology. – Bratislava, 1998. – P. 302–307.
20. Speake J. The Oxford Dictionary of Proverbs / J. Speake. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 375 p.
21. Wedding traditions and customs history [Electronic resource] – Режим доступу: <http://www.aomdj.com/traditio.htm>.
22. Zhu Yao-yun. The potential motivational values of English proverbs and quotations in Chinese EFL teaching / Zhu Yao-yun // Sino-US English Teaching. – 2008. – Volume 5. – № 8. – P. 6–12.

УДК 811.111'[42+27]

**РЕФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ХЕДЖИНГ ЯК СТРАТЕГІЯ ЕТИКЕТИЗАЦІЇ
У ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ СТАТТІ:
КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ**

А.В. Ярхо, канд. філол. наук (Харків)

Представлене дослідження фокусує трьохмірний комплексний аналіз комунікативної стратегії референціального хеджинга у дискурсі англomовної науково-дослідницької статті у галузях гуманітарних та точних наук. Референціальний хеджинг трактується як комунікативна стратегія, що модифікує пропозиційний зміст висловлювання: його точність, повноту, автентичність та коректність при передачі фактуальної наукової інформації. Науково-дослідницькі статті в межах чотирьох наукових дисциплін гуманітарного циклу (а саме, лінгвістики, економіки, історії, філософії) та чотирьох точних наук (алгебри, фізики, біології, інформатики) було проаналізовано на предмет маркерів референціального хеджинга на кількісному, якісному та функціональному рівнях аналізу.

Ключові слова: англomовна науково-дослідницька стаття, гуманітарні науки, кількісний аналіз, референціальний хеджинг, стратегія етикетизації, точні науки, функціональний аналіз, якісний аналіз.

А.В. Ярхо. Референціальний хеджинг как стратегия этикетизации в дискурсе англоязычной научно-исследовательской статьи: контрастивный анализ. Данная работа фокусирует трёхмерный комплексный анализ коммуникативной стратегии референциального хеджинга в дискурсе англоязычной научно-исследовательской статьи в областях гуманитарных и точных наук. Референціальний хеджинг трактується як комунікативна стратегія, модифіцируюча пропозиційне содержание высказывания: его точность, полноту, аутентичность и коректность при передаче фактической научной информации. Научно-исследовательские статьи в рамках четырёх научных дисциплин гуманитарного цикла (а именно, лингвистики, экономики, истории, философии) и четырёх точных наук (алгебры, физики, биологии, информатики) были проанализированы на предмет маркеров референциального хеджинга на количественном, качественном и функциональном уровнях анализа.

Ключевые слова: англоязычная научно-исследовательская статья, гуманитарные науки, качественный анализ, количественный анализ, референціальний хеджинг, стратегія етикетизації, точные науки, функциональный анализ.

A. V. Yarkho. Referential hedging as an etiquette strategy in the discourse of an anglo-american scientific research paper: a contrastive analysis. This research highlights the three-dimension comprehensive analysis of the communicative strategy of referential hedging in the discourse of the Anglo-American scientific research paper in the fields of humanities and sciences. Referential hedging is understood as a communicative strategy which modifies the propositional content of the utterance: its accuracy, completeness, authenticity and the propriety of the way the scientific facts are presented. Scientific research papers within the framework of four disciplines of the humanities group (namely, linguistics, economics, history, philosophy) and four disciplines of the sciences group (algebra, physics, biology, computer sciences) have been analysed for referential hedging markers on the quantitative, qualitative and functional levels of analysis.

Key words: Anglo-American scientific research paper, etiquette strategy, functional analysis, humanities, quantitative analysis, referential hedging, sciences.

“Is it always an advantage to replace an indistinct picture by a sharp one? Isn't the indistinct one often exactly what we need?”
[29: 12].

Дана стаття представляє серію досліджень автора [5–8], присвячених функціонуванню комунікативної стратегії *хеджінг* із референціальною функціональною спрямованістю [5–7] та акцентує її реалізацію в англомовному науковому дискурсі. Актуальність дослідження зумовлена у широкому сенсі постмодерністською тенденцією відходу від дискурсу категоричності до дискурсу у межах принципу невизначеності [15; 28–30], що спостерігається у всіх наукових дисциплінах сьогодення, зростаючою зацікавленістю у дослідженні номінативних можливостей мови, зокрема, – *приблизної номінації* і таких її категорій, як *хеджінг*, *апроксимація*, *епістемічна модальність*, *евіденціальність*, *невизначеність* і т. ін., та у вузькому сенсі – необхідністю встановлення специфіки реалізації комунікативної стратегії *референціальний хеджінг* (далі – *PX*) у науковому дискурсі англоамериканської лінгвокультурної спільноти. Об'єктом вивчення є комунікативна стратегія *PX* у дискурсі англомовної науково-дослідницької статті, що трактується на дискурсивному рівні як фактична *невпевненість*, та припускає модифікацію комунікантом пропозиційного змісту висловлювання з метою забезпечити точність, повноту, автентичність, достовірність і коректність у передачі фактів, і, відповідно, відображає ступінь поінформованості автора у зазначеній науковій галузі [6, с. 92]. Предметом дослідження виступають кількісні, якісні та функціональні характеристики репрезентації комунікативної стратегії *PX* у дискурсі англомовної науково-дослідницької статті. Загальну мету дослідження становить визначення особливостей реалізації комунікативної стратегії *PX* у дискурсі англомовної науково-дослідницької статті шляхом послідовного висвітлення функціонування даної стратегії на відповідних рівнях комплексного трьохмірного аналізу. Матеріалом дослідження слугувала вибірка з 64 автентичних англомовних наукових різногалузевих дослідницьких статей зі спеціалізованих періодичних видань, які було рівномірно кількісно розподілено на два гло-

бальних класи згідно загальноприйнятої класифікації наукових дисциплін: *соціально-гуманітарні дисципліни* були представлені статтями з лінгвістики, економіки, історії та філософії; *природничо-технічні дисципліни*, відповідно, – статтями з алгебри, фізики, біології та інформатики. Аналізу підлягали 8 авторських статей у межах кожної наукової дисципліни, таким чином, загальний обсяг емпіричного матеріалу дослідження складав близько 640 сторінок. Ступінь дослідженості лінгвістичної проблеми, що аналізується в роботі, виявляється недостатнім для ствердження про повноцінне комплексне наукове осмислення комунікативної стратегії *PX* у науковому англомовному дискурсі, а саме у дискурсі англомовної наукової різногалузевої дослідницької статті. Так, аналіз останніх досліджень *PX* вказує на неоднозначність у ступені розробленості даної проблеми в цілому: дослідження *PX* до теперішнього часу було переважно обмежено або рамками певного жанру наукового дискурсу (письмового *наукового дискурсу* [19], різноманітністю текстів із мікробіології [13], медицини [26], філософії [17; 18] і деяких інших галузей наукових знань, а також, у меншому обсязі, *письмового академічного дискурсу* [25]), або односторонністю виключно структурно-семантичного [3; 4] та прагматичного аналізу [13; 15]. У цілому, функція *PX* у вказаних типах дискурсу визначалася як своєрідний спосіб відзеркалення наукової “неточності”, а саме, підвищення ступеня об'єктивізації шляхом зниження ступеня категоричності у передачі автором відповідної інформації. Таким чином, стратегія *PX* у дискурсі англомовної науково-дослідницької статті дотепер не підлягала комплексному різномірному контрастивному аналізу.

Науковий дискурс (вслід за проф. О.М. Ільченко) трактуємо як “засіб відображення об'єктивної картини світу, сукупність уявлень людини про реальне оточення, що існує у єдності загальнонаукової та спеціальної картин світу” [1, с. 33]. Відображення наукової картини світу специфічно втілюєть-

ся в етнічних умовах [1; 2]. У фокусі даного дослідження знаходиться англomовна наукова різногалузева дослідницька стаття, як дискурсивне середовище реалізації стратегії РХ, що розуміється нами як “повідомлення про певне явище, процес, експеримент, дослідження, тощо з чітким зазначенням методів, спостережень, практичного використання та висновків” [1, с. 48]. Наукова стаття належить до найважливіших жанрів наукової прози, оскільки спілкування за допомогою журнальних публікацій становить собою особливий тип наукової мовленнєвої комунікації – своєрідний дистантний науковий діалог [1, с. 48].

Термін *етикетизація* [1; 2] позначає увагу до іншого, тобто етикетизація певною мірою перегується з поняттям тактовності (турботи про почуття адресата) [1, с. 70]. Поділяючи підхід проф. О.М. Ільченко, розглядаємо етикетизацію стосовно англomовного наукового дискурсу ширше – а саме, через принцип мовленнєвої ввічливості, який набуває особливої уваги в мові науки. О.М. Ільченко вважає, що в англomовному науковому дискурсі *етикет* реалізується через *етикетизацію* шляхом дотримання принципів мовленнєвої ввічливості, у даному дослідженні – шляхом реалізації стратегії РХ у дискурсі англomовної наукової статті.

Дослідження РХ як модифікатора пропозиційного змісту висловлювання в цілому проводилися у межах логіко-семантичної парадигми на основі теорії “розмитих” понять (fuzzy sets) і “розпливчатої” логіки (fuzzy logic) [15; 28; 30], в якій сигнали РХ розглядалися як елементи метадискурсу, що модифікують як власне характеристики істинності пропозиції, так і зв’язок між пропозицією і продуцентом [12; 18; 24]. РХ асоціювався з такими категоріями, як *епістемічна мовальність* [16; 21], *евіденціальність* [9; 20; 22], *неясність/неточність* [11; 14; 23], *апроксима-*

ція (приблизна номінація) [1–4; 10; 27].

Аналіз стратегії РХ у дискурсі англomовної наукової різногалузевої дослідницької статті у дослідженні має ступінчатий характер та відбувається на рівні:

- загальних наукових груп (соціально-гуманітарні/природничо-технічні науки);
- окремих наук соціально-гуманітарного спрямування;
- окремих наук природничо-технічного спрямування.

Трьохмірність аналізу маніфестується в тому, що РХ підлягає дослідженню на:

- **кількісному рівні** (фокусується загальне кількісне розподілення маркерів РХ у дискурсі англomовної наукової статті);
- **якісному рівні** (фокусується кількісне розподілення маркерів РХ на класи *лексичних, лексико-граматичних та синтаксичних* мовних засобів у дискурсі англomовної наукової статті);
- **функціональному рівні** (фокусується кількісне розподілення маркерів РХ за їх функціонально-прагматичною спрямованістю на *зміст, автора або читача* у дискурсі англomовної наукової статті);

I. Кількісний аналіз РХ:

Кількісний розподіл РХ демонструє такі показники: по відношенню до загальної кількості випадків використання маркерів стратегії РХ у дискурсі англomовної наукової різногалузевої статті, на долю **соціально-гуманітарних** наук припадає 56%; **природничо-технічних** – 44%. Такий розподіл відповідає загальному уявленню про більшу категоричність дискурсу природничо-технічних дисциплін та уявленню про те, що соціально-гуманітарним наукам не в такій мірі властива точність об’єктів дослідження та аналізу. Рис. 1 ілюструє кількісне вживання маркерів стратегії РХ по кожній науковій дисципліні з метою наочного узагальнюючого порівняння:

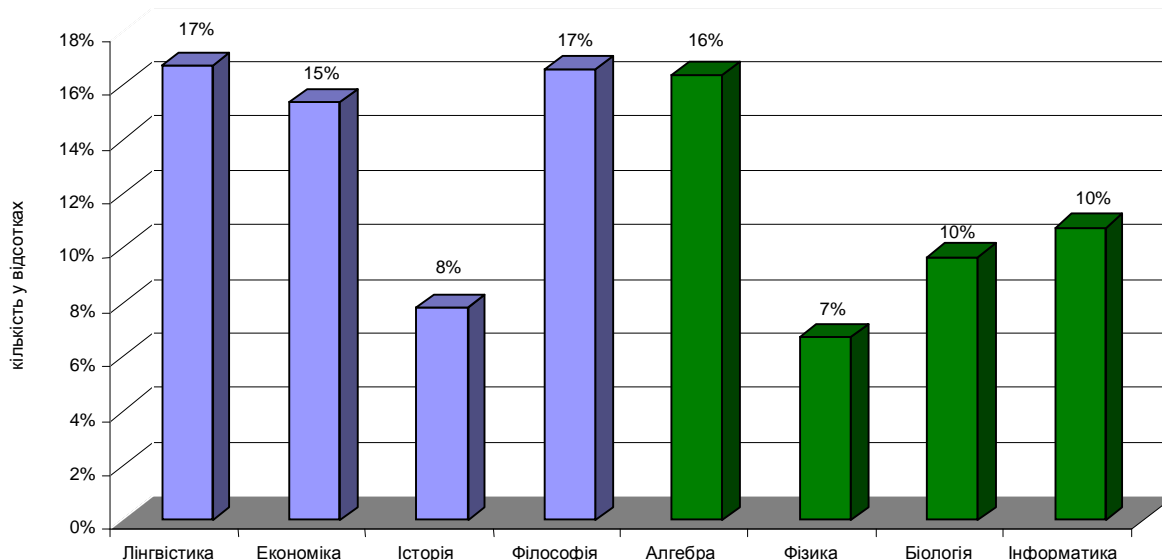

Рис. 1. Відносний кількісний розподіл маркерів PX у дискурсі англomовної наукової статті у межах кожної з наук (у перерахунку від загальної кількості)

У межах соціально-гуманітарних наук розподіл кількості маркерів PX такий: лінгвістика – 17%; економіка – 15%; історія – 8%; філософія – 17%. У природничо-технічних науках розподіл відбувається наступним чином: алгебра – 16%; фізика – 7%; біологія – 10%; інформатика – 10%. Отже, можна вважати виправданим термінологічний розподіл наук на “точні” (в нашому випадку – природничо-технічні) та “гуманітарні” (соціально-гуманітарні), оскільки різниця у рівні хеджування є наочно представленою.

II. Якісний аналіз PX:

За класифікацією А.В. Ярхо, більш детально представленою у [5–8], маркери PX розподіляються на *лексичні*, *лексико-граматичні* та *синтаксичні*. Якісний аналіз вербалізації стратегії PX у дискурсі англomовної наукової статті свідчить, що цьому жанру наукового дискурсу притаманне домінування лексичних хеджів (50% від загальної кількості). На другому місці – лексико-граматичні (27%), на третьому – синтаксичні хеджі (23%). Зазначимо, що загальна тенденція домінування лексичних засобів над лексико-граматичними та синтаксичними зберігається на всіх рівнях аналізу, як для соціально-гуманітарних, так і для природничо-технічних наук. У групі *соціально-гуманітарних* наук спостерігається відносно рівномір-

ний розподіл мовних маркерів PX, що складає: лексичні – 41%, лексико-граматичні – 31%, синтаксичні – 28% (від загальної кількості хеджів у соціально-гуманітарних науках).

Розглянемо кожну дисципліну соціально-гуманітарної групи детальніше. Дані у відсотках показують внутрішнє співвідношення лексичних, лексико-граматичних та синтаксичних хеджів на рівні окремих наук.

У статтях з *лінгвістики* переважають хеджі лексичного типу – 41% (e.g.: ...*many* of my respondents were *not particularly careful*...; *part of the difficulty*; *may be hard* to identify; *do not always show* great sensitivity; people...*are not always correct* about the consequences of changes in the rules; *slightly lower*; etc.). На другому місці – лексико-граматичні хеджі – 30% (who *should* theoretically benefit; two different theoretical approaches that *are assumed to follow*; as *one might expect*, etc.). Найменше в статтях з лінгвістики синтаксичних хеджів – 29% (e.g.: *I presume*; *Which, if any, do you consider to be especially important?*, etc.).

У статтях з *економіки* переважну більшість засобів PX знов складають лексичні засоби – 44% (e.g.: *some of these changes*; it *simply* avoids...; when *we* turn to revenue comparison; such a bidder only knows that X lies *somewhere between* 0 and his value;

etc.). Лексично-граматичні засоби – 36% (e.g. pay offs *can be interpreted* as the price plus dividends; public revelation *could take form* of a quarterly earnings report; *by supplying he story*, they *would be entering* the market for that piece of information; etc.). Доля синтаксичних засобів становить 20% (e.g.: *This implies* that; *I mean* etc.).

У статтях з *історії* пропорції вирівнюються, хоча знов спостерігається домінування лексичних засобів – 39% (e.g.: *some* 100 items from the 1B list; *some form of expropriation*; *some of the reasons*; *more than 4000*; the ponderous 405-page verdict has *probably only* been read by *a few* legal scholars and historians; etc.). Другу позицію займають синтаксичні засоби – 33% (e.g.: *Verdict, SUA, Ns 10/46, 14*; etc.). Лексико-граматичні засоби представлені найменше – 28% (e.g.: such a strategic advantage *should be protected* by an effective embargo...; etc.).

У галузі *філософії* спостерігається та ж закономірність, що й в історичних статтях: лексичні засоби – 39% (e.g.: to *some extent*; *in a way*; it is *only recently*; etc.), синтаксичні – 33% (e.g.: *One is forced to conclude*... etc.) та лексико-граматичні – 28% (e.g.: Swinburne's theology *is carefully constructed and tailored*; *Historically*, revelation *has been understood*; etc.).

Перейдемо до якісного аналізу РХ у групі *природничо-технічних* наук. Тут лексичні, лексико-граматичні та синтаксичні засоби вербалізації комунікативної стратегії РХ знаходяться у співвідношенні 63%, 21% та 16% відповідно. Слід зазначити, що загальнонаукові тенденції домінування лексичних засобів вербалізації комунікативної стратегії РХ у спектрі природничо-технічних наук виражені особливо чітко.

Простежимо зазначені тенденції на рівні кожної окремої науки в межах природничо-технічної групи. Дані у відсотках показують внутрішнє співвідношення лексичних, лексико-граматичних та синтаксичних маркерів РХ на рівні окремих наук даної групи.

У статтях з *алгебри* виявлена дуже велика доля лексичних засобів хеджинга – 70% (e.g.: *we* had mentioned; *we* derive; *our* proof; direct summands *may* occur; *we* recall *some* standard facts; etc.). Другу

позицію займають синтаксичні засоби – 17% (*The proof will be completed* by Lemma 7, etc.). Найменша кількість лексико-граматичних хеджів – 13% (e.g.: *it is reasonable to ask*; *via the Heegaard decomposition*; *one needs* to fix a unitary character...; etc.).

У статтях з *фізики* лексичні засоби складають майже половину – 49% (e.g.: *we* plan; was found to be *almost totally independent*; *may not be* sensitive; due to the thin wall the attenuation was *relatively high*; etc.). Лексико-граматичні засоби займають друге місце – 31% (e.g.: *This was attributed* to a visible bubble cloud...; *It was commented that* this cloud attenuated the AE signature...; maintenance *may be focused* on tanks; etc.). Частка синтаксичних засобів складає 20% (e.g.: *Figure 5 shows* etc.).

У статтях з *біології* лексичні засоби займають домінуючу позицію – 64% (e.g.: *about* 2 million years ago; *around* 12000 years ago; and speculated upon for *well over a century*; etc.). Кількість лексико-граматичних засобів складає 33% (e.g.: *may be considered to have developed*; transposable elements *have been shown to be* a significant component of the genomes of many species; etc.). В біології простежується найменша кількість синтаксичних засобів вираження хеджинга – лише 3% (e.g.: *Antropologists have long recognized* the profound implications of human biology...; *The present paper provides a critical review*...; etc.).

У розглянутих статтях з *інформатики* зберігається загальна тенденція домінування лексичних засобів вираження хеджинга – 58% (e.g.: there can be a mutually exclusive set of *possible values*; *our* present theories about human cognition...; experimentation with MTM *can significantly benefit*...; *are not necessarily* fixed and dependent; etc.). При цьому лексично-граматичних засобів – 17% (e.g.: which *could be taken* as casual; trust *would be axiomatized*; etc.), а синтаксичних – 25% (e.g.: *Kant often uses*; *They determine the possible forms of representations*; etc.).

Рис. 2 ілюструє контрастивний якісний аналіз маркерів вербалізації РХ у межах кожної з проаналізованих дисциплін з метою наочного узагальнюючого порівняння:

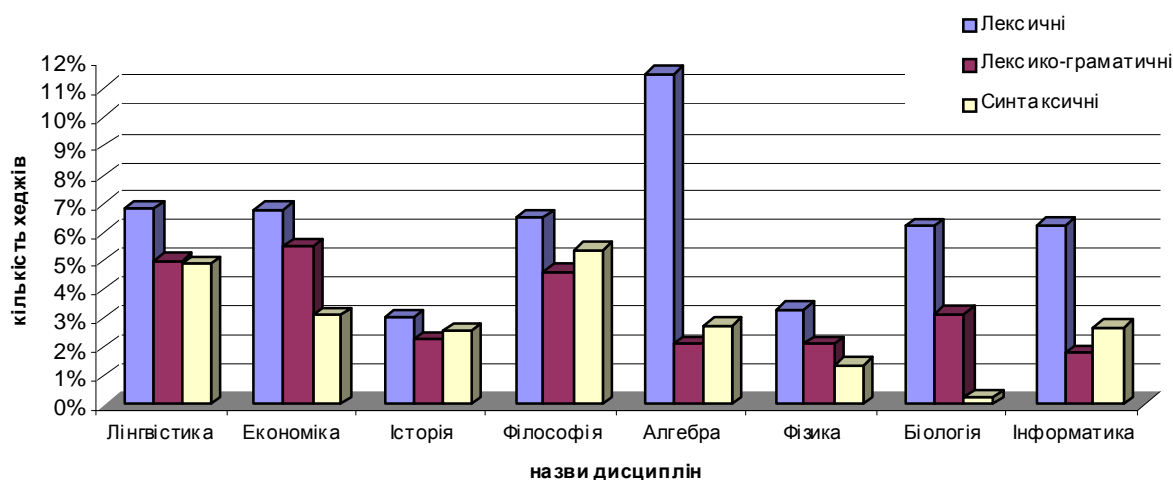

Рис. 2. Якісний аналіз вербалізації стратегії РХ у кожній дисципліні соціально-гуманітарної та природничо-технічної груп наук

III. Функціональний аналіз РХ:

Розглянемо функціональну орієнтацію стратегії РХ у дискурсі англійської наукової різногалузевої статті, а саме, її прагматичну спрямованість на зміст (*апроксимативний РХ*), автора (*превентивний РХ*) або читача (*“зближуючий” РХ*) [6; 13], згідно класифікації, запропонованої А.В. Ярхо [5–8]. Так, РХ із орієнтацією на пропозиційний зміст висловлювання покликаний мітигувати взаємодію останнього із реальністю з метою збереження точності та коректності у презентації фактичної інформації. РХ, орієнтований на автора висловлювання, обмежує відповідальність автора за певні твердження, що “зменшують присутність автора у тексті” [13, с. 436], та, таким чином, захищають його від потенційної критики. РХ, орієнтований на читача, спрямований на залучення читача наукової статті у процес презентації та обговорення нової наукової інформації та створює ілюзію участі читача у науковому проєкті.

У цілому, для дискурсу англійської наукової статті вимальовується стійка тенденція домінування змістово-орієнтованого РХ – 46% від загальної кількості випадків вживання комунікативної стратегії РХ. На другому місці РХ орієнтований на автора – 28%; на третьому – РХ орієнтований на читача – 26%. Тенденція подібного розподілу функціональної орієнтації РХ – зміст-автор-читач – простежується і в *соціально-гуманітарних* дисцип-

лінах (52%, 25% та 23% відповідно).

Розглянемо кожну дисципліну соціально-гуманітарної групи детальніше. Дані у відсотках показують внутрішнє співвідношення маркерів РХ орієнтованих на зміст, автора або читача на рівні окремих наук даної групи.

У статтях з *лінгвістики* переважає змістово-орієнтований РХ – 62% (e.g.: Compared with the two German dictionaries, the Dictionary of Stylistics gives *a somewhat different* view. These efforts are time and resource intensive, and it is often difficult to assess whether *relatively permanent* changes are being incorporated into the “cultures” of the schools.). На другому місці – РХ, орієнтований на автора статті – 25% (e.g.: ...the CP is of paramount importance and *is assumed to be operative* in most conversations...; statist policy formulation *traditionally* gives little influence to organized interests...). Третє місце посідає РХ, орієнтований на читача – 13% (e.g.: *we see* the following as possible points of departure for future systematic research on hedges – *we are thinking* here in the first place of hedging in written communication...). У цілому, слід зазначити, що великий відсоток змістовно-орієнтованих хеджів зумовлений особливостями неоднозначного предмету дослідження сучасних гуманітарних дисциплін.

У статтях з *економіки* прагматична орієнтація РХ є більш рівномірною, хоча зберігається перева-

га змістовно-орієнтованого PX – 44% (e.g.: Such a bidder assigns *non-negligible probability* that X *could be near 0*, which *would lead* to a cut-off value of *p near 4/9*; *From this perspective*, the role of adjustment costs is to temper the response of investment to fundamentals and to create the *slightly positive* serial correlation of investment observed at the plant level). Другу позицію займає PX, орієнтований на читача – 35% (e.g.: *Our results* can be summarized by referring to extreme models; *We* begin by analyzing the discriminatory price auction format...). 21% становить PX, орієнтований на автора (e.g.: The parameters ... *are common knowledge*; *Under this formulation*, the two activities are substitutes and there are diminishing returns to spending more time on each task). Економіка, як соціальна наука, тяжіє до залучення аудиторії до ходу думок автора, що зумовлює високий рівень PX, орієнтованого на читача.

У статтях з *історії* доля PX, орієнтованого на зміст, складає 75% (e.g.: ...the administration decided to add *some 100 items* from the 1B list...; But the ponderous 405-page verdict has *probably only been read* by *a few* legal scholars and historians). PX, орієнтований на автора, складає 20% (e.g.: *According to Cook*, this gradual shift was magic changing; *historically, revelation has been understood* as a method that produces epistemically basic, non-inferential beliefs); а PX, орієнтований на читача, – лише 5% (e.g.: It is not necessary for *us* to go into details regarding the various development in the history of being from antiquity to the present day). Таким чином, для історичної науки характерна змістова орієнтація PX, що, на наш погляд, пояснюється спірністю фактів та подій, досліджуваних у історичній науці. Констатація фактів у чистому вигляді тут є недоречною: можливі лише припущення.

У статтях із *філософії* співвідношення функціональної орієнтації PX наступне: орієнтація на зміст – 43% (e.g.: *From the perspective of Thomism*, therefore, consequentialism is *a kind of* imprudence); орієнтація на читача – 31% (e.g.: *How can we account* for that, if the mind is a network of situations whose constituents are non-subjective, non-perspectival, external objects and properties?); орієнтація на автора – 26% (e.g.: *According to Davidson*

conceptual schemes *are thought of* as either ‘organizing’ experience of ‘fitting’ it, and he has no difficulty raising objections to each side).

Перейдемо до розгляду групи *природничо-технічних* наук. У ній спостерігається більш рівномірний функціональний розподіл PX: так, орієнтація на зміст складає 38%; орієнтація на автора – 32%; орієнтація на читача – 30%. Простежуємо збереження загальної тенденції домінування змістовно-орієнтованого PX, що можливо пояснити англо-американською традицією викладання матеріалу у природничо-технічних дисциплінах, зокрема традицією некатегоричного подання нових ідей та теорій. На більш глибокому рівні окремих наук спостерігається певна варіативність даної тенденції.

У статтях з *алгебри* простежується порушення загальної тенденції орієнтації PX на зміст (складає лише 18% – e.g.: ... whether restricting an element $h=T$, to lie in *some* suitable subgroup of T imposes *some* topological restriction on M); незначна доля PX, орієнтованого на автора – 28% (*The proof relies heavily* on a particular analytic technique; ... *by definition*, the distribution vectors are continuous linear functionals...); і доволі чітке спрямування PX на читача – 54% (e.g.: It is these direct summands *we are concerned* with. *We recall* some standard facts. *We can now* finish the proof of Theorem 1). Таким чином, у статтях з алгебри спостерігається чітка картина своєрідного „ведіння” читача крізь наукову роботу. Вважаємо, що дана тенденція зумовлена традицією викладання наукового матеріалу в алгебрі, де для досягнення успіху необхідно постійно тримати увагу читача, намагатися „провести” його крізь низку доказів.

У статтях із *фізики* простежується загальна тенденція домінування змістовно орієнтованого PX – 52% (e.g.: The AE sensors used for this experiment were broadband type sensors with *a relatively flat* response in the region between 100 kHz to 1 MHz; According to Fig.4, *quite a number* of ASTs in *rather poor condition* have been tested). На другому місці – PX, орієнтований на автора – 42% (e.g.: *The authors were unable* to locate any previous references of such studies; *The experimental tests reported* involved placing a test specimen in a tank of

water). І лише 6% припадає на долю РХ, орієнтованого на читача (e.g.: *we* have four unknowns, namely the three source coordinates *x*, *y*, *z* and the source time *t*). Тобто, під час опису ходу експерименту та його результатів не потрібно „вести” читача крізь статтю, натомість дуже важливо обережно висловлювати думки та спостереження автора статті.

У статтях із *біології* зберігається та ж сама тенденція, що простежується у статтях із фізики: орієнтація на зміст – 64% (e.g.: *About 2 million years ago* the genus *Homo* evolved; ...organic matter in *some* soils *may be sufficient* substrate...); орієнтація на автора – 32% (e.g.: The first two *are often described as* orthokinetic, while the last two are klinokinetic); орієнтація на читача – лише 4% (e.g.: *We argue* that other categories of repetitive DNA also play a key role...; *We consider* moels that illuminate these issues).

У статтях з *інформатики* розподіл функціо-

нальної орієнтації РХ майже рівномірний: орієнтація на зміст складає 38% (e.g.: *for most of its history* it resisted proof; However, a *potentially more significant*, but implicit, objection is the difficulty of understanding computer-generated proofs); орієнтація на автора – 32% (e.g.: *Appel and Haken [6]* finally proved the theorem with the aid of the computer; *Kant derives* the categories from the faculty of judgment, which subsumes objects under concepts); орієнтація на читача – 30% (e.g.: In one such system *we may imagine* people locating each other, or locating devices, for a variety of purposes; *We might also want* to include widely used metaphors...; *We might want to say*...).

Рис. 3 ілюструє контрастивний функціональний аналіз прагматичної орієнтації РХ у межах кожної з проаналізованих дисциплін з метою наочного узагальнюючого порівняння:

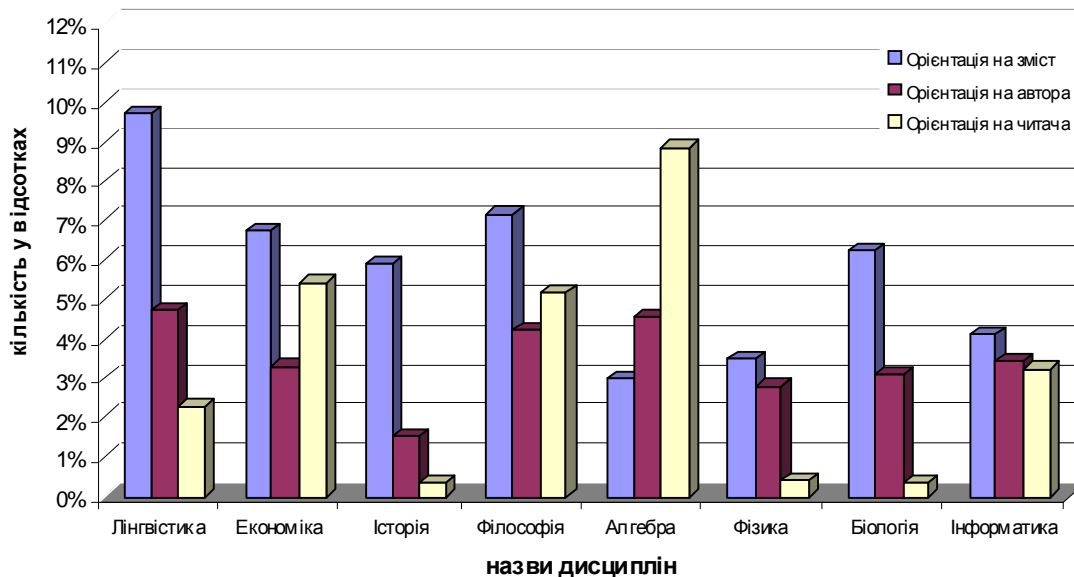

Рис. 3. Функціональний аналіз прагматичної орієнтації РХ у кожній дисципліні соціально-гуманітарної та природничо-технічної груп наук

За результатами здійсненого аналізу можливо заключити наступне:

- на *кількісному рівні* переважає використання РХ у галузі соціально-гуманітарних дисциплін, що відповідає загальному уявленню про більшу категоричність дискурсу природничо-технічних дисциплін та ствердженню про те, що соціально-гуманітарним наукам не в такій мірі властива точність об'єктів дослідження та аналізу;

- на *якісному рівні* простежується чітка тенденція домінування лексичних засобів вербалізації РХ над лексико-граматичними та синтаксичними, яка зберігається на всіх рівнях аналізу;

- на *функціональному рівні* переважає орієнтація на зміст, що пояснюється специфікою дискурсу наукової статті, жоден учасник якого не може претендувати на одноосібне володіння істиною, а отже, будь-яке твердження є, здебільшого, нека-

тегоричним, відкритим для подальших дискусій; варіації в межах окремих дисциплін пояснюються усталеними традиціями наукового мовлення в межах кожної окремої дисципліни (так, у статтях з алгебри відзначається стійка тенденція переваги РХ, орієнтованого на читача).

Перспективи дослідження включають контрастивний аналіз англоамериканського наукового дискурсу і наукового дискурсу інших лінгвокультурних спільнот на предмет співвідношення експліцитних та імпліцитних форм РХ з метою виявлення ступеню “відкритості” чи “завуальованості” етноспецифічного наукового мовлення, а також аналіз гендерного варіювання РХ у науковому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу: [моногр.] / О.М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 287 с. 2. Ільченко О.М. Етикетні функції апроксимації в англомовному науковому дискурсі // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2002. – № 500. – С. 51–57. 3. Сахно С.Л. Приблизительное именование в естественном языке / С.Л. Сахно // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6. – С. 29–36. 4. Шкот И.Л. Аппроксиматоры в современном английском языке / И.Л. Шкот // Вестник Киев. ун-та. Сер. Романо-германская филология. – 1979. – № 13. – С. 60–63. 5. Ярхо А.В. Коммуникативная стратегия неуверенности в современном англоязычном диалогическом дискурсе : дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Алина Викторовна Ярхо. – Харьков, 2004. – 268 с. 6. Ярхо А.В. Прагматический потенциал референциальной неуверенности в английском диалогическом дискурсе / А.В. Ярхо // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 92–96. 7. Ярхо А.В. Прагматические функции речевого феномена неуверенности в англоязычных этнокультурах / А.В. Ярхо // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 266–274. 8. Ярхо А.В. Этнолингвистический феномен неуверенности в английском дискурсе / А.В. Ярхо // Вестник Междунар. Славянск. ун-та. Сер. Филология. – 2000. – Т. 3, № 4. – С. 41–44. 9. Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing / W. Chafe // Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology. – Norwood, N.J. : Ablex, 1986. – P. 261–272. 10. Channell J. More on approximations: a reply to Wachtel / J. Channell // Journal of Pragmatics. – 1980. – V. 4. – P. 461–476. 11. Channell J. Vague Language / J. Channell. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 226 p. 12. Hubler A. Understatements and Hedges in English / A. Hubler. – Amsterdam : John Benjamins, 1983. – 156 p. 13. Hyland

K. Writing without conviction? Hedging in science research articles / K. Hyland // Applied Linguistics. – 1996. – V.17, № 4. – P. 433–454. 14. Jucker A.H. Interactive aspects of vagueness in conversation / A.H. Jucker, S.W. Smith, T. Lodge // Journal of Pragmatics. – 2003. – V. 35. – P. 1737–1769. 15. Lakoff G. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts / G. Lakoff // Papers from the Eighth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago: Chicago Press, 1972. – P. 183–228. 16. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – 356 p. 17. Markkanen R. Hedging and its linguistic realization in English, German, French philosophical texts: a case study / R. Markkanen, H. Schroder // Fachsprachliche Miniaturen. – Frankfurt/Main et al. : Peter Lang, 1992. – P. 121–130. 18. Markkanen R. Hedging as a translation problem in scientific texts / R. Markkanen, H. Schroder // Special Languages: From Human Thinking to Thinking Machines. – London : Multilingual Matters, 1989. – P. 171–175. 19. Myers G. The pragmatics of politeness in scientific articles / G. Myers // Applied Linguistics. – 1989. – V.10, № 1. – P. 1–35. 20. Norrick N. Huhn-tags and evidentiality in conversation / N. Norrick // Journal of Pragmatics. – 1995. – V. 23. – P. 687–692. 21. Palmer F. Mood and Modality / F. Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 236 p. 22. Pomerantz A. Giving a source or basis: the practice in conversation of telling “how I know” / A. Pomerantz // Journal of Pragmatics. – 1984. – V. 8, № 5. – P. 607–625. 23. Powell M. Purposive vagueness: an evaluative dimension of vague quantifying expressions / M. Powell // Journal of Linguistics. – 1985. – V. 21, № 1. – P. 31–50. 24. Prince E. On hedging in physician-physician discourse / E. Prince, C. Bosk, J. Frader // Linguistics and the Professions. – Norwood, New Jersey : Ablex, 1982. – P. 83–97. 25. Rounds P. L. Hedging in Written Academic Discourse: Precision and Flexibility / R.L. Rounds. – Ann Arbor : University of Michigan, 1982. – 133 p. 26. Salager-Meyer F. I think that perhaps you should: a study of hedges in written scientific discourse / F. Salager-Meyer // Functional Approaches to Written Texts: Classroom Applications. – Vol. 1. – 1995. – P. 127–143. 27. Wachtel T. Pragmatic approximations / T. Wachtel // Journal of Pragmatics. – 1980. – V. 4, № 3. – P. 201–211. 28. Weinreich U. On the semantic structure of English / U. Weinreich // Universals of Language. – Cambridge/Mass. : Massachusetts Institute of Technology Press, 1966. – P. 142–217. 29. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / L. Wittgenstein. – Oxford : Blackwell, 1953. – 156 p. 30. Zadeh L. Fuzzy-set – theoretic interpretation of linguistic hedges / L. Zadeh // Journal of Cybernetics. – 1972. – V. 2, № 3. – P. 4–34.

УДК 811.111'42

ОБ'ЄКТИ КРИТИКИ В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ СТАТТІ

О.Л. Балацька (Полтава)

Дослідження присвячене аналізу одного зі змістових складників, а саме об'єкта критики в такому жанрі англomовного наукового дискурсу як стаття. Виявлено дев'ять типів об'єктів у критичних зауваженнях – негативно-оцінних висловленнях; встановлено їх кількісні характеристики.

Ключові слова: критика, критичне зауваження, наукова стаття, науковий дискурс, негативно-оцінне висловлення, об'єкт.

Е. Л. Балацкая. Объекты критики в англоязычной научной статье. Исследование посвящено анализу одного из компонентов содержания, а именно объекту критики в таком жанре англоязычного научного дискурса как статья. Выведено девять типов объектов в критических замечаниях – негативно-оценочных высказываниях, установлены их количественные характеристики.

Ключевые слова: критика, критическое замечание, научная статья, научный дискурс, негативно-оценочное высказывание, объект.

O. L. Balatska. Objects of critique in English-language scientific article. The research focuses on one of content components, namely the object of critique in such genre of scientific discourse as article. Nine types of critical statements – negative-evaluative utterances are registered; their quantitative parameters are estimated.

Key words: critique, critique statement, scientific article, scientific discourse, negative-evaluative utterance, object.

До найбільш актуальних у сучасному мовознавстві належать проблеми *дискурсології* – нової когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістичного знання. Розвідки у царині дискурсології висвітлюють як загальнотеоретичні проблеми [2; 4–6; 10–14; 17; 18 та ін.], так і питання, пов'язані з визначенням й характеристикою *конкретних дискурсів*, у тому числі наукового [1; 8; 9 та ін.].

Суспільна значущість наукової діяльності у наш час суттєво зросла, адже саме розвиток науки спричинив перехід до інформаційного суспільства. Відтак, суспільну значущість має і *науковий дискурс* – вербалізована форма цього типу діяльності людини.

Важливою складовою наукової діяльності є *критика*, бо саме усвідомлення недосконалості наявного наукового знання виступає рушійною силою науки і забезпечує її поступ. Критику, що вербально об'єктивується у науковому дискурсі, в нашому дослідженні вивчаємо на матеріалі наукової статті, котра становить один із жанрів цього дискурсу [7].

Виходячи з того, що критика реалізується у вигляді критичних зауважень (суджень наукового характеру, оснований на розборі, аналізі, обговоренні когось чи чогось, з метою дати оцінку і вказати на недоліки на основі певних критеріїв, які є суттєвими для досліджуваної галузі [15]) уважаємо, що ці зауваження являють собою оцінні висловлення й можуть бути аналізовані у термінах системотворчих конститuentів оцінки – суб'єкта, об'єкта та оцінного предиката [3, с. 11], де предикат має стати характеристикою – негативною оцінкою.

Метою цієї статті є інвентаризація об'єктів негативною оцінки критичних зауважень в англomовній науковій статті, тобто будь-яких осіб, явищ, матеріальних або уявних об'єктів та ідей, на які спрямована критика автора статті.

Так М.Ю. Федосюк у своїй класифікації критичних зауважень за критерієм об'єкту критики виокремлює три типи: об'єктом оцінки, на думку автора, може бути або дослідження через сприйняття суб'єкта критики, або діяльність автора або особистість автора [16]. Ми пропонуємо більш деталь-

нукласифікацію. За об'єктом критики виокремлюємо дев'ять типів критичних зауважень, які в нашій типології були розміщені відповідно до їхньої чисельної кількості в наукових статтях, проаналізованих у ході проведення пілотного дослідження. Зокрема ми виділяємо критичні зауваження, об'єктом негативної оцінки в яких може бути *концепція автора, напрямок студії, теорія, невивченість проблеми, недостатній обсяг наведеної інформації, необґрунтованість зроблених висновків, методи, предмет, матеріал дослідження, особистісний підхід до об'єкта дослідження, отримані результати та неадекватне вживання термінів*.

Розглянемо послідовно усі ці типи:

- недоліки певних концепцій автора, напрямку або теорії;

За нашими підрахунками до цього типу відносяться 72,86 % критичних зауважень від їх загальної кількості. Розглянемо декілька прикладів.

(1) *SRSs are not devoid of negative aspects. Instructor time is needed, both to become proficient with the computer hardware and software and to prepare challenging questions. Class time is also required for presenting questions, reviewing the histogram, and providing remediation. Technical problems can occur with these systems which may result in lost data or delay of class presentation. Additionally, the cost of purchasing the RRD (approximately \$20-\$40 U.S.) may be too burdensome for some students.* (Knapp F. A., Desrochers M. N., p. 36)

У наведеному фрагменті автор статті перераховує кілька недоліків розробленої системи опитування студентів, яка здійснюється за допомогою застосування технічних засобів навчання, висловлює свою незгоду з думкою про їх безперечну ефективність при застосуванні у навчальному процесі.

(2) *Most likely, most observers would agree on there being authoritarian regimes with and without parties, and most likely, most observers would agree that democratic regimes, in contrast, function solely through the operation of parties and that 'parties are the core institution of*

democratic politics' (Lipset, 1996: 169). *However, whereas the first observation is correct, the second is not.* (Anckar D., p. 38)

У цьому прикладі дослідник висловлює свою незгоду зі способом розуміння рядом науковців умов функціонування демократичних режимів.

(3) *With this in mind, I must admit to being rather shocked by Nolan's assertion that anthropologists carry 'few preconceptions' about the subjects of their research (2002). I find this remark at best highly optimistic, and would be more inclined to agree with Escobar: "In their studies, and in spite of themselves, development anthropologists impose upon local realities social and political analyses that have travelled well-known terrains ... not merely neutral frameworks through which 'local knowledge' innocently shows itself."* (1991:659). (O'Driscoll E., p. 17)

У даному фрагменті бачимо критичні зауваження, в яких автор не погоджується з поглядом іншого науковця на особливості діяльності антропологів.

- невивченість проблеми або недостатній обсяг наведеної інформації стосовно певного питання (7,43 % від загального обсягу критичних зауважень), наприклад:

(4) *Although Significant Critical Attention has been directed at identifying the classical and Italian Renaissance sources of Don Quijote's curious Discourse on Arms and Letters that occupies parts of chapters 37 and 38 of the first part of the novel, I am aware of only a passing reference to a more contemporary model available to Cervantes in Spanish.* (Cull J. T., p. 5)

У цьому фрагменті дослідник вказує на недостатнє висвітлення сучасного тлумачення моделі дискурсу головного героя твору М. Сервантеса в роботах, написаних іспанською мовою.

(5) *Although researchers have applied this theory in school settings, few studies address middle school learners* (Evans & Craig, 1990; Murdock & Miller, 2003). (Zito N., McQuillan P. J., <http://cie.asu.edu/articles/index.html>)

Наведене висловлювання є критичним зауваженням щодо практичної відсутності досліджень, об'єктом яких є учні середньої школи.

(6) *Although extensive research regarding parents' feeling about time and factors associated with those feelings is lacking (Milkie, Mattingly, Nomaguchi, Bianchi, & Robinson, 2004), there are some suggestions in the literature that parents may be particularly stressed in the time they do spend with children (Bulanda R. E., Lippmann S., <http://hdl.handle.net/2027/spo.4919087.0013.102>)*

У прикладі 6 автор вказує на недостатню кількість проведених досліджень почуттів батьків, які не можуть проводити багато часу зі своїми дітьми.

- необґрунтованість зроблених висновків (6,74% від загальної кількості критичних зауважень), наприклад:

(7) *Previous works on Thai pronouns and sentence-final particles (Cooke, 1968, 1989; Gething, 1972; Hoonchamlong, 1992, among others) assert that the forms are used according to social categories such as gender, age, and social status. This assertion is indeed an oversimplification of linguistic reality. As indexicals acquire their meanings from the characteristics of the situations in which they occur, their meaning cannot be given or determinate. (Hongladaromling K., p. 48)*

Приміром у цьому прикладі автор вказує на необґрунтованість зроблених висновків щодо використання займенників та часток, що вживаються в кінці речення у тайській мові.

(8) *Abdullah b. Sarjis, however, states that it is "between his shoulders on the left side of his shoulder." That expression "left side of his shoulder" is a poor translation for "his left shoulder blade," for the original text says naged, an archaic Arabic word meaning "shoulder blade" (cf. modern Arabic nagd, "cartilage of the shoulder blades," Steingass 1134). Even with this correction, the precise location seems unclear, either between the shoulders or on the left shoulder blade. (Hodges H. J., p. 178)*

У наведеному фрагменті автор піддає критиці висновки, зроблені іншим дослідником щодо місцезнаходження на тілі головного героя твору родимки – символу його особливого статусу.

(9) *Table 2, e.g., shows that 22 out of 27 questions (81.5%) have yielded responses which involve 70% or more positive values, i.e. 'STRONGLY AGREE' and 'AGREE'. On the face of it, such results could be taken to indicate very high levels of motivation in Saudi EFL learners. Our view, however, is that such an interpretation of the results would be too simplistic, and is quite likely to be wrong. Assuming high levels of motivation in Saudi EFL learners would be in contradiction with their generally low level of second language achievement, and would not bring us any closer to understanding the roots of the problem of the relative lack of EFL success in Saudi Arabia. (Moskovsky C., Alrabai F., p. 4)*

Суть даного критичного зауваження полягає в тому, що автор статті вважає інтерпретацію результатів дослідження, яку могли б зробити без попереднього їх глибокого аналізу інші дослідники або він сам, занадто спрощеною.

- недоліки застосованих у процесі проведення дослідження методів або їх повна невідповідність певному конкретному випадку (6,22%), наприклад:

(10) *A previous study has shown that the German nasal index is similar to that of the general Western Europeans average of nasal index of 71.0 and below leptorrhines²⁷. Although nasal index of Yorubas has been investigated previously using smaller sample size, the study was however not comprehensive enough as other nasal parameters: nasal height and nasal width as well as age groups of subjects were not included in previous studies. (Oladipo G., Fawehinmi H., Suleiman Y., http://www.ispub.com/journal/the_internet_journal_of_biological_anthropology/archive/last.htm)*

У наведеному фрагменті вказується на недоліки застосованого методу, оскільки зазначене дослідження здійснювалось без аналізу декількох важливих параметрів.

(11) *Another weakness with the past research evaluating SRSs involves the type of control/comparison condition used. In past research (e.g., Pemberton et al., 2006), SRSs were compared to a traditional instructional style*

which, in general, is a passive method involving little student-teacher or student-peer interaction. A comparison of SRS with a traditional method of instruction does not address whether more interactive approaches are equally or more effective (Knapp F. A., Desrochers M. N., p. 37)

У цьому прикладі містяться критичні зауваження щодо методів, обраних для проведення дослідження, та перераховуються їх недоліки.

(12) *On the face of it, it might appear 'logical' to distinguish, as Tokieda did, between the subject-marking -ga and the object-marking -ga; yet, this analysis is too aprioristic and deductive, in the sense that it posits the categories 'subject-marker' and 'object-marker' first, and then imposes them on the empirical reality of the language. I do not find this an appropriate way to deal with language. Rather, I maintain, we should start from the bottom up, collect empirical data involving -ga, and proceed inductively, so as to come to identify the true meaning of -ga (Yamaguchi A., Koyama W., p. 150)*

У цьому прикладі автор піддає критиці метод, застосований для проведення дослідження іншим лінгвістом, та пропонує свій варіант організації процесу вивчення розглядуваного питання.

- незгода з іншим автором щодо обраного об'єкту дослідження, його невідповідність поставленій меті або інші недоліки (2,7%), наприклад:

(13) *Although recent anthropological theories converge on the point that dance constitutes a site of "both gender struggle and class struggle" (Washabaugh 1998: 9), much of this literature has emphasised the study of gendered (Abu-Lughod 1985, 1986; Cowan 1990; Hanna 1988; Butler 1990; McNay 1992; Kirtsoglou 2004- but see Manuel 1988 for a different view) contestations rather than its potential in terms of agency (Gell 1998) and political consequences. (Kastrinou-Theodoropoulou A.M.A., p. 3)*

У цьому фрагменті спостерігаємо критичне зауваження щодо неправильно обраного з точки зору

автора статті об'єкту дослідження у більшості розглянутих ним робіт.

(14) *Although many authors have recognized that judges act strategically, they have largely studied short-term strategy: how judges ensure their favored outcome in any given case. For most studies, an assumption of short-term judicial focus is implicit;⁷⁵ for others it is explicit.⁷⁶ But there is no reason to assume that judges have such a myopic focus, particularly those with lifetime tenure. Judges may seek to have the capacity to set the law of the land (or state or region), and thus may be willing to sacrifice their preferred outcome in a given case to find a better vehicle to direct the development of the law. (Baird V., Jacobi T., p. 200–201)*

У прикладі 14 маємо критичні зауваження щодо обрання за об'єкт дослідження дій суддів, що мають короткострокові, а не довгострокові наслідки / результати.

- вади та недоліки матеріалу, обраного для проведення дослідження або його невідповідність для проведення конкретного дослідження (1,72%).

(15) *Although some authors, such as Fontanella de Weinberg, present the opposing viewpoint that collections of letters and other types of non-literary documents represent more accurate accounts of historical varieties of language resembling speech due to the fact that their prototypes are not "recreaciones literarias" (8), it is clear that dramatic texts remain the preferred source of information for diachronic studies of language. (King J., p. 174)*

Приміром у даному випадку автор вказує, що тексти драматичних творів є кращим матеріалом для застосування діахронічного методу для вивчення мови у порівнянні з рядом інших видів текстів.

- особистісний підхід до об'єкта дослідження (1,02 %). Наприклад:

(16) *Though it is essentially impossible to deny the presence of this model in Cervantes's novella, many critics have chosen not to read the novella according to the moral of the story that this model conveys. (Krueger A. E., p. 131)*

У даному прикладі дослідник імпліцитно демонструє своє негативне ставлення до дій інших науковців під час аналізу твору відомого письменника.

- неадекватне вживання термінів (0,73%), наприклад:

(17) *Nonetheless, both scholars kept calling –ga a ‘nominative case-marker’ (subject), even when it was used in sentences such as (c) and (d), above, where, as they acknowledged, NP-ga marked the ‘object’, not the ‘subject’. It is hard to understand why the same term, shu-kaku <...> (nominative case), was used in such cases, too, despite the fact that NP-ga, in such environments, clearly has a sense different from the one it has in (a) or (b). (Yamaguchi A., Koyama W., p. 150)*

У цьому фрагменті автор піддає критиці використання одного терміна на позначення різних об'єктів мовознавчого аналізу.

- недоліки результатів отриманих автором наукової статті або іншими науковцями (0,58%).

(18) *The findings may not generalize to other locations or populations. Additionally, the response rate to the survey was 14%. It is possible that important differences exist between those who chose to respond and those who did not. <...> Another important limitation to the study is that the Cronbach alpha coefficients of some of the themes on the survey instrument fell slightly below .80, which is generally considered to denote adequate reliability (Nunnally & Bernstein, 1994). Nunnally and Bernstein suggested that reliability coefficients ranging from .70 to .79 be considered modest. (Cook, Rumrill, Tankersley, p. 94)*

У даному фрагменті автор перераховує фактори, які могли вплинути на отримані ним результати, а також вказує на недоліки отриманих ним даних.

Таким чином, дослідження призводить до висновку, що найбільшу питому вагу в англомовній науковій статті мають такі об'єкти критики як наукова концепція автора, напрямок певних студій або теорія; невивченість проблеми / недостатній обсяг наведеної інформації, необґрунтованість зроблених висновків й методи дослідження значно

рідше виступають як об'єкт критики, у той час як об'єкт дослідження, його матеріал і особистісний підхід до дослідження конкретних науковців стають об'єктами критики вкрай рідко, а неадекватне вживання термінів та раніше отримані результати – оказіонально. Перспективою роботи є аналіз проявів цієї загально виявленої тенденції у різних типах англомовних наукових статей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики / Р.С. Аликаев. – Нальчик : Эль-Фа, 1999. – 318 с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / Белова А.Д. – К. : Киев. ун-т им. Тараса Шевченко, ИИА «Астрей», 1997. – 310 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф; [2-е изд., доп.]. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
4. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк ван Т. А. ; [пер. с англ. ; сост. Петров В. В. ; под ред. Гарасимова]. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
5. Дискурс іноземномовної комунікації : [кол. монографія] / [К. Кусько, М. Полюжин, Т. Кияк, О.Д. Огуй ; ред. кол. С. Денисенко]. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені І. Франка, 2001. – 495 с.
6. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
7. Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу / Ільченко Ольга Михайлівна. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.
8. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Ільченко. – К., 2002. – 37 с.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Карасик В.И. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
10. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – 685 с.
11. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі : [монографія] / Мартинюк А.П. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
12. Морозова Е.И. Мироззренческие параллели в трактовке содержания терминов “дискурс”, “контекст”, “ситуация” / Е.И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 897. – С. 99–105.
13. Сахарчук Л.І. Мовна триєдність та соціальне спілкування / Л.І. Сахарчук // Іноземна філологія. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2000. – № 30. – С. 10–11.
14. Солощук Л.В. Вербальні і не-

вербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : [монографія] / Солощук Л.В. – Харків : Константа, 2006. – 300 с. 15. Стексова Т.И. Критические замечания в научном дискурсе Л.С. Выготского [Электронный ресурс] / Т.И. Стексова, М.А. Ковригина // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2009. – № 2 (6). – Режим доступа до журн.: www.sun.tsu.ru/mminfo/000063105/fil/06/image/06-005.pdf. 16. Федо-

сюк М.Ю. Способы выражения критических замечаний в научной речи / М.Ю. Федосюк // Лингвокультурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург, 2001. 17. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38. 18. Schiffrin D. Approaches to Discourse / Schiffrin D. – Oxford : Blackwell, 1994. – 470 p.

ЕКСПЛІКАЦІЯ ЕМОЦІЙ МОВЦЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЕМОТИВНОМУ ДИСКУРСІ

В.О. Велівченко (Черкаси)

У статті розглядається експліцитний спосіб вираження емоцій мовця в емотивному дискурсі. Основними лінгвістичними втілювачами емотивного змісту постають лексичні та синтаксичні мовні одиниці, які аналізуються за їхніми лексико-граматичними та функціонально-комунікативними характеристиками.

Ключові слова: експлікація, емотивний дискурс, емотивний зміст, емоції мовця.

В.О. Велівченко. Экспликация эмоций говорящего в англоязычном эмотивном дискурсе. В статье рассматривается эксплицитный способ выражения эмоций говорящего в эмотивном дискурсе. В качестве основных лингвистических воплощений эмотивного содержания рассматриваются лексические и синтаксические языковые единицы, которые анализируются с точки зрения их лексико-грамматических и функционально-коммуникативных характеристик.

Ключевые слова: экспликация, эмотивный дискурс, эмотивное содержание, эмоции говорящего.

V.O. Velivchenko. Explicit expression of the speaker's emotions in English emotive discourse. This article deals with explicit expression of the speaker's emotions within the emotive discourse. Lexical and syntactic linguistic units viewed as the main embodiment of emotive content are analyzed as to their lexico-grammatical and functional-communicative characteristics.

Key words: emotive content, emotive discourse, explicit expression, speaker's emotions.

Сучасна лінгвістика розглядає мову не як автономну систему знаків, котра є незалежною від позамовного світу, не як пасивне дзеркало, котре пасивно відбиває позамовне таким, яким воно є, а як опосередкований людиною складний феномен, котрий має онтологічну (за походженням), прагматичну (за функціонуванням) і семіотичну (за знаковою природою) зумовленість. Саме таке розуміння мови, як і визнання комплексного характеру стосунків, що пов'язують мовне з позамовним, зорієнтовує лінгвістичні розвідки на встановлення, аналіз та опис використання мовних знаків у комунікативному процесі як міжособистісній мовленнєвій взаємодії співрозмовників. Звідси актуальними видаються дослідження функціональної (прагмалінгвістичної) складової комунікативного процесу, зокрема, аналіз експліцитного способу вираження певного змісту (у нашому випадку – емотивного) у конкретних ситуаціях спілкування комунікантів, що є метою цієї статті. Головним об'єктом представлено у статті аналізу постають лексичні та синтаксичні мовні одиниці як основні

лінгвістичні втілювачі емотивного змісту. Предметом вивчення є лексико-граматичні та функціонально-комунікативні характеристики аналізованих мовних одиниць. Дослідження проведено на матеріалі сучасного англомовного емотивного дискурсу.

Відомо, що комунікативна функція мови виявляється у два способи: експліцитно (прямо) та імпліцитно (опосередковано). Лише у першому випадку має місце пряма вербалізація трансльованого змісту, який набуває повної та безпосередньо-словесної експлікації, котра зазвичай доповнюється імпліцитним вираженням цього змісту. Трансляція емотивного змісту (як пряма, так і опосередкована) відбувається в межах емоційної соціально-комунікативної взаємодії мовця з адресатом. Лінгвально-комунікативним корелятом такої взаємодії постає референційно співвіднесений з нею емотивний дискурс як окремий тип дискурсу, вирізнений своєю емоційно-смісловою домінантою та емоціогенною прагматикою. Ідентифікатором емотивного дискурсу виступає мовленнєвий акт ек-

спресива як центральний (базовий), котрий може супроводжуватися й іншими мовленнєвими актами, які уточнюють чи доповнюють його. Комунікативна мета мовця у межах емотивного дискурсу полягає у вираженні власних емоцій, що здійснюється мовцем або лише задля емоційного самовираження (катарсисна ціль), або задля здійснення емоційного комунікативного впливу на адресата для виклику в нього відповідного емоційного переживання у відповідь (імпозитивна ціль), або ж задля обох цілей одночасно. Комунікативно-дієва складова емотивного дискурсу надає йому процесуальності (динамічності), а лінгвально-прагматичний продукт комунікативної діяльності співрозмовників – продукований ними текст як актуалізовані речення, котрі експліцитно чи імпліцитно виражають емоції, надає емотивному дискурсу результативності (статичності). Тож емотивний дискурс (як і будь-який інший тип дискурсу) являє собою складний феномен, нерозривну єдність процесу та результату [8].

Окрім певної фактуальної інформації, яка неодмінно міститься в емотивному дискурсі, у ньому обов'язково наявна і трансльована мовцем емотивна інформація, котра, віддзеркалюючи наявні у мовця емоції, є результатом осмисленого ним власного відношення до певного позамовного об'єкта (котрим може виступати адресат, певні дії адресата, певні події чи ситуація, що склалася). Тож емоції мовця, відображаючи його світобачення та ціннісні орієнтири, конструюють актуальні для мовця смисли [5].

З огляду на вищевикладене, дістаємося висновку, що у межах емотивного дискурсу спосіб лінгвального вираження емоцій мовця зумовлюється не лише комунікативною метою мовця – емоційне самовираження чи здійснення емоційного комунікативного впливу на адресата, – а й суб'єктивною оцінкою позначеного з боку мовця. Саме в такій оцінці як сприйнятті певного позамовного об'єкту просліджується зв'язок емоціональної структури свідомості мовця із дібраними ним мовними одиницями на втілення власних емоцій.

Прямий (безпосередній) процес утілення емоцій мовця у різнорівневих мовних одиницях, дібраних

ним із наявного у мові значного арсеналу засобів вираження емоційних станів, і є експлікацією емоцій мовця. При цьому, “емоціоналізація” (термін В.І. Шаховського) мовної одиниці висвітлює функціональну значущість компонентів її семантичної структури. Зокрема, емотивний компонент відображає факт емоційного переживання мовцем певної позамовної ситуації; нерозривно пов'язаний з емотивним оцінний компонент виражає схвальну чи несхвальну оцінку цієї ситуації з боку мовця; експресивний компонент відображає ступінь виявлення тієї чи іншої ознаки сприйнятої (оціненої) мовцем ситуації; образний компонент виступає узагальненим почуттєво-наглядним образом цієї ситуації; стилістичний компонент “прив'язує” мовну одиницю до певної сфери спілкування.

З огляду на те, що призначення слова як “основної когнітивної одиниці мовної системи” [6, с. 72] полягає у називанні предметів та їхніх ознак, а призначення речення полягає у забезпеченні “подієвого” представлення позамовного світу [2, с. 101], основними експлікаторами емоцій мовця визнаємо саме лексичні та синтаксичні мовці одиниці.

Лексичні експлікатори емоцій мовця. Типовими експлікаторами емоцій мовця постають емотивні лексичні одиниці (емотивна лексика), які позначають сприйнятий (позитивно / негативно оцінений) мовцем певний позамовний об'єкт. Відомі всім носіям мови, такі одиниці однозначно інтерпретуються як у межах емотивного дискурсу, так і поза ним. З огляду на нерозривність емоції та оцінки, емотивна лексика зазвичай має оцінне забарвлення, оскільки корелює з позитивною чи негативною оцінкою позначеного з боку мовця.

За В.І. Шаховським, корпус лексичних експлікаторів емоцій представлений трьома групами слів: 1) слова, що називають емоції; 2) слова, що описують емоції; 3) слова, що виражають емоції. Семантика слів перших двох груп є нейтральною, із домінуванням в їхній семантичній структурі логіко-предметної семи; слова ж третьої групи є емотивними, репрезентованими двома різновидами: 1) афективами як словами з емотивним значенням – це вигуки, лайлива, вульгарна і нецензурна лексика; 2) конотативами як словами з конотатив-

ним значенням (словами вторинної семантики), породженням логіко-предметним компонентом свого значення – це деривати, котрі утворені афіксами емотивно-суб’єктивної оцінки, семантичні деривати, сленг, жаргон, зоолексика тощо [7, с. 50–105].

Оскільки як емоції, так і пов’язана з ними оцінка позначеного слугує основою експресивності як мовленнєвої виразності (котра зазвичай протиставляється номінації як інформації денотативного характеру), саме емотивні й оцінні компоненти лексичних одиниць приймаються за головний критерій визначення меж експресивної лексики. Тож лексичні експлікатори емоцій мовця можуть бути таких трьох різновидів:

– “чисті” емотиви, семантична структура яких представлена лише семою-номінатором конкретної емоції;

– “чисті” експресиви (афективи);

– емотивно-експресивні слова, семантична структура яких має як емотивну, так й експресивну сему (наприклад, емоційні звертання типу *honey, my heart, love (luv), sweetie* тощо, в яких емоційність “поглинає” всі інші компоненти значення). До семантичної структури емотивно-експресивних слів можуть також входити ще й образна і стильова семи, що призводить до подальшого розрізнення власне експресивних, емоційно-експресивних, образно-експресивних та експресивно-стильових слів [4, с. 53]. Наприклад:

(1) “<..> *I hate seeing her in pain and keep wishing there was something I could do to help, but there never is*” (1, р. 457), де підкреслене слово номінує інтенсивно-сильну емоцію ГНІВ;

(2) “*Um ... ah ... yes,*” *he stammered bashfully, feeling his face turns red. Her voice was so low and rich* <...> *She had caught him by surprise* <...> (1, р. 125), де підкреслені вигуки є афективами.

(3) “*You were heeled by a flathead woman?*” *Frebec said* (2, р. 458), де підкреслене слово має емотивно-експресивно-образний набір сем.

Семантична структура вищерозглянутих різновидів експлікаторів емоцій мовця має конвенціональний набір сем, що уможливило віднесеність таких лексичних одиниць до так званих “фонових”

експресивів (термін В.А. Чабаненка [9]), які є кількісно обмеженими. На відміну від них, “перспективні” [там само] експлікатори емоцій мовця мають контекстуально залежну – потенційну й тимчасову – емотивність (експресивність), що пояснює їх кількісну необмеженість, оскільки, фактично, будь-яка лексична одиниця здатна виражати емоції мовця за умови авторської (особливо оказіональної) мовотворчості. Тобто така лексична одиниця віддзеркалює індивідуально-асоціативне сприйняття мовцем певної позамовної реалії. Наприклад:

(4) “*That’s quite an accomplishment*” (1, р. 351), де негативно оцінена мовцем дія адресата, “наділяє” підкреслене емотивно-нейтральне слово негативним емотивно-оцінним значенням, завдяки якому це слово отримує здатність виражати негативні емоції мовця.

З огляду на те, що різні лексичні одиниці здатні позначати одну й ту ж саму емоцію мовця, і навпаки, для позначення різних емоцій мовець може використовувати одні й ті ж самі лексичні одиниці, мовні знаки є функціонально емотивно-амбівалентними. Така емотивна амбівалентність спричинена наявністю у семантичній структурі лексичної одиниці емотивної конотації, котра отримує свою актуалізацію при функціонуванні цієї одиниці, тобто при її комунікативному використанні мовцем. Реалізована у такий спосіб емотивна конотація завжди є результатом колективного мовного досвіду та відображає особливості культури певного народу чи певної епохи [1, с. 15].

Услід за В.І. Шаховським [7, с. 14], розуміємо емотивну конотацію як емоції, що супроводжують лінгвальний звуковий комплекс і завдяки яким оцінка того, про що йдеться, сприймається як емоційне схвалення чи несхвалення. Набуття лексичною одиницею контекстуально-залежної емотивної конотації відбувається за умови її вживання у невластивому для неї оточенні. Тобто, порушення мовцем мовної норми (функціонально-стилістична транспозиція мовної одиниці) призводить до ускладнення інформаційного змісту ужитої мовної одиниці шляхом “додавання” до основної фактуальної інформації ще й додаткової інформації емотивного змісту. Наприклад:

(5) “<...> *Before that, she lived with just Whinney ... and the cave lion,*” *Jondalar finished, almost under the breath.*

“*And the what?*” *Roshario changed to her less than perfect Mamutoi* <...> (2, p. 323), де мовець виражає своє ЗДИВУВАННЯ шляхом уживання артикля *the* із займенником *what*, що є порушенням норми сучасної англійської мови.

Зазначимо, що протиборотство мовної норми з мовною свободою є найбільш помітним у діапазоні дії емотивної валентності. Останню розуміємо як здатність лексичної одиниці вступати в емотивні зв'язки з іншими лексичними одиницями на основі явних (диференційних) чи прихованих (потенційних) емотивних сем, котрі їй наділяють таку одиницю емотивною функцією. В основу емотивної валентності покладене певне емоційно-оцінне відношення, що виникає у мовця при сприйнятті конкретного об'єкта позамовного світу. Це відношення й зумовлює появу у значенні мовної одиниці, що позначає цей сприйнятий об'єкт, таких компонентів, котрі здатні трансформуватися в емосеми. Інакше кажучи, мотивуючим чинником непередбачуваних (контекстуально-зумовлених) емотивних значень ужитих мовцем лексичних одиниць виступають саме емоції мовця. Причому, хоча зміст ужитих мовцем мовних одиниць варіюється у залежності від контекстуальних умов спілкування, вербальне вираження емоцій мовця має, як правило, осмислений характер, оскільки у переважній більшості комунікативних ситуацій мовець свідомо скеровує вираження власних емоцій, пропускаючи їх через певні ситуативні, соціальні та інші фільтри своєї свідомості.

Безумовно, лексичні експлікатори емоцій мовця самі по собі не можуть слугувати “дійсними носіями смислової інформації в конкретному акті спілкування” [1, с. 39]. Тому вони вживаються не ізольовано, а як обов'язкові конститuentи синтаксичних, зокрема, реченневих конструкцій, котрі є синтаксичними експлікаторами емоцій мовця.

Синтаксичні експлікатори емоцій мовця. Одиниці всіх рівнів, які у мовній ієрархії передують синтаксичному, беруть участь у комунікативному вираженні будь-якого змісту лише через синтак-

сис, який, “на відміну від інших “ярусів” мови, безпосередньо співвідноситься як із процесом мислення, так і з процесом комунікації” [3, с. 87]. Тож синтаксичними експлікаторами емоцій мовця слугують речення як синтаксичні одиниці, суб'єктно-предикатна структура яких призначена для відображення структури позамовної (референтної) ситуації (у нашому випадку – емоційної).

Речення як лінійно-синтагматична послідовність лексичних одиниць характеризується певною структурною організацією, котра й наділяє ці одиниці їхніми семантико-номінативними та функціонально-комунікативними характеристиками. Причому засобами експресивного синтаксису визнаються як трансформації структури речення – інверсія, еліпсис, парцеляція тощо, так і всі стилістичні фігури, лінгвістичною основою яких слугують словосполучення – антитеза, повтор, евфемізм, полісиндетон тощо [1].

Застосування принципу “фоновості” / “перспективності” [9] до синтаксичних експлікаторів емоцій мовця дозволяє дістатися висновку, що, фактично, будь-яке речення може набувати контекстуально-зумовленого емотивного змісту. Розрізнення таких речень за типами й різновидами проводиться традиційно – за усталеністю лексичного наповнення та за типом структурної моделі.

Аналіз варіативності проаналізованих речень за усталеністю лексичного наповнення дозволяє розмежувати два їх основні типи: 1) ідіоматичні речення; 2) неідіоматичні речення.

Ідіоматичні речення характеризуються усталеністю свого лексичного наповнення. Такі речення репрезентовані трьома різновидами: прислів'ям (6), приказкою (7) і фразою-кліше (8):

(6) “*When in Rome, do like the Romans*” (3, p. 237), де вжите мовцем прислів'я виражає його РОЗДРАТУВАННЯ діями адресата.

(7) “*Stafford will run the show*” (3, p. 9), де вжита мовцем приказка виражає його СХВАЛЕННЯ дій адресата.

(8) “<...> *I also have a strong feeling for Ayla.*” *Ranec's voice cracked with the emotion he felt* (1, p. 442–443), де вжита мовцем клішована фраза виражає його ЛЮБОВ до адресата.

Неїдіоматичні речення характеризуються не фіксованістю свого лексичного наповнення. Аналіз структурної організації таких речень дозволяє розрізнити два їх структурні типи, кожен з яких репрезентований опозитивно-співвіднесеними підтипами: 1) односкладні речення, предикативна лінія яких вербалізована не повністю; 2) двоскладні речення, предикативна лінія яких вербалізована повністю.

У відповідності до вербалізованого компонента предикативної лінії, **односкладні речення** класифікуємо на два підтипи, із виокремленням граматичних різновидів кожного: 1) **субстантивні**, які можуть бути як непоширеними, так і поширеними (у наведених нижче прикладах ((9) і (11)) останні позначені підкресленням (9)); 2) **дієслівні** (імперативні), які теж можуть бути непоширеними (10) і поширеними (11).

(9) *She mimicked his action. "Rain," she said.*

"Beautiful rain." He looked into her face <...> (4, p. 120), де підкреслені субстантивні речення виражають РАДІСТЬ мовця із приводу довгоочікуваного дощу.

(10) *"Sit down," he said happily. "Can I offer you some coffee?"* (1, p. 115), де підкреслене непоширене дієслівне речення виражає РАДІСТЬ мовця із приводу того, що адресат нарешті до нього завітав.

(11) *"You! Follow them there!"* (1, p. 553), де підкреслене поширене імперативне речення виражає ГНІВ мовця із-за дій адресата.

За **комунікативним чинником** **двоскладні речення** класифікуємо на три підтипи: розповідні, питальні та спонукальні, із виокремленням граматичних різновидів кожного.

Розповідні речення можуть бути інверсивними, не інверсивними, повними, еліптичними, простими і складними. Наприклад:

(12) *"I hate cold weather. Even with gloves, my fingers get numb"* (6, p. 8), де підкреслене інверсивне речення виражає РОЗДРАТУВАННЯ мовця, викликане холодною погодою.

(13) *Robert stood up, beaming. "I don't know how to thank you"* (7, p. 116), де підкреслене повне

не інверсивне розповідне речення виражає РАДІСТЬ мовця із-за дій адресата.

(14) *"You're twenty-five years old and you're fat"* (5, p. 145), де складносурядне речення виражає ВІДРАЗУ мовця, якому не подобається адресат.

Питальні речення представлені всіма чотирма типами запитання: загальним, спеціальним, альтернативним і розділовим. Наприклад, РОЗДРАТУВАННЯ / ГНІВ мовця можуть бути вираженими загальним (15), спеціальним (16), альтернативним (17) і розділовим запитанням (18):

(15) *"Are you saying there is some danger in this root ceremony?" Jondalar asked, his eyes full of distress* (1, p. 477).

(16) *"Why do you think I need it? I didn't drink too much last night, but I don't suppose you noticed," he replied in a voice as cold and distant she hardly recognized it* (1, p. 335).

(17) *"You know that you make people worry when you go out in a blizzard like this, don't you?" Jondalar said, his tone more angry* (1, p. 341).

(18) *The memories go back generations after generations, or don't they?"* (1, p. 351).

Питальні речення також можуть бути повними, еліптичними, риторичними і перепитами. Наприклад: (19) *"Was she dead?" He felt his heart beat with fear just thinking about it. "Were they all gone, Ayla and the horses? What about wolf?"* (1, p. 494), де підкреслене еліптичне питальне речення виражає СТРАХ мовця.

(20) *"If everyone is so happy, then why bother with this psychiatric examination?"* (3, p. 10), де підкреслене риторичне запитання виражає РОЗДРАТУВАННЯ стомленого мовця.

(21) *"<...> They work all the time to make money to buy things to impress other people. They are measured by what they own."*

"Am I included?"

"Are you?"

"I suppose" (3, p. 233), де підкреслене запитання-перепит виражає ЗНЕВАГУ мовця.

Спонукальні речення на втілення емоцій мовця можуть бути поширеними і непоширеними, а до

їхнього складу можуть входити модальні дієслова, допоміжні дієслова умовного способу та звертання. Наприклад:

(22) *"I'm frightened. We're slipping away from each other, and I don't want to lose us. I couldn't stand it."*

"Susan –"

"Wait. Let me finish. <...>" (6, p. 115), де обидва підкреслені спонукальні речення – непоширене і поширене з модальним дієсловом (це речення позначене жирним підкресленням) – виражають РОЗДРАТУВАННЯ мовця.

(23) *"S'Armuna, hurry! It's Cavao! Her time has come"* (2, p. 643), де підкреслене спонукальне речення, до складу якого входить пряме звертання до адресата, виражає СТРАХ мовця із-за дій адресата.

За даними здійсненого аналізу, як актуалізація, так і поява емотивного значення в ужитих мовцем одиницях зумовлюються емоційною насиченістю комунікації. Останню розуміємо як ситуативно значиме для мовця тло, на якому розгортається його мовлення і яке визначає емоційну модальність відображення значимих для мовця компонентів комунікативної ситуації – бажаність, вірогідність, (не)важливість, необхідність тощо. Це означає, що емоційна насиченість цього тла зумовлює й наявність у референційно пов'язаному з ним емотивному дискурсі певної сукупності засобів вираження емотивного змісту – як актуалізаторів емоцій, так і контекстуальних компонентів, за допомогою яких максимально повно розкривається семантика мовних одиниць на пряме втілення емоцій мовця. Такий емотивний дискурс зазвичай характеризується підвищеною інтенсивністю вживання мовних одиниць емотивного змісту у межах невеликого за обсягом текстового фрагменту, як, наприклад, у (24):

(24) *"How nice to see you."*

"Thank you, Andre. This is Miss Toni Prescott. Mr. Nicholas."

"A pleasure, Miss Prescott. Real pleasure. Your table is ready." <...> I cannot tell you how happy I am that we have finally met."

"I am, too", Toni said softly (7, p. 108), де май-

же кожна репліка мовця виражає його позитивні емоції.

Емоційна насиченість комунікації виявляється й у тому, що у межах одного й того ж емотивного дискурсу мовні одиниці різної денотативної семантики набувають здатності функціонувати як емотивні синоніми. Наприклад:

(25) *"I don't want to be alone here tonight", she said.*

"All right. I'll call the station and have them send someone here to –"

"No! Please! I'm afraid to trust anyone else. Could you stay here with me, just until morning? Oh, please" (7, p. 216), де підкреслені речення з різним денотативним значенням функціонують як емотивні синоніми, що виражають СТРАХ мовця.

На закінчення зазначимо, що безпосередньо-вербальне вираження емоцій мовця може бути представлено і як опис емоційної комунікативної ситуації, що завжди вказує на дискурсивне виявлення тієї чи іншої емоції мовця. У тексті розповіді такий опис нерідко являє собою пряму номінацію емоції мовця (26) чи вираження емоційного відношення мовця до значимих для нього об'єктів / явищ / ситуацій (27):

(26) *<...> She was afraid they would make him to make conversation, and he was in no mood for it. <...> The prospect of spending the night within the dwelling of a man who had raged in anger against her was not pleasant, and she was grateful Jondalar had chosen to stay with her. <...>* (2, p. 336), де підкреслені мовні одиниці є прямими номінаторами емоцій мовця: *was afraid* – СТРАХУ і *was grateful* – ВТІХИ.

(27) *He started a vicious phone fight that raged for fifteen minutes. He stomped around behind his desk, arms flailing, screaming obscenities into the phone* (3, p. 56), де ГНІВ мовця описується за допомогою лексичних одиниць із негативним емотивно-експресивним значенням (*vicious* (злобний), *raged* (шаленів), *stomped* (тупотів ногами), *flailing* (розмахував руками), *screaming* (верещав)).

Таким чином, у межах емотивного дискурсу, референційно співвіднесеного із ситуацією соціально-комунікативної взаємодії мовця з адресатом, відбувається пряма вербалізація трансльованого мовцем емотивного змісту, котрий віддзеркалює емоції мовця на момент комунікації. Основними прямими втілювачами цього змісту постають лексичні і синтаксичні мовні одиниці, емотивність яких може бути як фоною (контекстуально-незалежною), так і перспективною (контекстуально-залежною). Це означає, що за певних комунікативно-ситуативних умов будь-яка лексична і синтаксична одиниця здатна виражати емоції мовця, що безпосередньо підпадає під дію особистісного чинника – мовотворчість мовця.

З огляду на те, що у межах емотивного дискурсу експліцитне вираження емоцій мовця зазвичай супроводжується та доповнюється імпліцитним їх вираженням, аналіз останнього вважаємо перспективним для подальших досліджень представленості емоцій мовця в емотивному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса / О.В. Александрова. – М. : Высшая школа, 1984. – 211 с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова // Актуальные проблемы современной лингвистики : учеб. пособие ; состав. Л.Н. Чурилина. – М. : Изд-во “Флинта”, Изд-во “Наука”, 2007. – С. 86–101.
4. Лукьянова Н.А. О контекстных условиях реализации семантики экспрессивного слова (к вопросу об экспрессивном контексте) / Н.А. Лукьянова // Экспрессивность речи на разных уровнях языка. – Новосибирск, 1984. – С. 52–59.
5. Пальчун Г.М. Семантическая структура аффективных глаголов // Психолингвистические исследования. – Калинин, Изд-во КГУ. – 1983. – С. 119–124.
6. Уфимцева Н.В. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики) / Н.В. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
7. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1987. – 192 с.
8. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38.
9. Чабаненко В.А. Засоби експресивного волевиявлення / В.А. Чабаненко // Мовознавство. – 1983. – № 3. – С. 35–41.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Auel, J.M. The Mammoth Hunters / J.M. Auel. – Bantam Books, 1986. – 724 p.
2. Auel, J.M. The Plains of Passage / J.M. Auel. – Bantam Books, 1991. – 868 p.
3. Grisham, J. The Testament / J. Grisham. – Bantam Books, 1999. – 436 p.
4. Milles, C. Rocky Mountain Manhunt / C. Milles. – Silhouette Books, 2005. – 249 p.
5. Sheldon, S. A Stranger in the Mirror / S. Sheldon. – HarperCollins Publishers, 1996. – 348 p.
6. Sheldon S. Doomsday Conspiracy / S. Sheldon. – HarperCollins Publishers, 1997. – 416 p.
7. Sheldon, S. Tell Me Your Name Dreams / S. Sheldon. – HarperCollins Publishers, 1999. – 342 p.

УДК 821.111

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ УХАЖИВАНИЯ

Е.В. Зимич (Луганск)

В статье рассмотрена организация предматримониального диалогического дискурса как части maritalного диалогического дискурса. Проанализированы особенности формирования и функционирования речевых коммуникативных стратегий в коммуникативной ситуации ухаживания.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация ухаживания, maritalный диалогический дискурс, предматримониальный диалогический дискурс, речевые коммуникативные стратегии.

Є.В. Зимич. Структурно-семантичні та прагматичні особливості організації комунікативної ситуації залицяння. У статті розглянуто організацію передматримоніального діалогічного дискурсу як частини maritalного діалогічного дискурсу. Проаналізовано особливості формування та функціонування мовленнєвих комунікативних стратегій у комунікативній ситуації залицяння.

Ключові слова: комунікативна ситуація залицяння, maritalний діалогічний дискурс, мовленнєві комунікативні стратегії, передматримоніальний діалогічний дискурс.

E.V. Zimich. Structural semantic and pragmatic peculiarities of the organization of the courting communicative situation. This paper concerns organization of premarital dialogic discourse as a part of marital dialogic discourse. Peculiarities of formation and functioning of speech communicative strategies in the communicative situation of courting have been analyzed.

Key words: communicative situation of courting, marital dialogic discourse, premarital dialogic discourse, speech communicative strategies.

Смена научной парадигмы в лингвистике последней четверти двадцатого века и обращение к теме человеческого фактора в языке, переход от лингвистики “имманентной” к лингвистике антропологической обозначили необходимость изучения системы языка в сфере общения, организации и форм межличностного взаимодействия в различных типах диалогического дискурса, среди которых важное место занимает семейный дискурс. Результаты исследований различных аспектов диалогического дискурса супругов изложены в работах Я.Т. Рытниковой [13], Н.Н. Рухленко [12], Л.В. Солощук [16, 18], А.С. Трущинской [21], А.А. Семенюк [14], Д.Л. Колоян [6], А.Г. Смирновой [15], М.А. Терпак [20], В.В. Якубы [22], Ю.В. Железновой [4], О.И. Гридасовой [2], Г.А. Огарковой [9], M.W. Osmond [25], N. Quinn [26] и др. В рамках семейного дискурса изучаются типовые семейные коммуникации [1; 19], коммуникация родителей и детей [17; 22], детский дис-

курс [8; 3]. Актуальным является исследование различных этапов формирования maritalного диалогического дискурса, коммуниканты в котором принадлежат к ядерной зоне дискурсивного окружения, то есть хорошо осведомлены о характерных особенностях и привычках друг друга практически на всех уровнях семейной деятельности, включительно с особенностями коммуникативной активности [16].

Первой фазой развития maritalного диалогического дискурса является предматримониальный диалогический дискурс, который включает в себя коммуникативные ситуации (КС) знакомства, ухаживания и свадьбы. Изучение предматримониального диалогического дискурса позволяет четко представить, как формируются общие представления о браке и семье, ценностные ориентации и установки, процесс поиска и выбора потенциального партнера, проверка отношений между потенциальными супругами и подготовка к браку, а так-

же формирование мотивов, побуждающих вступить в брак с данным партнером.

Основная цель данной статьи заключается в исследовании организации коммуникативной ситуации ухаживания в предматримониальном диалогическом дискурсе. Объектом исследования являются высказывания, используемые мужчиной и женщиной в КС ухаживания, а предметом – исследование особенностей формирования и функционирования речевых коммуникативных стратегий в предматримониальном диалогическом дискурсе.

Одна из актуальных задач описания предматримониального диалогического дискурса состоит в раскрытии приемов речевого воздействия на адресата для достижения говорящим желаемой цели, получения определенного перлокутивного эффекта в КС ухаживания.

Коммуникативная сущность ухаживания как процесса межличностного взаимодействия отражается в социально-коммуникативном поведении личности, на формирование которой оказывают влияние следующие факторы: степень сходства между личностными характеристиками партнёров; уровень самораскрытия личности на разных этапах общения; очередность прохождения стадий во взаимоотношениях; социальные ожидания, проявляющиеся в виде оценённых “затрат” и “вознаграждений” [6].

Коммуникация в КС ухаживания предполагает действие двух взаимодополняющих сценариев поведения: мужского и женского. Каждый из них располагает набором гендерных вербальных и невербальных интеракций, правильное использование и верная интерпретация которых могут обеспечить успех коммуникации.

Условиями успешной коммуникации в КС ухаживания являются: умение правильно считывать вербальные и невербальные сигналы; открытость и искренность коммуникантов; наличие коммуникативной интенции как можно более полно выразить свои чувства партнёру; совпадение целевых установок; грамотное использование речевых коммуникативных стратегий; совпадение этикетных

норм и социальных идентичностей личностей. Несоблюдение данных условий ведёт к коммуникативным сбоям в ухаживании.

КС ухаживания предполагает наличие речевых коммуникативных стратегий, успешное осуществление которых напрямую зависит от избранной партнёрами линии коммуникативного поведения [6]. Под коммуникативной стратегией мы, вслед за О.С. Иссерс [5, с. 53], понимаем совокупность речевых действий, направленных на достижение коммуникативной цели.

Для того чтобы общение было успешным, мужчине и женщине следует прибегать к определенным коммуникативным стратегиям, исходя из ситуации общения. Важным для постижения сути коммуникативной стратегии является то, что стратегия несет на себе отпечаток личности человека, приобретает индивидуальную окраску. Коммуникативные стратегии, как считает О.С. Иссерс, можно разделить на основные и вспомогательные [5].

В межличностной сфере человеческих отношений “особенное значение имеет вежливость, с помощью которой мы подчеркиваем взаимный интерес” [11] и которая “является одним из аспектов культуры, отображенного в языковом поведении носителей языка” [24]. Так, основные и вспомогательные речевые коммуникативные стратегии вежливости в рамках КС ухаживания имеют ярко выраженную прагматико-этикетную функцию, заключающуюся в том, что лексико-прагматические высказывания вежливости обслуживают вполне конкретные этикетные события в процессе ухаживания: приветствие, прощание, просьбу, извинение и т.п.

Имея прямое отношение к нормам речевого этикета, речевые единицы обращения играют важную роль в межличностном общении в КС ухаживании, способствуют взаимодействию говорящего и адресата и помогают создать гармоничное коммуникативное пространство. Речевые единицы обращения характеризуются синтаксической независимостью и обладают при этом самостоятельной коммуникативной целью и интонационной законченностью:

“Katty, darling! Don’t you want going with me tonight?” he asked. He hoped she agreed to spend some time with him tonight.

“Good, I’ll come.” She’s so tired sitting at home alone [Worboeys, 123].

В данном примере используется двойное обращение: *Katty, darling*. В роли первого обращения используется имя собственное в уменьшительно-ласкательной форме, в роли второго – оценочно-характеризующее обращение. Обращения подобной структуры реализуют воздействующую функцию, выполняя роль усилителя положительной тональности общения, которой становится присущим оттенком доброжелательного отношения говорящего к адресату.

Обращение в КС ухаживания реализуется как вербально, так и невербально. При этом между вербальными и невербальными средствами устанавливаются такие соотношения:

- невербальные средства реализации общности оказываются необходимыми рядом с вербальным обращением,
- невербальные средства реализации общности дополняются вербальным обращением,
- невербальные средства замещают вербальные формы обращения [10].

Так, обращение – не просто элемент речевого этикета в рамках стратегии вежливости, но и психологический приём управления КС ухаживания. Обращение содержит в себе: звучание собственного имени, внимание к личности собеседника, положительные эмоции, аттракцию. Этикетные формулы вежливости, использующиеся для выражения обращения, разнообразны и варьируются в зависимости от социального статуса собеседников и параметров коммуникативной ситуации ухаживания.

Основной речевой коммуникативной стратегией в КС ухаживания является стратегия гармонизации, которая способствует установлению и поддержанию гармоничных позитивных отношений в КС ухаживания:

A great joy, streaked with a subtle sadness, filled Laura’s body so that the blood ran faster and

drummed in her ears, choking her words in her throat.

“You love me.”

“Yes!”

And she grasped his hands in both of hers, bent over him and kissed his mouth. She felt him tremble. When he tried to move, she released his hands and held his head while she clung to his mouth. She felt his arms around her, felt him straining toward her and knew that he was overwhelmed [Plain, 61].

В данном примере стратегия гармонизации межличностных отношений направлена на выражение чувств и сокровенных желаний. Невербальные компоненты коммуникации, используемые молодым человеком и девушкой, выполняют функцию экспликации любовного чувства коммуникантов, выражения эмоций и переживаний, которые сопровождают речевые акты, а также функцию замещения вербально организованного объяснения в любви. Невербальный код общения усиливает эмоциональную насыщенность сказанного, создает образ партнера по общению, нейтрализует состояние сильного душевного волнения.

Основная речевая коммуникативная стратегия гармонизации включает в себя ряд вспомогательных стратегий: стратегию привлечения внимания и установления контакта, стратегию, направленную насмешить адресата и стратегию старания понравиться, стратегию сокращения дистанции и устранения дискомфорта, которые нередко переплетаются и функционируют в одной и той же коммуникативной ситуации.

Одним из главных мотивов использования основных и вспомогательных речевых коммуникативных стратегий является тенденция к игре, эксперименту со словами и их значением. Это стремление породило целый класс шутливой лексики, не выражающей явной оценки, а представляющей собой необычные, забавные наименования повседневных понятий и предметов в рамках стратегии, направленной на то, чтобы насмешить адресата. Применение данной стратегии в КС ухаживания требует новизны, свежести ассоциаций; как след-

ствие постоянно создаются новые, неизбитые номинации либо контекстуально преобразовываются уже существующие в языке единицы:

(Young lady and her boyfriend are going shopping):

Marella: "You see honey, this hat costs only twenty dollars. Good buy!"

John: "Yes, good-bye, twenty dollars".

She smiled, and thought it's so funny to go shopping with him [Sallis, 58].

В данной ситуации Джон использует омофон *good buy - good-bye* для образования шутки, что придает повседневному процессу – походу за покупками, шутливую экспрессивность.

Использование шутливых единиц в рамках основной стратегии старания понравиться отличается некоторым своеобразием, поскольку не предполагает наличия строго асимметричных отношений, когда говорящий пытается добиться расположения собеседника.

"I would like to give you advice, my charming lady. The advice of such silly fellow as myself is not to go there alone. I offer you my escort. Of course if you want" [Darcy, 58].

В предложенном примере мистер Рамер принажает себя, чтобы предложить свой совет, свою помощь, не вызывая у собеседницы чувства внутреннего протеста.

Языковая игра влияет на динамику общения в КС ухаживания, это позволяет использовать языковую игру в рамках вспомогательной стратегии привлечения внимания и установления контакта:

(In the gallery):

"You look fantabulously today!" he said with inspiration.

"Of course", she smiled.

He attracts her attention and she decided to chat with him [Rendell, 46].

В данном случае мужчина демонстрирует свой индивидуальный стиль, используя гибрид от *fantastic* и *fabulous* – *fantabulously*, тем самым он достигает своей цели, привлекает внимание понравившейся ему женщины.

Во вспомогательной стратегии привлечения внимания и установления контакта в КС ухажива-

ния коммуниканты часто прибегают к выражению комплимента и похвалы

Комплимент как перлокутивный акт является действием, цель которого заключается в том, чтобы вызвать у адресата позитивную эмоциональную реакцию, сделать ему приятное [7]. Влияние, которое чувствует адресат комплимента, основывается на том, что выражается позитивная оценка, а также позитивное эмоциональное состояние коммуниканта (как следствие этой оценки):

"You have a talent, and that's more than enough to bring you happiness. There's no need to be famous," he said gently.

She loved his voice when he was serious like this. It had tones in it, deep, soft notes like the lowest piano key when the left hand barely touches them [Plain, 34].

В данном примере успешность перлокутивного акта обусловлена высказыванием *You have a talent* и просодическим невербальным компонентом *he said gently*.

Выражение похвалы, которое является искренним и по большей части спонтанным, непосредственно зависит от мгновенных психологических состояний коммуникантов в КС ухаживания:

"You've done it so good, my dear! I've never seen such beautiful work", he said admiringly. She blushed but allowed him to kiss her [Cussler, 189].

В данной ситуации употребляется непрямая похвала, которая является имплицитным средством высказывания одобрения. Данный пример *You've done it so good, my dear! I've never seen such beautiful work* отображает похвалу в форме приятного удивления, вызванного неожиданным результатом.

Одной из вспомогательных стратегий является стратегия сокращения межличностной дистанции и устранения дискомфорта:

Richard: "Would you marry a sap just for his money?"

Mary: "Are you gathering statistics or proposing?" Both laugh [Darcy, 165].

Несмотря на то, что Ричард употребляет инвектив *a sap*, говорящее о его психологическом

напряженні, Мэри відповідає шутливим запитом, що робить очевидним дружлюбну атмосферу і відсутність обиди со сторони об'єкта шутки. В даному прикладі шутка формує тональність дружлюбного спілкування між дівчиною і парнем, і тим самим допомагає зняти неловкість і напруження серйозного розмови.

КС ухаживання здійснюється при допомозі основної стратегії гармонізації і допоміжних речевих комунікативних стратегій. Речова комунікативна стратегія в КС ухаживання визначається як тип поведінки одного з партнерів в ситуації діалогічного спілкування, котрий обумовлений і відноситься до плану досягнення комунікативних цілей побудови взаємостосунків. Преобладання позитивного моменту, добродушний настрій визначає направленість лексических одиниць на формування особливої тональності комунікації, зменшення офіційності, скорочення дистанції в спілкуванні.

Перспективним є дослідження основних характеристик поведінки дискурсивної особистості і функціонування речевих комунікативних стратегій, що відображають дисгармонічні стосунки в КС ухаживання.

ЛИТЕРАТУРА

- Бігарі А.А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / А.А. Бігарі. – Київ, 2006. – 21 с.
- Гридасова О.І. Особливості актуалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О.І. Гридасова. – Харків, 2010. – 20 с.
- Детская речь: психолингвистические исследования : [монографія / за ред. Т.Н. Ушаков, Н.В. Уфимцев]. – М. : ПЕРСЭ, 2001. – 224 с.
- Железна Ю. В Лингвокогнитивное и лингвокультурное исследование концепта “семья” : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Ю.В. Железна. – Ижевск, 2009. – 27 с.
- Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
- Колоян Д.Л. Ухаживание как тип коммуникативного поведения : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / Д.Л. Колоян. – Волгоград, 2006. – 19 с.
- Мищенко В.Я. Комплімент в мовленнєвій поведінці представників англо-мовних (британської та американської) культур) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / В. Я. Мищенко. – Харків, 2000. – 19 с.
- Моїсеєнко О.Ю. Дискурсивно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О.Ю. Моїсеєнко – Київ, 1999. – 19 с.
- Огаркова Г.А. Вербалізація концепту кохання в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Г.А. Огаркова. – Київ, 2005. – 19 с.
- Панкратова М.В. Особливості інтонаційного оформлення речевих одиниць звернення в англійській розмовній діалогічній мові : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / М.В. Панкратова. – Иваново, 2007. – 19 с.
- Почепцов Г.Г. (мл.). Коммуникативные аспекты семантики: монография / Георгий Георгиевич Почепцов. – К : Вища шк., 1987. – 129 с.
- Рухленко Н.Н. Семья // Антология концептов / Н.Н. Рухленко. – Волгоград : Парадигма, 2006. – С. 28–39.
- Рытникова Я.Т. Семейная беседа как жанр повседневного речевого общения / Я.Т. Рытникова // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 177–188.
- Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / А.А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – 20 с.
- Смирнова А.Г. Функціонально-стилістическе своєобразие сімейної мови (на матеріалі німецького мови) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / А.Г. Смирнова. – Москва, 2008. – 19 с.
- Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
- Солощук Л.В. Конфліктно-направлений парентальний діалог як тип дискурсу / Л.В. Солощук // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2000. – № 500. – С. 115–123.
- Солощук Л.В. Невербальні аспекти матримоніального діалогічного дискурсу / Л.В. Солощук // Вісник Сумського державного університету. – 2008. – №1. – С. 96–104.
- Таннен Д. Ты меня не понимаешь. (Почему мужчины и женщины не понимают друг друга) / Д. Таннен. – М. : “Вече Персей АСТ”, 1996. – 353 с.
- Терпак М. А. Английский лингвокультурный кон-

цепт “Семья” и способы отражения его коннотативного содержания в языке (на материале семантического поля “Родственные отношения”) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / М.А. Терпак. – Самара, 2007. – 19 с. 21. Трущинская А.С. Лексико-фразеологическая объективация концепта семья в русском и английском языках : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / А.С. Трущинская. – Воронеж, 2009. – 19 с. 22. Якуба В.В. Мовні засоби відображення ситуації “зміна матримоніального стану” в англійській художній прозі ХХ століття (лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / В.В. Якуба. – Київ, 2006. – 19 с. 23. Blain J. Discourses of Agency and Domestic Labour: Family Discourse and Gendered Practice in Dual-Earner Families // *Journal of Family Issues* / 1994. – № 4, Vol. 15. – P. 515–549. 24. Brown P. Politeness : some universals in language usage /

P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p. 25. Osmond M.W. Toward Monogamy: A Cross-Cultural Study of Correlates of Type of Marriage / M.W. Osmond. – *Social Forces*, 1965. – P. 6–16. 26. Quinn N. Commitment in Marriage: A Cultural Analysis / Naomi Quinn // *Directions in Cognitive Anthropology*. – Champaign : University of Illinois Press, 1985. – P. 121–186.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Darcy E. A wedding to remember / E. Darcy. – London – Sydney : Harlequin Enterprises II B. V., 2001. – 256 p.
2. Rendell R. Blood Lines / R. Rendell. – London : Arrow, 1996. – 212 p. Rendell R. Lizzie’s lover. – London: Arrow, 1995. – 51 p. 3. Cussler C. Inca gold / C. Cussler. – NY : Rockefeller center, 1994. – 537 p.
4. Plain B. Daybreak / B. Plain. – N. Y. : Dell Publishing Co., 1994. – 420 p. 5. Sallis S. Sea of dreams / S. Sallis. – Berlin : Corgi books, 2001. – 413 p.
6. Worboyes S. Over Bethnal Green / S. Worboyes. – London : Hodder & Stoughton, 2000. – 442 p.

УДК: 811.112'37

ДІАХРОНІЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ АДРЕСАТНИХ ЗАЙМЕННИКІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

І.М. Панченко (Харків)

В статті розглядається історична динаміка адресатних займенників німецької мови. Розвиток адресатних займенників демонструє тісний зв'язок релевантних прагматичних конвенцій з історією Німеччини, з національно-культурною свідомістю німецької мовної спільноти. Вживання адресатних займенників пов'язано з когнітивними процесами вибору відповідної форми і зумовлено соціо-культурними параметрами комунікації.

Ключові слова: адресатний займенник, ввічливість, етикет, звернення, культура, соціальний статус.

И.М. Панченко. Диахронический и лингвокультурный аспекты употребления адресатных местоимений немецкого языка. В статье рассматривается историческая динамика адресатных местоимений немецкого языка. Развитие адресатных местоимений демонстрирует тесную связь релевантных прагматических конвенций с историей Германии, с национально-культурным сознанием немецкой языковой общности. Употребление адресатных местоимений связано с когнитивными процессами выбора соответствующей формы и обусловлено социо-культурными параметрами коммуникации.

Ключевые слова: адресатное местоимение, вежливость, культура, обращение, социальный статус, этикет.

I.M. Panchenko. Diachronic and linguocultural aspects of German address pronouns use. This article gets a view of the historical dynamics of German address pronouns. The development of address pronouns displays close connection to relevant pragmatic conventions with Germany's history, with national-cultural consciousness of German linguistic community. German address pronouns use is connected with cognitive processes of choosing an adequate form and is determined by sociocultural characteristics of communication.

Keywords: address, address pronoun, culture, etiquette, politeness, relative status.

Мова є важливим фактором ідентифікації людини та нації. За словами Неверова С.В., "увібравши з дитинства елементи національної культури, люди несвідомо посилають і приймають масу сигналів невербальних засобів комунікації і розуміють один одного з півслова" [6, с. 334]. Ще В. фон Гумбольдт та Я. Грімм наголошували, що мова невід'ємно пов'язана з культурою народу, адже мова вербалізує культурні концепти, і є, таким чином, передумовою її виникнення.

Оскільки кожен носій мови одночасно є і носієм культури, то мовні знаки виконують функцію знаків культури і є засобом репрезентації її основних положень. Саме завдяки цьому мова здатна відображати культурно-національну ментальність її носіїв [3, с. 70].

В процесі історичного та культурного розвитку кожний етнічний колектив формує свою власну на-

ціонально-специфічну систему правил комунікативної поведінки, важливим елементом якої є мовний етикет. Мовний етикет є невід'ємною складовою національної культури будь-якого народу. В різних культурах вербальні, невербальні та паравербальні засоби вираження ввічливості чи грубості, поваги чи зневаги, дистанції чи інтимності можуть бути різними. Серед мовних засобів етикету особливу увагу привертають адресатні займенники. Необхідність вивчення їх функціонування обумовлена постійними змінами в прагматичних конвенціях їх вживання у контексті сучасних дослідницьких процедур лінгвістики.

Метою статті є дослідження національно-специфічних особливостей вживання адресатних займенників німецької мови в діахронічному аспекті.

Об'єктом дослідження є адресатні займенники німецької мови в їх діахронічних варіантах: *du*,

Sie, ir, ihr, Ihr, wir, Er/Sie, man, jemand. Предмет дослідження – особливості історичної динаміки вживання адресатних займенників німецької мови в діалогічному дискурсі. Матеріалом дослідження слугують літературні твори німецьких авторів XVII – XXI сторіччя.

Категорія звернення є одним з найбільш цікавих та вживаних знаків мовного етикету. В зверненні яскраво реалізуються соціальні сигнали на зразок “свій-чужий”, “знайомий-незнайомий”, “далекий-близький”, “рівний-старший / молодший за віком та/чи положенням”. Саме тому доречне використання форм адресатних займенників, що є адекватним комплексу ситуативних і соціально-узуальних умов, належить до глобальних правил спілкування та мовної поведінки носіїв мови [8, с. 79].

Масамі Нагато, підкреслюючи релевантність вивчення парадигми мовленнєвої поведінки носіїв мови, стверджує, що однозначних правил вибору того чи іншого адресатного займенника не існує, тому кожна нова комунікативна ситуація вимагає від комунікантів когнітивного аналізу й відповідної реакції. Система вербальних форм ввічливості, до яких належить і вибір адресатного займенника, означає для комунікантів регламентовані правила, дотримання яких дає можливість взаємодіяти один з одним. В залежності від характеру стосунків між партнерами інтеракції загальноприйнятими є ті чи інші форми поведінки. При цьому важливими факторами є вік, ступінь знайомства та соціальний статус комунікантів. М. Нагато визначає звернення як засіб створення бажаної соціальної ситуації та як сигнал адресату чи групі адресатів, як слід розуміти цю ситуацію. При цьому вербальні індикатори ввічливості можуть бути різними. В німецькій мові ввічливість реалізується за допомогою різноманітних синтаксичних та стилістичних засобів [11, с. 15].

В процесі історичного та культурного розвитку протягом декількох століть система звернення німецької мови зазнала багатьох змін. В ранньогерманському та готському адресатні займенники майже не вживалися, а звернення реалізувалося за допомогою флексії дієслова. Пізніше довгий час

єдиною формою звернення було *du* для позначення одиничного адресата та *ir* при звертанні до декількох адресатів [10].

В середньовісній німецькій мові (750–1050 рр.) значно поширилося використання прономінальних форм звернення. Під впливом французької мови з’явилася нова форма звернення – *Ihr*, яка мала подвійну соціально обумовлену конотацію. Звертання *Ihr* у симетричному мовленнєвому акті між представниками дворянського стану слугувало проявом глибокої поваги, дружби та любові, проте вживання *Ihr* представниками нижчих соціальних прошарків суспільства (селян, робітників), для яких найбільш звичним адресатним займенником був *du*, могло бути проявом крайнього ступеня зневаги. В цей період вибір адресатного займенника набуває дуже важливого соціально-регуляторного значення, виконуючи функцію своєрідного індикатора приналежності до стану вільних чи кріпаків.

Виникнення множинної форми звернення, так званої *pluralis majestatis*, має історичне підґрунтя. В 395 році римські імператори, брати Аркадіус та Гоноріус, успадкувавши владу, почали правити Римською імперією удвох. За таких обставин брати позначали себе за допомогою займенника *Wir*, а звертання до них здійснювалося відповідно за допомогою займенника *Ihr*. Пізніше ця форма звернення розповсюдилася серед знаті, а ще пізніше стала вживатися в будь-якій ситуації соціальної нерівності, наприклад:

„*Wo, zum Sackerment, kommt Ihr denn her? Und in diesem Rock. Kehrt ihn um. Wie verändert, wie abgefallen, wie blaß? Ihr könntet mir’s hundertmal sagen, Ihr wärt Stolzius, ich glaubt es Euch nicht.*“ [Lenz, с. 211].

У роки Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) займенник *Ihr* втрачає первісну функцію підкресленої ввічливості та використовується по відношенню до всіх соціальних станів. Ця тенденція пов’язана з реформаторськими подіями у суспільстві та прагненням “облагородження мови”. У XVII сторіччі а зміну *Ihr* приходить етикетне *Er/Sie*, що походить від запозичених буржуазією титулів *Herr/Frau*, наприклад:

Rahel: Ach – was will Er hier?

Adam: einen schonen guten Abend, Jungfer.

Rahel: Ich frage den Henker nach seinem guten Abend. – kommt er wieder her zu zanken? [Lenz, с. 61]

Проте як максимально ввічлива ця форма звернення проіснувала не довго, звертання до адресата в формі третьої особи однини набуло зневажливого значення, альтернативою ж став займенник третьої особи множини *Sie*. Саме він зміг поєднати у собі дві якісні характеристики ввічливості, що характерні для форм *Ihr* та *Er* – надання адресату форми множини та дистанціювання, відчуження від нього.

У парадигмі німецьких займенників XVII–XVIII століть поряд з вищезазначеними формами функціонували маргінальні новоутворення *Hochderselbe*, *Hochstderselbe*, *Dieselben* та інші, які не були прийняті нижчими прошарками суспільства й використовувалися лише у мовленнєвих творах епістолярного жанру [1, с. 20].

На початку XVIII сторіччя у німецькому парадигма категорії звернення в німецькій мові є чотирихелементною, паралельно вживаються як *du* / *Sie*, що впевнено укріплюють свої позиції, так і набувши нової конотації *Er* / *Ihr*. Крім того у цей період з'являється дружнє *du*, що викликане “культу дружби часів Гете” та традицією “пиття на брудершафт”. Очевидно саме тоді *du* на початку звертання стало вживатися в функції вигуку (*Gei!*, *Слухай!*) і мати при цьому панібратську, або навіть зневажливу конотацію:

Du Anne! Wer befahl ihr das Kind zu geben?
[Lenz, с. 67]

Ця тенденція повернеться у 80-х роках XX століття, коли колективне *du* стало невід'ємним атрибутом субкультури хіппі.

Починаючи з 90-х років значний вплив на розвиток парадигми німецьких адресатних займенників мала всесвітня глобалізація, а саме поширення англійської мови та популяризація інтернет-комунікації. Користувачі німецьких інтернет-сайтів здебільшого тяжіють до вживання менш формальних форм позначення адресата. Відвідувачі інтернет-форумів, як правило, також обирають форми

du та *ihr* (2-га особа множини), при чому ці форми настільки укріпили свої позиції, що звертання *Sie* сприймається скоріш як підкреслення дистанції, ніж як максимально ввічлива форма.

Отже вибір комунікантами адекватного адресатного займенника в процесі спілкування зумовлений низкою соціальних, культурних, історичних, психологічних та ситуативних факторів. Н. І. Формановська [7, с. 4] вважає, що адресатний займенник *Sie* свідчить про ввічливість і вживається:

- по відношенню до незнайомого або малознайомого адресата;
 - при офіційному спілкуванні;
 - при підкресленню ввічливому, стриманому відношенню до адресата;
 - по відношенню до рівного чи старшого (за віком, соціальним статусом) адресата.
- Звертання *du* використовується:
- по відношенню до добре знайомого адресата;
 - при неофіційному спілкуванні;
 - при дружньому, фамільярному, інтимному відношенню до адресата;
 - по відношенню до рівного чи молодшого (за віком, соціальним статусом) адресата.

Натомість А. Вежбицька вказує на відсутність безпосереднього семантичного зв'язку між авторитарністю адресата та вибором адресатного займенника по відношенню до нього: “...в формі *Sie* нет ничего собственно авторитарного. Обращаясь к одним, употребляя местоимение *Sie*, а к другим – *du*, говорящий проводит различие между двумя типами межличностных отношений; грубо говоря, с одной стороны, между отношениями с теми, с кем он хочет общаться как с людьми, которых он хорошо знает или как с равными ему, с другой стороны, с теми, с кем он не хочет общаться таким образом. Используя при обращении *Sie*, говорящий совсем не обязательно хочет показать, что он расценивает собеседника как обладателя власти” [2, с. 165].

Загальноприйнятими формами позначення адресата в сучасній німецькій мові є *du*, *ihr* та *Sie*:
„*Mama, du weißt doch, wie wichtig in der heutigen Arbeitswelt Teamarbeit ist. (..)*“ [Bloom, с. 47]

„Dem Axel werden wir das mit dem verweis aber heimzahlen und dem Daum auch!“

„Niemandem werdet ihr etwas heimzahlen. Jetzt zahle ich es euch heim (...)“ [Bloom, с. 48]

„Frau Gruber, ich ersuche Sie dringend, mir mitzuteilen, was Sie über den Friedhofswärter wissen. Sie machen sich strafbar, wenn Sie etwas verschweigen!“ [Bloom, с. 74]

Проте в повсякденному спілкуванні вибір коректного адресатного займенника дедалі частіше викликає сумніви. Так, займенник *wir* в розмовно-фамільярному мовленні може використовуватися як довірливе, дружнє звертання до другої особи, наприклад:

Aber Kinder, ihr wisst doch, das dürfen wir (dürft ihr) nicht machen.

Na, was haben wir (Sie) denn für Sorgen?

Wie haben wir denn heute Nacht geschlafen?

На відміну від нейтрального *wir*, що позначає мовця та слухача / слухачів, від даного значення залишається лише слухач / слухачі. Таким чином мовець ніби підкреслює свою причетність до того, що відбувається. При цьому між комунікантами існують певні відносини, що стосуються виконання соціальних ролей на кшталт лікар – пацієнт (так зване *Krankenschwester-wir*), учитель – учень, батьки – діти і т.п. Адресат по відношенню до адресата виконує підпорядковує роль [5, с. 110].

В залежності від регіону, вживання адресатних займенників теж може мати певні особливості. Так, в Західній Німеччині форма *du* є більш поширеною, ніж у Східній, а для нижньонімецьких діалектів ввічлива форма взагалі не є характерною. В саксонському та баварському діалектах Німеччини, в деяких областях Швейцарії та серед німців Поволжжя, все ще доволі часто можна почути застарілу ввічливу форму *Ihr*.

Крім того, в німецькій мові існують особливі перехідні форми звертання – так звані Гамбурзьке *Sie* (звертання на *Sie*, але за ім'ям), Кельнське *Du* (звертання на *Du*, але за прізвищем) та Мюнхенське *Du* (*du* + *Frau* + прізвище):

„Auf Ihr Wohl, Gustav, alles wird gut!“ [Thoma, с. 76]

Складність та суперечливість вибору доречного адресатного займенника в комунікативній ситуації спричиняє виникнення нових форм, що дозволяють уникнути чи “обійти” пряме звернення. До таких конструкцій учасники мовного акту вдаються за умов відсутності чіткої ідентифікації соціальних відносин між адресатом та адресантом.

Широкий спектр мовних засобів дає можливість обрати доречну для конкретної мовної ситуації форму. В залежності від цього вибору звернення може мати як підкреслено ввічливу, так і, навпаки, панібратську, зневажливу чи навіть принизливу конотацію.

Поширеною формою позначення адресата без вживання адресатного займенника є невизначено-особовий займенник *man*. Така форма є характерною для перехідних зон модусів мовної поведінки, тому що вона відзначається нечіткою окресленістю, непрямо вказує на агенса, а також некатегорично та посередньо позначає адресанта. Комунікант, що знаходиться в свідомо невігідній соціальній позиції, намагається підтримати за допомогою *man* певну дистанцію, поки в процесі спілкування не стане зрозумілим, який напрям мовної поведінки санкціонує його співрозмовник [4, с. 187].

В той самий час невизначено-особовий займенник *man*, що вживається особою, яка знаходиться в доміантній соціальній позиції, має іронічний поблажливий характер, знімає категоричність докору. Така ситуація спостерігається в модусі ввічливої мовної поведінки при несиметричних відношеннях комунікантів.

Ще одним проявом дистанції при звертанні є використання займенників третьої особи однини та множини (*er / sie / sie – він / вона / вони*). Уникаючи прямого звертання, адресант намагається принизити опонента, позбавляючи його можливості особистого звернення.

Замість займенника можуть вживатися також „*Herr*“, „*Frau*“, рідше „*Dame*“ в формі третьої особи, інколи з прикметником („*junge Dame*“). В даному випадку звертання, навпаки, набуває підкреслено ввічливу, іронічну чи підлесливу конотацію.

Проте існує ряд непрономінальних конструкцій уникання вибору адресатного займенника. До них належать форми короткого імперативу, інфінітив в функції імперативу, конструкції типу *wie wäre es mit...?* (як щодо...?) тощо:

„Darf es noch etwas sein?“, *fragt plötzlich eine Stimme.*

Hugo steht auf. Der Kellner steht am Tisch.

„Oh ja, bitte,“ *antwortet Hugo, „einen Kaffee.“*
Der Kellner sieht die beiden Gläser.

„Einen oder zwei?“ *fragt er.*

„Einer ist genug, glaube ich.“ [Thoma, с. 14].

Таким чином, розвиток адресатних займенників протягом майже тисячоліття демонструє тісний зв'язок релевантних прагматичних конвенцій з історією Німеччини, з національно-культурною свідомістю німецької мовної спільноти. Вживання адресатних займенників пов'язано з когнітивними процесами вибору відповідної форми і зумовлено соціокультурними параметрами комунікації. Реалізуючи мовленнєвий акт, мовці свідомо чи несвідомо “оцінюють” потенційного адресата та, проаналізувавши отриману інформацію та враховуючи характер комунікативної ситуації, обирають доречну форму звертання.

Перспективи дослідження полягають у поглибленому аналізі вживання адресатних займенників німецької мови, їх характеристик як національно-культурних концептів та способів їх імпліцитного вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглая Л.Р. К прагматической истории языков в сопоставительном аспекте. / Л.Р. Безуглая. // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – 2000. – № 471. – С. 15–

21. 2. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежбицкая. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 272 с. 3. Володіна Н.В. Лінгвокультурологічний аспект номінацій смерті в німецькій мові / Н.В. Володіна // Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика і літературознавство. – 2008. – № 2. – С. 70–74. 4. Глушак В.М. Парадигма речевого поведіння немців / В.М. Глушак // Знання. Понимание. Умение. – Москва, 2007. – №3. – С. 183–189. 5. Жердева В.Б. Личные местоимения и их разговорная специфика (на материале немецкого и русского языков) / В.Б. Жердева. // Теоретическая и прикладная лингвистика. Проблемы философии языка и сопоставительной лингвистики. – 1999. – № 1. – С. 105–116. 6. Неверов С.В. Особенности речевой и неречевой коммуникации японцев. / С.В. Неверов. // Национально-культурная специфика речевого поведения – М.: Наука, 1977 – С. 320–338. 7. Формановская Н.И. Речевой этикет. Русско-немецкие соответствия / Н.И. Формановская, Х.Р. Соколова – М.: Высшая школа, 1992. – 98 с. 8. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: Лингвистический и методический аспекты. / Н.И. Формановская. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 160 с. 9. Hadwiger D. Das Duzen und Siezen. / D. Hadwiger. Режим доступу: <http://www.hausarbeiten.de/faecher/vorschau/104464.html> 10. Nagatomo Masami Th. Die Leistung der Anrede- und Höflichkeitsformen in den sprachlichen zwischenmenschlichen Beziehungen. Ein Vergleich der soziativen Systeme im Japanischen und Deutschen / Masami Th. Nagatomo. Münster: Institut für Allgemeine Sprachwissenschaft der Westfälischen Wilhelms-Universität, 1986 – 452 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bloom L. Rosen in Sankt Johannis. Roman. / L. Bloom. – Frankfurt am Main [u.a.]: Fouque Literaturverlag, 2002. – 287 S. 2. Lenz J. Werke in einem Band / J. Lenz. – Weimar: Aufbauverlag Berlin und Weimar, 1980. – 419 S. 3. Thoma L. Die Blaumacherin / L. Thoma. – Madrid: Max Hueber Verlag, 2003. – 110 S.

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАКОМУНІКАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ЛЕКЦІЇ

Л.М. Рябих (Харків)

Дослідження присвячено аналізу метакомунікативного блоку англomовної академічної лекції. Метакомунікативні висловлення класифіковані за комунікативно-прагматичним та семантико-прагматичним критеріями. Виявлені типологічні та специфічні характеристики метатекстового блоку.

Ключові слова: англomовна академічна лекція, інтерперсональний організатор, інхоативні висловлення, контактив, метакомунікативні висловлення, метаорганізатор, метаплеоназм, процесні висловлення, фінітні висловлення.

Л.М. Рябих. Особенности метакоммуникативных высказываний в англоязычной академической лекции. Исследование посвящено анализу метакоммуникативного блока англоязычной академической лекции. Метакоммуникативные высказывания классифицированы по коммуникативно-прагматическому и семантико-прагматическому критериям. Обнаружены типологические и специфические характеристики метатекстового блока.

Ключевые слова: англоязычная академическая лекция, интерперсональный организатор, инхоативные высказывания, контактив, метаорганизатор, метаплеоназм, метакоммуникативные высказывания, процессные высказывания, финитные высказывания.

L.M. Riabikh. Peculiarities of metacommunicative utterances in English language academic lecture. The research focuses on the analysis of the metacommunicative block in English language academic lecture. The classification of metacommunicative utterances bases on communicative-pragmatic and semantico-pragmatic criteria, revealing typological and specific features of metacommunicative block.

Key words: contactive, English language academic lecture, finite utterances, inchoate utterances, interpersonal organizer, metaorganizer, metapleonasm, metacommunicative utterances, processive utterances.

Мовознавчі розвідки сьогодні активно та плідно досліджують особливості вербалізованої діяльності людини у різних сферах, віддаючи пріоритет діяльнісному підходу до мови й мовлення. До актуальних проблем у цьому зв'язку належить аналіз різних *дискурсів*, у тому числі і *академічного*. Однак, попри значну увагу до цього феномену представників різних галузей гуманітарного знання [5; 6; 7; 8], його мовознавчий опис ще не є вичерпним.

Виходячи з цих міркувань, а також враховуючи суспільну значущість навчального процесу у вищій школі, ми обрали як об'єкт дослідження *англomовну академічну лекцію* (ААЛ) – найбільш поширену і властиву лише вищій школі форму навчання, а у мовознавчих термінах – *жанр* академічного дискурсу.

Матеріалом аналізу виступають розміщені в мережі інтернет транскрипти лекцій, прочитаних

в Єльському університеті (США) з таких дисциплін як астрономія, біоінженерія, хімія, антична література та ін. Кількість опрацьованих з кожної дисципліни лекцій становить від 24 до 36, їх загальна кількість складає 656.

Поділяючи думку, що жанротвірні характеристики ААЛ охоплюють її форму, зміст і функцію, ми розглядаємо усі різнопланові особливості мовленнєвих властивостей ААЛ за принципом доповнювальності.

Аналіз фактичного матеріалу під кутом зору *комунікативно-функціонального* призначення висловлень в ААЛ засвідчив, що вони утворюють два блоки: комунікативний та метакомунікативний, останній виступає предметом цього дослідження.

Метою цієї статті є дослідження особливостей метакомунікативного блоку ААЛ.

Метатекст / метакомунікація отримали досить глибокий і ґрунтовний опис у лінгвістичних працях, де з'ясовано, що метатекст “прояснює “семантичний візерунок” основного тексту, поєднує його різні елементи, посилює, скріплює” [1, с. 421]; “комунікативний фактор підкреслює комунікативне домінування адресанта над аудиторією, оскільки він “задає” дані метарівня, націлює адресата на розуміння повідомлення в бажаному ключі, застосовуючи різні мовленнєві стратегії” [2, с. 31]. Вбачаючи основну функцію метакомунікативних висловлень (МВ) у встановленні / підтриманні / розмиканні вербального контакту, серед них виокремлюють такі, що репрезентують ці фази мовленнєвої взаємодії [1; 4].

На позначення цих типів висловлень ми використовуємо терміни, запропоновані Ю.В. Матюхіною: *інхоативні, процесні та фінитні* висловлення [2, с. 93]. Авторка слушно стверджує, що інхоативна фаза націлена на встановлення контакту та підтримання зв'язку у великій соціальній групі, тому на цьому етапі комунікант намагається зробити подальший обмін інформацією повним та природним; процесну фазу слід вважати головною стосовно передачі інформації; фінитна фаза “замикає комунікативний акт, закладає передумови для наступних дій” [2, с. 118].

Усе це справедливо для ААЛ: на етапі встановлення контакту лектор намагається настроїти студентів на сприйняття інформації за допомогою інхоативних висловлень; на етапі підтримання контакту його мета полягає у забезпеченні логічності й послідовності викладу, намаганні викласти матеріал повно і природно, не втратити увагу студентської аудиторії та спрямувати її на найголовніші положення, для цього слугують процесні висловлення; етап розмикання вербального контакту призначений завершити спілкування та водночас зорієнтувати студентів щодо подальшої діяльності.

Дещо інший критерій покладено в основу диференціації МВ у роботі А. Вежбицької: спираючись на семантико-прагматичний критерій, авторка диференціює метакомунікативні висловлення на метаплеоназми, метаоператори та метаорганізатори [1].

На наш погляд, можливо поєднати обидві класифікації, зокрема віддаючи пріоритет комунікативній функції, виокремити інхоативні, процесні, фінитні МВ й далі диференціювати їх у межах кожної групи за семантико-комунікативним критерієм. При цьому, враховуючи, що у своїй праці А. Вежбицька приділяє більше уваги встановленню переліку МВ, ніж розробці їх класифікації, вважаємо за можливе деталізувати названі авторкою типи, враховуючи специфіку нашого матеріалу.

Це стосується, зокрема, метаорганізаторів, серед яких виокремлюємо атрактиви-організатори та змістові організатори.

Атрактиви-метаорганізатори в ААЛ покликані привернути увагу студентів до проблемного питання, стимулювати їх мислення (*imagine that; let's think; look here, etc.*).

Змістовим метаорганізаторам А. Вежбицька відводить важливу роль, стверджуючи, що вони “виконують роль теми висловлювання” [1, с. 409], це стосується і МВ цього типу в ААЛ, які виступають сигналами тематичної зв'язності, логічної послідовності, а також засобами вираження авторської модальності. Це дає підстави диференціювати змістові метаорганізатори на *тематичні, логічні* (їх А. Вежбицька називає ще “метаоператорами” [1, с. 417]) та *модальні*.

Метаплеоназми трактуємо відповідно до визначення, наданого авторкою. Зокрема, в ААЛ типовими метаплеоназмами є *well, okay, so, all right*.

Враховуючи специфіку ААЛ, вважаємо за необхідне додати до перелічених типів також *МВ-контактиви*, запропоновані Н.І. Формановською, до яких відносяться формули привітання і прощання, що виконують функцію фатичної метакомунікації – створення сприятливої, ненапруженої атмосфери. Автори, що досліджують фатичну метакомунікацію, відмічають, що контактиви виконують не лише контактовстановлюючу, а ще й фатичну функцію – встановлення та підтримки соціальної гармонії (*Good morning! How are you guys?*) (див. напр. [4]). Разом із тим, в ААЛ також наявні специфічні МВ, котрі реалізують не стільки контактовстановлюючу функцію, скільки функцію встановлення / підтримання дружніх стосунків

між лектором і студентами. Оскільки такі МВ призначені регулювати інтерперсональний аспект комунікації, позначаємо їх терміном – *інтерперсональні організатори*, наприклад:

(1) – *My name is Shelly Kagan. The very first thing I want to do is to invite you to call me Shelly. That is, if we meet on the street, you come talk to me during office hours, you ask some question* (Philosophy, Lecture 2)

(2) – *How are you guys? It's really nice to see you all and I appreciate you getting up so early in the morning* (Psychology, Lecture 1)

(3) – *So, if you have any questions, I can hang around for a few minutes, but thank you for coming. We'll see you Monday* (Religious Studies, Lecture 1)

Виходячи з викладеного, ми проаналізували фактичний матеріал і з'ясували, що **інхоативні** МВ в ААЛ охоплюють:

• **контактиви;**

Їх функція розпочати розмову, заволодіти увагою співрозмовника реалізується за допомогою традиційних форм привітання. Початок лекції передбачає привітання, наприклад: *Good morning*. Однак, окрім стандартних етикетних загальноприйнятих в англосаксонській лінгвокультурі привітань, типовим для ААЛ є вживання у цій функції *Okay*, що або сполучається з етикетними формулами (приклад 4) або вживається замість них (приклад 5, 6):

(4) – *Okay. Good morning* (Music, Lecture 2)

(5) – *Okay, this is the last of the section on black holes and relativity* (Astrophysics, Lecture 1)

(6) – *All right. Let's get started* (Music, Lecture 7)

Також цікавою, на наш погляд, виявилась тенденція вживання лекторами контактивів при першому знайомстві, тобто на початку лекційного курсу (приклад 7, 8), й застосування атрактивів-метаорганізаторів (приклад 9) у подальших лекціях, де вживання стандартизованих фраз вже стає факкультативним.

(7) – *I'd like to welcome people to this course, Introduction to Psychology. My name is Dr. Paul Bloom. I'm professor of this course* (Music, Lecture 1)

(8) – *All right. Let's get started. Here we go again. Going to have some fun today* (Music, Lecture 7)

(9) – *Today I want to talk about the Industrial Revolution from a variety of aspects* (History, Lecture 8)

Аналіз ААЛ також засвідчив більшу частотність вживання стандартизованих стереотипних формул – МВ-контактивів лекторами жінками, ніж чоловіками.

Окрім контактивів серед інхоативних МВ в ААЛ ми зареєстрували також:

• **атрактиви-метаорганізатори;**

Оскільки спілкування під час лекції головним чином скеровується та організується лектором, він часто від самого початку прагне привернути увагу студентів до теми лекції, або її головної проблеми:

(10) – *I want to start today with some stories from the newspapers: to set a tone. It was over the last few years* (Molecular, Cellular and Developmental Biology, Lecture 1)

(11) – *Let me start today by asking the question, «what is political philosophy?»* (Political Science, Lecture 1)

(12) – *Now, I'm going to ask you this question. Why are you here? That is to say, why should you, we, all of us, want to study these ancient Greeks? I think it's reasonable for people who are considering the study of a particular subject in a college course to ask why they should. What is it about?* (Classics, Lecture 1)

• **змістові метаорганізатори;**

Ці МВ відрізняються від попереднього типу тим, що лише називають, тобто вводять тему (*тематичні* метаорганізатори):

(13) – *So good morning. Today we're going to be talking about opera, particularly opera of the nineteenth century* (Music, Lecture 19)

(14) – *Good morning. The title of today's lecture is «Exploring Special Subjects on Pompeian Walls.» And that's exactly what I'm going to do today, to explore a number of scenes: a frieze of figures, a landscape scene, portraits on Pompeian walls, and also still life painting* (History of Art, Lecture 7)

(15) – *I want today to talk about two very well known crises in the Third Republic* (History, Lecture 9)

Серед змістових метаоператорів наявні також логічні метаоператори, тобто ті, що забезпечують встановлення логічного зв'язку.

Сигнали черговості та логічної послідовності допомагають зрозуміти напрям руху думки. Так, перш ніж розпочати нову тему, лектор може приділити час згадуванню вже пройденого матеріалу:

(16) – *Over the weekend, you were assigned material from chapter one of the text and it dealt really with three famous beginnings of pieces of classical music* (Music, Lecture 2)

(17) – *All right. We've been talking about arguments that might give us reason to believe in the existence of an immaterial soul* (Philosophy, Lecture 5)

В ААЛ наявні також модальні метаоператори, до них відносяться висловлення, що передають відношення лектора до інформації, дають їй оцінку:

(18) – *I think it's important to note, from the outset, that Roman architecture is primarily an architecture of cities* (History of Art, Lecture 1)

(19) – *Okay, here's the plan for today. I want to do one last foray into relativity theory. And this is going to be a tricky one, so I hope you're all feeling mentally strong this morning. If not, we—gosh, we should have ordered coffee for everyone* (Astronomy, Lecture 12)

В ході аналізу ААЛ серед процесних МВ були зафіксовані:

• **метаплеоназми**

Якщо розглядати плеоназм в його традиційному розумінні як висловлення, що є зайвими, несуттєвими та неінформативними, то можна спостерігати багаторазове їх використання в академічній лекції.

Вигук *well* пронизує майже усю процесну фазу:

(20) – *So what's a triad? Well, obviously you get the idea of three pitches. How does it work? Let's go over to the keyboard and the staff here. Let's say we've got a scale and we do have a scale, [sings] C, D, E, F, G, A, B, C, and I wanted to construct a triad above each of these*

notes of the scale. Well, I take— well, this happens to be a C, middle C here, so a triad is going to have three pitches. (Music, Lecture 7).

Як зазначає А. Вежбицька ці висловлення також можуть встановлювати еквівалентність або квазіеквівалентність в тексті, тобто “адресант сам би міг помітити що мовець нагадує, підкреслює, повторює тощо” [1, с. 417]:

(21) – *We have performers here today that are going to, as you can see, demonstrate some of these instruments for us* (Music, Lecture 2)

(22) – *Yes, to some extent it is that, yes, but what I was thinking about here is this idea that the lowest sounds create the longest sound waves, and they last the longest. The lowest sounds create the largest sound waves and they last the longest. The lowest sounds last the longest* (Music, Lecture 1)

• **атрактиви-метаорганізатори**

(23) – *And look here, how many parts we have playing simultaneously* (Music, Lecture 7)

Питання у процесній фазі ААЛ можуть ставитись з ціллю контролю засвоєння знань, але можуть бути і засобом привертання уваги до проблемного питання і тоді адресант як правило сам і дає вичерпну відповідь:

(24) – *What does that mean? – That means if you emit a photon at one event, that same photon can, if it's going in the right direction, be present at the second event* (Astrophysics, Lecture 12).

• **змістові метаорганізатори**

Серед таких наявні тематичні:

(25) – *Let's talk for a moment about chords* (Music, Lecture 7)

Також в ААЛ зафіксовані логічні метаорганізатори: МВ, що підпадають під дану класифікацію, націлені на сприяння кращому розумінню матеріалу, що викладається, аналізу зв'язку між темами, тощо.

(26) – *And so, the quantity – let me summarize this* (Astrophysics, Lecture 12)

З-поміж процесних висловлень – змістових метаорганізаторів в ААЛ наявні також модальні:

(27) – *Notice, as we've said before, we've got the scale, we've got some notes rather important*

in the scale. Tonic is very important, we've said, the – [sings] the leading tone is important so with chords and triads. Some are very important. (Music, Lecture 7)

Фінітні МВ в ААЛ охоплюють такі типи:

• **інтерперсональні організатори**

Ці висловлення вживаються з ціллю подяки за увагу або закріплення доброзичливого ставлення до студентської аудиторії:

(28) – *So thank you all for staying with this morning symphony* (Music, Lecture 2)

(29) – *I hope you enjoyed that music* (Music, Lecture 2).

(30) – *If you have any questions, come up and see me or send me an e-mail* (Music, Lecture 2).

• **контактиви**

Якщо на початку спілкування відбувається контактовстановлення, то в кінці – розмикання контакту, а також визначається перспектива щодо подальшого спілкування:

(31) – *All right. We're going to stop here. We've got sections this week. We have a test a week from today* (Music, Lecture 7).

(32) – *We'll see you in section starting this Thursday* (Music, Lecture 2).

• **змістові метаорганізатори**

Наявні серед цих МВ *тематичні* метаорганізатори слугують для називання теми наступної лекції, наприклад:

(33) – *So, what we're going to talk about next time is how one might go about testing strong field relativity.* (Astronomy, Lecture 14)

Логічні метаорганізатори в ААЛ призначені для підбиття підсумку:

(34) – *So those are the three pieces and the issues there had to do with music genre* (Music, Lecture 2)

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що МВ в ААЛ виконують три різновиди метакомунікативної функції: встановлення / розмикання контакту, оптимізації викладу інформації, встановлення / підтримання міжособистісної гармонії. Ці функції реалізуються за допомогою інхоативних, процесних, фінітних МВ однакових / різних семантико-прагматичних типів, функціонування яких кореспондує з певними екстралінгвальними чинниками.

Перспективою роботи є встановлення усього потенціалу цих чинників та спричинених ними якісних і кількісних характеристик МВ в ААЛ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицка А. Метатекст в тексті / А. Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 402-421.
2. Матюхина Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе 16 – 20 вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Матюхина Юлия Владимировна. – Харьков, 2004. – 227 с.
3. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистические и методологические аспекты / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 1982. – 124 с.
4. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чхетиани Т.Д. – К., 1987. – 210 с.
5. Bizzell P. Academic Discourse and Critical Consciousness / P. Bizzell. – University of Pittsburgh Press, 1992. – 304 p.
6. Bourdieu P. Academic Discourse: Linguistic Misunderstanding and Professorial Power / P. Bourdieu, J.C. Passeron, M. Martin. – Stanford : Stanford University Press, 1996. – 136 p.
7. Chaudron C. The effect of discourse markers in the comprehension of lectures / C. Chadron, J. C. Richards // Applied Linguistics. – 1986. – 7. – P. 113–127.
8. Eslami Z.R. Discourse Markers in Academic Lectures [Electronic resource] / Z.R. Eslami // Asian EFL Journal: English Language Teaching and Research. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asian-efl-journal.com>.

УДК 811.112:398

**ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗНАЧЕННЯ
КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ-ПРИКМЕТНИКІВ
(на матеріалі німецькомовного художньо-публіцистичного дискурсу)**

А.М. Суддя (Харків)

В статті розглядаються проблеми вивчення прагматичного значення контекстуальних синонімів-прикметників, для чого обрано методологію когнітивно-дискурсивної парадигми. Увагу приділено таким аспектам як референція, типи і рівні контекстів, частиномовні і дискурсивні особливості прикметників; аналізується референційна іменна група і в її межах контекстуальна синонімічна пара прикметників.

Ключові слова: іменна група, контекстуальні синоніми, прикметники, референція, прагматика.

А.Н. Судья. Прагматический аспект значения контекстуальных синонимов-прилагательных (на материале немецкого художественно-публицистического дискурса). В статье рассматриваются проблемы изучения прагматического значения контекстуальных синонимов-прилагательных, для чего была выбрана методология когнитивно-дискурсивной парадигмы. Уделяется внимание таким аспектам как референция, типы и уровни контекстов, частеречевые и дискурсивные особенности прилагательных; анализируется референционная именная группа, и в ее рамках контекстуальная синонимическая пара прилагательных.

Ключевые слова: именная группа, контекстуальные синонимы, прилагательные, референция, прагматика.

A.M. Suddia. Pragmatic meaning of contextual adjective synonyms (on german literal and journalistic discourse). This issue deals with the problems of pragmatic meaning of contextual adjective synonyms. For this purpose the methodology of cognitive-discursive paradigm was chosen. Such aspects as reference, types and levels of context, as well as lingual and discourse characteristics of adjectives are discussed. Contextual adjective pair within the scope of the reference noun group is analyzed.

Key words: noun group, contextual synonyms, adjectives, reference, pragmatics.

Синонімія – одна з універсальних властивостей мови, вивчення якої інтенсивно продовжується і сьогодні. Існує ціла низка робіт, присвячених дослідженню цього явища, в яких розглядається такі актуальні питання: механізми синонімізації, сутність, критерії виділення та класифікації, особливості функціонування та деякі інші.

Досягненнями у вивченні контекстуальних синонімів є розробка визначення, розгляд семантико-стилістичних, контекстоутворювальних особливостей, когнітивного підґрунтя процесу функціонування синонімів та інших. Відмітимо також спроби осмислення природи контекстуальної синонімії, її ролі в утворенні й організації тексту та (глобальніше) ідіостилю письменника – як “точки доступу” до осмислення когнітивного простору мовця, його мовної картини світу [10, с. 3]. Не знайшли однозначного вирішення питання топології, класифікації

контекстуальних синонімів, дискурсивно-прагматичний потенціал, їхня роль у конструюванні мовної картини світу та деякі інші. Залишаються відкритими питання типологічної класифікації, що надає роботам з контекстуальної синонімії актуальності.

Відмітимо відсутність чітко усталеної термінології через різноплановість поглядів на значення слова [2, с. 243–248], яка призводить до відсутності однозначної теорії, що пояснюється комплексністю та багатовимірністю досліджуваного феномена.

Щодо частиномовного аспекта, то найбільша увага приділена іменнику, у меншій кількості – дієслову, і ще менша – прикметникові. Зважаючи на те, що прикметники виявляють певну специфіку свого функціонування, об’єктом нашої роботи стали саме ад’єктивні слова.

Мета статті полягає у розгляді особливостей прагматики прикметників у якості контекстуальних синонімів. Матеріалом слугує художньо-публіцистичний німецькомовний дискурс.

Предмет обмежується розглядом особливостей прагматики контекстуальних прикметників-синонімів.

Відмітимо, що будь-яка робота з контекстуальної синонімії неможлива без аналізу закономірностей її функціонування, оскільки це явище не існує поза мовленням.

Загалом, семантичні особливості прикметників припускають три можливі підходи до їхнього аналізу: 1) вивчення прикметників як лексичних одиниць у їхніх системах і підсистемах; 2) їхнє вивчення як елементів іменних груп (тобто сполучень прикметник + іменник); 3) вивчення ролі прикметників у контексті. Кожний із трьох підходів припускає різні аспекти семантики прикметників, які стають центральними в дослідженні, і різні класифікації [5, с. 9]. Відмітимо, тим не менше, що третій підхід тісно пов'язаний із другим, оскільки прикметники встановлюють свою референцію через іменні групи.

Розгляд функціонування контекстуальних синонімів у художніх текстах обумовлює обрання методології когнітивно-дискурсивної парадигми, направленої на вивчення двох найголовніших функцій мови – когнітивної та комунікативної [7, с. 519]. Її обрання обумовлене тим фактом, що мовний словник, так само, як і мова окремої людини, не є чітко налагодженою системою одиниць, що впорядковані за всіма параметрами співвідношень і функцій цієї системи. Міра системності залежить від ділянки словника, а в окремих пунктах словник нагадує скоріше конгломерат одиниць, зведених із різних джерел, які вибудовуються у систему лише у разі необхідності [11, с. 97] (наприклад, до синонімічного ряду з домінантою *dumm* відносяться прикметники *schwachköpfig*, *blödsinnig*, *hohlköpfig* та інші, а також іменні групи *ohne Verstand*, *auf den Kopf gefallen*, *aus / von Dummsdorf*, та фразеологічні одиниці: *dumm wie Bohnenstroh*, *dummer als die Polizei erlaubt* [19, с. 8070]). Тому вважаємо, що вивчення синтаксич-

них і семантичних зв'язків може виявитися недостатнім, і необхідно звернутися до параметрів вищого порядку – дискурсу.

Наведемо передусім визначення поняття “дискурс”. Дискурс – інтегральний феномен, мислекомунікативна діяльність, яка постає як сукупність процесу та результату та включає як екстралінгвістичний, так і лінгвістичний аспект, в останньому окрім тексту виділяється пресупозиція та контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), які обумовлюють вибір мовних засобів [16, с. 203]; мовне вираження певної соціальної практики, яка упорядкована та систематизована особливим використанням мови, що ідеологічно укорінена та історично зумовлена [17, с. 53–54]. Дискурс пов'язаний з такими явищами як дейксис, модальність і референція. У ньому вводяться такі аспекти значення, які контекстуально і суб'єктивно обумовлені [7, с. 226].

Дискурс має дві підсистеми, текст і контекст, які пов'язані ієрархічно, моделюють одна одну і протистоять як експліцитне і імпліцитне, фактуальне та оцінне тощо. Дискурс постає як текст у нерозривному зв'язку з контекстом, який визначає все, що є суттєвим для тексту, у зв'язку з системою ціленастанов автора [17, с. 54].

Контекстні умови можна розділити на 2 розряди: розкриття однозначності на лексичному та синтаксичному рівнях (сигніфікативний контекст); фактори, які відносяться до предметів і явищ, або знань контекстів про відповідні предмети та явища [6, с. 45].

Відповідно, виділяються такі рівні контексту: суб'єктно-мовне оточення (інтра)-лінгвістичний, локальні умови комунікації (екстралінгвістичний) та тотальний контекст, пов'язаний не тільки з даними умовами, але і з сумою знань та досвіду комунікантів [6, с. 76]; або лінгвістичні умови (контекст), екстралінгвістичні умови (конситуація) та рівень лінгвістичних і енциклопедичних знань комунікантів (коемпірія) [13, с. 48].

Лінгвопрагматичний контекст визначається як відрізок мовленнєвого ланцюжка, який містить достатню кількість вербальних сигналів для виявлення прагматичного змісту одиниці, що актуалі-

зується. При цьому сигнали прагматичної інформації можуть вербалізуватися, а можуть залишитися за межами лінгвістичного контексту. Прагматичний контекст – це не тільки умова реалізації мовної одиниці, але й засіб матеріалізації позамовної інформації [1, с. 57–58].

Основна мета будь-якого типу дискурсу – організувати комунікативну взаємодію адресанта та адресата і при цьому сказати у контексті більше, ніж міститься у тексті, “втиснувши” в межі дискурсу інтенції автора, норми викладу, екстралінгвістичні умови та архетипи комунікантів, і – глобальний обмежувач контекстів – мовну картину світу. Компресія означає вибір одного з багатьох варіантів або уточнення інформації шляхом рекурсії [12, с. 49–50]. Один і той самий об’єм інформації можна передати різними способами. З іншого боку, різні елементи тексту нерівноцінні у передаванні інформації. Одні концентрують основну інформацію, інші відіграють другорядну роль у переданні основної інформації, або передають допоміжну інформацію і у смислового відношенні залежать від перших [4, с. 54].

Завдяки “стисненню” інформація виражається образно або реферативно. Максимально це виражено у художніх текстах, мінімально – у текстах типу патентів [12, с. 50]. При цьому, контекст – обмежувач, який не дозволяє свавілля над мовною нормою (розумінням) [6, с. 95].

Прикметники – завдяки своїй інформаційній поліфункціональності – проникають до всіх сфер семантичної організації тексту і несуть значне інформативне навантаження. Однак, це навантаження розподіляється нерівномірно [4, с. 55].

Для прикметників як класу слів характерні такі особливості:

1. ознакова семантика, відповідно, референтом прикметників є властивість або якість (ознака або ознака ознаки);
2. принципова неоднорідність прикметників як частини мови – частина з них тяжіє до іменників, також є такі, що тяжіють до дієслів;
3. відкритість системи (на відміну від, скажімо, числівників);
4. неуніверсальність категорії прикметників на відміну від іменників та дієслів;

5. референтна несамостійність – референція встановлюється через імена або іменні групи, відповідно, прикметники маркуються відносно іменників і узгоджують як внутрішні характеристики слів, так і зовнішні функції у мовленні [7].

Саме референтна несамостійність обумовлює той факт, що контекстуальна синонімічність прикметників встановлюється в іменних групах. Якісні прикметники негомogenous за характером своєї семантики: поряд з когнітивним компонентом, який виражає власне ознаку будь-якої сутності, до нього відносяться також модальні ознаки – суб’єктивні і прагматичні оцінки користувачів мови [14, с. 201].

З іншого боку, якщо говорити про референцію іменних груп, то багатоякісність предмета думки – онтологічна основа множинності його (предмета) категоризацій імен, що утворюють відкрите поле його референційної синонімії [9, с. 24]. До цього поля відносять також дейксис (судячи з прикладів у [8, с. 93]: *Talks on the teacher's pay dispute were adjourned last night. Teachers are operating sanctions to back their pay demands*).

Контекстуальна синонімія передбачає референтну ідентичність, семантичну подібність, єдність функціонально-стилістичних показників та однаковою прагматичну спрямованість одиниць, які синонімізуються в контексті [3].

В основі формування прагматичної інформації лежить вибір мовних одиниць, детермінованих позамовними факторами. Для художнього дискурсу важливими є мета повідомлення та розрахунок, спрямований на те, щоб кожний елемент виявився “максимально доречним” в плані втілення творчої концепції та впливу на читача [1, с. 59; 103]. Для публіцистичного дискурсу важливою характеристикою є інформативність.

Вбачається доречним розрізняти зовнішню по відношенню до людини та внутрішню референцію, якщо останню розуміти як відношення мовця до зовнішньої референції та її тлумачення мовцем [15, с. 37] (тобто контекстуальний (дискурсивний, суб’єктивний) смисл [13, с. 40]), що, зважаючи на вищезазначене, відноситься саме до прагматичного компонента.

У сполученні синонімів спостерігається складна взаємодія симетричних та асиметричних значеннєвих обсягів синонімів, у яких відбувається як збіг, так і протиставлення прямих або переносних, денотативних і конотативних, первинних або вторинних змістів (відповідно, зовнішньої та внутрішньої (**прагматичної** – А. С.) референції). Із цього погляду синонімічне співвідношення мовних одиниць розглядається як носій змісту (або безлічі змістів), відмінного від змісту як першого, так і другого синоніма, і нового змісту, який демонструє формування при зміні одного способу експлікації обумовленого іншим [15, с. 169–170].

Розглянемо референтну іменну групу “*die bei Langemarck gefallenen Soldaten*” і на її фоні контекстуальну синонімічну прикметникову пару “*frische, gutgläubige Jungen*”:

1. *Die hingschlachteten Jungen*

... *Die Menschen waren billig, billig wie die hingschlachteten Jungen von Langemarck ...* [20, с. 1617]

2. *Junge Regimenter*

3. *diese harmlosen, ehrlich begeisterten Schlachtopfer*

... (im Generalstabsbericht: “*Junge Regimenter brechen unter dem Gesang <Deutschland, Deutschland über alles!> gegen die erste Linie der feindlichen Stellungen vor und nehmen sie.*”) “*blutet Berlin.*” Berlin? Der Kindermörder, der *diese harmlosen, ehrlich begeisterten Schlachtopfer in das Maschinengewehrfeuer für seinen Pour le merite vortrieb ...* [20, с. 2777]

4. *Die junge Mannschaft*

... *Willst du dir wegen Ruhestörung langen die junge Mannschaft da von Langemarck?* [20, с. 1211]

5. *die Bürgerlichen*

... *Der Draufgänger, der gegen unbeliebte Zeitungen glorreich Attacken ritt (bei Langemarck starben seinerzeit mehr die Bürgerlichen ...), kraucht heute ...* [20, с. 1279]

6. *Frische, gutgläubige Jungen*

... *Was der General Ilse, <der Kindermörder von Ypern>, bei Langemarck in den Tod jagte, waren gutgläubige, frische deutsche Jungen ...* [20, с. 2008].

Відмітимо, що групи узяті із різних творів, що свідчить про важливість цієї теми для автора. Контекстуальний синонімічний ряд обмежений ситуацією “*die bei Langemarck gefallenen Soldaten*”, яку кожний із членів ряду висвітлює по-різному. Хоча іменні групи мають різну семантику (синонім 5 – найширшу і найменш експресивну, а семний набір групи 4 реалізує закладений смисл за підтримки контексту), всі вони мають однакову прагматичну спрямованість – засудження автором дій командувачів армії та байдужості суспільства, тому всі (окрім 5, який є відповіддю на критику) мають в своїх значеннях негативну оцінку, поєднану з експресією і емоційністю, та кож, синоніми 1, 3 містять знижену лексику.

При цьому власне контекстуальними синонімами-прикметниками є лише остання пара 6 “*frische, gutgläubige Jungen*”.

Важливою ознакою прагматики контекстуальних синонімів є розширення значень відносних прикметників: “*Während der leichtfertige Welsche sein Liedchen vor sich hin trällert, steht es uns an, mit sorgsamer, deutscher Gründlichkeit dieses neue Volkslied zu untersuchen und ihm textkritisch beizukommen*” [20, с. 2827]. Хоча прикметник “*deutsch*” є відносним і не має ніяких словникових значень, окрім “1. *zu Deutschland gehörig, es betreffend*; 2. *aus Deutschland stammend, in Deutschland hergestellt*; 3. *in deutscher Sprache*” [19], за рахунок лінгвістичного контексту та екстралінгвістичних знань він “*вбирає*” і підсилює значення попереднього прикметника, надаючи іменній групі експресивності.

Таким чином, прикметникові контекстуальні синонімічні ряди є складовою частиною іменних груп і не можуть розглядатися поза їхніми межами. В свою чергу, іменні групи також формують контекстуальні синонімічні ряди, до яких можуть входити іменні групи, складні слова та дейктичні елементи. Для встановлення значення слів та їхніх відношень у іменних групах необхідне залучення ширшого за інтралінгвістичний контексту, і включення до кола проблем, які розглядаються, також дискурсу, референції, типології контекстів, формування прагматичної інформації та деяких інших, що зумовило, в свою чергу, обрання когнітивно-

дискурсивної парадигми.

Контекстуальні синоніми-прикметники мають складний семний набір, в якому переплетена різна за характером інформація, в контексті прикметники тяжіють до розширення свого значення за рахунок екстралінгвістичних умов та енциклопедичних знань.

Подальше з'ясування характеру відношень у межах контекстуальних рядів належить до перспектив нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова / Э.С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, 1988. – 119 с.
 2. Апресян Ю.Д. Избранные труды: Т. 1: Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М. : Шк. “Языки русской культуры” : Изд. фирма “Восточная литература”. – 472 с.
 3. Басок В.А. Контекстуальна синонімія: семантико-стилістичний та прагматичний аспекти (на матеріалі іменників сучасної німецької мови): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / В.А. Басок. – К., 2006. – 20 с.
 4. Бурсак Т.Д. К вопросу об информативной значимости прилагательного в тексте / Т.Д. Бурсак // Лингвистика текста и методика преподавания иностранных языков : сб. ; рук. авт. кол. Н.В. Бессмертная. – Киев : Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1981. – 176 с.
 5. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
 6. Колшанский Г.В. Контекстуальная семантика / Г.В. Колшанский. – Москва : Наука, 1980. – 138 с.
 7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
 8. Лев Л.С. Синонимия и вариативность именных словосочетаний в тексте / Л.С. Лев // Лингвистика текста и методика преподавания иностранных языков: сб. ; рук. авт. кол. Н.В. Бессмертная. – Киев : Вища школа. Изд-

во при Киев. ун-те, 1981. – 176 с.
 9. Михайлов В.А. Семантика и синтаксис операции обозначения / В.А. Михайлов // Языковые единицы в речевой коммуникации : межвуз. сб. ; отв. ред. Г.Н. Эйхбаум, В.А. Михайлов. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1991. – С. 16–26.
 10. Неверова Т.А. Контекстуальная синонимия как средство репрезентации принципа триадности в трилогии Д.С. Мережковского “Христос и Антихрист” : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.01 / Т.А. Неверова. – Майкоп, 2008. – 21 с.
 11. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
 12. Пихтовникова Л.С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматилистическом аспекте // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 48–52.
 13. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
 14. Уфимцева А.А. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики) / А.А. Уфимцева. – Москва : Наука, 1986. – 240 с.
 15. Хантакова В.М. Теория синонимии: опыт интегрального анализа / В.М. Хантакова. – Иркутск : Иркутский государственный лингвистический университет, 2006. – 211 с.
 16. Шевченко И.С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202–205.
 17. Шевченко И.С. Интердискурсивность политического дискурса // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 53–57.
 18. Deutsches Wörterbuch / Herausgeg. von R. Warig-Burfeind. – 8. – vollständig bearbeitete und aktualisierte Auflage. – Gütersloh / München : Wissen Media Verlag GmbH, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wahrig.de/wahrig.html>.
 19. Wörterbuch Synonyme / Neu bearb. und herausgeg. von H. Gerner und G. Kempcke. – Digitale Bibliothek, Band 84. – Електрон. дані. – Berlin : Directmedia, 2003. – 37388 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. Tucholsky: Werke, Briefe, Materialien / M. Gerold-Tucholsky, F. Raddatz, R. Links, M. Hepp. – Digitale Bibliothek, Band 15. – Електрон. дані. – Berlin : Directmedia, 1999. – 12733 S.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.111.043.5

ПРОСТРАНСТВО И ВРЕМЯ В РОМАНЕ-ТРИЛЛЕРЕ О ВАМПИРАХ

И.Ю. Онищук, канд. филол. наук (Одесса)

Статья посвящена особенностям изображения хронотопа в романе-триллере о вампире и эмоциональному напряжению, которое создается посредством противопоставления “своего” пространства и времени “чужому” пространству и времени. Пространство и время делятся на “макро” и “микро” хронотоп, обнаруживая infernalный характер вампира, воплощенного в концептуальной картине мира и массовой литературе.

Ключевые слова: концептуальная картина мира, “макро” и “микро” хронотоп, массовая литература, роман-триллер, эмоциональное напряжение.

І.Ю. Оніщук. Простір та час в романі-трилері про вампірів. Стаття присвячена особливостям відображення хронотопу у романах-трилерах про вампірів, який створює емоційну напругу через протиставлення “свого” простору і часу “чужому”. Простір і час розглядається у проекції “макро” і “мікро” хронотопів, таким чином висвітлюючи інфернальність вампіра, втіленого у концептуальній картині світу і масовій літературі.

Ключові слова: емоційна напруга, концептуальна картина світу, “макро” і “мікро” хронотоп, масова література, роман-трилер.

I.Y. Onischuk. Space and Time In Thrillers about Vampires. The article deals with the peculiarities of chronotope in the thrillers about vampires and the emotional tension it creates, which is based on the opposition between “one’s own” space and time and “alien” ones. Time and space are divided into macro and micro chronotope that reveals the infernality of vampire embodied in the worldview and in mass literature.

Key words: emotional tension, macro and micro chronotope, mass literature, thriller, worldview.

Целью исследования является анализ речевого воплощения пространственно-временного бытия культурологического концепта ВАМПИР, как эмоциогенного фактора реализующего прагматическую направленность литературы данного жанра и поясняющего притягательность массовой литературы, в чем и проявляется актуальность данной статьи. Материалом исследования служат произведения массовой литературы, а именно, романы-триллеры. Их сюжетная интрига строится на противопоставлении действий персонажей-людей и персонажей-вампиров. Объект – изображенный хронотоп бытия персонажей-вампиров, который мы разделяем на пространственные и временные характеристики для удобства исследования. Предметом выступают описательные фрагменты исследуемых текстов, в которых особое внимание

уделяется лексическим средствам создания эмоциональной атмосферы романа-триллера.

Одно из самых важных противопоставлений в структуризации изображенного в литературном произведении **пространства** является противопоставление “своего” пространства “чужому”. Оппозиция “свое/чужое” всегда осмысливается с точки зрения соответствия некоторому стандарту, нормативу. В пространстве “своем” все упорядочено и приведено в норму, в пространстве “чужом” царит хаос, нарушены основополагающие нормы [5, с. 175; 6, с. 21; 3, с. 126].

Персонаж-вампир в изображенном мире романа-триллера помещается в пространство чужое, странное, пугающее с точки зрения персонажа-человека, а, следовательно, и с точки зрения читателя. Ядерный сегмент культурологического концеп-

та ВАМПИР упоминает как аномальную среду обитания данного мифологического персонажа могилу, гроб и т.п. Эта информация актуализируется во многих литературных произведениях жанра “триллер”. Чужеродность вампира, его внеположенность миру людей проявляется в частности в пространственных координатах его повседневного обитания. Шокирующий эффект от описаний соответствующего локуса – одна из характерных, специфических черт романов о вампирах. Притягательность подобных описаний для читателя, вероятно, заключается в возможности взглянуть на мир мертвых как бы “изнутри” и тем самым “пощекотать нервы”, отчасти удовлетворив неутолимое любопытство: “что же происходит после смерти?”

*“They (vampires – И.О.) took him (the human personage – И.О.) into the **grave** with them and he saw the darkness He was lying on a rotten **satin** and he felt his tissues drying and shrivelling inside him, felt the movements of the creatures that shared his **grave**, the pale **worms**, the shiny **beetles**, the things without shape or name, too tiny to be seen, the hungry things turning his flesh back into new rich **earth** ... (S, p.25).*

Клишированность соответствующей воображаемой картинке проявляется в повторяемости деталей описания у разных авторов: кладбище, склеп, земля, гроб, обитый атласом, иногда плюшем, черви, насекомые и т.п. набор макабрических подробностей (*cemetery, vault, tomb, grave, earth, coffin, satin, plush, worms, ants, beetles*). Одно только упоминание о подобных деталях обстановки наталкивает персонажа-наблюдателя на мысль о вампирах. Так, например, герой романа Р. Лори осматривает подземелье, в котором натывается на непонятный предмет, похожий на ящик, открыв крышку ящика, персонаж потрясен: перед ним обитый плюшем гроб, наполненный землей:

*He toppled backwards, his hands behind him. He was not prepared for what they touched. **Earth!** Moist **earth** in some kind of a box. He directed the beam toward the box ... Which he saw now wasn't an ordinary box, but a **casket**. A **plush-lined casket** filled with **earth**. No, it couldn't be. Things like that weren't real. They didn't exist. They couldn't! (Br, p.106).*

В романах-триллерах нередко сюжет строится на изменении статуса главного героя: персонаж-человек превращается в персонажа вампира. Авторы романов-триллеров уделяют большое внимание анализу перехода персонажа из статуса человека в статус вампира. Связанные с этим психологические нюансы отражаются в частности в осознании персонажем необходимости менять среду обитания. Новообращенный вампир поначалу болезненно реагирует на новую обстановку: *I had **absolutely no desire** to lie in anything resembling a **coffin**. He (Dracula – И.О.) saw to it that my room had a proper bed with the **earth** spread between the linens... (QM, p. 42).* И только смирившись с нею, он окончательно осознает себя вампиром: *For the first time now **I was fully and completely a vampire**. I climbed into the **satin-lined coffin**, barely able to see **the gleam of the cloth** in the darkness and locked myself in ... (Int, p. 40).*

Иномирие топоса, в котором обитает вампир, его чужеродность миру человека проявляется в атмосфере ирреальности, остротности этого топоса. В нем искажаются или отрицаются привычные для читателя стандарты и нормативные представления о жилье. Строения оказываются старыми, разрушенными, со следами запустения: *Vampires sleep **in the ruins** of Empire mansions... (N, p. 35); the driver pulled the horses in the courtyard of a **vast ruined** castle, whose **broken battlements** showed a jagged line against the moonlit sky ... (Dr, p. 24); the castle is **old** and big there is a chapel of **old times**... (Dr, p. 35).*

Описание внутреннего убранства помещений также воссоздает пространство нежилое, мертвое, напоминающее склеп. Все покрыто паутиной и толстым слоем пыли, обивка мебели выцвела и изъедена молью (примеры № 1, 3), помещения пропитаны запахом гнили (примеры № 2, 3):

- (1) *There was nothing to see except old furniture, **dusty with age** and **moth-eaten** ... **the wealth of dust** lay over all and disguised in some measure **the ravages of time and moth** ... (Dr, p. 48-49).*
- (2) *The **smell of rotten food** filled the nostrils. Quickly he pushed a metal wagon down the silent **dust-thick aisles**, **the heavy smell of decay** setting his teeth on edge ... (L, p.5).*

(3) *The house smelled, mildew and upholstery rot and a kind of rancid smell like butter that had gone over. A yellow, wet smell ...* (SL, p. 18).

Созданию атмосферы мертвого, враждебного пространства способствует использование авторами колористического приема ахроматизма. В описаниях помещений преобладают темные тона. В связи с этим уместно вспомнить мнение психологов о культурных и эмоциональных коннотациях, сопровождающих использование цветообозначений [9, с. 36]. Согласно этой концепции цветообозначение трактуется как составная часть (наравне со временем и пространством) концепции мира [7, с. 24], поскольку цвет есть не просто хроматическая характеристика объекта, но провокатор определенных ощущений, “действующий символично и иногда даже автономно” [4, с. 22]. Антропологи давно установили, что “черный” – наиболее древнее из всех цветообозначений. В частности Б. Берлин и П. Кей приводят эволюционный порядок возникновения цветообозначений в человеческих культурах: черный, белый, красный, желтый и т.д. [10, с. 26]. Вероятно, в силу своего базового статуса “черный” имеет массу ассоциаций, нас интересует та, о которой упоминает А. Вежбицкая: “в качестве универсального прототипа он имеет “кромешно-черную (очень темную) ночь” [2, с. 251]. Об эмотивно-экспрессивной функции цветообозначений см. также: [1, с. 188]. Эмоциональное воздействие колористической лексики в романах о вампирах усиливается лексическими единицами, выражающими идею мрачности, заброшенности, безжизненности. Так, например, в романе Брэма Стокера регистрируем: *dark window openings; the gloom-haunted rooms; the stairs were dark; there was a dark tunnel-like passage; several dark ways*. В романе Р. Лори встречаем описание подвала, где заточен Дракула:

The darkness of the great room seemed to be permeated with a primeval something as old as time itself, a kind of mystic darkness. ... it was there, resting in the center of the block-stone floor. The earth-filled casket of Count Dracula ... (Br, p. 23).

В большинстве романов о вампирах место обитания вампира изолировано, отдалено от осталь-

ного мира. Ярче всего это проявляется в романе-родоначальнике жанра “Дракуле”. Замок графа располагается далеко от средоточия культурного мира, на внешней границе этого мира. Как пишет Ю.М. Лотман, понятия границы культурологически значимо. По ту сторону границы располагается хаос, антимир, внеструктурное иконическое пространство, обитаемое чудовищами, inferнальными силами или людьми, которые с ними связаны [5, с. 189]. Следовательно, пространственная маргинальность замка Дракулы перекликается с социальной и культурной.

Понятие границы неоднократно актуализируется и в создании образа внутреннего пространства, т.е. графского замка, находящегося на краю жуткой бездны, внизу которой расстилается зеленое море деревьев. Замок отгорожен от внешнего мира массивными, крепостными стенами. Внутри замка рассказчик также постоянно наталкивается на ограниченность пространства, на многочисленные запертые двери, ключей к которым нет. Идея замкнутости, насильственной изоляции оказывается доминирующей для создания эффекта напряженности, давящей атмосферы, влияющей на рассказчика Джонатана Харкера, а через него на читателя. Вспомним рассуждения О.М. Фрейденберг о ведущей свое начало из доисторических времен “тотемической традиции заточения, которое эквивалентно смерти в свете архаической метафоры. Архаическая тюрьма, место заточения аналогична преисподней” [8, с. 593].

Образ границы между миром живых и миром неуспокоившихся мертвых актуализируется различными средствами. Inferнальный локус может быть отделен от мира людей т.к. находится глубоко под землей: *Sounds below echoed hollowly. The cool underground air laced with nightcreatures stench. Oliver followed the man's footsteps. Around the side of the opening, onto the narrow ribbon of ledge. The descent was tricky, the shaft was deep. Forty feet perhaps. Oliver tried to concentrate on the descent but his imagination concocted dreadful futures for them both ...* (N, p. 35) или, напротив, на горе (замок Дракулы) или на холме: *He passed the low wall surrounding Harmony Hill Cemetery and started up the far side known as Marsten's Hill.*

At **the top**, on the right you could look right down into the town. On the left the **Marsten's House** ... (SL, p. 7).

Пересечение границы двух миров всегда драматически значимо. Герой (не вампир) либо стремится вырваться из локуса вампира (например, Джонатан Харкер), либо уберечь свой локус от проникновения вампиров (например, Невилл): *Before they (vampires – И.О.) could get at him again he (Neville – И.О.) slammed the door in their faces, locked it, bolted it, and dropped the heavy bar into the slots* (L, p. 14). Синонимическая цепочка из параллельных конструкций (*slammed the door, locked it, bolted it, dropped the bar*) передает эмоциональное напряжение сюжетного момента и создает наглядный образ границы.

Проанализировав выборку под данным углом зрения, приходим к выводу о том, что микротопос персонажа-вампира в изображенном мире литературных текстов сохраняет свой инфернальный характер и весь набор стандартных узнаваемых деталей, которые ему приписывает мифологическое сознание (кладбище, земля, гроб, могила). Даже в случае смещения микротопоса персонажа-вампира из абсолютно неприемлемого (для живых) топоса (могила, склеп) в относительно более приемлемый (замок, вилла, часовня) он сохраняет крайне мрачный характер. Особенностью речевых воплощений данного сегмента культурологического концепта ВАМПИР оказывается обилие художественных деталей, чувственно-наглядно передающих “мерзость запустения” обиталища персонажей-вампиров (истлевшая обивка гроба, влажная земля, шевелящиеся насекомые, запахи гнили и плесени и т.п.) Подобные подробности являются чрезвычайно эмоциогенными, т.к. создают крайне неприятный эмоциональный фон, превалирующий в соответствующих тематических фрагментах романов о вампирах.

Культурологический концепт ВАМПИР содержит информацию не только о микротопосе, но и о макротопосе бытия этих мифологических существ. Традиционно утверждается, что вампиры – это плод славянского фольклора, персонажи, рожденные фантазией народов, населяющие центральную и восточную Европу. Ареал обитания вампи-

ров как персонажей романов-триллеров в целом огромен, они населяют изображенный мир в США, в Западной Европе, в Древней Индии и Египте, на воображаемых планетах. Однако притягательность и загадочность для западной цивилизации культуры центральной и восточной Европы побуждает авторов массовой литературы развивать данную мифологическую тему иногда в виде коротких реплик: (*Lucy became*) *nosferatu as they call it in Eastern Europe* ... (Dr, p. 257); *We'll find them (vampires – И.О.) in Central Europe. I'm convinced it was from there that all vampires came* ... (Int, p. 134). Иногда указание на макротопос обитания вампиров предстает в виде пространственных рассуждений:

- *Since the legend came into its own in Europe, a continent predominantly Catholic, the cross would naturally become the symbol of defence against the powers of darkness* ... (L, p. 43).
- *The very place (Central Europe – И.О.) is full of strangeness of the geologic and chemical world. There are deep caverns and fissures that reach none know whither. There have been volcanoes, some of those openings still send out waters of strange properties and gases that kill or make to vivify. Doubtless there is something magnetic in these occult forces which work for physical life in strange way...* (Dr, p. 380).

Макротопос обитания персонажей-вампиров зачастую маркируется топонимами *Eastern/Central Europe, the Old World, the Black Sea, Varna, the Carpathians, the Balkan province, Transylvania, Moldavia, Bukovina*. Для англоязычного читателя такие названия звучат экзотически, чему также способствуют описательные характеристики этих мест *The district (where Dracula lives – И.О.) is in the extreme east of the country, just on the borders of three states, Transylvania, Moldavia, and Bukovina, in the midst of the Carpathian mountains, one of the wildest and least known portions of Europe* ... (Dr, p. 10).

Обращает на себя внимание авторская трактовка местоположения локуса вампира: замок находится на самом востоке Трансильвании, в наименее известной и наиболее дикой части Европы. В данном случае релевантна сдвинутость места

проживания Дракулы как можно более на восток. В координатах культурной парадигмы главного героя британца Джонатана Харкера, автора и предполагаемого читателя это означает максимальное искажение норм “своего”, “правильного” мира.

Таким образом, видим, что речевое воплощение концепта ВАМПИР сохраняет и усиливает информационную напряженность сегментов “микро-” и “макротопос обитания вампира”, подчеркивая с помощью топонимических единиц и описательных характеристик разделение изображаемого пространства на “свое” и “чужое”. Авторы романов о вампирах предлагают читателю заглянуть в вообразимый мир мертвых, мир романтически акцентуированный и макабрически фантастичный, чем собственно и притягивающий внимание читательской публики.

Хронологические параметры бытия вампиров отражены в концептуальных сегментах “микро-” и “макрохронос”. Микрохроносные характеристики проявляются в акцентуации роли солнечного света как ограничителя деятельности вампиров. Вампиры деятельны, а значит опасны для людей в темное время суток. В романах о вампирах лексические единицы, денотирующие ночь, почти всегда коннотируются негативной оценочностью и контекстуально соплагаются словам, номинирующим опасность, бессилие, страх:

- *No use, you couldn't beat them at night. No use trying, it was their special time ...* (L, p. 4).
- *Each sunset opens up some new danger, some new pain ...* (Dr, p. 391).
- *You never get used to the coming of the Nightworld. There was something preternatural and elemental about it. There could be no proper decision of the tendrils of dread that curled about one's heart as the night's somber shades coated the land ...* (N, p. 41).

Некоторое отличие *речевой* вербализации концепта ВАМПИР (в художественных текстах) от его *языковой* реализации (в словарях) заключается в оценочной амбивалентности образа вампира как персонажа беллетристической прозы. В том числе это проявляется возможностью положительно коннотированных контекстов употребления микрохроносных маркеров. Так, например,

Луис (вампир) рассказывает о своей любви к ночному Новому Орлеану:

My sister laughed when we would meet at night and I would take her out to walk along the three-line level in the moonlight, savoring the orange blossoms and caressing warmth ... (there was) the old French Quarter with magnificent Grecian houses which gleamed in the moonlight like temples... Something irreducible of beauty and romance remained in the starlit streets of the Quarter. The Moon that rose over New Orleans then still rises ... (Int, p. 45-46).

Смещение оценки образа вампира из негативной в позитивную влечет за собой изменение оценочных коннотаций прочих речевых образов, квалифицирующих атрибутику персонажа-вампира. В частности, негативно оценочная номинация хронотопосных координат либо элиминируются (топосные маркеры), либо меняет полюс оценочности на противоположный (хрононосные маркеры), если автор обрисовывает персонажный образ вампира в позитивных тонах.

В концептуальной структуре ВАМПИР макрохроносные характеристики очерчивают временные рамки бытия вампиров. Как литературные персонажи они существуют в квазиреальном мире по законам этого мира, зачастую попирающим темпоральные закономерности и ограничения реального мира. Время не властно над этими мифологическими существами. Внешние рамки хроноса, маркирующие появление вампиров на земле, сдвинуты в очень отдаленное прошлое, о чем сигнализируют описательные характеристики *old, ancient*. Внутренние рамки хроноса маркируют возраст персонажей-вампиров, который превышает все биологически возможные пределы. Кроме прямых указаний на возраст персонажа авторы романов о вампирах часто прибегают к имплицитной детали, сигнализирующей о древности персонажа. Такой деталью могут быть слова-историзмы *boyar; voivode, Hun, Saxon, manuscript*.

- *I am noble, I am **boyar** and I am master ...* (Dr, p. 31).
- *He (vampire – И.О.) has followed the wake of the devil-begotten **Hun, the Saxon, the Magyar...*** (Dr, p. 286).

- *In one manuscript this very Dracula is spoken of as wampyr ... (Dr, p. 288).*

Маркерами макрохроноса служать в романах исторические аллюзии. Так, например, героиня романа “Последний вампир”, рассказывая о своем прошлом, упоминает имена тех, с кем она встречалась, кого любила и ненавидела (Кришна, Арджуна, Мария Антуанетта, Джек Потрошитель), упоминает исторические эпохи и события, в которых она участвовала (Средние века, Черная Чума, казнь Марии Антуанетты).

Аллюзивный характер подобных деталей очевиден, их подбор и назначение специфичны для анализируемой литературы. Это широко известные исторические события, артефакты, персоналии (египетские пирамиды, древняя Греция, древний Рим, гунны, саксонцы, Кришна, Арджуна, Черная Чума, Мария Антуанетта, Джек Потрошитель). Все они хранятся в памяти массового читателя и легко актуализируют темпоральную составляющую своего коннотативного значения, создавая тем самым хронологический каркас сюжетных отступлений в прошлое, без особого труда узнаваемое читателем.

Следовательно, микрохронотоп вампира абсолютно инфернален и наряду с другими смысловыми компонентами вносит свою лепту в эмоциогенность концепта. Макрохронотоп отражает пространственно-временные параметры существования самого концепта ВАМПИР: с древнейших архаических времен и до наших дней, зародился в фольклоре восточных славян, в настоящее время существует в европейской и североамериканской культуре, преимущественно массовой, складывающейся из романов-триллеров, фильмов ужасов, компьютерных игр-страшилок, комиксов и т.п.

Перспективы анализа заключаются в углублении исследования изображенного хронотопа в романах-триллерах, рассматривающих психологическую проблему одиночества в оппозиции: персонаж-вампир VS персонажи-люди.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабій І. Колірне означення як ситуаційний конкретизатор / Бабій І. // Актуальні проблеми менталінгвістики : наук. зб. – К. : Брама, 1999. – С. 188–190.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Вежбицкая А. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
3. Калинюк Е.А. Композиционно-речевая форма “описание” в научно-фантастическом тексте (на материале научно-фантастических произведений английских и американских авторов XX века) : дис... канд. филол. наук : 10.02.04 / Калинюк Е.А. – Одесса, 1999. – 214 с.
4. Ковбасюк Л. Колір та його відображення в мові (на мат. суч. нім. мови) / Ковбасюк Л. // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. пр. – Херсон: Атлант, 2001. – Вип. X. – С. 22–27.
5. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Лотман Ю.М. – М. : “Языки русской культуры”, 1999. – 464 с.
6. Новикова М.А. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале “Вечеров на хуторе близ Диканьки” Н.В.Гоголя и их английских переводов) / М.А. Новикова, И.Н. Шама. – Запорожье : СП “Верже”, 1996. – 172 с.
7. Поляков М.Я. Вопросы эстетики и художественной семантики / Поляков М.Я. – М. : Сов. писатель, 1978. – 448 с.
8. Почепцов Г.Г. Русская семиотика / Почепцов Г.Г. – М. : Реал-бук, 2001. – 768 с.
9. Тонквист Г. Аспекты цвета. Что они значат и как могут быть использованы / Тонквист Г. // Проблемы цвета в психологии. – М. : Наука, 1993. – С. 5–53.
10. Berlin V. Basic Color Terms, their University and Evolution / V. Berlin, P. Kay. – Los Angeles; Berkley, 1969.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. **Br** – Lory R. Dracula’s Brothers. – GB: Hunt Barnard Printing Ltd. Aylesbury Bucks, 1974. – 140 p.
2. **Dr** – Stoker B. Dracula. – Ltd.: Penguin Group, 1994. – 449 p.
3. **Int** – Rice A. Interview with the Vampire. – England: Clays Ltd, 2002. – 368 p.
4. **L** – Matheson R. I’m the Legend [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lavka.lib.ru/blake/vamp/lib.html>
5. **N** – Bischoff D. Nightworld [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lavka.lib.ru/blake/vamp/lib.html>
6. **QM** – Elrod P.N. Quincey Morris, Vampire. – N.Y.: Baen Publishing Enterprises, 2001. – 336 p.
7. **S** – Brite P. Lost Souls [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lavka.lib.ru/blake/vamp/lib.html>
8. **SL** – King S. Salem’s Lot. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lavka.lib.ru/blake/vamp/lib.html>

УДК 811.112.2'38

ЗАСОБИ КОМІЗМУ В ОНОМАСТИКОНІ НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

С.І. Сотникова, канд. філол. наук (Харків)

У статті розглядаються особливості прояву комізму в номінативному полі німецької народної казки, яке складається з апелювативних назв та конструкцій, прізвиськ і власне імен. На основі лінгвостилістичного аналізу текстів казок вивчаються основні засоби комічної номінації у різних лексико-семантичних підгрупах антропонімічного поля і виділяються метафорично, метонімічно і іронічно переосмислені імена, а також власне імена, які створюють комічний ефект завдяки багатому фоновому потенціалу.

Ключові слова: комізм, німецька народна казка, непряма вторинна номінація, ономастикон.

С.И. Сотникова. Средства комизма в ономастиконе немецких народных сказок. В статье рассматриваются особенности проявления комизма в номинативном поле немецкой народной сказки, состоящем из апелювативных названий и конструкций, прозвищ и собственно имен. На основе лингвостиллистического анализа текстов сказок изучаются основные средства комической номинации в разных лексико-семантических подгруппах антропонимического поля и выделяются метафорически, метонимически и иронично переосмысленные имена, а также собственно имена, создающие комический эффект благодаря богатому фоновому потенциалу.

Ключевые слова: комизм, немецкая народная сказка, непрямая вторичная номинация, ономастикон.

S.I. Sotnykova. Features of comic in the onomastic field of the German folk tales. This article considers the characteristics of the manifestation of the comic in the nominative field of German folk tales that consists of appellative names and constructions, nicknames and proper names. The main features of the comic nomination in the variable subgroups of the antroponymic field on the basis of the linguo-stylistic analysis of the folk tales texts have been described and the metaphorically, metonymically and ironically reconsidered names, as well as proper names, that led to the comic effect based upon a rich background potential, have been determined.

Key words: the comic, German folk tale, non-direct secondary nomination, onomastic field.

Фольклорні твори, зокрема, народні казки, являють собою духовну спадщину народів, акумулюють багатотомовий життєвий досвід, відображають постійно пульсуючий процес пізнання навколишнього світу людиною і представляють чудовий матеріал для вивчення особливостей світосприйняття того чи іншого народу. Об'єктом розгляду у даній роботі став ономастикон німецьких народних казок. У якості предмета вивчення послужили лінгвостилістичні засоби комізму, що проявляються в номінаціях казкових персонажів. Метод дослідження полягала у виявленні особливостей прояву комізму в лексико-семантичних підгрупах антропонімічного поля людини. Матеріалом аналізу слугували збірки текстів німецьких народних казок (675 текстів).

У контексті сучасної антропоцентричної парадигми в лінгвістичній науці помітною залишається

необхідність теоретичного осмислення духовних цінностей народів, їх мовної картини світу, яка відображається у фольклорі, що підкреслює актуальність даної роботи.

Уявлення про комічне як елементи світосприйняття народу носять етноспецифічні риси, які проявляються, зокрема, при описі діючих осіб казок, що відбувається з застосуванням комічних номінацій, а також у характеристиці їх зовнішності, міміки та рухів. Невідповідність зображуваних якостей персонажів загальноприйнятим, традиційним нормам проявляється в основному на лексико-семантичному рівні, і такий алогізм отримує своє вираження в певній стилістичній фігурі.

Лексико-семантичний рівень мови найбільш адекватно відображає національну картину світу, що пояснюється загальною властивістю словникового складу мови реагувати на позамовні фак-

тори і фіксувати всі сторони національного буття, у центрі якого знаходиться людина у різних сферах трудової і духовної діяльності з її думками, почуттями, прагненнями та інтересами.

Орієнтація на людину як точку відліку, яка відображає антропоцентризм моделі світу [3, с. 8], відбивається у мовній панорамі казки у значній кількості імен-позначень, детермінованих біо-фізіологічними, соціальними та динамічними характеристиками об'єкту номінації.

Для казок дуже важливий вибір і номінація героїв, оскільки цей факт надалі може суттєво вплинути на весь розвиток сюжету. У цілому, номінативне поле казки складається з апелятивних назв та конструкцій, їх заміників та власне імен, які і створюють ономастикон тексту [2, с. 56].

Власне імена представлені в казках основними лексико-семантичними групами:

- 1) прізвиська людей (*Doktor Allwissend, Bärenhäuter*);
- 2) власне імена (*die kluge Else, Katherlieschen*);
- 3) назви-міфони́ми (*Tod, Gott*);
- 4) зооніми (*Fundvogel, Reinecke-Fuchs*).

Проведене дослідження виявило, що лише назви-міфони́ми не вживаються в казках у якості елементів створення комічного ефекту.

Центральною ланкою у смисловій структурі більшості казок, у їх ідейно-тематичному наповненні є семантичне поле людини. Лексеми з семантикою номінації особи, які містять елементи комізму, доповнюють і збагачують мовну картину світу, яка входить до сміхової культури того чи іншого народу.

Аналіз ономастичних парадигм власне імен, що вживаються в якості елементів комізму, свідчить про те, що в німецьких народних казках переважають комічні прізвиська персонажів, які даються їм оповідачем або ж, як це спостерігається набагато частіше – іншими героями казок.

Прізвисько персонажа символізує нерозривний зв'язок позначуваного з позначенням [4, с. 3], і цей зв'язок імені з образом досить прозорий. Експлікація прізвиська в структурі художнього цілого актуалізує характерні особливості носія, риси внутрішнього світу (наприклад, *Dummbart, Bruder*

Lustig) або зовнішності (наприклад, *Drosselbart* – бороду, як у дрозда, *das Weinfass* – огрядність людини, *Daumesdick* – маленький зріст (завбільшки з палець), *des Teufels rußiger Bruder* – зовнішній вигляд солдата, який змушений служити чортові).

Комічна номінація виконує в тексті казки важливу характерологічну та оцінну функцію, оскільки через використання епічної техніки простого називання в казках, як правило, відсутній детальний опис тих чи інших якостей персонажа, які створюють комічний ефект, і в самому виборі найменування, прізвиська героя казки імплікується на смішкувате ставлення до нього з боку інших казкових героїв чи автора/розповідача.

Характерною особливістю казок є існування при прізвиськах мотивованого контексту, який пояснює вживання того чи іншого найменування для позначення художнього образу. При цьому розрізняються “прозорий” контекст, де мотивація виражена експліцитно, і прихований, або імпліцитний контекст, де застосування номінації визначається екстралінгвістичними чинниками, виходячи з фонових знань мовця і реципієнта про навколишній світ, про його закономірності.

У першому випадку мотивація прізвиська представлена автором /оповідачем: дається коротка “передісторія” виникнення подібного найменування. Наприклад, у казці “*Daumerlings Wanderschaft*”:

“*Ein Schneider hatte einen Sohn, der war recht klein geraten und nicht größer als ein Daumen, darum hieß er auch der Daumerling*” [5, с. 343].

У іншому випадку мотивація найменування виражена імпліцитно – слухач/читач здогадується про причини застосування тієї чи іншої номінації для характеристики образу, виходячи зі свого особистого життєвого досвіду, асоціативного мислення. При цьому казковий персонаж може бути представленим читачеві/слухачеві вже з таким найменуванням, без спеціального “вступу”:

“*Es war einmal ein großer Krieg, und als der Krieg zu Ende war, bekamen viele Soldaten ihren Abschied. Nun bekam der Bruder Lustig auch seinen Abschied und sonst nichts als ein kleines Laibchen Kommissbrot und vier Kreuzer an Geld*” [5, с. 226].

Однак причина такої номінації стає зрозумілою з подальшого розвитку сюжету, де в діях персонажа проявляються риси, що стали причиною появи цього імені, а саме – веселий характер, кмітливність та оптимізм казкового героя.

Інші випадки, де відсутність спеціального авторського “представлення” персонажа компенсується достатньо прозорим зв’язком між прізвиськом і образом, досить часто зустрічаються в казках. Наприклад, у казці “*Das tapfere Schneiderlein*” – звернення велетня до шевця: “*du Erpelmannchen*”, героя казки “*Die zwei Brüder*” – до ворожки: “*Alte Meerkatze*”.

Причина вживання того чи іншого найменування казкового персонажа у відповідному контекстному оточенні визначається зв’язком між прізвиськом, яке, власне, є непрямою номінацією, і лексичною одиницею – смисловим корелятом цього імені. Механізм формування семантичної структури непрямих номінацій у казковому тексті будується на основі присвоєння денотату “чужого” сигніфіката. Сигніфікативний зміст переосмисленого значення виступає при повторній непрямій номінації у ролі чіткої внутрішньої форми, яка є посередником між новим значенням і його відношенням до дійсності.

Так, наприклад, у непрямій номінації *Grashüpfer* актуалізується сигніфікативний зміст – маленький зріст коника-стрибунця – для застосування його по відношенню до іншого денотата – хлопчика крихітного зросту [5, с. 343].

Непряма номінація розрахована зазвичай на притягнення уваги до якоїсь властивості денотата, що вже має своє позначення, і є іносказанням по відношенню до первинного імені референта. Вживаючи у своїй мові вторинне пряме найменування, адресант прагне таким чином представити об’єкт дійсності у новому ракурсі.

Переосмислення імені, що лежить в основі створення комічних прізвиськ у німецьких народних казках, відбувається у вигляді метафори, метонімії і іронії.

При розгляді комічних прізвиськ-метафор із денотативної області “людина” виявляється, що в казках метафорична номінація цієї області про-

являється в характеристиці переважно рис зовнішності людини за допомогою засобів образності, які в прямому значенні означають головним чином неживі об’єкти або представників тваринного світу. Виникненню комічного ефекту сприяє той факт, що сигніфікативний зміст переосмисленого значення містить у собі елементи поняття, негативного в естетичному плані (негідне, мізерне, потворне та ін.), того, що суперечить моральним і естетичним ідеалам.

“*Du hast lange Beine*”, sprach der Trommler, “*und kannst schneller laufen als ich, trag mich zum Glasberge, so will ich den Meinigen ein Zeichen zum Rückzug geben, und sie sollen dich diesmal in Ruhe lassen*”.

“*Komm her, Wurm*”, sprach der Riese, “*setze dich auf meine Schulter, ich will dich tragen, wohin du verlangst*” [5, с. 584].

У даному контексті вжите переосмислене ім’я *Wurm* по відношенню до референта *der Trommler* являється алогічним на словесному рівні, оскільки порушуються норми смислової сумісності слів (*Wurm* – представник тваринного світу, *der Trommler* – людина). Цей алогізм створює комічний ефект, оскільки негативна властивість, що лежить в основі сигніфіката і за якою проводиться аналогія (у даному випадку – маленький зріст), виглядає незвично у порівнянні з естетичними ідеалами мовця, суперечить нормі, яка прийнята у його оточенні.

У розглянутих текстах казок рідше вживається інший різновид вторинної непрямой номінації – метонімії, коли відбувається процес заміни лексичного корелята на пряме найменування, основане на ознаках суміжності, очевидних і поверхневих. Сигніфікативний зміст знаходить у цьому випадку своє експліцитне вираження у непрямому метонімічному найменуванні (у той час як у випадку вживання метафори сигніфікативний зміст переосмисленого значення імплікується).

У німецьких народних казках у випадку комічного зображення персонажа ознака, що есплікується в метонімічній номінації, завжди характеризує зовнішність героя, при чому вживається метонімія виключно в мові казкових персонажів узуально

або в якості окаяналізма. Наприклад, у казці “König Drosselbart”:

“Und so hatte sie an jedem etwas auszusetzen, besonders aber machte sie über einen guten König lustig, der ganz oben stand und dem das Kinn ein wenig krumm gewachsen war. “Ei,” rief sie und lachte, “der hat ein Kinn, wie die Drossel einen Schnabel!” Und seit der Zeit bekam er den Namen *Drosselbart*” [5, с. 271].

Об’єктом осміювання принцесою стала зовнішність молодого короля, а саме – підборіддя, яке нагадувало їй дзьоб дрозда. Саме непряме найменування *Drosselbart*, якщо воно стосується лише референта – *der Bart*, являє собою метафоричне переосмислення за ознакою схожості (сигніфікат *krumm* є спільним для двох денотатів – *die Drossel, der Bart*). Однак у випадку найменування людини ця композиція являє собою метонімію, оскільки замість лексичного корелята (*der König*) для позначення референта вживається номінація, що експлікує лише один компонент значення (лише одна частина тіла – борода – стає заміником повнозначного імені людини).

Комічні прізвиська-метонімії при звертанні можуть обмежуватися і окаянальним вживанням, не становлячись широко вживаними навіть у межах однієї казки, як, наприклад, у казці “Rumpelstilzchen” прізвисько *Schnürbein*, побудоване за принципом перенесення назви однієї частини тіла (*das Bein*) на найменування істоти.

Як і в випадку з метафоричними номінаціями, метонімії у казці зустрічаються обов’язково поряд з лексичним корелятом – прямим позначенням референта, яке розміщене в лівому контексті. Вживання метонімічних комічних номінацій у всіх випадках обмежене прямою мовою казкових персонажів.

Ще один різновид переосмислення імені – іронія – будується на основі одночасної реалізації значень-антагоністів, значень, антонімічних одне одному. Іронічне вживання вторинної непрямої номінації людей в німецьких казках досить обмежене, однак воно є дуже дієвим засобом створення комічного ефекту. Так, комічно звучить звернення розбійників до Хлопчика-з-пальчик у казці “*Daumerlings Wanderschaft*”:

Als sie das Schneiderlein sahen, dachten sie: “So ein kleiner Kerl kann durch das Schlüsselloch kriechen und uns als Dietrich dienen”. “Heda”, rief einer; “du Riese Goliath, willst du mit mir zur Schatzkammer gehen” [5, с. 343].

Вживання мовцем іронічно переосмисленого найменування у даному випадку має на меті звернути увагу на крихітний зріст казкового персонажа, висловити критично-насмішкувате ставлення адресанта до адресата. Причиною висміювання саме і стала незвичайна зовнішність, точніше – зріст казкового героя.

Ономастикон казок представлений також власне іменами, які в контексті сприймаються як комічні і володіють багатим фоновим потенціалом, який традиційно склався у того чи іншого народу, оскільки такі імена стали вже загальними для позначення якихось негативних рис (здебільшого безглуздості, лінощів). Власне ім’я зазвичай, указуючи на один конкретний об’єкт, не класифікує його. Так, ім’я *Ferdinand*, взяте поза конкретною комунікативною ситуацією, не має денотативного значення, не володіє власним референтом, закріпленням за ним у свідомості суспільства, і тому позбавлене оцінної сили.

На відміну від прізвиськ, власне імена самі по собі, без залучення контексту, виявляють у своєму змісті повну відсутність якісної інформації про референт, однак можуть містити суб’єктивне ставлення до нього (так, в іменах зі зменшувальними суфіксами *-chen, -lein (Katerlieschen)* актуалізується авторська модальність, емоційно-оцінне значення).

При називанні казкового героя його ім’я стає тематичним словом, яке в різних казках може мати зовсім різні контексти. Так, наприклад, чоловіче ім’я *Hans*, яке найбільш часто вживається в німецьких народних казках, може бути співвіднесеним з різними референтами, які повністю відрізняються один від одного своїми денотатами (так, герой казки “*Der Eisenhans*” – це богатир, смілий і хоробрий; “*Der Spielhans*” – запальний, веселий, безтурботний, але кмітливий і хитрий чоловік; “*Hans im Glück*” – дурень). Таким чином, ім’я входить у текст семантично порожнім, готовим прийняти

будь-яке наповнення. Наповнення його змісту відбувається поступово, за допомогою зображення дій, мови персонажа, оцінки його здібностей, яка дається автором/розповідачем чи іншими персонажами. І якщо на початку тексту казки ім'я може бути семантично недостатнім, то в кінці сюжету воно вже семантично збагачене і виступає як сигнал, що викликає широкий комплекс певних значень, які закріплюються за даним іменем у даному контексті [1, с. 110] і можуть переноситися також і в узуальне вживання, викликаючи певні конотації, які закріплюють за іменем певну характерологічну ознаку.

При власне іменах казкових героїв, що зображаються в комічному плані, вживаються означення (у прямому чи переносному значенні), які стосуються зовнішнього вигляду персонажів (*die hagere Liese*), їх ментальних якостей (*der gescheite Hans, der dumme Peter, die kluge Else*), ставлення до праці (*der faule Heinz*), що свідчить про наявність естетичних і моральних критеріїв народної культури при оцінюванні комізму.

До перспектив дослідження слід віднести розгляд структурно-семантичних особливостей номінацій казкових героїв, а також аналіз та порівняння засобів створення комічного ефекту у залежності від різновидів німецьких народних казок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272с.
2. Лавриненко С.Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Лавриненко С.Т. – Дніпропетровськ, 1995. – 19с.
3. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т. В. Цивьян / АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. – М. : Наука, 1990. – 207с.
4. Черновалюк І.В. Функціонально-семантичний аналіз власних назв у художньому тексті (на матеріалі творчості І.О.Буніна) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 “Російська мова” / І.В.Черновалюк. – Одеса, 1995. – 17 с.
5. Grimms Märchen [Hrsgg. von G. Merz]. – Wien, Genf, München, New York : Lechner, 1992. – 640 S.

УДК: 811.111'42

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ КАТЕГОРИЙ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ И ИНТЕРТЕКСТА

Н.Н. Чуприна, канд. филол. наук (Харьков)

В статье выявлены основные разграничения между такими понятиями как интертекстуальность и интертекст, которые рассматриваются как разнопорядковые понятия, что репрезентуют процесс и результат этого процесса. Интертекст трактуется как внутритекстовый феномен. Под интертекстуальностью понимаются диалогические отношения, при которых один текст содержит конкретные и явные отсылки (интертексты) к предшествующим текстам.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, разнопорядковые понятия, внутритекстовый феномен, диалогические отношения.

Н.М. Чуприна. Диференціація категорій інтертекстуальності та інтертексту. У статті виявлені основні розходження між такими поняттями як інтертекстуальність та інтертекст, які розглядаються як різнопорядкові поняття, що репрезентують процес і результат цього процесу. Інтертекст трактується як внутрішньотекстовий феномен. Під інтертекстуальністю розуміються діалогічні відносини, при яких один текст містить конкретні і явні відсилання (інтертексти) до попередніх текстів.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекст, різнопорядкові поняття, внутрішньотекстовий феномен, діалогічні відносини.

N.N. Chuprina. Differentiation between the category of intertextuality and intertext. This article specifies the basic differences between the category of intertextuality and intertext that are regarded as different notions to represent process and its result. Intertext is defined as as intratextual phenomenon. Intertextuality is interpreted as dialogical relations under which one text contains a specific and explicit reference (intertexts) to the preceding text.

Key words: intertextuality, intertext, as notions of different order, intratextual phenomenon, dialogical relations.

Категории интертекстуальности и, соответственно, интертекста, как показывает анализ теоретического материала, заменили такие описательные названия, как источники, заимствования, реминисценции, схождения, отталкивания, традиция, отказ от традиции, следование образцу, “развитие не от отца к сыну, а от дяди к племяннику” [12, с. 11].

По нашему мнению, недостатком в определении терминов “интертекст” и “интертекстуальность” является их взаимозаменяемость при использовании, что свидетельствует о том, что эти понятия еще находятся в процессе становления.

Актуальность предпринимаемого исследования состоит в том, что как в зарубежной, так

и в отечественной лингвистике не существует четкого теоретического разграничения данных понятий, в результате чего они нередко отождествляются.

Цель данного исследования состоит в дифференциации понятий интертекстуальности и интертекста.

Объектом данной работы являются категории интертекста и интертекстуальности.

Предметом изучения выступают специфические черты, разграничивающие категории интертекста и интертекстуальности.

Новизна данной работы состоит в том, что интертекст и интертекстуальность рассматриваются как разнопорядковые понятия, обозначающие процесс и результат этого процесса.

Возникновение данных терминов обусловлено стремлением лингвистов определить границы текста. Так, Ю.М. Лотман писал о неустойчивости и размытости границ уже напечатанного текста, поскольку при определении их должны привлекаться многочисленные критерии и категории, начиная от авторских установок и концептов до эстетико-философских пристрастий эпохи, которые не всегда находят словесное выражение в тексте [9, с. 112]. Таким образом, концептуальные границы текста имеют тенденцию к расширению и к образованию бесчисленного числа связей.

Невозможность для отдельного текста существовать самостоятельно вне литературного, исторического и культурного контекстов приводит, по мнению Ю.М. Лотмана, к подключению его к различным знаковым системам и кодам [там же, с. 8, 204]. Тенденция отдельно взятого текста существовать только во взаимосвязи с другими текстами и привела к возникновению теории интертекстуальности.

Существенный вклад в исследование феномена интертекстуальности внесли работы М.М. Бахтина, который развивал свою теорию “диалогизированного сознания”, или диалогичности текстов, применительно к жанру романа. Диалогичность состоит и в том, что каждое высказывание может рассматриваться как ответ на все предыдущие высказывания в данной сфере. “Каждое слово (каждый знак) текста выводит за его пределы. Всякое понимание есть соотнесение данного текста с другими текстами” [2, с. 364].

Ученый исследовал диалог в области слова, “в котором воплощаются отношения сознаний в жизни, – роман изображает эти отношения сознаний, сам строится на них” [11, с. 9]. По мнению М.М. Бахтина, все прозаические жанры должны пониматься как диалогические. Полифония проявляется в амбивалентности и диссонансе голосов, текст открыт как потенциально незаконченный диалог, он ссылается на внетекстовые системы норм и ценностей, которые проявляются в этих голосах [2, с. 364].

Иными словами, создание языковых конструкций “текст в тексте” связано с активной установ-

кой автора на диалогичность, которая позволяет ему не ограничиваться лишь сферой своего субъективного, индивидуального сознания, а вводить в текст одновременно несколько субъектов высказывания, которые оказываются носителями разных художественных систем [13, с. 8].

В своих работах М.М. Бахтин поднял проблему существования ряда элементов, определяющих стабильность и узнаваемость определенных текстов / жанров. Для описания таких элементов им был предложен термин “память жанра” [11, с. 9]. Концепция “памяти жанра” М.М. Бахтина предполагает, что в основе жанра лежит определенный фонд неумирающих элементов архаики, который реализуется на каждом новом этапе развития и в каждом индивидуальном тексте [там же].

Мы полагаем, что устойчивость жанра на всех этапах его исторического развития объясняется сохранением и обновлением таких элементов “памяти жанра” – его типологических признаков – его жанрово-стилевой доминанты.

Данная концепция в определенном преломлении является фундаментальной для разработки теории интертекстуальных отношений. Если применить данную концепцию диахронического развития жанра для рассмотрения отдельных текстов в плане синхронии, возникнет понимание того, что у каждого художественного текста есть ряд устойчивых вербализуемых характеристик, обеспечивающих его узнавание.

Ю. Кристева расширяет понятие диалогичности, разработанное М.М.Бахтиным. Она также считает, что текст можно рассматривать как общество или как историко-культурную парадигму. Кроме того, текст – в процессе интертекстуализации – сам постоянно абсорбируется и трансформируется, создается и переосмысливается. Поэтому данный процесс является гарантией открытости текста [17, с. 6].

Любой текст, как мозаика цитации, представляет собой продукт впитывания и трансформации какого-нибудь другого текста. Тем самым на место понятия интерсубъективности встает понятие интертекстуальности [там же, с. 6].

Для познающего субъекта интертекстуальность – это понятие, которое будет признаком того способа, каким текст прочитывает историю и вписывается в нее [13, с. 10]. Такое понимание феномена текста становится важным для нового и радикально интертекстуального способа повествования [5, с. 97–112].

Тот факт, что теория интертекстуальности есть теория отношений между текстами, является неоспоримым, спорным представляется вопрос о многообразии подходов к определению понятий “интертекст” и “интертекстуальность”.

Разделяя в целом подходы отечественных и зарубежных лингвистов относительно природы, функционирования и анализа интертекстуальности и интертекста, мы считаем необходимым развести эти два понятия.

В.П. Руднев определяет интертекст как “основной вид и способ построения художественного текста в искусстве модернизма и постмодернизма, состоящий в том, что текст строится из цитат и реминисценций к другим текстам” [10, с. 113]. Данное определение, как видно, акцентирует внимание на репрезентативном аспекте интертекста, т.е. “смотрит” на интертекст как бы изнутри текста.

М.М. Бахтин и Ю.М. Лотман подходили к интертексту с обратной стороны – от надтекстового универсума. “Кроме коммуникативной функции, – пишет Ю.М.Лотман, – текст выполняет и смыслообразующую, выступая в данном случае не в качестве пассивной упаковки заранее данного смысла, а как генератор смыслов <...> ...” [9, с. 58–76].

С.Б. Кураш определяет интертекст как вне – и внутритекстовый феномен, который может поглощать текст снаружи (обволакивать его, существовать вне данного текста), и включаться в него серией специальных приёмов, достаточно хорошо описанных в научной литературе (аллюзия, реминисценция, цитата и др.) [8, с. 121]. Однако мы полагаем, что это определение не точно отражает природу интертекста, поскольку данный феномен не может существовать за пределами текста.

Таким образом, интертекст будем трактовать как внутритекстовый феномен. Текст, внутри которого находится интертекст, приобретает мозаичную модель композиции или модель типа “матрешка в матрешке” [4, с. 29].

Интертекст, в отличие от текста, по мнению Ю.М. Лотмана, является “...не изолированным текстом, а текстом в контексте, текстом во взаимодействии с другими текстами и с семиотической средой” [9, с. 58–76].

Под интертекстуальностью будем понимать диалогические отношения, при которых один текст содержит конкретные и явные отсылки (интертексты) к предшествующим текстам.

Ни один текст не может возникнуть на пустом месте, он обязательно связан с уже имеющимися текстами.

Все, что было уже сказано, написано, является базой, основанием, необходимой предпосылкой и условием существования для вновь создаваемых вербальных текстов, а, значит, является системообразующим фактором при создании речетворческого произведения.

Данная трактовка интертекстуальности получила реализацию в исследованиях Н.А. Фатеевой [13], Н.А. Кузьминой [7], В.Е. Чернявской [15].

Интертекстуальность получает конкретное воплощение в разнообразных видах и формах межтекстового взаимодействия, специфика которых определяется функционально-стилистической принадлежностью текстов, а также их типологическими особенностями внутри одной сферы коммуникации.

Р. Барт объяснял феномен интертекстуальности “подвижностью текста” [1, с. 379]. Он полагал, что текст по природе своей должен сквозь что-то двигаться, через произведение или ряд произведений. Текст подлежит наблюдению не как законченный продукт, а как идущее на наших глазах производство, подключенное к другим текстам, другим кодам, связанное тем самым с обществом, с историей, но связанное не отношениями детерминации, а отношениями цитации [там же, с. 383–384].

Не все западные ученые разделяют взгляды постструктуралистов на интертекстуальность.

Интертекстуальность может быть рассмотрена как факт соприсутствия в одном тексте двух или более текстов, реализующихся в таких приемах, как цитата, аллюзия, плагиат и др. [16, с. 340].

Однако такой взгляд на теорию интертекстуальности представляется нам искусственно ограниченным: феномен интертекстуальности вмещает в себя не только факт заимствования элементов существующих текстов, но и наличие общего единого текстового пространства.

Именно при условии существования единого текстового пространства становится очевидной возможность для текстов свободно проникать друг в друга с помощью интертекстов: цитат, аллюзий, реминисценций и т. д.

При интертекстуализации происходит поглощение вторичным текстом текста первичного, при этом центрация как принцип, определяющий логику осмысления вторичного текста, навязывается автором данного вторичного текста, что находит выражение в его прагматической структуре.

В рамках теории интертекстуальности также переосмысливаются взаимоотношения автора и текста, а также функции автора и реципиента по отношению к самому тексту.

Концепция текста, согласно которой текст благодаря своим средствам выражения и кодам означает намного больше, чем конкретный знак мог бы определить, логически привела к провозглашению Р. Бартом тезиса о “Смерти Автора” и рождении “Скриптора” [1, с. 379]. Скорее всего, правомерно вести речь не об исчезновении автора как такового, а об изменении качества авторского сознания.

Согласно формулировке Р. Барта, Скриптор “рождается одновременно с текстом и у него нет никакого бытия до и вне письма, он отнюдь не тот субъект, по отношению к которому его книга была бы предикатом” [там же, с. 380]. Письмо являет собой “единственно возможное пространство, где может находиться субъект письма” [там же, с. 381].

Смена категории авторства в эпоху постмодернизма напрямую связана с новым пониманием проблемы восприятия текста. Текст начал восприни-

маться как объект вольной интерпретации реципиента, который одинаково допускает как “правильные”, так и “неправильные” прочтения [6, с. 120].

Эту идею отображает Х. Борхес в своем эссе “Книга песка”. В его понимании текст – это книга без начала и конца, которая создает свой универсум, который поглощает и растворяет в культуре обыденность [3, с. 520].

Текст является многоуровневым построением. В процессе интертекстуальных взаимодействий актуализируются его различные составляющие.

План языковой актуализации предполагает рассмотрение лексико-грамматических и стилистических средств выражения составляющих всех прочих планов художественного текста. План композиции можно назвать “субстанциональной формой” художественного текста, риторической / повествовательной структурой, выражающей связь языковых элементов в движении континуума и имеющей собственную специфику их сцепления [14, с. 154].

План сюжета намечает анализ соотношенности и последовательности единиц содержания в ходе повествования и отражает референтно-фабульный характер повествования в целом. План подтекста понимается как слой “предметно непредставимого”, радиация ассоциативных связей текста, как фоновая или локальная импликация, отражающая потенциал текста к интертекстуальным связям [там же]. В каждом из указанных планов могут реализовываться элементы, служащие узнаванию данного текста и стабилизации его образа в памяти реципиента.

Таким образом, одной из наиболее актуальных проблем современной лингвистики является проблема декодирования и восприятия смысла художественного текста. Интертекстуальность и интертекст – это разнопорядковые понятия: при этом не только автор намеренно и осознанно включает в свой текст фрагменты иных текстов, но и адресат верно определяет авторскую интенцию и воспринимает текст в его диалогической соотношенности. Поэтому закономерно, что на современном этапе принципиальной установкой лингвистики является дальнейшая разработка четкого тео-

ретического разграничения категорий интертекстуальности и интертекста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт Р. Від твору до тексту / Р. Барт // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [зб. наук. праць / наук. ред. М.Зубрицька]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 378–384.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
3. Борхес Х.Л. Собрание сочинений в 4-х т. / Хорхе Луис Борхес; [сост., пер., примеч. В. Андреев]. – М. : Амфора, 2005. – 704 с. (1970–1979, т. 3).
4. Брудный А.А. Психологическая герменевтика : [учебное пособие] / Арон Абрамович Брудный. – М. : Лабиринт, 1998. – 336 с.
5. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Вестник МГУ, 1995. – № 1. – С. 97–124.
6. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия / Илья Петрович Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 255 с.
7. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Наталья Арнольдовна Кузьмина. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та; Омск: Омск. гос. ун-т, 1999. – 268 с.
8. Кураш С.Б. Метафора и её пределы: микроконтекст – текст – интертекст / Сергей Борисович Кураш. – Мозырь : МозГПИ, 2001. – 121 с.
9. Лотман Ю.М. К построению теории взаимодействия культур / Ю.М. Лотман // Избранные статьи / Ю.М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992. – 479 с. (Статьи по семиотике и типологии культуры, т.1)
10. Руднев В.П. Ноги в культуре / В.П. Руднев // Прочь от реальности: исследования по философии текста / В.П. Руднев. – М. : Аграф, 2000. – 432 с.
11. Рымарь Н.Т. Введение в теорию романа / Николай Тимофеевич Рымарь. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 268 с.
12. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / Юрий Николаевич Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 574 с.
13. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности или интертекст в мире текстов / Наталья Александровна Фатеева. – М. : Агар, 2007. – 280 с.
14. Черновол-Ткаченко Р.С. Актуализация сюжетной составляющей концепта прецедентного текста в процессе интертекстуальных взаимодействий / Р.С. Черновол-Ткаченко // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2006. – № 726. – С. 153–158.
15. Чернявская В.Е. Интертекстуальность как текстообразующая категория в научной коммуникации (на материале немецкого языка) : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Валерия Евгеньевна Чернявская. – СПб., 2000. – 448 с.
16. Genette G. Palimpsestes: La litterature au second degre / Gerard Genette. – Paris : Seuil, 1982. – 467 p.
17. Kristeva J. La revolution du langage poetique: L'avangarde a la fin du XIX-e siecle / Julia Kristeva. – P. : Seuil, 1974. – 645 p.

УДК 811.111(075.8)

ИНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ “СВІТЛИЙ – ТЕМНИЙ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Л.Г. Гладкоскок (Чернівці)

У статті запропоновано процедуру виокремлення лексико-семантичної групи “світлий – темний” в англійській мові. Ця процедура базується на двох критеріях – семантичному та частотному. Обидва критерія взято до уваги в ході аналізу дефініцій тлумачних словників. У перспективі запропоновану процедуру можна використовувати для експлікації концептів.

Ключові слова: експлікація концептів, лексичні мікросистеми, периферія, центр, ядро.

Л.Г. Гладкоскок. Инвентаризация лексической микросистемы “светлый – темный” в английском языке. В статье предложена процедура вычленения лексико-семантической группы “светлый – темный” в английском языке. Эта процедура основана на двух критериях – семантическом и частотном. Оба критерия учитываются при анализе дефиниций толковых словарей. В перспективе предложенная процедура может быть использована для экспликации концептов.

Ключевые слова: лексические микросистемы, периферия, центр, экспликация концептов, ядро.

L.H. Hladkoskok. Inventory of lexical microsystem “light – dark” in the English language. The article deals with the singling out procedure of the lexico-semantic group “light – dark” in the English language. The procedure is based on semantic and frequency criteria. By analyzing the definitions of explanatory dictionaries the both criteria are taken into consideration. In prospect, the given procedure can be used for explication concepts.

Key words: centre, core, explication concepts, lexical microsystem, periphery.

Добір лексичних одиниць, що становлять об’єкт подальшого аналізу, є першим і вирішальним етапом будь-якого дослідження. У лінгвістичних працях відомі численні методики виділення спостережуваного корпусу слів із загальної лексичної мікросистеми. Попри те деякі з таких методик не позбавлені очевидного суб’єктивізму та ґрунтуються виключно на інтуїції автора або ж, навпаки, перевантажені численними формулами та підрахунками.

Актуальність статті зумовлена потребою виокремити із лексичного складу сучасної англійської мови лексико-семантичну групу прикметників зі значенням “світлий – темний” з метою її подальшого вивчення.

Мета статті – запропонувати спрощену об’єктивну методику інвентаризації лексико-семантичної групи прикметників зі значенням “світлий – темний” у сучасній англійській мові, яка базується на компонентно-квантитативному аналізі словникових дефініцій.

Об’єктом дослідження є лексико-семантична група “світлий – темний” в англійській мові, тобто ЛСГ, що складається з двох антонімічних підгруп.

Предмет дослідження – місце лексико-семантичної групи “світлий – темний” у лексичному складі сучасної англійської мови.

Матеріалом дослідження слугують 15 тезаурусних і тлумачних словників англійської мови, а також тексти англійської прози загальним обсягом близько 2,5 млн. слів.

1. Лексичні мікросистеми. Лексичний склад мови, який є відкритою системою, не можна вивчати в такий спосіб, як вивчають фонологічну та морфологічну систему мови. Накопичений лінгвістичний досвід показує, що найефективніші результати дослідження лексики можна одержати за умови, якщо дослідник обирає об’єктом свого аналізу окремий фрагмент лексичного складу мови. Цей принцип дієвий не лише в так званій “структурній” семасіології; його застосовують також і в

когнітивній семантиці, оскільки дослідження концепту або групи концептів – це не що інше, як виокремлення з лексико-семантичної системи мови більшого чи меншого за обсягом фрагменту.

У структурній семасіології такі порівняно невеликі фрагменти лексико-семантичної системи називають узагальненим терміном “мікросистема”. Необхідність використання такого родового терміна обумовлена існуванням кількох видів лексичних мікросистем, які іноді не зовсім коректно і недиференційовано називають лексико-семантичними групами чи семантичними полями. Насправді потрібно розрізняти, принаймні, три типи лексичних мікросистем, що мають помітну схожість, проте суттєво відрізняються одна від одної. Якщо, наприклад, предметом аналізу є англійські прикметники кольоропозначення *red, yellow, green, blue* тощо, то така мікросистема наділена ознаками семантичного поля в тому розумінні, яке вкладав у цей термін Й. Трір [26]: вище названі лексеми покривають “без пробілів” певну ділянку дійсності; одиниці цієї мікросистеми перебувають у відношенні комутації, тобто вони не можуть замінити одна одну в тексті без суттєвої зміни смислу текста (*red* у сполученні з *apple* неможливо замінити на *blue*). Якщо, з іншого боку, ми маємо справу з прикметниками *bare, naked, barren*, то вони утворюють таку мікросистему, елементи якої можуть бути взаємозамінними в певних контекстах (див. Апресян [3, с. 62–63]), тобто перебувають у відношенні субституції. Наприклад, у тезаурусах англійської мови (див. Kirkpatrick [14]) лема (слово, що тлумачиться в словнику) *dark* поєднує такі слова: *black, pitch-black, inky, unlit, dim, dingy, indistinct, shady, murky, foggy, misty, ebony, dismal, gloomy, angry, sullen, dour* тощо. Перераховані слова об’єднані значеннями багатозначного слова *dark*. Унаслідок цього кожне з цих слів може бути синонімом одного зі значень слова *dark* (відношення субституції), але не всі ці слова можуть бути синонімами по відношенню одне до одного (*angry* та *unlit*), тобто вони перебувають у відношенні комутації. Такі мікросистеми називають лексико-семантичними групами (далі – ЛСГ). Названі особливості трьох типів лексичних мікросистем деталь-

но розглянув В.В. Левицький [9, с. 206–226]. Окрім зазначених вище основних ознак (субституція – комутація), що відрізняють лексико-семантичну групу від синонімічного ряду та семантичного поля, В.В. Левицький перераховує низку інших особливостей кожної із трьох основних лексичних мікросистем.

ЛСГ, особливо ті, до складу яких входять прикметники, можуть, як показано в [9], складатися з двох підгруп із протилежними (антонімічними) значеннями – “великий – маленький”, “сильний – слабкий” тощо.

2. Методи інвентаризації лексичних мікросистем. Як сказано вище, лексико-семантичну систему мови вивчають у вигляді невеликих фрагментів – лексичних мікросистем. Очевидно, що перед дослідником, чією метою є аналіз окремої ЛСГ, постає запитання про способи виокремлення ЛСГ (або семантичного поля) з усієї лексико-семантичної системи мови.

У семасіології (див. [9, с. 226–234]) відомі різні методи інвентаризації (так прийнято називати процес виокремлення мікросистеми) лексичних угруповань. Згадані в літературі психофізіологічні та психолінгвістичні методи не використовують на практиці у лінгвістичних дослідженнях. Психофізіологічні методи (див. [5]) – це, швидше, лише спроба продемонструвати “експериментальні” методи на першому етапі розвитку експериментальної семасіології у СРСР. Інші праці, в яких би використовували методик двох зазначених авторів, науці невідомі. Психолінгвістичні методи інвентаризації лексичних угруповань використано в працях А.П. Кліменко та В.В. Левицького, проте ці методи потребують великої затрати часу та наявності носіїв відповідної мови, що робить їх малопридатними у ході дослідження лексики іноземних мов. Тому, як показує досвід вивчення лексики в Чернівецькому університеті, найефективнішими методами інвентаризації лексичних мікросистем на матеріалі англійської та німецької мов, виявилися методи, що базуються на компонентному або квантитативному аналізі словникових дефініцій або на сполученні одночасно тих та інших методів (див. праці [1; 7; 8; 10] та ін.). Однею з методик інвентари-

зації лексичних мікросистем, яку використовують найчастіше, є методика, представлена в праці [4]. Для інвентаризації лексичних мікросистем В.В. Левицьким і його співробітниками розроблено спеціальну формулу, зміст якої полягає в тому, що чим ближче до леми розташовані слова у складі словникової дефініції, тим тісніше пов'язані ці слова з домінантою мікросистеми. Формула для визначення ваги того чи іншого компонента в словниковій дефініції виглядає таким чином:

$$W = \frac{(n+1)-r}{n}$$

де W – вага компонента, n – кількість компонентів або рубрик у тлумаченні слова, r – ранг компонента (або рубрики). Відповідно до цієї формули вага *riesig* “величезний” у тлумаченні слова *groß* “великий” виглядає так:

$$W = \frac{(9+1)-1}{9} = 1$$

Вагу W_2 слова *stark* “сильний” у тлумаченні слова *groß* “великий” обчислюємо таким чином:

$$W = \frac{(9+1)-8}{9} = 0,22$$

Відповідно, компонент *riesig* “величезний” грає набагато важливішу роль у семантиці слова *groß* “великий”, аніж компонент *stark* “сильний”. Обчисливши вагу кожного з компонентів тлумачення, можна встановити поріг, який дозволить віднести те чи інше слово, що міститься в тлумаченні, до ядра, центра або периферії обраної лексичної мікросистеми.

Іншу процедуру (переважно квантитативну) використовує С.О. Кантемір у ході дослідження прикметників кольоропозначення в німецькій мові [7]. Як сказано вище, ці прикметники утворюють не ЛСГ, а семантичне поле, а тому інвентаризація поля базується на інших принципах. У поле, на відміну від ЛСГ, лексеми поєднуються не значеннями слова-домінанти, а загальною семою, наприклад, [колір]. Оскільки в тексті зустрічаються різні кольоропозначення, основне питання інвентаризації таких полів полягає в тому, які з цих кольо-

ропозначень віднести до основного складу поля, а які – до периферії. Це питання вирішено за допомогою статистичних методів: враховано частоту вживання слова в тексті, а потім здійснено стратифікацію (розподіл) одержаного списку на “прошарки” – ядро, центр, периферію за допомогою коефіцієнта варіації (детальніше див. [6]).

Нами розроблено ще одну процедуру інвентаризації ЛСГ, в основі якої лежать вище згадані ідеї та принципи (чим ближче до слова, що тлумачиться, тим тісніший семантичний зв'язок), але відрізняється від описаних вище більшою простотою та економічністю.

Продемонструємо цю процедуру на прикладі інвентаризації ЛСГ “світлий – темний” в англійській мові.

3. Інвентаризація ЛСГ “світлий – темний”. Уся процедура складається з кількох етапів.

Перший етап. Дослідник встановлює емпіричним шляхом слова-домінанти, які позначають в англійській мові два протилежних поняття – “світлий” і “темний”. До таких слів-домінант належать *light* і *dark*.

Другий етап. Із тлумачних, синонімічних, тезаурусних словників англійської мови виписуємо всі слова-прикметники, що містяться в тлумаченні слів *light* і *dark*. При цьому вводимо деякі обмеження: не беремо до уваги слова з запереченнями *un-*, *not* (*unlit*, *not dark* тощо), складені слова типу *pitch-black*. Усього використано 15 одномовних словників англійської мови (британський і американський варіанти) [12; 13; 15–28]. Кожне слово в тлумаченні одного словника враховуємо лише 1 раз. Залежно від частоти вживання того чи іншого слова в 15-ти словниках устанавлюємо нижній поріг частоти, що обмежує включення слова в загальний кінцевий список. Таким порогом для слів у тлумаченні *dark* є 3, а для слів у тлумаченні *light* – 2 (частота вживання слів у тлумаченні *light* у цілому виявилась нижчою, ніж у *dark*). У результаті ми одержуємо два списки слів, в яких елементи тлумачень розміщені в порядку зменшення частоти): *dark* – *black* (11), *mysterious* (10), *gloomy* (9), *evil* (7), *secret* (7), *obscure* (7), *sad* (6), *hidden* (6), *dim* (5), *brown* (5), *dismal* (5), *dusky* (5), *murky* (4), *sinister* (4),

angry (3), *threatening* (3), *sullen* (3), *cheerless* (3), *ebony* (3), *wicked* (3). По 2 і 1 разу фіксуємо прикметники *frowning*, *overcast*, *difficult*, *inky*, *dingy*, *shady*, *swarthy*, *tragic*, *somber*, *mystic*, *mornful*, *brunette* (по 2 рази); *blind*, *silent*, *frightening*, *clouded*, *sunless*, *bleak*, *grim*, *grave*, *drab* та ін. (по 1 разу). До списку *light* входять: *pale* (10), *bright* (6), *fair* (4), *clear* (3), *pastel* (3), *sunny* (3), *luminous* (2); до інших слів-тлумачень належать *distinct*, *brilliant*, *visible*, *golden*, *apparent*, *illuminated* та ін.

Назвемо одержані списки відповідно *dark* – 1 і *light* – 1.

Третій етап. На цьому етапі необхідно стратифікувати дібрані списки за понятійним змістом, тобто визначити, які з вилучуваних слів можна віднести до ядра ЛСГ, до її центру або до периферії. Замість зазначеної вище формули, скористаємося для цього простішою та економічнішою процедурою. Звернімо, перш за все, увагу на те, яке місце (рубрику) займає компонент *dark* у тлумаченні того чи іншого слова зі списку *dark* – 1:

black – 1. very dark.

gloomy – 1. dark; unlighted;
2. depressed; sullen;
3. dismal; depressing.

murky – 1. dark, gloomy.

dusky – 1. shadowy; dim;
2. dark, darkish.

evil – 1. morally bad; wicked;

...

4. unlucky, causing misfortune.

Із цих прикладів видно, що в тлумаченні одних слів *dark* займає 1–2 позицію, а в тлумаченні інших слів воно відсутнє зовсім. Припустимо, що слова, в тлумаченні яких *dark* займає 1–2 місце, формують ядро ЛСГ. До них, відповідно, належать (разом із *dark*): *dark*, *black*, *gloomy*, *dim*, *murky*. Сюди ж можна віднести також *swarthy* (його семантику описано прикметником *dark*), проте воно зустрічається в досліджуваних словниках лише 2 рази, а тому не входить до основного списку за критерієм – частота вживання. Наступним процедурним кроком є формування центру групи. Сюди включаємо слова, семантику яких (1–2 позиції) описує один з елементів ядерного складу ЛСГ. Наприклад:

dismal – 1. causing or showing gloom.

dusky – 1. shadowy; dim;
2. dark, darkish.

Як видно з наведених прикладів, *dark* також входить у тлумачення слова *dusky*, але займає позицію після *dim*. Тому віднесемо *dusky* не до ядра, а до центру групи. Проміжну ланку між ядром і центром займає також *obscure*, проте його головним значенням все ж є не *dark*, а “not clearly expressed or easy understood”.

У результаті проведеного аналізу встановлено склад центру ЛСГ: *odscure*, *dismal*, *dusky*.

Решта слів із початкового списку (*dark* – 1) формують периферію ЛСГ. З урахуванням частотного критерія, за необхідності (якщо список достатньо великий), можна виділити два угруповання – периферію першого ступеня (слова з частотою 4 і вище) і периферію другого ступеня (частота – менше 4). До периферії 1 ступеня належать: *evil*, *sad*, *hidden*, *brown*, *secret*, *mysterious*, *sinister*; у периферію 2 ступеня входять: *angry*, *threatening*, *sullen*, *cheerless*, *ebony*, *wicked*, *swarthy*.

Аналогічний аналіз підгрупи *light* дає такі результати: ядро – *light*, *bright*; центр – *pale*, *fair*, *sunny*, *blond*; периферія – *pastel*, *clear*, *luminous*.

Семантику вище названих слів описано в тлумачних словниках таким чином:

bright – 1. emitting or reflecting much light;
shining.

sunny – 1. bright with sunlight.

fair – 2. blond; light or pale in colour.

blond – 1. (of hair) light-coloured; fair.

luminous – 1. full or shedding light; radiant, bright, shining.

У деяких випадках семантику слова описує домінанта (див. вище *swarthy* – *dark*, *dark-complexioned*) або одне з ядерних слів (пор. *luminous* – *bright*), проте ні *swarthy*, ні *luminous* не включені в основний склад ЛСГ з урахуванням кількісного критерія (частоти вживання).

Як видно з одержаних списків, периферію формують слова, які є синонімами другорядних, переносних значень домінант *light* і *dark*. Варто також звернути на увагу на деякі деталі в процедурі, що стосуються аналізу семантики обраних слів.

Семи [*light*], [*dark*] або інші, що цікавлять нас передовсім, у семантиці досліджуваних слів можуть бути виражені не прикметниками, а іменниками: *full of shedding light* (випромінюючий світло), *causing or showing gloom* (спричиняючи або показуючи сутінки) і т.і.

Звернімося до аналогічних досліджень інших авторів. У згаданому вище синонімічному словнику Ю.Д. Апресяна синонімічний ряд “темний” включає такі слова: *dark, dim, dusky, obscure, murky, gloomy* [3, с. 115]. Ядерний і центральний склад виокремленої нами групи утворюють: *dark, black, gloomy, dim, murky, obscure, dismal, dusky*. Отже, наш список включає всі слова зі списку Ю.Д. Апресяна та ще два слова – *black* і *dismal*. Як показано вище, семантика прикметників *black* і *dismal* охоплює семи [*dark*] і [*gloomy*], тому очевидно, що обидва слова цілком правомірно входять до ЛСГ “*dark*”. Необхідно наголосити на тому, що ми виокремлюємо не синонімічний ряд, а ЛСГ, тому належність *dismal* до цієї ЛСГ не викликає сумнівів.

Група *light* у словнику Ю.Д. Апресяна відсутня. У синонімічному словнику [27] антонімічною групою по відношенню до *dark* названо *light, illuminated, bright*. Як показує наш матеріал, *light* і *bright* формують ядро ЛСГ; що стосується *illuminated*, цей прикметник не входить до ЛСГ за кількісним критерієм.

Тобто одержані нами результати про склад ЛСГ цілком узгоджуються з даними інших словників.

Висновок. Запропонована процедура уможливає формування об’єктивним шляхом (за мінімального використання суб’єктивних чинників) мікросистеми, що становить об’єкт подальшого аналізу. З урахуванням когнітивного підходу до вивчення лексикосемантичного рівня мови, слова, що містяться в “периферії” групи, є не що інше, як експлікатори концептів “світлий” і “темний” в англійській мові. Вони входять до тієї частини концепту, яку А. М. Приходько називає “ціннісними асоціаціями” [11, с. 54]. Відповідно, запропонована методика дозволяє викривати та фіксувати такі “асоціації” (по суті – експлікатори концептів) об’єктивними та точними методами, які не зале-

жать від інтуїції дослідника. Тому в перспективі запропоновану методику можна використовувати для експлікації концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапій А.П. Лексико-семантична група дієслів мовлення в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А.П. Агапій. – К., 1999. – 20 с.
2. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. – Ленинград : ЛГУ, 1963. – 208 с.
3. Апресян Ю.Д. Англо-русский синонимический словарь / Ю.Д. Апресян. – М. : Русский язык, 1979. – 544 с.
4. Быстрова Л.В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов / Л.В. Быстрова, М.Д. Капатрук, В.В. Левицкий // Филологические науки. – 1980. – № 6. – С. 75–78.
5. Виноградова О.С. Выявление систем словесных связей при регистрации сосудистых реакций / О.С. Виноградова, Н.А. Эйслер // ВП, 1959. – № 2. – С. 101–116.
6. Кантемір С. Побудова мовного поля за допомогою квантитативних методів / С. Кантемір, М. Лучак, Н. Львова // Проблеми квантитативної лінгвістики : зб. наук. праць / наук. ред. Г. Альтман та ін. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 245–272.
7. Кантемір С.О. Синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників кольору в німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С.О. Кантемір. – Одеса, 2003. – 20 с.
8. Капатрук Н.Д. Прилагательные со значением “сильный” и “слабый” в современном немецком языке : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.Д. Капатрук. – Минск, 1982. – 258 с.
9. Левицкий В.В. Семасиология / В.В. Левицкий – Винница : НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
10. Огуй А.Д. Историко-семасиологическое исследование прилагательных с значением “kuhn, tapfer” : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Александр Дмитриевич Огуй. – Черновцы, 1982. – 212 с.
11. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.
12. Chamber’s Twentieth Century Dictionary / [ed. by William Geddie]. – New Delhi, 1965. – 1651 p.
13. Collins Cobuild Advanced Learner’s Dictionary. – The University of Birmingham : Harper Collins Publishers, 2005. – 1712 p.
14. Kirkpatrick B. The Oxford Paperback Thesaurus / Betty Kirkpatrick. – Oxford University Press, 1994. – 909 p.
15. Longman Dictionary of American English. – New Edition. –

- Harlow, Essex : Addison Wesley Longman Ltd, 2000. – 934 p. 16. Longman Dictionary of Contemporary English. – Third Edition. – Harlow, Essex : Pearson Education Ltd, 1995. – 1722 p. 17. Macmillan English Dictionary. – Oxford: Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1693 p. 18. New Webster's Dictionary and Thesaurus of English Language. – Lexicon Publications INC, 1993. – 1149 p. 19. New Webster's Dictionary of the English Language. – College Edition. – Surjeet Publications, 1989. – 1824 p. 20. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Fourth Edition. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – 1600 p. 21. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English – Moscow : Oxford University Press, 1982. – 1072 p. 22. Oxford Compact Thesaurus. – Third Edition. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 929 p. 23. The American College Dictionary. – New York : Random House, 1969. – 1444 p. 24 The All Nations English Dictionary. Colorado Springs: All Nations Literature, 1992. – 825 p. 25. The Oxford English Reference Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 1765 p. 26. Trier J. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes. Bd. 1. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts / Jost Trier. – Heidelberg : Carl Winter, 1931. – 347 S. 27. Urdang L. A Basic Dictionary of Synonyms and Antonyms / Laurence Urdang. – New Delhi, 1982. – 398 p. 28. Webster's New World Dictionary of American English / Victoria Neufeldt, editor in chief. – 3-rd College Ed. – New York : A Prentice Hall ; Macmillan Company, 1996. – 1574 p.

УДК 811'37(043.3)

СУЧАСНІ ОНІМНІ МАРКЕРИ ФРАНКОМОВНОГО, АНГЛОМОВНОГО Й УКРАЇНОМОВНОГО ПРОСТОРУ ЯК НАСЛІДОК МОВНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

І.П. Довбня (Київ)

У статті розглядаються топонімні символи французького, англійського та українського мовних просторів, їх функції та роль на локальному та міжнародному рівнях. Здійснена класифікація конотованих географічних назв, проведений порівняльний аналіз символізації топонімів у трьох мовах.

Ключові слова: конотовані географічні назви, онімний знак, простір, символ культури, топонім.

И.П. Довбня. Современные онимные маркеры франкоязычного, англоязычного и украиноязычного пространства как следствие языкового и культурного развития. Статья рассматривает топонимные символы французского, английского и украинского языковых пространств, их функции и роль на локальном и международном уровнях. Осуществлена классификация коннотированных географических названий, проведён сравнительный анализ символизации топонимов в трёх языках.

Ключевые слова: коннотированные географические названия, онимный знак, пространство, символ культуры, топоним.

I.P. Dovbnia. Modern onym markers of English, French and Ukrainian language space as a result of linguistic and cultural development. The article deals with toponymical symbols of French, English and Ukrainian language spaces, their functions and significance in local and international contexts. Connotated geographical names have been classified, comparative analysis of toponym classification in three languages has been carried out.

Key words: connotated geographical names, onym sign, space, symbol of culture, toponym.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Репрезентація простору й окремих його частин за допомогою одиниць такої категорії онімів, як географічні назви (топоніми), здійснюється передусім за допомогою такого механізму, як символізація певних звукосполук, тобто набуття ними не просто знакової, а особливо конотованої ролі. Чим вагоміший онім (зокрема, топонім) для носіїв певної мови, чим більшу за обсягом історико-культурну інформацію він містить, тим більшої символізації зазнає, перетворюючись зі звичайного мовного знака на знак культури, ключове слово, символ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ключових для тієї або іншої культури слів досить активно досліджувана в сучасній лінгвістиці як України, так і інших країн. В українському мовознавстві слід передусім відзначити праці Т.П. Вільчинської [2], І.О. Голубовської [3–5], В.В. Жайворонка [6; 7], Т.В. Радзівєвської

[8], Н.В. Слухай [9], О.С. Снитко [10], Г.М. Яворської [13] та ін., у зарубіжній лінгвістиці – публікації А. Вежбицької [1], Ю.С. Степанова [11], А.Д. Шмельова [12] тощо. Однак при дослідженні ключових слів (мовних символів) культури дослідники, як відомо, звертають увагу передусім на загальні назви (апелятиви), приділяючи власним іменам (онімам) помітно меншу увагу. Певний виняток становить така нова міждисциплінарна галузь, як лінгвофольклористика, у межах якої вивчення символічно-знакової ролі власних імен уже посіло належне місце.

Кожний народ, кожна культура і, відповідно, кожна мова має певний набір онімів, що становлять ядро її символів. Серед них можна виділити власні назви різних класів, а саме міфоніми, теоніми, антропоніми, топоніми. Серед особливо навантажених символічно українських топонімів слід назвати такі, як *Україна* і *Київ*, серед англійських – *Britain* (*Great Britain*, повна назва *The United Kingdom of*

Great Britain and Northern Ireland, нерідко вживається у скороченій формі *United Kingdom* і навіть *UK*) і *London*, серед французьких – *France* (*République française*), *Paris*.

Вважаємо важливим відзначити, що топонімні символи або маркери простору виконують свої функції не тільки на тій території, до якої вони прив'язані, але й далеко за її межами, зокрема й за межами території поширення тієї або іншої мови. Так, символічна роль топонімів *Київ*, *Лондон* та *Париж* виразно усвідомлюється не тільки за межами згаданих міст, але й за межами відповідних держав. Такі онімні символи простору можуть бути віднесені до міжнародних. Утім, слід зважати на те, що значна інтенсифікація міжнародних (а відтак міжкультурних і міжмовних) контактів на межі XX і XXI століть, глобалізаційні процеси, розвиток інформаційних технологій і створення всесвітнього інтернет-простору мають наслідком перетворення до того локальних онімів на такі, що виявляються все більш освоєними інтернаціонально. До таких належать передусім назви місць проведення спортивних змагань, торговельних виставок, курортів тощо.

Визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми. Поряд із активним функціонуванням сучасних онімних маркерів простору (серед яких перелік міжнародних, як зазначено вище, неухильно розширюється за рахунок локальних) залишаються активними в мові, а нерідко й вторинно актуалізуються історичні просторові маркери онімної природи. Чинниками зазначеної актуалізації виступають передусім інформаційні технології, телевізійна індустрія й індустрія туризму.

Доцільною видається також історична класифікація знакових онімів відповідно до репрезентованих ними культурних шарів. На досліджуваному матеріалі це можуть бути:

- а) топонімна символіка доісторичної культурної спадщини;
- б) онімні репрезентації античної (греко-римської) мовно-культурної спадщини;
- в) середньовічна онімна символіка;
- г) онімні знаки культури епохи Відродження, Просвітництва тощо;

д) мовні маркери культурно освоєного простору XX століття;

е) найновітніші мовні символи простору.

Класифікація топонімів відповідно до історичних періодів є до певної міри умовною, оскільки давні топоніми нерідко виступають водночас і елементами сучасного мовно-культурного простору.

Мета статті – класифікувати, описати та зіставити онімні маркери простору на матеріалі французької, англійської та української мов у контексті мови та культури.

До топонімних маркерів доісторичного культурного шару можна віднести: в українській мові – *Трипілля* (Київська область), *Кам'яна Могила* (Мелітопольщина), *Кирилівська стоянка* (Київ), *Королеве* (Закарпатська область), в англійській мові – *Стоунхендж* (*Stonehenge*), *Вудхендж* (*Woodhenge*), *Сілбері-хілл* (*Silbury Hill*), *Ейвбері* (*Avebury*), у французькій мові *Бретань* (*Bretagne*) з її передісторичними мегалітами, зокрема, *Карнак* (*Carnac*). Низка британських топонімів стали широкоживаними для позначення далеких геологічних періодів, серед них *Devon* (скорочена назва графства *Devonshire*) – *Devonian period* (укр. *Девонський період*, *Девон*), *Cambria* (антична назва Уельсу) – *Cambrian period* (укр. *Кембрійський період*, *Кембрій*) тощо.

Античну мовно-культурну спадщину репрезентують такі українські топонімні маркери, як *Ольвія*, *Херсонес*, *Пантікапей*, *Таврія*, *Керкінітіда* тощо. Унаслідок моди другої половини XVIII століття на античні назви українська топонімія зафіксувала такі відносно нові назви, як *Овідіополь*, *Севастополь*, *Симферополь*, *Херсон* та ін. Античний (і вищезгаданий псевдоантичний) шар топонімних маркерів культурно освоєного простору слід розглядати в контексті первинної системи античних топонімів – передусім давньогрецьких, а також римських, зважаючи на те, що останні нерідко являли собою копії або наслідки переосмислення еллінських, тоді як інші культури наслідували вже греко-римську традицію в цілому, причому так, як вони самі її розуміли.

В англійській мові розглядалий період репрезентують топоніми *Hadrian's Wall* (стіна для відме-

жування підкореної римлянами Англії від піктської Шотландії, збудована за часів римського імператора Адріана), *Antonine Wall* (інша римська межа півдня і півночі Британії). Деякі онімні символи, сягаючи своїм корінням греко-римської епохи, зберігають виразно активну символіку й нині, як-от *London* (античний *Londinium*), *Paris* (від назви племені паризіїв) тощо. Доісторичних часів сягають своїм корінням такі топоніми англійської мови, як *Британія (Britain)* і *Шотландія (Scotland)*, що походять, відповідно, від назв кельтських племен бриттів і скотів, які прибули на острів у дописемний період його історії (у I тисячолітті до н.е.).

У французькій мові топонімами просторовими маркерами античної культурної спадщини виступають *Arles*, *Carcassonne*, *Marseille*, відомі своїми античними будівлями й оборонними спорудами.

Середньовічного походження такі узагальнені й символічно навантажені топоніми, як *Україна* (перша писемна згадка датується 1187 роком), *Англія* (від назви племені англів, що серед інших германських племен переселилося на острів у середині I тисячоліття н.е.), *Франція* (від назви германського племені франків, відомого в пізній античності й ранньому середньовіччі). Дуже багато історичних символів, пов'язаних із історією гетьманства й козацтва, містить топонімія України (*Батурич*, *Берестечко*, *Глухів*, *Жовті Води*, *Корсунь*, *Суботів*, *Умань*, *Чигирин* тощо). *Полтава* стала топонімним символом Полтавської битви 1709 року, що набула багатьох суперечливих конотацій на рівні сталих мовних висловів (укр. як *швед під Полтавою*, пор. рос. *дело было под Полтавой*).

Історичну символіку середньовіччя містять такі онімні маркери простору, як англ. *Glastonbury* (місто й абатство, пов'язані з циклом легенд про короля Артура), *Canterbury* (місто, де розташована кафедра очільника англійської церкви архієпископа Кентерберійського і яке пов'язане з творчістю Дж. Чосера), *Nottingham* (місто, що символізує діяльність легендарного Робіна Гуда, осередком якого виступав Ноттінгемський ліс – *Nottingham forest*).

У новий час, із розвитком англійської промисловості, культурної символізації набувають назви індустріальних центрів, як-от *Liverpool* (спершу – символ промислової могутності, нині також символ англійського футболу і групи *Beatles*), *Coventry* (символ британської металургії, а пізніше, як особливо постраждале від німецьких бомбардувань місто, – символ участі Великої Британії у Другій світовій війні) тощо.

Низка онімних маркерів простору виступає знаками духовної культури, а саме: *Lake District* (“Озерний край” – осередок поетів “Озерної школи” Ф. Водсворта, П. і М. Шеллі та ін.), *Highlands* (гірський район Шотландії, символ незайманої природи, народності, незалежності, особливо активізований у творчості Р. Бернса), *Shropshire* (батьківщина Р. Кіплінга, оспівана ним у поезії). Дуже значущий для англійської духовної культури онім – *Stratford-upon-Avon*, батьківщина Вільяма Шекспіра як утілення недосяжної вершини англійської поезії та драматургії. До тієї самої слід віднести й символи елітарної британської освіти, як-от *Eaton* (привілейований коледж, символ юної аристократії), *Cambridge*, *Oxford*. У новітній час британські університетські міста виступають знаками не лише високоякісної освіти, але й також науки та видавничої діяльності. Онімним знаком еталонної британської точної науки виступає *Greenwich*, який поряд із тим являє собою “морські ворота Лондона”.

Маркери простору французької мови також мають низку одиниць, що репрезентують розглядааний період. *Авіньйон (Avignon)*, відомий також пам'ятками античної культури, виступає топонімним культурним знаком середньовічної церковної історії (у XIV ст. тут розташовувалася резиденція римських пап, звідси вислів “авіньйонський полон пап” – франц. *La papauté d'Avignon*). *Château de Versailles* – топонімне втілення образу королівського двору часів Людовиків XIV, XV і XVI, поряд із тим визначна архітектурна пам'ятка й осередок мистецтва. Подібною є символіка топоніма *Palais du Louvre*, що нині є позначенням одного із найбільших у світі мистецьких музеїв. *Carcassonne* у Середньовіччі стає символом ре-

лігійного руху альбігойців (катарів), як Ла Рошель (*La Rochelle*) – одним із топонімних символів руху тамплієрів, а пізніше позначенням столиці гугенотів. Назви департаментів *Вандея* (*Vendée*) і *Жиронда* (*Gironde*) символізують бурхливу історію Великої Французької революції, назва південно-французького міста *Тулон* (*Toulon*) стала знаком першої перемоги Наполеона. Історичним серцем Франції є район навколо Парижа – *Île-de-France*, буквально “острів Франції”.

Назва історичної столиці Ельзасу *Strasbourg* (місто відоме з античних часів) тривалий час була символом територіальних суперечок між Францією і Німеччиною, але з середини ХХ ст. вона позначає “столицю Європи” (місце засідання Ради Європи з 1949 р. і Європарламенту з 1992 р.) і стала символом історичного примирення між двома країнами.

Символіка Парижа в зіставному плані втілена в прислів’ї, яке стосується єдиного побратима названого міста, – Рима: франц. *Seule Paris est digne de Rome; seule Rome est digne de Paris* “тільки Париж гідний Рима, тільки Рим гідний Парижа”.

Топонім на позначення паризького міжнародного аеропорту – *Орлі* (франц. *Aéroport d'Orly*) – дістав назву на честь французького генерала, що був сином українського гетьмана в еміграції Пилипа Орлика. Таким чином, згаданий топонім, позначаючи сучасну реалію, водночас може бути розглянутий як історичний символ контактів двох народів.

Символами сучасного Парижа і Франції загалом виступають такі всесвітньовідомі мікротопоніми, як *Тріумфальна арка* (франц. *l'arc de triomphe de l'Étoile* – спершу символ перемог Наполеона, нині майже цілком деполітизований архітектурний знак столиці Франції), *Ейфелева вежа* (франц. *la tour Eiffel* – споруду визначають як найбільш упізнавану реалію Парижа й найбільш відвідувану пам’ятку світу), *Монмартр* (франц. *Montmartre* – найвища точка Парижа з храмом *Basilique du Sacré Cœur* на вершині), *Могила невідомого солдата* (франц. *Tombe du Soldat inconnu* – пам’ятник загиблomu в Першій світовій війні). Найвищу канішу французьку освіту символізує відомий від

часів Середньовіччя топонім *Сорбона* (франц. *Sorbonne*), також *Колеж де Франс* (франц. *le Collège de France*) та ін. Столицю Франції (а також творчість Віктора Гюго) символізує *Собор Паризької Богоматері* (франц. *Notre Dame de Paris*).

Французький населений пункт *Канни* (франц. *Cannes*), відомий від давньоримських часів, у ХІХ ст. став елітним аристократичним курортом, а у ХХ ст. – місцем проведення високопрестижних кінофестивалів (франц. *Festival international du film de Cannes*), а останнім часом і Канських міжнародних фестивалів реклами (*Festival international de la publicité de Cannes*).

Заснована ще до нової ери стародавніми греками *Ніцца* (франц. *Nice*) у ХІХ ст. стала курортним центром, і назва цього міста досі залишається символом елітного відпочинку, відомим далеко за межами Франції. Наприкінці ХХ ст. місто стало також центром проведення самітів Євросоюзу. До топонімних знаків не лише французького, але й міжнародного розповсюдження належать також такі назви курортів, як *Лазурний берег* (франц. *Côte d'Azur*).

Топонімне обличчя сучасної британської столиці визначають дзвінична вежа *Біг Бен* (*Big Ben*), *Вестмінстерське абатство* (*Westminster Abbey*) і *Вестмінстерський палац* (*Palace of Westminster*). У британській столиці з’явилася новітня традиція відзначати свято Нового року на *Трафальгарській площі* (*Trafalgar Square*), що з символу військово-морської могутності Британської імперії (а саме перемоги адмірала Нельсона при Трафальгарі в 1805 р.) перетворилася на популярне місце відпочинку лондонців та гостей. Назва вулиці *Вайтхолл* (*Whitehall*) у центрі Лондона давно стала прозивним позначенням британського уряду. Назва вулиці *Даунінг-стріт* (*Downing Street*) стала символізувати передусім британського прем’єр-міністра (резиденція якого розташована за адресою Даунінг-стріт 10), а також (менш поширене символічне позначення) британську скарбницю (канцлер скарбниці перебуває за адресою Даунінг-стріт 11).

Всесвітньовідомим топонімним символом не тільки Лондона, але й усієї британської приро-

ди виступає *Темза* (англ. *Thames*, латинськ. *Thamesis*).

Лондонський кафедральний собор святого Павла (*St. Paul's Cathedral*) відомий, звичайно, менше, ніж римський собор святого Петра (прототип якого був збудований іще на початку VII століття), однак його назва також належить до топонімних маркерів англійськомовного простору. Отже, названий символ належить до історично найтриваліших, причому спостерігається такий вартий уваги феномен: матеріальна частина споруди не тільки перебудовувалася, а цілком мінялася після пожеж та інших руйнувань, а мовний символ зберігався і зберігається досі.

Діловим центром британської столиці виступає *Лондонський ситі* (англ. *City of London*).

Не раз міняла свою символіку, базовану на конотації, назва лондонської фортеці *Tower* (*the Tower, Tower of London*). Спершу ця назва позначала укріплену резиденцію англійських монархів, потім просто фортецю, згодом тюрму, а нині – визначну пам'ятку архітектури і музей. Тисячолітня історія згаданої пам'ятки водночас виступає тривалою історією зміни основного змісту та конотативної символіки її назви. Слід підкреслити, що назва Тауера являє собою первісно загальну назву (апелятив), буквально “башта”, і виникла внаслідок онімізації – перетворення загальної назви на власну.

Символом Шотландії виступає її столиця *Едінбург*, назва якої віддзеркалена в титулі чоловіка британської королеви – принца-консорта *герцога Едінбургського*. Назва іншої частини Британії – Уельсу – віддзеркалена в титулі наступника престолу – *принца Уельського*. Маємо підстави зробити висновок про використання британської топонімії з державотворчою метою, для зміцнення державної ідеології. Подібні функції топонімів відомі в різних державах із монархічним правлінням (пор., наприклад, титул російського імператора *Император Всея Великия, и Малыя, и Белья России, Царь Польский, Великий Князь Финляндский, Царь Казанский, Астраханский...*, або титул австрійського імператора *Император Австрии, Апостолічний Король Угорщини, Король Богемії, Герцог Галичини і Лодомерії...*).

Назва англійського містечка *Farnborough* стала символом однієї з найбільших у світі авіа виставок (англ. *The Farnborough International Exhibition and Flying Display*).

Найменування заснованої у XII ст. столиці англійського графства Беркшир – *Редінг* (*Reading*) – знаменита не стільки як залізничний вузол, скільки як місце ув'язнення Оскара Уайльда.

Топонімічними знаками сучасних реалій виступають елементи мікротопонімії Києва – *Банкова* (вулиця, на якій розташована Адміністрація Президента України), *Хрещатик* (головна вулиця Києва, символ міста, місце прогулянок городян і гостей), *Печерськ*, *Липки* (елітні райони столиці). *Ялта* стала топонімічним символом відпочинку й кінофестивалів (водночас виступаючи й символом однієї зі знакових подій новітньої історії – Ялтинської конференції 1945 року), *Одеса* – символом гумору, *Карпати* – символом туризму й відпочинку, *Коктебель* – один із символів півдня, поезії тощо. Кримський мис *Казантин* відомий в Україні й сусідніх державах не античними поселеннями, а молодіжними фестивалями, що проводяться тут регулярно з 1995 року. Від часів громадянської війни символічного значення набуло *Гуляй-Поле* в запорізькій області, що декілька років було центром воєнізованого анархістського руху на чолі з Нестором Махном.

Перспективним видається визначення тих топонімних маркерів простору, які у французькій, англійській та українській мовах виступають у подібних або навіть тотожних функціях, наприклад: франц. *Єлисейські поля* (*avenue des Champs-Élysées*) – англ. *Пікаділлі* (*Picadilli*) – укр. *Хрещатик* (пор. рос. *Тверская* тощо).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, конотовані географічні назви виступають онімними символами культурно освоєного простору. Вони можуть бути за різними ознаками класифіковані на а) ядерні і периферійні, б) міжнародні і локальні, в) сучасні й історичні. Більш детальна класифікація стосується належності розглянутих онімів до тієї або іншої тематичної групи (назви історичних місць, місць відпочинку, спортивних центрів тощо). В останньому випадку створення несупе-

речливої класифікації за однією логічною основою викликає певні труднощі, оскільки та сама назва може позначати водночас і історичну пам'ятку, і твір архітектури, і місце відпочинку.

Виявлено ідеологічні, державотворчі функції топонімії, використовуваної в титулатурі монархів з метою підкреслення єдності різних частин держави під однією короною.

Слід відзначити таку тенденцію, як наповнення давніх, історичних топонімів новим символічним змістом унаслідок їх актуалізації завдяки інформаційним та електронним технологіям, туристичній індустрії: мовні знаки історії перетворюються на сучасні знаки культури, туризму, визначники неповторного іміджу міста і країни, своєрідні осучаснені "бренди".

На жаль, дослідження топонімної культурної символіки простору України порівняно з англійським і французьким матеріалом показує, що в Україні менше, ніж у двох згаданих західних країнах, місць проведення міжнародних технічних та комерційних виставок, кінофестивалів тощо. Сказане підтверджує не раз висловлювану думку про те, що мова, особливо лексика, чутливо реагує на стан позначуваних реалій і детально віддзеркалює особливості картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А.Д. Шмелёва // М. : Языки славянской культуры. – 2001. – 288 с. 2. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII

ст. / Т.П. Вільчинська. – Т. : Джура, 2008. – 424 с. 3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с. [Монографія, 2-е вид, випр. і доп.]. 4. Golubovs'ka I. Mental Ethnic Language Stereotypes: Universals and Peculiarities / I. Golubovs'ka // Мова і культура. – К. : Издательский дом Дм. Бурого, 2001. – Вып. 3. – Т. 3. – С. 38–45. 5. Голубовська І.О. Національно-мовна картина світу в її лексичній іпостасі / І.О. Голубовська // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : Прайм-М, 2002. – С. 92–98. 6. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 704 с. 7. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63. 8. Радзівєвська Т.В. Концептуалізація ментального простору в українській мові / Т.В. Радзівєвська // Мовознавство. – 1998. – № 2/3. – С. 107–117. 9. Слухай Н.В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н.В. Слухай. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – 168 с. [Навчальний посібник]. 10. Снитко Е.С. Символика огня и воды в дискурсе русской и китайской сказки / Е.С. Снитко, С. П. Зайченко // Мова і культура. – 2002. – Вып. 5. – Т. Ш/2. – С. 154–169. 11. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с. 12. Шмелев А.Д. Лексический состав русского языка как отражение "русской души" / А.Д. Шмелев // Зализняк А.А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира – 2005. – С. 25–36. 13. Яворська Г.М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей) / Г.М. Яворська // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. статей. – 2006. – С. 46–59.

НОМИНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *ДОРОГА* В НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

С.В. Кирилюк (Миколаїв)

У роботі на матеріалі німецьких народних казок досліджується номінативне поле концепту ДОРОГА, аналізується його ядро та периферія, установлюється його текстотвірний характер. Визначено, що ядерна зона концепту представлена базовим актуалізатором – лексемою *der Weg*. До характерних рис належить також вживання назв реальних локусів та відсутність їх детального опису.

Ключові слова: концепт, німецька народна казка, номінативне поле, ядро та периферія номінативного поля.

С.В. Кирилюк. Номинативное поле концепта ДОРОГА в немецких народных сказках. В работе на материале немецких народных сказок исследуется номинативное поле концепта ДОРОГА, анализируется его ядро и периферия, устанавливается его текстообразующий характер. Определено, что ядерная зона концепта представлена базовым актуализатором – лексемой *der Weg*. К характерным чертам относится также употребление названий реальных локусов и отсутствие их детального описания.

Ключевые слова: концепт, немецкая народная сказка, номинативное поле, ядро и периферия номинативного поля.

S.V. Kyrylyuk. Nominative field of the concept “WAY” in German folk tales. This article studies the nominative field of the concept WAY on the material of the German folk tales; its core and periphery are analysed and its textbuilding character is determined. It is defined that the basic actualizator – the lexeme *der Weg* – presents the core zone of the concept. The application of real loci and the absence of its detailed description prove to be characteristic features of this concept.

Key words: the concept, the German folk tale, the nominative field, the core and periphery of the nominative field.

Народна казка як певна модель фонових знань людини про світ, повсякденне життя, як джерело, що містить досвід та специфіку національної культури певного етносу, привертає увагу дослідників, що працюють в області когнітивної лінгвістики, оскільки саме у рамках цієї лінгвістичної дисципліни, як зазначають дослідники [2, с. 37], стало можливим пояснення, а не лише опис механізму світосприйняття людини. Результат функціонування такого механізму представлено в найзагальнішому вигляді картиною світу (КС) у двоїстій єдності суб'єктивного й об'єктивного, раціонального й ірраціонального, ментального й почуттєвого, аналітичного й творчого. У цьому контексті народна казка як найдавніша форма відображення світорозумін-

ня і є тією призмою, крізь яку людина бачить і оцінює явища дійсності і яка дає уявлення про еволюцію процесу пізнання світу.

Актуальність даного дослідження пояснюється можливістю через поняття та категорії когнітивної лінгвістики розглянути особливості наївної КС, що знайшла своє відображення в німецьких народних казках, і проаналізувати механізми освоєння дійсності людьми багато століть тому що, в свою чергу, збагатить наші знання про вербальну реалізацію моделі світу в фольклорних текстах.

У якості об'єкта дослідження був обраний концепт ДОРОГА як один із основних, що об'єктивуються в текстах народних казок німецькомовної культурної спільноти. Предметом аналізу слу-

гувало номінативне поле даного концепту. Дослідження проводилося на матеріалі німецьких народних казок методом суцільної вибірки (275 текстів) з метою виявлення специфіки об'єктивації концепту ДОРОГА в даному жанрі фольклору.

Однією з найважливіших форм маніфестації світопізнання людини є мова. На тісний зв'язок мови зі світом, що оточує людину, вказував ще В. Гумбольдт. Дослідник підкреслював, що кожна мова утримує всю структуру понять та увесь спосіб уявлень окремої частини людства. “Людина переважно – навіть й виключно, оскільки відчуття та діяння її залежать від її уявлень, – живе з речами так, як їх подає їй мова. За допомогою тієї ж самої дії, в силу якої вона сплітає мову всередині себе, вона вплітає себе в неї; і кожна мова описує навколо народу, якому вона належить, коло” [3, с. 80]. Слушним підтвердженням цих думок слугує точка зору ряду вчених на зв'язок КС з мовою.

Онтологічна КС, тобто світ як він є, репрезентує вихідний пункт світопізнання людини. При цьому йдеться не тільки про зовнішній, але й про внутрішній світ людини, з усіма поки далеко не пізнаними його властивостями. Наступний рівень – рівень ментальних уявлень людини про світ у вигляді концептів, категорій, ідей та інших оперативних одиниць і структур свідомості – умовно позначений концептуальною картиною світу. Структури цього рівня почасти залишаються невербалізованими, почасти відбиваються в поведінкових моделях людини, почасти реалізуються в знакових системах, однією з яких є мова [2, с. 58].

Таким чином, слід підкреслити принципову необхідність розмежування власне розумової концептосфери людини та семантичного простору мови як тієї частини концептосфери, що отримала номінацію і відображається у мовних знаках. “У першому випадку концепт постає як феномен духовного порядку, як своєрідний ментальний контур чи згусток енергії, що його відкладено в лінгвокультурній свідомості народу і що прагне назовні. У другому випадку йдеться про екстеріоризацію концепту, а точніше про його озовнішнювання мов-

ними засобами, тобто про його матеріальну оболонку”, що на думку багатьох дослідників складає “семіотичну щільність” або “номінативну дрібність” концепту – онтологічну представленість у плані вираження цілою низкою синонімів (слів і словосполучень), тематичних рядів і полів, паремій, фольклорних і літературних сюжетів, символів тощо” [6, с. 104].

На думку Попової З.Д. і Стерніна І.А., сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у визначений період розвитку суспільства, визначається як номінативне поле *концепту*. Номінативне поле відрізняється від традиційно виокремлених в лінгвістиці структурних групувань лексики – лексико-семантичної групи, лексико-семантичного поля, лексико-фразеологічного поля, синонімічного ряду, асоціативного поля – тим, що воно має комплексний характер, включаючи в свій склад всі перераховані типи групувань [5, с. 66].

За своєю структурою номінативне поле концепту принципово неоднорідне. Воно містить безпосередньо як прямі номінації концепту – ядро номінативного поля – так і номінації окремих когнітивних рис концепту, які виявляють зміст концепту і відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях. Таким чином, мовний знак представляє концепт у мові, причому не повністю – він своїм значенням представляє декілька основних концептуальних ознак, релевантних для повідомлення, передача яких є завданням мовця, входить в його інтенцію.

Враховуючи етимологію слова, словникові тлумачення та понятійні значення концепту ДОРОГА, розглянемо спосіб його “вербального портретування” на матеріалі німецьких народних казок.

Ядерна зона концепту ДОРОГА представлена базовим актуалізатором концепту, номінативною лексемою *der Weg* і є основою всього концептуального змісту. Нами виділені окремі компоненти номінативного поля концепту ДОРОГА, що дозволяє зробити висновок щодо змісту та структури даного концепту як одиниці мислення.

Дорога сприймається як відрізок шляху, частина ландшафту.

„Es dauerte nicht lange, so saß da eine Katze **an dem Weg** und machte ein Gesicht wie drei Tage Regenwetter“ [8, с. 182].

„Der Weg führte ihn in einen Wald, und da sah er einen Rabenvater und eine Rabenmutter, die standen bei einem Nest und warfen ihre Jungen heraus“ [8, с. 131].

„Der Mann nahm den Hut ab und setzte den Kleinen auf einen Acker **am Weg**, da sprang und kroch er ein wenig zwischen den Schollen hin und her, dann schlüpfte er plötzlich in ein Mausloch, das er sich ausgesucht hatte“ [8, с. 230].

В наведених прикладах концепт ДОРОГА приймає образ видимого, матеріального і є реальним текстовим втіленням шляху, яким подорожує головна діюча особа. У казці ми не знаходимо детальних описів природи, місцевості, оскільки всі події розгортаються швидко і динамічно. Час у народній казці, як стверджує Д.С.Лихачов, не зупиняється для описів. Він рівномірно рухається, адже під час усієї розповіді казка не містить статичних складових [4, с. 9].

На думку В.Н. Топорова, “постійна й невід’ємна властивість шляху — його складність. Шлях будується на основі все зростаючих труднощів та небезпек, що погрожують міфологічному герою, через це подолання шляху – подвиг, подвижництво подорожнього” [7, с. 259]. Тривалість та важкість подолання шляху підкреслюється в казках вживанням прикметників *weit*, *lang* та фізичним станом героя – втомою (*müde*), відчуттям голоду, наявністю пухирів на ногах:

„Der Esel legte sich auf den Mist, der Hund hinter die Türe, die Katze auf dem Herd bei die warme Asche, und der Hahn setzte sich auf den Hahnenbalken: und weil sie **müde** waren von ihrem **langen Weg**, schliefen sie auch bald ein“ [8, с. 186].

„Er musste jetzt seine eigenen Beine gebrauchen, und als er **lange Wege** gegangen war, kam er in eine große Stadt“ [8, с. 131].

„Abends kamen sie in einen großen Wald und waren so **müde** von Jammer, Hunger und dem **langen Weg**, dass sie sich in einen hohlen Baum setzen und einschließen“ [8, с. 91].

„Seht, ich hinke und **habe von dem Weg daher Blasen an den Füßen**, ich kann unmöglich wieder umkehren“ [8, с. 213].

Збільшення тривалості шляху може позначатися завдяки повтору лексичної одиниці *lang* та наявності маркера *endlich*, який підкреслює кінцеву межу:

„Und ging fort, **lange lange Wege**, bis sie **endlich** zu dem Schloss kam, wo beide zusammen lebten“ [8, с. 441].

„Und als sie **lange lange** gegangen waren, kamen sie **endlich** an ein kleines Haus, und das Mädchen schaute hinein, und weil es leer war, dachte es: hier können wir bleiben und wohnen“ [8, с. 94].

Експлікуючи значення належності до місцевості, дорога отримує також і якісну характеристику, яка в цілому фіксує реально-фізичні властивості шляху:

„Nach vielem Reisen kam er in einen schönen, großen Wald. Durch den ging **ein schöner, breiter Weg**“ [9, с. 76].

„Einmal, als die Bäume wieder in frischem Grün standen, jagte der König des Landes in dem Wald und verfolgte ein Reh, und weil es in das Gebüsch geflohen war, das den Waldplatz einschloss, stieg er vom Pferd, riss das Gestrüppe auseinander und hieb sich mit seinem Schwert **einen Weg**“ [8, с. 49].

„Sie machten sich also auf, und waren schon **weite Wege** und über viele Grashälmmchen gegangen, aber das Glück war ihnen noch nicht begegnet“ [8, с. 308].

„Die gestreute Asche hatte der Wind weggeweht, aber die Erbsen und Linsen hatten gekeimt und waren aufgegangen, und zeigten im Mondschein **den Weg**“ [8, с. 241].

„Auf dem **Wege** nach dem Wald bröckelte es Hänsel in der Tasche, stand oft still und warf ein Bröcklein **auf die Erde**“ [8, с. 120].

Використання реальних локусів в казках є своєрідним підтвердженням реальності подій, необмеженої свободи руху діючої особи. Простір стає визначеним, насичується часом, реальним життєвим змістом. В якості об’єктів, що маркують шлях, виступають будівлі чи населені пункти:

„Wenn nun etwas zu tun war, so musste es der älteste allzeit ausrichten: hieß der Vater noch spät oder gar in der Nacht etwas holen, und **der Weg ging dabei über den Kirchhof oder sonst einen schaurigen Ort**, so antwortete er wohl – ach nein, Vater, ich gehe nicht dahin, es gruselt mir – denn er fürchtete sich“ [8, с. 51].

„Nicht weit von hier liegt **ein Dorf**, wo wir schon manches Huhn geholt haben; **den Weg dahin** wollen wir euch zeigen. Da gingen sie ins Dorf, kauften sich etwas zu essen und ließen auch ihren Tieren Futter geben, und zogen dann weiter“ [8, с. 342].

„Er ritt mit der schönen Jungfrau weiter, und **sein Weg führte ihn wieder durch das Dorf**, in welchem seine beiden Brüder geblieben waren“ [8, с. 327].

Маркерами руху певним шляхом можуть виступати також різноманітні природні середовища, наприклад, ліс, болото:

„Rotkäppchen schlug die Augen auf, und als sie sah, wie die Sonnenstrahlen durch die Bäume hin- und hertanzten und alles voll schöner Blumen stand, dachte es – wenn ich der Großmutter einen frischen Strauß mitbringe, der wird ihr auch Freude machen; es ist so früh am Tag, dass ich doch zu rechter Zeit ankomme, – **liefe vom Wege ab in den Wald hinein** und suchte Blumen“ [8, с. 177].

„Auf dem Weg kam er an einem Sumpf vorbei, in welchem Frösche saßen und quakten“ [8, с. 209].

Слід зазначити, що об'єкти, які маркують шлях, у казках не зображуються детально, а лише називаються (*über den Kirchhof, durch das Dorf, in den Wald, an einem Sumpf*), або дається незначна характеристика, що створює їх обриси (*über einen schaurigen Ort*).

Доволі часто лексема *der Weg* в поєднанні з лексичною одиницею *ein Stück* актуалізує частину визначеного простору як цілого, узагальнюючи план змісту, про що свідчать такі приклади:

„Der Spielmann hieß ihn mitgehen, und als sie **ein Stück Wegs** zusammen gegangen waren, kamen sie an einen alten Eichbaum, der ihnen hohl und in der Mitte aufgerissen war“ [8, с. 77].

„Die Diebe aber waren vor Schrecken **ein Stück Wegs** zuruckgelaufen, endlich fassten sie wieder Mut und dachten: der kleine Kerl will uns necken“ [8, с. 231].

„Darauf begleitete er sie **ein Stück Wegs**, und beim Abschied gab er ihnen noch ein blankes Messer und sprach...“ [8, с. 341].

Важливо відзначити й те, що лексема *der Weg* імпліцитно утримує значення початку і кінця шляху, домінантою яких виступає ідея руху, переміщення у просторі:

„Den ganzen Weg gab sie dem armen Kinde kein gutes Wort; so böse und missgünstig war sie“ [9, с. 16].

Однак поряд з ядром в концепті існує периферійна частина з доволі розмитою межею та безліччю супутніх асоціативних зв'язків. До периферійної зони входять засоби, обмежені в використанні та пов'язані з номінантом концепту семантично. Словами-актуалізаторами концепту ДОРОГА у казкових оповідях виступають лексеми *eine Strecke, ein Weilchen*, які в поєднанні з дієсловами руху імплікують значення визначеного шляху:

„Als sie **eine gute Strecke** gefahren waren, kamen sie an ein Schloss, das lag mitten in einem schönen Tannenwald“ [9, с. 36].

„Wie er **eine Strecke** gegangen war, sah er an dem Rande eines Waldes einen Fuchs sitzen, legte seine Flinte an und zielte auf ihn“ [8, с. 322].

„Als sie **ein Weilchen** gegangen waren, stand Hänsel still und guckte nach dem Haus zurück und tat das wieder und immer wieder“ [8, с. 117].

„Und als der Jüngste **ein Weilchen** gegangen war, so trat ein kleines Männlein zu ihm, das hielt einen schwarzen Spieß in der Hand und sprach: diesen Spieß gebe ich dir, weil dein Herz unschuldig und gut ist...“ [8, с. 190].

Видовим конкретизатором шляху, інваріантом дороги виступає складний іменник *der Kreuzweg*, основне значення якого утримує лексема *der Weg*:

„Die drei Söhne gingen miteinander fort, bis sie an einen **Kreuzweg** kamen“ [9, с. 12].

„Am **Kreuzweg** klopften sie den armen Hans wieder durch, dass er ganz zerschlagen war“ [9, с. 14].

Перехрестя, як знаменна віха на шляху діючої особи, пропонує вибір, який визначає його подальшу долю, виявляється символом пошуку правильного вирішення, шляху тощо. Саме поняття вибору, яке передбачає перехрестя, в давнину мало подвійне значення: позитивне або негативне, рятівне або фатальне. Дороги на перехресті вели найчастіше по ту сторону бугтя. Але саме там, в “іншому світі”, знаходились сакральні цінності, життєво необхідні герою або світу.

Концепт ДОРОГА можна вважати, на нашу думку, текстотвірним, оскільки його сприйняття читачем є певним (зумовленим) фактором для розуміння задуму казки. Переміщення діючої особи в казковому просторі, його шлях складають вісь казкового повідомлення. Сюжет традиційно розгортається навколо шляху героя: простір розширюється, рух стає основним виміром шляху, значення якого імпліцитно утримує лексема *unterwegs*:

„*Unterwegs bekamen sie Sturm und schlechten Wind und trieben fort in dem türkischen Sultan sein Gebiet*“ [9, с. 58].

„*Der Bote aber ruhte unterwegs an einem Bache, und da er von dem langen Wege ermüdet war, schlief er ein*“ [8, с. 202].

„*Dann fragte er, ob sie unterwegs nichts von Hans gesehen hätten*“ [9, с. 91].

Мовні засоби передають лише частину змісту концепту, що підтверджується існуванням численних синонімів, різних дефініцій та описів одного й того концепту. Значення слова – “це спроба дати загальне уявлення про зміст концепту, окреслити відомі його межі, представити його окремі характеристики даним словом” [1, с. 26–27].

Як видно з наведених прикладів, техніка об’єктивації концепту пов’язана зі створенням умов його правильного мовленнєвого тлумачення і є способом експліцитної та концентрованої реалізації концепту конкретною мовною одиницею, яка має з ним номінативний зв’язок поза контекстом [6, с. 107].

До перспектив дослідження слід віднести характеристику окремих елементів номінативного поля концепту ДОРОГА у залежності від різновиду народних казок, а також фреймову організацію названого концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова / Н.Н. Болдырев // *Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание*. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2001. – С. 25–36.
2. Бондаренко Є.В. Картина світу і дискурс: реалізація дуальної природи людини / Є.В. Бондаренко // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* [під заг. ред. І.С. Шевченко]: монографія. – Харків : Константа, 2005. – С. 36–64.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
4. Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы. 3-издание / Д.С. Лихачев. – М. : Наука, 1979. – 353 с.
5. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя, 2008. – 331 с.
7. Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н. Топоров // *Текст: семантика и структура*. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.
8. Brüder Grimm. *Kinder- und Hausmärchen*. – Düsseldorf und Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1997. – 884 S.
9. *Deutsche Volksmärchen*. [Gesammelt und herausgegeben von A. Merkelbach]. – Kassel : Bärenreiter-Verlag. 1950. – 211 S.

УДК 811.112.2'42

КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВІ ФОРМИ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ НОВЕЛИ (на матеріалі новели Артура Шніцлера "Traumnovelle")

В.П. Крижановська (Миколаїв)

У статті аналізуються композиційно-мовленнєві форми німецькомовної новели, як основні ознаки змістово-формального рівня даного типу тексту. На матеріалі новели Артура Шніцлера "Traumnovelle" автор розглядає такі базові композиційно-мовленнєві форми, як "повідомлення про подію", "повідомлення про переживання", "динамічний опис", "статичний опис", "роздум". Наводить основні ознаки даних композиційно-мовленнєвих форм, розглядає їх структурну і семантичну функції. Визначає характер синтаксичного оформлення відрізків тексту.

Ключові слова: композиційно-мовленнєві форми, новела, опис, повідомлення, роздум, тип тексту.

В.П. Крыжановская. Композиционно-речевые формы немецкоязычной новеллы (на материале новеллы Артура Шницлера "Traumnovelle"). В статье анализируются композиционно-речевые формы немецкоязычной новеллы, как основные черты содержательно-формального уровня данного типа текста. На материале новеллы Артура Шницлера "Traumnovelle" автор рассматривает такие базовые композиционно-речевые формы, как «сообщение о событии», «сообщение о переживании», «динамическое описание», «статическое описание», «размышление». Приводит основные характерные черты данных композиционно-речевых форм, рассматривает их структурную и семантическую функции. Определяет характер синтаксического оформления отрезков текста.

Ключевые слова: композиционно-речевые формы, новелла, описание, рассуждение, сообщение, тип текста.

V.P. Kryzhanovska. The composite-speech forms of a German short story (on material of Arthur Schnicler's short story "Traumnovelle"). The composite-speech forms of a German short story, as the main features profound-formal level of the given type of the text are analyzed in article. On material of Arthur Schnicler's short story "Traumnovelle" the author considers such base composite-speech forms, as «report on event», «report on sufferings», «dynamic description», «steady-state description», «cogitation». The author brings the main features data composite-speech forms, considers their structural and semantic function. The author defines the nature of the syntax registration of the text's length.

The key-words: composite-speech forms, short story, description, discourse, message, type of the text.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки значне місце відводиться проблемі висвітлення композиційно-мовленнєвих форм. Мовленнєвий жанр, щоб стати функціональним об'єктом, включається в функціональну систему за допомогою формальних структур, які входять в систему функціональних стилів. Такими структурами є композиційно-мовленнєві форми (КМФ) [12, с. 75].

Актуальність дослідження німецькомовної новели продиктована тим, що і сьогодні у світовій лінгвістиці не існує фундаментальних досліджень даного типу тексту, у поодиноких розвідках мають місце лише фрагментарні спроби висвітлення цьо-

го питання. Об'єктом дослідження виступає німецькомовна новела як тип тексту.

Предметом дослідження є композиційно-стилістична структура німецькомовної новели. Мета дослідження полягає у вивченні композиційно-мовленнєвих форм німецькомовної новели, як основної ознаки змістово-формального рівня даного типу тексту. Матеріалом дослідження даної статті виступає новела А. Шніцлера "Traumnovelle".

Проблема висвітлення композиційно-мовленнєвих форм не залишається поза увагою дослідників творів малої форми. Так, у дослідженнях німецької байки серед найбільш розповсюджених виокрем-

люють такі композиційно-мовленнєві форми (КМФ): “констатує повідомлення”, “повідомлення про подію”, “розповідь”, “динамічний опис”, “статичний опис”, “характеристика”, “роздум”, “коментар” [11]. КМФ “динамічний опис” може включати в себе “розповідь про подію” і “повідомлення про подію” [2].

Дослідження німецького прозового шванку дають змогу виділити КМФ, характерні для даного типу тексту: “констатує повідомлення”, “повідомлення про подію”, “повідомлення про факти”, “повідомлення про переживання”, “динамічний опис”, “статичний опис”, “роздум” (коментовано-аргументований виклад змісту) [9].

На думку Л.С. Піхтовнікової найбільш великими, узагальненими мовленнєвими формами, які одночасно включають в себе усі інші є авторське мовлення і мовлення персонажів. Усі композиційно-мовленнєві форми автор відносить до формально-змістового аспекту композиції художнього тексту [11, с. 23].

При висвітленні питання композиційно-мовленнєвих форм дослідниками неодноразово підкреслюється структурованість КМФ [5; 4; 12; 8; 14]. КМФ – це однорідні типи внутрішньотекстової граматичної композиції, це ідеальні схеми, які диктують стан впорядкованості матеріальних граматичних структур [5, с. 19].

Будучи логічними формами, мовленнєві форми надають думкам певний об’єктивний порядок руху. КМФ є найбільш загальними формами, що відображають структуру процесу мислення, типи і способи зв’язку елементів між собою. Відображаючи найзагальніші відношення речей, вони стають правилом руху думки. Порядок руху думки може бути різним: одна думка може йти за іншою; розташовуватися поряд, так що їх легко можна поміняти місцем; одна думка може впливати з іншої тощо [4, с. 61–62].

Під композиційно-мовленнєвими формами у самому загальному вигляді розуміються складні мовленнєві єдності, що структурують думку, впорядковують її розвиток та надають їй цілісність і завершеність. КМФ, оформлюючи, з одного боку, цілі фрагменти тексту, реалізують композиційні

особливості зв’язних текстів, а з іншого боку, будучи законом організації мовних одиниць, виступають як складні синтаксичні утворення [12, с. 75].

Традиційно виділяють три композиційно-мовленнєві форми: повідомлення, опис, роздум [1; 3–5; 10; 11; 17 та ін.]. Розглянемо дані КМФ з інформаційної, структурної та семантичної точок зору більш детально.

КМФ “повідомлення” (Bericht) – основна форма інформаційного змісту. За характером цього змісту вона може мати наступні різновиди: повідомлення про подію (Vorgangsbericht), повідомлення про переживання (Erlebnisbericht), повідомлення про стан і настрої (Zustandsbericht, Stimmungsbericht), коротке інформаційне повідомлення (Mitteilung) [5, с. 20].

Повідомлення – коротке, тверезо-фактичне, послідовне зображення ходу дії без прикрашаючих відступів і пояснюючих роздумів: послідовність висловлювань; просуває у взаємозв’язку з іншими видами мовлення (опис, роздум) дію вперед; вживається особливо в коротких оповіданнях і новелах... [20, с. 88–89].

Нарація – форма, яка передає зображені події у їх причинно-наслідкових зв’язках, мотивує з’єднання їх у послідовності, повідомляє про ситуації і відносини; приймає вигляд інформації, оповідання, яке представляється, реляції [18, с. 165]. Наратив визначається “як зображення події або послідовності подій, реальних або вигаданих за допомогою мови, і зокрема, за допомогою письмової мови” [6, с. 187].

Разом з тим КМФ “повідомлення про події” та “повідомлення про переживання” є найбільш вживаними у німецькомовних новелах. Так, наприклад, у новелі А. Шніцлера “Traumnovelle” в експозиції твору у формі авторського мовлення надаються відомості про маскарад, який відвідало напередодні подружжя. З цією метою автор використовує КМФ “повідомлення про події”: “*Es war in diesem Jahr ihr erstes Ballfest gewesen, an dem sie gerade noch vor Karnevalsclluß teilzunehmen sich entschlossen hatten. Was Fridolin betraf, so war er gleich beim Eintritt in den Saal wie ein mit Geduld erwarteter Freund von zwei roten Dominos*

begrüßt worden, über deren Person er sich nicht klar zu werden vermochte, obzwar sie über allerlei Geschichten aus seiner Studenten- und Spitalzeit auffallend genauer Bescheid wussten...” [19, S. 769], яке плавно перетікає в КМФ “повідомлення про переживання”: “...und jene unbeträchtlichen Erlebnisse waren mit einemmal vom trügerischen Scheine versäumter Möglichkeiten zauberhaft und schmerzlich umflossen. Harmlose und doch lauernde Fragen, verschmitzte, doppeldeutige Antworten wechselten hin und her; keinem von beiden entging, daß der Andere es an der letzten Aufrichtigkeit fehlen ließ, und so fühlten sich beide zu gelinder Rache aufgelegt.” [19, S. 770].

У зв’язці, відміченій прямим діалогічним мовленням персонажів з швидкою зміною акцій / реакцій і діалогом, який переходить в монолог, присутні такі КМФ як “повідомлення про події”: “Bei Sonnenuntergang saßen wir auf dem Balkon, du und ich, da ging er vorüber unten am Strand, ohne aufzublicken, und ich war beglückt, ihn zu sehen.” [19, S. 771], “повідомлення про переживання”: “Was ist das doch für ein lieber, entzückender, junger Mensch, – er müßte jetzt nur ein Wort sprechen, freilich, das richtige müßte es sein, so käme ich zu ihm hinaus auf die Wiese und spazierte mit ihm, wohin es ihm beliebte – in den Wald vielleicht; – oder schöner noch wäre es, wir führen im Kahn zusammen in den See hinaus – und er könnte von mir in dieser Nacht alles haben, was er nur verlangte.” [19, S. 773], які передаються персонажами твору. Слід зазначити, що автором у даному типі тексту широко використовуються вищезгадані види КМФ, які передаються або авторським мовленням, або мовленням персонажів.

Структурний зв’язок “повідомлення” передбачає часову послідовність подій, станів, в результаті чого одна подія приєднується до іншої, одна подія створюється вслід за іншою або повертається назад, один стан переходить в інший. Цей структурний зв’язок визначає ланцюговий, послідовно-часовий внутрішньотекстовий граматичний зв’язок, який полягає в тому, що одне речення нанизується на інше, доповнює, розвиває його, даючи початок третьому [5, с. 20].

Разом з тим наратив можна визначити з трьох точок зору: з точки зору процесу, який здійснюється розповідачем, з точки зору об’єкту, тобто подій, про які розповідається, і з синтетичної точки зору, яка об’єднує першу і другу [13].

КМФ “опис” (Beschreibung) призначена для зображення факту співіснування предметів та їх ознак в один і той же час; а саме для детальної передачі стану дійсності, для зображення природи, місцевості, приміщення, зовнішності, якостей людини, її характеристики [5, с. 21].

Опис по формі можна розділити на два основні типи: статичний або такий, що виділяє окремі моменти і епізоди як щось стале і відокремлене, і динамічний, яке здійснюється способами розказування, непомітно переходить у саме оповідання. Статичний опис розглядає явище у порядку послідовної зміни ознак, намагаючись дати цілісну одночасну картину [7, стовп. 536–538]. Отже, дана композиційна форма має два основні різновиди: статичний і динамічний. У статичному описі (statische Beschreibung) дається зображення предметів у їх якісній визначеності, тотожності самим собі [4, с. 69].

Опис у його чистому вигляді – це статична картина, яка призупиняє розвиток дії. Якщо статичний опис не займає романного часу, виключений з нього, то динамічний опис розгортається в рамках цього часу (пейзаж-маршрут, зображення оточення через сприйняття персонажа) [15, с. 446–447].

Оскільки “Traumnovelle” А. Шніцлера відноситься до новел діалогічно-епічного типу з перевагою прямого діалогічного мовлення персонажів з швидкою / уповільненою зміною акцій / реакцій, то кількість КМФ “динамічний опис” є досить суттєвою: “In einer Ecke spielten drei Herren Karten; ein Kellner, der ihnen bisher zugeschaut hatte, half Fridolin beim Ablegen des Pelzes, nahm seine Bestellung entgegen und legte ihm illustrierte Zeitungen und Abendblätter auf den Tisch.” [19, S. 783]. “Ein paar Marktwagen kamen hinter ihm, rumpelten vorbei, hin und wieder begegnete er ärmlich angezogenen Leuten, für die der Tag eben anfang. Hinter einem Kaffeehausfenster, an einem Tisch, über dem eine Gasflamme flackerte, saß ein

dicker Mensch mit einem Schal um den Hals, den Kopf in die Hände gestützt und schlief. Die Häuser lagen noch im Dunkel, wenige vereinzelt Fenster waren erleuchtet.” [19, S. 802].

Дуже часто автор за допомогою КМФ “динамічний опис” зображує дії головного героя: *“Fridolin fühlte sich beinahe glücklich, als er, von den Studenten gefolgt, von Bett zu Bett ging, Untersuchungen vornahm, Rezepte schrieb, mit Hilfsärzten und Wärterinnen sich fachlich besprach.”* [19, S. 810], *“Er trat in ein Cafe, eines der vornehmeren, stilleren in der Nähe des Rathauses, telephonierte nach Hause, daß man ihn zum Abendessen nicht erwarten sollte, läutete rasch ab, damit nicht etwa Albertine noch ans Telephon käme, dann setzte er sich an ein Fenster und zog den Vorhang zu.”* [19, S. 817–818], адже граматичну картину мовного оформлення тексту, побудованого за зразком “динамічний опис”, визначають дієслова дії, нерідко із зображувальною семантикою [5, с. 23].

Оскільки новела А. Шніцлера тяжіє до динамічної форми викладу, КМФ “статичний опис” майже відсутня. Мають місце лише поодинокі випадки присутності цієї КМФ: *“Rechts und links hingen Kostüme aller Art; auf der einen Seite Ritter, Knappen, Bauern, Jäger, Gelehrte, Orientalen, Narren, auf der anderen Hofdamen, Ritterfräulein, Bäuerinnen, Kammerzofen, Königinnen der Nacht. Oberhalb der Kostüme waren die entsprechenden Kopfbedeckungen zu sehen.”* [19, S. 789], *“Dann kam ein unbebauter Platz, dann ein wilder eingezäunter Garten, dann eine kleine Villa, dann ein Rasenplatz, und nun, kein Zweifel -, dies hier war das Haus, das er suchte. Es sah keineswegs groß und prächtig aus, es war eine einstöckige Villa in bescheidenem Empirestil und offenbar vor nicht allzu langer Zeit renoviert. Die grünen Jalousien waren überall heruntergelassen...”* [19, S. 812].

“Опис” як структурний зв’язок характеризується співположенням зазначених вище фактів [5, с. 21].

На відміну від КМФ “опис”, де в центрі викладення знаходяться предмети і яке можна позначити як статичне, в основі динамічного опису знахо-

дяться дії, структурний зв’язок яких являє собою часове відношення простого слідування, близького до одночасності і співположенності. Ця форма передає сам перебіг дії, ряд моментів дії, їх “кроковий” характер [5, с. 23].

КМФ “роздум” (Erörterung, Betrachtung) є структурою логічного розвитку й викладення думок. “Роздум” складається з низки суджень, які відносяться до певного предмета або питання і йдуть одне за одним таким чином, що з попередніх суджень необхідно витікають або йдуть інші, в результаті чого утворюється відповідь на поставлене питання [5, с. 22].

Роздум є інформативною композиційно-мовленнєвою формою. Відношення до предмету роздуму – неоднозначне. Прагматичний компонент у роздумі виражений більш чітко, ніж в інших КМФ. Роздум також є відносно одноманітним типом зображення, оскільки елементи коментаря і аргументації досить часто доповнені елементами опису і розповіді. Тому роздум іноді оцінюють як комбіновану композиційно-мовленнєву форму [16, с. 289].

Протягом усього розгортання дії новели поруч з переважаючими КМФ “повідомлення про події”, “повідомлення про переживання” та “динамічний опис” має місце також КМФ “роздум” головного героя, насичений спонукальними і питальними непоширеними іменними реченнями: *“Feig -? Unsinn, erwiderte er sich selbst. Soll ich mich mit einem betrunkenen Studenten herstellen, ich, ein Mann von fünfunddreißig Jahren, praktischer Arzt, verheiratet, Vater eines Kindes! – Kontrahage! Zeugen! Duell! Und am Ende wegen einer solchen dummen Remperei einen Hieb in den Arm? Und für ein paar Wochen berufsunfähig? – Oder ein Auge heraus? Oder gar Blutvergiftung - ? Und in acht Tagen so weit wie der Herr in der Schreyvogelgasse unter der Bettdecke aus braunem Flanell! Feig -?”* [19, S. 780], *“Was lag ihm an eines andern, was an seinem eigenen Leben? Sollte man es immer nur aus Pflicht, aus Opfermut aufs Spiel setzen, niemals aus Laune, aus Leidenschaft oder einfach, um sich mit dem Schicksal zu messen?! ... Wäre es nicht zu albern, daran zu sterben, daß einem ein*

diphtheriekrankes Kind ins Gesicht gehustet hatte? Vielleicht war er schon krank. Hatte er nicht Fieber? Lag er in diesem Augenblick nicht daheim zu Bett – und all das, was er erlebt zu haben glaubte, waren nichts als Delirien gewesen?!“ [19, S. 801].

Структурний зв'язок КМФ “роздум” можна кваліфікувати як коментовано-аргументативний, який конкретизується такими операціями, як обґрунтування, доказ, спростування, порівняння, узгаляння, підбиття підсумків [5, с. 22].

Отже, з точки зору структурного і логічного зв'язку, КМФ “повідомлення” – це структура (зв'язок) послідовності подій; КМФ “опис” – зв'язок співположення предметів, явищ, характеристик; КМФ “роздум” – зв'язок виводимості одного положення з іншого, роз'яснення положень. Саме ці структури, ці зв'язки визначають характер мовно-синтаксичного оформлення відрізків тексту [5, с. 19–20].

Семантична функція керує функцією повідомлення, прагматична – функцією впливу, передаючи одночасно повідомленню і впливу інформаційний зміст. Так, з точки зору семантики, КМФ “повідомлення” оформлює текст як подію, “опис” – як картину природи, зовнішність, місцевість тощо, КМФ “роздум” – як коментар, доказ і т. д. З точки зору прагматики, що особливо важливо, функція впливу виглядає як інтонаційне оформлення, тональність усього тексту або його частин [5, с. 26].

Таким чином, у процесі аналізу новели А. Шніцлера “Traumnovelle”, ми дійшли висновку, що типові композиційно-мовленнєві форми “повідомлення”, “опис”, “роздум” є вихідними, базовими формами, характерними для усіх типів тексту, в тому числі й для німецькомовної новели. Зв'язок композиційно-мовленнєвих форм в більш великій єдності є функціонально значимим: перехід може бути більш різким у формі стику або уклінування, а може бути плавним, непомітним. Сполучаючись і взаємодіючи, вони створюють більш великі композиційні єдності в художньому тексті.

Тож, найближча перспектива системного лінгвостилістичного дослідження німецькомовної новели – це створення її системно-структурної моделі з урахуванням трьох рівнів композиційної

структури: змістового, формального і змістово-формального, а також визначення її концептуальної, категоріальної сутності й когнітивних принципів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К.А. Функционально-семантические типы текстов / К.А. Андреева. – Тюмень, 1989. – 98 с.
2. Анненкова Н.М. Лингвостиллистические характеристики прозаической басни (на материале басен Г. Э. Лессинга и немецких писателей XX в.): дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.04. / Анненкова Нина Макарьевна. – М., 1977. – 189 с.
3. Бессмертная Н.В. Речевая форма “динамическое описание” и ее лингвистическая характеристика (на материале немецкого языка) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. “Германские языки” / Бессмертная Нинель Васильевна. – Киев, 1972. – 24 с.
4. Брандес М.П. “Stilistik der deutschen Gegenwartssprache” / М.П. Брандес. – М., 1990. – 320 с.
5. Брандес М.П. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков): учеб. пособие. – 3-е изд., стереотип. / М.П. Брандес, В.И. Провоторов. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
6. Женетт Ж. Фигуры: Работы по поэтике : в 2 т. ; пер. с фр. / Жерар Женетт; общ. ред. и вступ. ст. С. Зенкина. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 470 с.
7. Локс К. Описание // Литературная энциклопедия: Словарь литературных терминов: В 2-х т. – М.; Л. : Изд-во Л.Д. Френкель, 1925. – Т. 1. А-П. – Стлб. 536–538.
8. Москальская О.А. Семантика текста / О.А. Москальская // Вопросы языкознания. – 1980. – № 6. – С. 32–42.
9. Мукатаева Я.В. Німецький прозовий шванк: лінгвостилістичний, прагматичний та когнітивний аспекти : дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.04 / Мукатаєва Ярослава Василівна. – Х., 2009. – 201 с.
10. Нечаева О.А. Функционально-смысловые типы речи (описание, повествование, рассуждение) / О.А. Нечаева. – Улан-Удэ : Бурят. книжн. изд-во, 1974. – 261 с.
11. Пихтовникова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен 18 в.): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Пихтовникова Лидия Сергеевна. – К., 1992. – 338 с.
12. Провоторов В.И. Очерки по жанровой стилистике текста (на материале немецкого языка) / В.И. Провоторов. – Курск, 2001. – 140 с.
13. Трубина Е.Г. Рассказанное Я: отпечатки голоса / Е.Г. Трубина. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – 280 с.
14. Черемисина О.Н. Способы выражения причинно-следственных отношений в композиционно-речевой форме “рассуждение” / О.Н. Черемисина // Семантическое взаимодействие языко-

- вых единиц различных уровней: сб. науч. тр. – Л. : Изд-во ЛГПИ, 1985. – С. 113–119. 15. Чудаков А.П. Описание // Краткая литературная энциклопедия (КЛЭ) в 9 т. – Т. 5. – М., 1962–1978. – С. 446–447. 16. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / Fleischer W., Michel G. – Leipzig : VEB Bibl. Institut, 1975. – S. 87–90. 17. Riesel E. Deutsche Stilistik : учебник для студентов ин-тов и фак. иностр. яз. / E. Riesel, E. Schendels. – М. : Высшая школа, 1975. – 315 с. 18. Sierotwinski S. Słownik terminów literackich / Stanislaw Sierotwinski. – Wrocław-Warszawa-Kraków: “Ossolineum”, 1966. – 351 S. 19. Schnitzler A. Traumnovelle / Schnitzler A. // Das große deutsche Novellenbuch. – Düsseldorf, Albatros Verlag. – S. 769-827. 20. Wilpert G. von. Sachwörterbuch der Literatur, 7., verbesserte und erweiterte Auflage / G. von Wilpert. – Stuttgart, ICroner, 1989. – 1054 S.

УДК 811.112.2'38'42

ФЕЛЬЕТОН КАК ТИП ТЕКСТА В СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОМ И СТИЛИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТАХ

(на материале немецкоязычного фельетона)

О.Я. Мастерова (Харьков)

В статье установлены основные признаки, позволяющие отождествлять понятия “жанр” и “тип” текста. Выделены основные признаки фельетона как типа текста художественно-публицистического стиля и его стилиевые черты. Рассмотрено использование сатирических приемов, иронии, сарказма в данном типе текста.

Ключевые слова: жанр, ирония, сарказм, сатирические приемы, стилиевые черты, тип текста.

О.Я. Мастерова. Фейлетон як тип тексту в системно-структурному та стилістичному аспектах (на матеріалі німецькомовного фейлетону). У статті встановлено основні ознаки, які дозволяють ототожнювати поняття “жанр” і “тип” тексту. Виокремлено основні ознаки фейлетону як типу тексту художньо-публицистичного стилю та його стильові риси. Розглянуто використання сатиричних прийомів, іронії, сарказму в даному типі тексту.

Ключові слова: жанр, іронія, сарказм, сатиричні прийоми, стильові риси, тип тексту.

O.Y. Masterova. Feuilleton as a type of a text in the system-structural and stylistic aspects (on the material of German-speaking feuilleton). In the article are established the main characteristics, which allow to identify such conceptions as “genre” and “type” of a text. Selected are the basic signs of feuilleton as a type of the artistic-journalistic styled text and its stylistic features. Examined is the usage of satiric ways, irony and sarcasm in the given type of the text.

Key words: a type of a text, genre, irony, sarcasm, satiric ways, stylistic features.

Лингвистические исследования художественно-публицистических текстов в Украине и за рубежом проводятся достаточно продолжительное время. В таких исследованиях сходятся интересы специалистов по стилю, прагматике, поэтике, а также интересы профессиональных журналистов, пропагандистов, создателей имиджа. Исследуется многообразие стратегий создания подходящего образа в относительно коротком и доступном для адресатов тексте. Изучается влияние на создаваемый текст экстралингвистических условий, языковой картины мира и т. п. Особую роль для определенного публицистического текста играет контекст, т. к. последний, как правило, содержит много имплицитной информации, актуальной для понимания данного текста.

Объектом является немецкоязычный фельетон как тип текста художественно-публицистического стиля. Весьма важный предмет исследования в художественных текстах социально-критичес-

кого направления – это использование в них сатирических приемов, иронии, сарказма. Рассмотрение типологической стилистической характеристики текста фельетона составляет цель данной статьи. Актуальность данного анализа состоит в необходимости анализа концепций жанра и типа текста, выявления разных подходов к этой проблеме. Актуальность обусловлена также необходимостью выделения стилиевых черт фельетона как типа текста и описания реализации стилиевых черт на языково-стилистическом уровне.

Языковым средствам сатиры посвящено достаточно много работ. Среди подобных работ уместно назвать исследования В.И. Лагутина, Н.А. Николиной, Л.С. Пихтовниковой, В.А. Соловьян, Ю.А. Хлевова, Ю.К. Щеглова [7; 8; 10; 12; 14; 15].

Языковые особенности исследуемых нами типов текстов вытекают из общих признаков жанра и его текстовых функций. Для определенности скажем, что в дальнейшем будем отождествлять

понятия “жанр” и “тип текста”. Под журналистскими жанрами, согласно А.А. Тертычному [13], подразумеваются устойчивые типы публикаций, объединенные сходными формально-содержательными признаками. Отметим следующие жанрообразующие признаки, позволяющие отнести текст к тому или иному жанру: 1) объекты отображения; 2) способы отображения (фактографический, аналитический, наглядно-образный); 3) функции отображения (пропагандистские, коммерческие, рекламные, критические и др.); 4) творческие цели (информировать, выразить отношение посредством эмоционально-образной типизации и др.). Для осуществления творческих целей также используются различные методы, которые А.А. Тертычный подразделяет на три группы: а) эмпирические или документальные, т.е. методы сбора материала, характерные для бесед, интервью; б) теоретические методы (логический, исторический, анализ, синтез, аналогия); в) методы наглядно-образного обобщения, опирающиеся на приемы ассоциации, фантазии, метафоризацию, метонимию, гиперболизацию и пр.

Но, по мнению Вольфганга Рабле, тексты, относящиеся к одной сфере (например, юридические) можно объединить одним термином “тип текста” (Textsorte). Причем ничто не препятствует рассматривать понятие “жанр” как понятие “тип текста” [16, с. 338–339].

Поэтому в дальнейшем мы будем использовать понятие “тип текста” при характеристике жанров художественно-публицистического стиля. Фактически, принадлежность текста к тому или иному типу в лингвистике устанавливается по той же самой схеме, что и приведенная выше схема определения жанра А.А. Тертычного.

Основными типами художественно-публицистических текстов социально-критического направления являются фельетон, глосса, памфлет, очерк, репортаж, пародия.

Фельетон как тип публицистического текста имеет конструкцию, реализующую общие требования к публицистическим текстам (о них было сказано выше), а также специфические признаки этого жанра.

При реализации общих и специфических требо-

ваний в тексте фельетона играют роль творческие противоречия, присущие этому типу текста:

- противоречие между относительной краткостью и насыщенностью текста информацией;
- относительное противоречие между художественным, сатирическим и публицистическим началом фельетона.

Творческое противоречие между относительной краткостью текста фельетона и его информационной насыщенностью разрешается путем создания двух видов фельетона, которые в работе Кройчика Л.Е. [6, с. 32] классифицированы как беллетристический и публицистический. “Разоблачение через систему художественно осмысленных образов – вот генеральная линия беллетризованного фельетона. В публицистическом фельетоне эта же задача решается несколько иначе. Обобщение, свойственное сатире, реализуется здесь не в системе художественных образов, а через образ-тезис, образ-мысль. Система логических умозаключений позволяет фельетонисту с не меньшим успехом добиться ощутимого результата. Понятие как публицистическая категория в таком фельетоне может не превратиться в художественный образ, но связанное воедино с другими понятиями и представлениями публициста, оно выполняет ту же функцию обобщения, что и художественный образ” [6, с. 22].

Несколько расплывчатые понятия “образ-тезис” и “образ-мысль” можно уточнить с помощью устойчивого когнитивно-лингвистического понятия “концепт”. “Концепт – термин, который служит для объяснения единиц ментальных и психических ресурсов сознания и той информационной структуры, которая отражает знания и опыт человека. В отличие от понятия, реализующегося в логической форме и отражающего наиболее существенные признаки предмета или явления, в состав концепта входят разносубстратные единицы оперативного сознания, такие как представления, образы, понятия” [5, с. 90]. Таким образом, концепт сочетает в себе как образность, так и аналитичность.

Противоречие между публицистичностью и художественностью фельетона разрешается, таким образом, “разнесением” фельетона между

двумя упомянутыми видами. Такое распределение необходимо лишь для анализа: в действительности, эти два вида не имеют четких границ; в одном и том же тексте наблюдаются элементы, присущие как одному, так и другому виду. Тем не менее, есть все основания объединять беллетристический и публицистический фельетон в единый тип текста. Оба вида имеют одни и те же задачи и объект описания (исследования). Способы решения задач, несмотря на всю разницу, имеют больше общего, чем различного. В обоих случаях внутренняя конструкция фельетона остается одной и той же. Она основывается на соблюдении внешнего (формального) сходства между фактом и его изложением. Однако формальное правдоподобие снимается заменой реальной ситуации на искусственную. Промежуточные стадии отличаются от реальных событий. Нередко вводится ассоциативная тема для сравнения объектов и понятий. В фельетоне необходимо соблюдается идентичность конечного результата в конструкции и реальном факте [6, с. 113].

Внешнее (формальное) сходство между фактом и его изложением мы понимаем в том смысле, что в изложении соблюдается хронология описываемых событий, объекты вводятся в текст под своими именами, троперические переименования отсутствуют. Однако данное сходство является формальным, поскольку автор фельетонов эксплицитно или имплицитно вводит оценку событий ассоциативной темы (также для оценки), не нарушающую хронологию. Тем самым, изменяется смысл описываемой ситуации.

Беллетристический и публицистический фельетон может быть как адресным, так и безадресным [6, с. 49]. Адресный фельетон заостряет внимание на конкретных фактах, их сатирической сути. В безадресном фельетоне объединяют несколько фактов, важных не самих по себе, а как составляющих проблемы, исследуемой автором.

Описанные характеристики и функции фельетона, можно суммировать следующим образом:

1. Общие требования к фельетону как к типу публицистического текста социально-критического направления: относительная краткость, отсут-

ствие абстрактных высказываний, информационная насыщенность, полемичность, манифестация авторского отношения к объекту описания, аналитичность как поиск истины совместно с читателем.

2. Специфические требования и задачи: злободневность и оперативность, выявление сатирической сути факта, создание сатирического образа или концепта.

3. Объект фельетона: факт, относящийся к герою, процессу, событию и т.п.

4. Фельетон представляет собой противоречивое единство публицистического, сатирического и художественного начал.

5. Творческое разрешение противоречий состоит в создании двух видов фельетона: публицистического и беллетристического.

6. Оба вида могут быть как адресными, так и безадресными.

7. Внутренняя конструкция обоих видов фельетона следующая:

- соблюдение внешнего (формального) сходства между фактом и его изложением;

- снятие формального правдоподобия путем замены реальных событий на искусственную ситуацию;

- соблюдение идентичности конечного результата в конструкции и реальном факте.

В качестве примеров к приведенной модели рассмотрим фельетон “Die Oper – einmal pur genossen” [22], который представляет материал нашего исследования. В качестве объекта данного фельетона рассматривается факт гипер-гедонистического восприятия оперной музыки и пения жителями Оснабрюка. Вкус публики (“*Ohrenschmaus*”, как сказано в тексте) побуждает певцов и музыкантов к манерному исполнению знаменитых произведений. По словам известного оперного дирижера Фридриха Гетца, приведенным в тексте фельетона, “*Eine Arie ohne das dramaturgische und psychologische Umfeld der Opernhandlung sei ein inhaltsleerer, falscher Ohrenschmaus.*”

Выполнение общих и специфических требований к фельетону, отраженных в его модели, легко проследить по так называемым стилевым чертам данного текста. Теория стилевых черт была раз-

работана Э.Г. Ризель и применялась к анализу художественных текстов [1; 9; 11]. Суть данной лингвостиллистической разработки в следующем. Любой текст (не обязательно художественный) имеет три обязательных композиционно-стилистических уровня: формальный, формально-содержательный, содержательный, а также образный, если художественная образность в тексте создана его автором. В художественном тексте, разумеется, образный уровень существует. В работе [9, с. 33] приведена схема композиционных уровней текста, в которой формальный уровень соответствует внешнему членению текста, формально-содержательный включает в себя речевые формы, вербализацию мыслей, понятий, эмоций, содержательный отражает развитие действий, а также мотивы и интенции (внутреннее членение текста). Образный уровень содержит художественные образы текста и все то, что их наполняет: микрообразы, образы-зарисовки, портреты, персонажи.

Та или иная стилевая черта проявляется в тексте на всех композиционных и языковых уровнях и придает тексту определенное свойство. Например, стилевая черта “краткость” означает, что автор целенаправленно стремится экономно выразить мысли, описать события и т.п., используя для этого все возможные стилистические и прагматические средства. Стиллевая черта “полюмичность” означает такое построение текста, что в нем языковыми средствами отражаются полярные точки зрения. Набор стилевых черт является открытым для пополнения, хотя и ограниченным. Как правило, в связанном тексте стилевые черты образуют иерархию. Наличие стилевых черт в тексте обычно прослеживается на языковых уровнях: фонетическом, лексическом, фразеологическом, синтаксическом, а также на уровне сверхфразового единства. Выявленный набор стилевых черт данного текста дает основание говорить о его стилевой определенности.

Стиллевая черта “краткость” (одно из требований к публицистическим текстам) в приведенном тексте прослеживается достаточно ясно. На синтаксическом уровне краткость проявляется в целом ряде равномерно распределенных коротких

предложений, придающих соответствующий ритм тексту.

Например, короткие и, в основном, простые предложения в начале фельетона задают ритм восприятия всего текста: *Der berühmte Opernregisseur Götz Friedrich sagte einmal abfällig: Eine Arie ohne das dramaturgische und psychologische Umfeld der Opernhandlung sei ein inhaltsleerer, falscher Ohrenschmaus. Recht hat er ja, der Herr Friedrich. Aber ehrlich gesagt: Manchmal muss man doch auch einfach mal hedonistisch denken. Ohrenschmaus? Ja bitte! Und zwar mit extra viel Sahne!*

Другие образцы коротких предложений, объединенных во фрагмент текста: *Was wollte uns der Regisseur damit sagen? Diese Frage erübrigt sich. Die Konzentration seitens der Sänger und Zuhörer liegt ganz auf der Musik und deren Ausdruck. Das Ergebnis ist äußerst genussvoll.*

В целом, в тексте преобладают предложения без придаточных, и в них сравнительно редко употребляются дополнения и обстоятельства времени и места. Из-за этого текст производит впечатление сжатых и лаконичных мыслей.

На лексическом и фразеологическом уровнях впечатление краткости достигается тем, что а) большинство слов употреблено в их денотативном значении, и это касается в первую очередь профессионализмов; б) массово употреблен минус-прием (автология), т.е. текст почти лишен тропов и фигур речи [2, с. 57].

Своеобразно проявляется стилевая черта “краткость” на языковом уровне сверхфразового единства (СФЕ). Главная функция СФЕ – обеспечение текстовой категории связности. Это происходит, прежде всего, за счет анафорической или катафорической связи большинства предложений текста. Катафорические и анафорические интерпретации предложения относительно предыдущего или последующего текста могут сочетаться с экзофорой – интерпретацией предложения относительно экстралингвистических условий [3, с. 39]. Далее, все перечисленные связи предложений конкретизируются в контексте через понятие ненасыщенных предложений, формирующих СФЕ [там же, с. 38]. В таких предложениях отсутствует относительно

завершенный смысл при их самостоятельном употреблении.

В рассматриваемом фельетоне имеется значительное количество ненасыщенных предложений, равномерно распределенных по тексту. Например, в приведенных выше фрагментах текста насыщенным (автосемантическим) предложением можно считать лишь первое из них, остальные являются ненасыщенными. В данном фельетоне связь ненасыщенных предложений с текстом всегда анафорическая.

В тексте для выражения скрытой иронии употребляются также экзофоры, например: *Auch das Osnabrücker Symphonieorchester unter Hermann Bäumer rückt vom Graben auf die Bühne.*

Описанный характер связности предложений в рассматриваемом тексте коррелирует со стиливым впечатлением его “краткости”. Можно сказать, что ненасыщенные предложения кратки потому, что “делегируют” другим предложениям часть своего смысла вместе с соответствующими именами и понятиями. Аккумулирующие в себе смысл предложения более длинные, но их в тексте относительно немного.

Стилевая черта “полемичность” выражена в ироническом противопоставлении точек зрения “за” и “против” манерного исполнения музыки и пения, например: *Ohrenschmaus? Ja bitte! Und zwar mit extra viel Sahne. Inhaltsleerer Ohrenschmaus? Von wegen! Das ist Opernmusik einmal pur genossen.*

“Аналитичность” выражена высказыванием суждения режиссера Гетца (приведено ранее); иронически обсуждаются аргументы “за” и “против”, в чем данная стилиевая черта совпадает с “полемичностью”. Обстоятельно также обсуждается номенклатура певцов и музыки.

Проявление той или иной стилиевой черты в тексте на рассмотренных выше языковых уровнях (лексическом, фразеологическом, синтаксическом, СФЕ) можно сопоставить с ее проявлением на композиционно-стилистических уровнях, однако здесь нет корреляции, т. к. это различные измерения.

Данный фельетон относится к публицистическому виду. Заострение внимания на фактах услаждения публики манерным исполнением достигает-

ся предельно ясной характеристикой этого исполнения и конкретными примерами с указанием имен певцов и композиторов.

Фельетон является адресным. Согласно определению адресного фельетона, данный фельетон сосредотачивает внимание только на одном факте, на одной проблеме с конкретным адресом (Оснабрюк). В тексте отсутствуют отступления и ассоциированные темы. Соответственно, отсутствует какая-либо лексика и фразеология с абстрагирующим, обобщающим смыслом.

Рассмотрим реализацию внутренней конструкции фельетона.

1. Внешнее (формальное) сходство между фактом и его изложением.

Факт, описанный в фельетоне, есть музыка и пение, которые восторженно принимаются публикой: *Egal also, ob Sänger oder Musiker, an diesem Abend darf jeder einmal seinen Liebling beklatschen – mitunter ein wenig wehmütig zwar, da einige gehen werden (Nadine Weissmann, Sophie Marilley und Hans Hermann Erich), doch insgesamt gut gesättigt und zufrieden mit einem derart erfrischenden Ohrenschmaus.* Изложение фактов имеет сатирическую окраску, ироническую оценку: *Ohrenschmaus, “Mit Ausblick auf die nächste Spielzeit und zusammen mit dem Chor und Extrachor der Städtischen Bühnen wird hier kräftig gewagnert.”*

2. Снятие формального правдоподобия здесь осуществляется с помощью так называемой композиционной метафоры (слушают – “объедаются ушами”), реализующейся на уровне всего текста [2, с. 85].

3. Формальная идентичность конечного результата у факта и изложения: по факту – публика хорошо принимает музыку и пение, в изложении – описан утрированный, гиперболизированный восторг публики.

Рассмотрим, каким образом в данном тексте создается концепт.

Концепт и художественный образ имеют некоторые общие признаки. И тот, и другой привязаны к языковым единицам их выражения. Как было определено выше, в концепт входят не только зна-

ния об объекте в логической форме, но и представления, образы, понятия и другие разносубстрактные составляющие оперативного сознания. Художественным образом (первоначальным или производным) В. Зарецкий называет единицу текста, несущую образную информацию, неравнозначную собственному значению отдельных слов, элементов речи [4, с. 76–77].

Данное определение имеет тот недостаток, что понятие (художественный образ) определяется через самое себя. Тем не менее, из него можно понять суть образа. Она заключается в том, что в нем языковые единицы теряют актуальную вербальную информацию (не воспринимаются буквально читателем) и приобретают потенциальную. Чем больше семантический объем художественного образа (иногда его называют макрообразом, или производным по Зарецкому), чем больше потенциальных приложений он имеет, тем основательнее актуальная информация уступает место потенциальной.

Концепт и художественный образ, имея перечисленные выше общие признаки, имеют и различия. Концепт отличается от образа большей аналитичностью (что и наблюдается в данном фельетоне). Затем, обычно принято считать, что художественный образ имеет больший семантический объем по сравнению с концептом, т.е. он приложим к большему числу реальных ситуаций. В данном публицистическом фельетоне описана лишь ситуация в одном городе (Оснабрюк), и имеется немного оснований распространять ее на другие города Германии. Таким образом, в фельетоне создан, по нашему мнению, концепт с небольшим семантическим объемом (образ-тезис по ЛЕ. Кройчику).

В перспективе планируется исследование характеристик фельетона в прагматическом аспекте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анненкова Н.М. Лингвостилистическая характеристика прозаической басни (на материале басен Г.Э. Лессинга и немецких писателей XX в.): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Анненкова Н.М. – М., 1977. – 189 с. 2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. “Иностр. яз.”] / Арнольд И.В. – [3-е изд.] –

М. : Просвещение, 1990. – 300 с. 3. Добрускина Э.М. Синтаксические сверхфразовые связи и их инженерно-лингвистическое моделирование / Э.М. Добрускина, В.Е. Берзон. – Кишинев : Штиница, 1986. – 168 с. 4. Зарецкий В. Образ и информация / В. Зарецкий // Вопросы литературы. – 1963. – № 2. – С. 73–99. 5. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Фил. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с. 6. Кройчик Л.Е. Современный газетный фельетон / Кройчик Л.Е. – Воронеж : Воронежский ГУ, 1975. – 230 с. 7. Лагутин В.И. Лингвостилистическая реализация полемики в прессе : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / В.И. Лагутин. – М., 1978. – 27 с. 8. Николина Н.А. К вопросу о речевых средствах иронической экспрессии и ее функциях в художественном тексте / Н.А. Николина // Русский язык в школе. – М.: Просвещение, 1979. – № 5. – С. 79. 9. Пихтовникова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни. (на материале немецких стихотворных басен 18 в.) : дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04 / Пихтовникова Лидия Сергеевна. – К., 1992. – 338 с. 10. Пихтовникова Л.С. Языково-стилистические средства комического в публицистических текстах / Л.С. Пихтовникова // Нова філологія. – 2002. – № 3 (14). – С. 186–196. 11. Ризель Э.Г. Полярные стилевые черты и их языковое воплощение / Э.Г. Ризель // Иностранные языки в школе. – 1961. – № 3. – С. 96–103. 12. Соловьян В.А. Языково-стилистические средства сатиры (на материале художественной публицистики XIX–XX веков) / В.А. Соловьян // Ученые записки 1-го Московского государственного педагогического института иностранных языков. – 1959. – Том XIX. – С. 325–358. 13. Тертычный А.А. Жанры периодической печати : [учеб. пособие для вузов] / Тертычный А.А. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с. 14. Хлевава Ю.А. Способы представления информации в современных немецких репортажах: когнитивный аспект [Электронный ресурс] / Хлевава Ю.А. – Режим доступа . http://www.amursu.ru:8100/vestnik/sod_4_99.html. 15. Щеглов Ю.К. Семиотический анализ одного типа юмора / Ю.К. Щеглов // Семиотика и информатика. – М. : ВИНТИ. – 1975. – Вып. 6. – 169 с. 16. Raible W. Was sind Gattungen? Eine Antwort aus semiotischer und textlinguistischer Sicht / W. Raible // Poetica. – 1980. – № 12. – S. 320–349.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЙ МАТЕРИАЛ

22. http://www.neue-oz.de/information/noz_print_feuilleton/index.html/09.07.2004

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯННЯ У ПОРТРЕТНОМУ ОПИСІ (на матеріалі англomовних прозових творів першої половини ХХ ст.)

О.В. Омецинська (Житомир)

Статтю присвячено аналізу одного з найпоширеніших стилістичних прийомів, наявних у портретному описі англomовних прозових творів першої половини ХХ ст., а саме – порівнянню. Проаналізовано характеристики змістових складників та систематизовано структурні моделі порівняння.

Ключові слова: англomовні прозові твори, змістові складники, порівняння, портретний опис, структурні моделі.

О.В. Омецинская. Особенности сравнения в портретном описании (на материале англоязычных прозаических произведений первой половины ХХ в.). Статья посвящена анализу одного из наиболее распространенных стилистических приемов в портретном описании англоязычных прозаических произведений первой половины ХХ в., а именно – сравнения. Проанализированы характеристики компонентов содержания и систематизированы структурные модели сравнения.

Ключевые слова: англоязычные прозаические произведения, компоненты содержания, портретное описание, сравнение, структурные модели.

O.V. Ometsynska. Peculiarities of comparison in portrait description (on the material of English language prose works of the first half of the XX c.). The article presents the analysis of one of the most popular stylistic devices in portrait description of English language prose works dated the first half of the XX century, namely comparison. The analysis results in revealing the specific features of content components and systematic description of structural models of comparison.

Key words: comparison, content components, English language prose works, portrait description, structural models.

До актуальних проблем сучасного мовознавства належать розвідки, присвячені аналізу художнього тексту й художнього дискурсу [3; 4; 8–11; 17] – особливої комунікативної практики, що не має ані часових, ані просторових меж й дозволяє майстру художнього слова донести свої думки, почуття та переконання до читача у різних куточках світу та навіть у ті часи, коли самого митця вже немає серед живих. Звісно, це стосується лише видатних авторів, якими, зокрема, визнано низку англomовних письменників-реалістів першої половини ХХ ст. Їх прозові твори виступають матеріалом нашого дослідження, а його об'єктом є портретний опис – зображення зовнішності людини (персонажа твору) за допомогою вербальних засобів.

Автори, що досліджують портретний опис [2; 5; 6; 12–16; 18] одноставно твердять про його важливу роль у загальній характеристиці персонажів, а ця характеристика, в свою чергу, важлива успілкуванні автора з читачем.

Саме тому, надаючи портретний опис, автори апелюють до уяви читача, використовуючи різні прагматичні тактики та стилістичні прийоми. Серед останніх значну питому вагу має порівняння.

Метою цієї статті є аналіз особливостей змісту та структури порівняння у портретному описі англomовних прозових творах першої половини ХХ ст.

Порівняння – часткове уподібнення двох об'єктів – є однією з мовних категорій: “Поняття рівності – нерівності, більшого чи меншого ступеня якості, які знаходять своє вираження як уграматичній категорії ступенів порівняння прикметників і прислівників, так і у лексиці і фразеології” [1, с. 449]. Водночас, у мовленні порівняння тлумачиться як сутність іншої природи – стилістичний прийом, який є поширеним у творах письменників ХХ століття та, реалізуючись у портретному описі, представляє собою інтенсифікацію, підсилення однієї риси. Метою порівняння є надання характеристики якомусь об'єкту шляхом зіставлення його

з іншим об'єктом з зовсім іншого класу: “to characterize one object by bringing it into contact with another object belonging to an entirely different class of things” [19].

У структурі порівняння таким чином виокремлюються три **змістові складники**:

- об'єкт, що порівнюється з іншим (об'єкт А);
- об'єкт, з яким порівнюється перший (об'єкт В);
- зв'язок між цими об'єктами.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що **об'єкт А** поданий:

§ персонажем твору (однією людиною):

He looked, if not like a duke, at least like an actor of the old school who specialized in dukes' parts (Maugham, 2007, p. 347);

Mr Scogan, like a policeman arresting the flow of traffic, held up his hand (Huxley, 1976, p. 128).

§ персонажами твору (групою людей):

This was Mary's mother, but now they seemed as alien and unrelated as an old sheep and a young fawn (Cronin, 1963, p. 25);

These railway porters did not look like Negroes, but like the grotesquely blackened performers in a minstrel show (Wilder, 1968, p. 101).

- частиною/частинами тіла, рисою/рисами персонажа:

Her head lay back on his arm, and between her parted lips, her teeth shone in the moonlight like small white seeds. Her breath was like new milk. Again he saw in the arch of her neck the small vein threaded under the smooth skin, like a tiny rivulet through virgin snow. [...] How firm and round her breasts were, each like a smooth and perfect unplucked fruit... (Cronin, 1963, p. 61);

Her arms were like legs of mutton, her breasts like giant cabbages; her face, broad and fleshy, gave you an impression of almost indecent nakedness, and vast chin succeeded to vast chin (Maugham, 2003, p. 236);

Under the bright lights his white, fleshy hands swam over the smooth baize like pale amoebae in the green pool, his touch upon the cue was as delicate and gentle as a woman's... (Cronin, 1963, p. 384).

Об'єкт В в портретному описі – це реальна людина, описувана з позиції її соціального статусу,

можливо, з додатковими обставинами:

Sophie looked like one of those beggar women one sees on a cold morning, standing in the gutter (Huxley, 1961, p. 303),

He looked like a respectable farmer of the middle of the nineteenth century (Maugham, 1975, p. 575); *Elderly, with neutral appearance, rather like a retired school teacher, with a colourless complexion and greying hair, wearing, summer and winter, a clerical grey skirt and grey knitted cardigan* (Cronin, 1975, p. 31);

He looked a little like a dean in mufti on his summer holiday in Switzerland (Maugham, 1976, p. 43).

Значно рідше герой уподібнюється до конкретної, добре відомої особи:

I talked, I'm afraid, rather like a Napoleon or a Tamerlane... (Anderson, 1987, p. 145);

We backed up to a gray old man who bore an absurd resemblance to John D. Rockefeller (Fitzgerald, 1978, p. 30).

Зовнішність персонажа може бути порівняно також з героями книг, картин чи інших зображень, фільмів та вистав, міфічними і біблійними персонажами:

With his tousled hair, his clear skin and blue eyes, his springtime radiance, he looked like a young Bacchus in a Venetian picture (Maugham, 2006, p. 76);

She was like Hebe (Maugham, 1976, p. 175);

The old man had the face of the aged Saint Peter and the obduracy of a cavalry sergeant (Cronin, 1979, p. 9);

... began to twist it slowly into two long blond braids until in her cream-coloured negligee she looked like a delicate painting of some Saxon princess (Fitzgerald, 1963, p. 32);

He had come to resemble one of the Apostles – a John or a James – as they are pictured in art, particularly in bad art, on name-day cards, and votive medals, or as wax or plaster statues (Wilder, 1968, p. 113);

They're like the hands of El Greco's portraits... (Maugham, 2000, p. 210);

... he was made like a Greek god, broad in the shoulders and thin in the flanks; he was like

Apollo, with just that soft roundness which Praxiteles gave him (Maugham, 2007, p. 282);

He saw the moonlight on her face, so she was like metal, he heard her ringing, metallic voice, like the voice of a harpy to him (Lawrence, 1995, p. 444).

Крім того, зовнішність може порівнюватись із власником типових рис:

There was old Lord Moleyn, like a caricature of an English milord in a French comic paper (Huxley, 1976, p. 204);

But the face of this officer looked like the face of a man during a bombardment (Hemingway, 1989, p. 280);

In chapel his innocent, blue eyes assumed a puzzled, rather glum expression like those of an old-fashioned child in a room full of grown-ups (Waugh, 1998, p. 338);

Досить часто об'єкт В поданий не істотами, не особами, тобто зовнішність персонажа порівнюється із:

- твариною (чи її частиною):

Her face was long, like a sheep's, but she gave no impression of foolishness, rather of extreme alertness; she had the quick movements of a bird (Maugham, 2007, p. 5);

... with Mamma at their heels like a debased and submissive dog (Cronin, 1963, p. 321);

"You look like a lion, with your mane sticking out, and your nose pushed over your food," he said (Lawrence, 1993, p. 136);

His body was shaped like a huge duck's egg (Maugham, 2003, p. 265);

Restless as a caged tiger he paced up and down the lobby (Cronin, 1963, p. 420).

- рослиною (чи її частиною):

Mamma stood there like a wilted reed (Cronin, 1963, p. 245);

Her hair, her complexion were so perfectly cared for as to be almost artificial, like a hot-house flower (Lawrence, 1994, p. 590).

She was a large-boned, angular woman, shrunken but not withered by her seventy-two years, shrivelled and knotted like the bole of a sapless tree... [...] ... coarse short straggling hairs sprouted erratically like weeds from her chin and upper lip... (Cronin, 1963, p. 23).

- предметом із неживої природи:

The tufts of hair that grew above father's ease were, I thought, like forests (Anderson, 1981, p. 131);

Instead he settled himself more deeply in his chair; his head seemed to sink right into the magnitude of his shoulders, like a rock sunk on the summit of a hill (Cronin, 1963, p. 160);

Myra's voice was placid as a summer lake... (Fitzgerald, 1996, p. 17).

- звичайною побутовою річчю:

She looked like some large, comfortable, unjointed toy, a sort of Teddy bear – but a Teddy bear with an angel's head, pink cheeks, and hair like a bell of gold (Huxley, 1979, p. 166);

... a bright-coloured Titian-haired girl, vivid as a French rag doll... (Fitzgerald, 1986, p. 173);

Her voice was flip as a whip and cold as automatic refrigeration... (Fitzgerald, 1986, p. 520).

Порівняння можуть бути безобразними та образними. Перші зустрічаються досить рідко:

He held his shoulders back as though they were braced, and he sucked in his stomach like a soldier (Steinbeck, 1986, p. 109);

The other was huge, dark, brown-faced, good-looking, with black hair like an Indian and enormous hands (Hemingway, 1995, p. 395).

Натомість образні порівняння – дуже часте явище у творах авторів періоду, що розглядається:

She crouched low like a fawning dog (Steinbeck, 1986, p. 12);

The blotches ran well down the sides of his face and his hands had the deep creased scars from handling heavy fish on the cords. But none of these scars were fresh. They were as old as erosions in a fishless desert (Hemingway, 1991, p. 8);

Проте як у безобразних, так і в образних порівняннях зв'язок між об'єктом А та об'єктом В є однотипним – у його підґрунті лежить компаративний фрейм, зокрема одна з компаративних схем – схема подібності: "ХТОСЬ/ЩОСЬ-компаратив є нібито ХТОСЬ/ЩОСЬ-корелят", яка модифікує предикат-зв'язку, як таку, що встановлює риси сутностей, що належать до різних поняттєвих сфер [7].

Ця ментальна модель кореспондує з когнітивною метафорою, котра у портретному описі,

як свідчать наведені дані, має три різновиди: антропоморфна (ЛЮДИНА А є ЛЮДИНА В), зооморфна (ЛЮДИНА є ТВАРИНА/ПТАХ) та предметна (ЛЮДИНА є ПРЕДМЕТ/ЯВИЩЕ).

Зв'язка – складник порівняння – на семантичному рівні об'єктивує відносини уподібнення за допомогою таких мовних засобів як *like, to be like, to look like, as, as ... as, as if, resemble*, як у наведених прикладах, або ж за відсутності цих мовних опор. В останньому випадку замість стандартної моделі порівняння А *подібно до* В, вербально представлена модель А є В й значення уподібнення виводиться інференційно, наприклад:

They were still the hands of a child, a tomboy (Huxley, 1977, p. 123);

(they were like the hands of a child, a tomboy)

A grey metallic face with iron cheekbones and narrow iron eyebrow; iron folds, hard and unchanging, ran perpendicularly down his cheeks; his nose was the iron beak of some thin, delicate bird of rapine (Huxley, 1976, p. 80);

(his nose was like the iron beak of some thin, delicate bird of rapine)

За структурою моделі порівняння у портретному описі аналізованих творів охоплюють *непоширені* та *поширені*.

У *непоширених* порівняннях об'єкта А та об'єкта В позначені словом або словосполученням, наприклад:

Mr Scogan's eye glittered like the eye of the Ancient Mariner (Huxley, 1976, p. 178);

John did not smile with her; his face was a mask of stony gravity (Huxley, 1977, p. 70).

Основними моделями непоширених порівнянь є такі:

§ позначення об'єкта А у препозиції, об'єкта В у постпозиції, зв'язок предикативний (А є подібним до В):

In appearance Mr. Scogan was like one of those extinct bird-lizards of the Tertiary (Huxley, 1976, p. 47);

In the lamplight her figure, slim and strong, looked like the figure of the boy in the presence of the Christ on the leaded window (Anderson, 1987, p. 155);

He sat with his fat white hands folded over his round neatly waistcoated punch and looked about with the cold blue eyes that were so amazingly like the eyes of a bird (Anderson, 1989, p. 162).

§ позначення об'єкта А, об'єкта В у препозиції або у постпозиції, подвійний предикативний зв'язок, який частково/повністю не експлікований (А є подібним до В, В є такий, причому В позначається за допомогою іменника / субстантивного словосполучення, а його ознака – такий – за допомогою прикметника). Наведені нижче приклади доповнені реконструкціями предикативних зв'язків, присудки/їх частини, що були опущені, підкреслені:

Her face was lean and strong and her eyes were as clear as water (Steinbeck, 1986, p. 4);

(her eyes were as water, water was clear)

Sudden and silent as a phantom Mrs Bodiham appeared, gliding noiselessly across the room (Huxley, 1976, p. 88);

(Mrs. Bodiham was as a phantom, the phantom was sudden and silent)

In the flamelight the faces were as expressionless as wood (Steinbeck, 1986, p. 133);

(the faces were like wood, wood is expressionless)

His was a lean excitable face with little bright eyes as evil as a frantic child's eyes (Steinbeck, 1976, p. 100);

(his eyes were like a frantic child's eyes, a frantic child's eyes were evil)

He looked back at her, his eyes pointed as weapons (Lawrence, 1989, p. 170).

(his eyes were as weapons, the weapons were pointed)

Поширені порівняння у портретному описі досліджуваних творів репрезентовані двома моделями:

§ модель А є подібним до В, розширена за рахунок позначення В окрім слова / словосполучення ще й реченням / реченнями, наприклад:

I had at that time already begun to read books and have notions of my own and the bald path that led over the top of his head was, I fancied, something like a broad road, such a road as Caesar might have made on which to lead his legions out of Rome and into the wonders of an

unknown world (Anderson, 1981, p. 131);

He lifted his face, his eyes still cast in that inturned, blind look. He looked now like a Mephistopheles who has gone blind. With his black brows cocked up, Mephistopheles, Mephistopheles blind and begging in the street (Lawrence, 1989, p. 357).

§ модель: *А робить ЩОСЬ за таких обставин подібно до того, як В робить ЩОСЬ/ЩОСЬ ІНШЕ за таких інших обставин.*

Об'єктивація другої частини цієї моделі відбувається за допомогою дієприкметникового звороту, наприклад:

Here and there figures spotted the twilight, turning up ashen faces to her like souls in purgatory watching the passage of a mortal through (Fitzgerald, 1983, p. 52);

She looked voluptuously sleepy and easy, like a cat running home to the warmth (Lawrence, 1989, p. 226).

Our own mother had eyes that were like ponds lying in deep shadows at the edge of a wood... (Anderson, 1989, p. 7).

Або ж для реалізації другої частини моделі використовується структура речення, як правило, редукованого, наприклад:

She was grudging him his drink, eyeing it like a cat would a saucer of cream, gasping for it, ready to lap it up at the first opportunity (Cronin, 1963, p. 492);

(like a cat would eye).

Таким чином, викладене дає змоги дійти висновку, що змістова та структурно-формальна організація портретного опису в творах англомовних прозаїків-реалістів першої половини ХХ ст. ґрунтується на певних концептуальних схемах – ментальних моделях концептуальної та мовної картини світу, що репрезентують спільне знання комунікантів – авторів та читачів.

Перспективу роботи вбачаємо в дослідженні індивідуальних особливостей використання цього спільного знання у творах різних авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М. : Советская энциклопедия,

1969. – 606 с. 2. Барахов В.С. Литературный портрет / Барахов В.С. – Л. : Наука, 1985. – 312 с. 3. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: Лінгвокогнітивний аспект : [монографія] / Белехова Л.І. – Херсон : Атлант, 2002. – 368 с. 4. Бурбело В.Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури ІХ – ХVІІІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / Бурбело В.Б. – К., 1999. – 36 с. 5. Герой художественной прозы. – М. : Наука, 1973. – 398 с. 6. Горшенева Е.С. Портрет персонажа в системе целостного художественного текста (на материале американской реалистической прозы) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Горшенева Е.С. – К., 1984. – 18 с. 7. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14. 8. Интерпретация художественного текста в языковом вузе : сб. науч. тр. / [отв. ред. И.В. Арнольд]. – Л. : Б.и., 1981. – 156 с. 9. Колегаева И.М. Текст в системе научной и художественной коммуникации : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Колегаева И.М. – К., 1992. – 25 с. 10. Кухаренко В.А. Интерпретация текста : [навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови] / Кухаренко В.А. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с. 11. Мурзин Л.Н. Текст и его восприятие / Л.Н. Мурзин, А.С. Штерн. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 171 с. 12. Насалевич Т.В. Портретное описание в различных типах текста : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Насалевич Т. В. – О., 2003. – 198 с. 13. Семенчук І.Р. Мистецтво портрета : [курс лекцій] / Семенчук І.Р. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 1993. – 188 с. 14. Скачков А.Ю. Лінгвостилістичні особливості портретних описів у творах М. Коцюбинського : дис. ... канд. филол. наук : 10.02. 01 / Скачков А.Ю. – Х., 2007. – 182 с. 15. Тарабукин Н.М. Портрет как проблема стиля / Н.М. Тарабукин // Искусство портрета : сб. ст. – М., 1928. – С. 159–193. 16. Цирес А.Г. Язык портретного изображения / А.Г. Цирес // Искусство портрета : сб. ст. – М., 1928. – С. 86–159. 17. Чернявская В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В.Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб. : Изд-во С-Петербур. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11–22. 18. Шапошников Б.В. Портрет и его оригинал / Б.В. Шапошников // Искусство портрета : сб. ст. – М., 1928. – С. 76–86. 19. Galperin I.R. Stylistics / Galperin I.R. – М. : Higher School, 1977. – 532 p.

НІМЕЦЬКОМОВНА ПРИТЧА У ТИПОЛОГІЧНОМУ І ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

І.М. Яремчук (Кам'янець-Подільський)

Стаття присвячена розгляду типологій різних дослідників німецькомовної притчі. Здійснено огляд літератури та дається характеристика наведеним типам притч. Зазначено, що існує особливий різновид віршованої притчі – віршована повчальна розповідь-притча. Зроблено висновок, що твори Є. Рота відносяться до типу тексту повчального характеру – віршована притча (притчоподібний вірш). Наводяться приклади характерних типів притч 18-20 ст. та їх лінгвостилістична інтерпретація.

Ключові слова: віршована повчальна розповідь, лінгвостилістика, ознака, притча, типологія.

И.М. Яремчук. Немецкоязычная притча в типологическом и лингвостилистическом аспектах. Статья посвящена рассмотрению типологий разных исследователей немецкоязычной притчи. Осуществляется обзор литературы и характеризуются приведенные типы притч. Отмечено, что есть особенная разновидность стихотворной притчи – стихотворный поучительный рассказ-притча. Сделан вывод, что стихи Е. Рота относятся к типу текста поучительного характера – стихотворная притча (притчеобразный стих). Приведены примеры притч 18-19 веков и их лингвостилистическая интерпретация.

Ключевые слова: стихотворный поучительный рассказ, лингвостилістика, признак, притча, типологія.

I.M. Yaremchuk. The German Parable in Typological and Linguostylistic Aspects. This article is devoted to the investigation of the typologies of different researchers of the German parable. The survey of the literature and the characteristic of the listed types of parables are given. It is noted, that there is a special kind of the poetic parable – a poetic instructive story-parable. It is concluded, that E. Rot's works are of the nature of the instructive text – the poetic parable. We present the examples of the specific types of parables of the 18-20th centuries and their linguostylistic interpretation.

Key words: poetic instructive story, linguostylistics, feature, parable, typology.

Об'єктом нашого дослідження є німецькомовна притча як тип тексту. Предметом – типологічні особливості німецькомовних притч за різними класифікаціями дослідників притчі та їх лінгвостилістична характеристика. Мета дослідження полягає в описі типології текстів притч, аналізі її основних типів, короткій характеристиці віршованої притчі як особливого літературного явища 18 ст. та притчоподібних віршів Є.Рота, а також лінгвостилістичній інтерпретації конкретних текстів притч. Матеріалом дослідження є тексти німецьких прозових і віршованих притч 18–20 ст. Актуальність дослідження пов'язана зі значною роллю малих жанрів та необхідністю вивчення притчі як типу тексту і об'єкту лінгвостилістики, її композиції, стилю.

Притча, як і будь-який тип тексту, має певні часові рамки, яким притаманні структурно-компо-

зиційні та стилістичні особливості текстів даного періоду. Проблемами розгляду німецькомовної притчі як типу тексту, її типологією займалися як вітчизняні, так і німецькі філологи.

У німецькій філології В. Бретшнейдер [3, с. 26] запропонував наступну типологію притч:

1) релігійна та метафізична притча. До такого типу автор відносить притчі наступних авторів: М. Бубера, Ф. Кафки, Г. Броха.

2) політична притча (Б. Брехт, Г. Кунерт, Р. Кунце);

3) феноменальна притча, тобто параболічний виклад, пояснення явищ людського існування (Р. Музіль, Ф. Дюрренмат, Е. Штрітматер, Х. Мекель).

Із наведеної типології притч ми бачимо, що з самого початку притчі притаманне релігійне забарвлення. Автори притч першого типу, М. Бубер

і Г. Брех, були представниками християнсько-іудейського світу. Крім того, В. Бретшнейдер зазначає, що притчі Ф. Кафки також спрямовані на проблеми віросповідання. Авторам притч другого типу, Б. Брехту та Г. Кунерту, притаманний опис марксистського світу. Притчі М. Бубера носять дискусійний характер, а притчі Б. Брехта і Г. Кунерта спрямовані більш на марксистський світогляд, аніж на критику тогочасного суспільства. Притчам третього типу характерно бажання формувати світогляд суспільства, обмінюватися досвідом. Це вже не повчальна, а питальна притча, яка хоче наштовхнути на нове мислення і ставити запитання. Саме це є завданням для Ф. Дюрренмата, Р. Музіля, Х. Мекеля, В. Шнурре [3, с. 71–73].

Іншим німецьким дослідником притчі І. Браком [4, с. 14] було виокремлено такі типи притч:

а) біблійна притча (притча про втраченого сина з Нового Заповіту);

б) дидактична притча (Б. Лессінг);

с) закодована притча (Ф. Кафка);

д) абсурдна притча (З. Бекет, Г. Пінтер, Є. Іонеско).

На відміну від типології притч за В. Бретшнейдером, у вищенаведеній типології з'являється ще три типи притч, яких бракує у попередній: дидактична, закодована, абсурдна.

Переважна функція традиційної притчі – дидактична: представлення моральних істин, які початково мали релігійну забарвленість [1, с. 323]. В сучасній німецькій притчі з розширенням кола тем приєднались ще соціально-критична та етико-філософська функції (М. Бубер, Ф. Кафка, Б. Брехт, Х. Брех, В. Борхет). На відміну від традиційної притчі в сучасній ознака сюжетності більш послаблена, і притча цілком зосереджується на етичній або філософській проблемах (Ф. Кафка).

Поняття „сучасна притча” як антитеза традиційній притчі 18 ст. включає різні форми викладу. Типологію сучасної притчі здійснив Т. Ельм [4, с. 22], виокремивши наступні типи притч:

– соціально-критична моральна притча: Брехт, Баерль, Фріш, Джонсон, Блох, Кунерт – Боль, Камус, Хільдесхаймер, Єнс, Шнурре, Вальзер;

– екзистенціалістично-вирішальна притча: Зартре, Камус, Дюрренмат, Вальзер, Ленц, Хоершельман;

– пізнавально-критична метафізична притча: Хофманшталь, Рільке, Дьоблін, Брех, Музіль, Вальзер, Кафка, (послідовники Ф. Кафки: Аїхінгер, Бузатті, Дюрренмат, Казак, Летау, Мекель, Носак);

– політично-утопічна притча: Морріс – Блох – Орвель, Єнс;

– ритуальна екзистенціалістична притча: Бекет, („абсурдний” Театер: Іонеско, Генет, Пінгет, Хільдесхаймер) – Міхаукс.

Наведені вище класифікації свідчать про широке розмаїття різновидів притч і у формальному, і в змістовому, зокрема тематичному плані, про значне розширення сфер її застосування і впливу, що віддаляє ці тексти від традиційної власне притчі. Слід врахувати те, що притча продовжує розвиватися надалі, а її межі також змінюються.

У нашому дослідженні ми виходимо із наступного визначення притчі: „Притча як жанр і тип тексту – це відносно коротка прозова (рідше віршована) розповідь про мовленнєві / не мовленнєві дії (описані так, ніби вони дійсно відбулися в житті людей, інколи – у світі тварин і т. і., та як правило, не виходять за межі реально можливого), в якій за допомогою прийомів непрямой комунікації, двоплановості, прозорої алегоричності, метафоризації, символізації, афоризації, драматизації, автології, а також шляхом оптимального вибору лексики (загальноживана, абстрактна, корпоративна, тематична) передається думка про сутності, що важко піддаються вербалізації, мають велику семантичну ємність і впливають на свідомість читача” [2, с. 264]. (Див. також дефініцію німецькою мовою [6, с. 242]).

У вітчизняній та німецькій філології дослідження дидактичних жанрових форм, які остаточно сформувались і набрали найбільшого розквіту в німецькій літературі епохи Просвіти, дозволило виокремити особливий різновид віршованої притчі – віршовану повчальну розповідь-притчу. Дидактична (повчальна, моральна) розповідь в віршах посідає значне місце, насамперед, у творчості всіх

поетів-байкарів 18 ст. При розгляді байки і притчі звертається увага на те, що дидактична віршована розповідь, як байка та притча, має також своє тлумачення, свій інакомовний смисл, експліцитно виражений висновок, мораль, яка настановує на певний характер дій або застерігає від них. При розмежуванні байки і притчі акцентується те, що віршована повчальна розповідь описує історію, яка могла б відбутися насправді, ця історія знаходиться в межах можливого, як і в випадку з притчею, а в байці майже завжди розглядається випадок, далекий від можливого. Від власне-притчі вона відрізняється докладним, поетичним і конкретним викладенням сюжету, що зближує її з віршованою байкою, насамперед з її поетично-розважальним архетипом. У свою чергу персонажами повчальних віршованих розповідей завжди виступають люди, описані в цілком реальних життєвих ситуаціях. Таким чином, віршована повчальна розповідь, згідно концепції Л.С. Піхтовнікової, розглядається як віршований різновид притчі, властивий перш за все літературі епохи Просвіти [1, с. 324–326].

До віршованих повчальних розповідей, тобто до віршованих притч, Л.С. Піхтовнікова [1, с. 325] відносить такі твори: “Faustin” (Lessing); “Mittel, bei Hofe alt zu werden” (Hagedorn); “Der Informator”, “Der alte Dichter und der junge Kritikus”, “Der gütige Besuch”, “Die beiden Mädchen”, “Der Schwätzer”, “Das junge Mädchen”, “Der beherzte Entschluss”, “Selinde”, “Der sterbende Vater”, “Der grossmütige Räuber”, “Der junge Prinz” (Gellert); “Vater und Sohn” (Lichtwer); “Der arme Mann und sein Kind” (Gleim); “Der tolle Hund”, “Das grosse Herz”, “Das Goldstück” (Pfeffel) [Wem ich zu gefallen suche ... 1971: 26, 64, 95, 102, 105, 107, 118, 139, 157, 162, 190, 192, 197, 242, 256, 258]; “Dilettant und Kritiker” (Goethe); “Der Vater und der Freier”, “Der junge Dichter und der Maler” (Willamow) [Fabeln und Parabeln 1907: 298, 263, 264] (посилання на джерела текстів див. в [1; 6]).

Також ми вважаємо, що до віршованих притч належать тексти: „Emil“ (Gellert); „Die Schöne von hinten“ (Lessing); „Die Ratzen“, „Kiefuen“ (Pfeffel) [8, с. 104, 18, 264, 272]

На основі наукових праць [1; 2; 6]), в яких розглядаються такі типи тексту повчального характеру, як байка, притча, віршована притча, ми дійшли висновку, що твори баварського поета 20 сторіччя, Є. Рота, відносяться до типу тексту повчального характеру “віршована притча” (притчоподібний вірш) з елементами іронії та сатири. Повчальна віршована розповідь це, як правило, вигадана і представлена у всіх деталях розповідь, яка ніби дійсно відбулася. Подібно байці і притчі вона може мати експліцитно виражений висновок, мораль, яка наставляє на певний характер дій або застерігає від них. Повчальна віршована розповідь описує історію, яка могла б відбутися насправді, тобто, як і у випадку з притчею, ця історія знаходиться в межах можливого. Персонажами повчальних віршованих розповідей завжди є люди, представлені в цілком реальних життєвих ситуаціях. Таким чином, повчальна віршована розповідь може розглядатися як віршована притча. Але від власне-притчі вона відрізняється докладним і конкретним викладом сюжету, що зближує її з байкою.

Підставою для визначення типу тексту віршів Є. Рота як віршована повчальна розповідь нам послужив той факт, що в його творах наявні головні ознаки притчі і віршованої притчі (експліцитна мораль чи філософська думка, яка настановує на певний характер дій або застерігає від них; головна дійова особа – людина, представлена у життєвих ситуаціях, що не виходять за рамки можливого, на прикладі життєвої ситуації наочно ілюструється будь-яка істина морального чи філософського характеру). В той же час тексти Є. Рота суперечать одній із відмінних рис притчі – абстрактності й схематичності сюжету. Сюжет творів Є. Рота відрізняється детальним і точним викладом, що характерно для повчальних віршованих розповідей. Що стосується лексики притчоподібних віршів Є. Рота, то вона різноманітна в тематичному виборі і охоплює всі стилістичні шари, які відрізняють вірші Є. Рота від власне-притчі. Ці тексти характеризує також унікальність, оригінальність та глибокий дидактичний вплив на читача.

Отже, на основі того, що вірші Є. Рота поєднують у собі ознаки притчі і повчальної віршованої розповіді, є всі підстави відносити твори Є. Рота до типу тексту віршованої притчі чи притчоподібного вірша. Але це буде не повним визначенням, якщо ми не звернемо увагу ще на одну особливість його творів: їх відрізняє посилена риса іронічності і сатиричності, що збільшує ефект дидактичності, а мораль стає очевидною. Ми схильні називати тип тексту у творах Є. Рота сатиричною віршованою притчею, якій є притаманним повчальний характер.

У нашому дослідженні, ми враховуємо всі вищенаведені класифікації німецьких дослідників притч, В. Бретшнейдера, І. Брака, Т. Ельма, але ми розглядаємо дидактичну авторську, літературну притчу 18–20 сторіч у лінгвостилістичному аспекті. Також ми аналізуємо особливий різновид притчі – віршовану повчальну розповідь-притчу, що проявила себе найкраще у 18 ст. Матеріалом нашого дослідження слугують прозові і віршовані притчі 18–19 сторіч німецькомовних авторів (А.А.С. Клари, Фр. Хагедорна, Кр.Ф. Геллerta, М.Г. Ліхтвера, І.В.Л. Глейма, Г.К. Пфедфеля, М. Клаудіуса, Г.Е. Лессінга, Ф. Шілера, Й.В. Гете, Й.Г. Песталоцці, К. Брентано, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, М.Ф. Ебнер-Ешенбах, М. Бубера, Е. Гьорнля, Е. Пенцольдта, Г. Гекмана, В. Шнурре, Крф. Меккеля, К. Марти, Г. Ейха, Г. Рюма), а також сучасних авторів 90-х років 20 ст.: Г. Кунерта, Ф. Кафки, В. Борхерта, Б. Брехта, Р. Музіля, М. Фріша, В. Гешко, Ж. Льова, В. Лібхена та ін.). Зокрема, ми розглядаємо твори німецького поета 20 ст. Є. Рота, які ми відносимо до віршованої притчі.

Проаналізуємо деякі приклади притч у типологічному та лінгвостилістичному аспекті:

1. Притча 18 ст. Г.Е. Лессінга „Der Besitzer des Bogens”[5, с. 39–40]:

Ein Mann hatte einen trefflichen Bogen von Ebenholz, mit dem er sehr weit und sehr sicher schoß, und den er ungemein wert hielt. Einst aber, als er ihn aufmerksam betrachtete, sprach er: „Ein wenig plump bist du doch! Alle deine Zierde ist Glätte. Schade!” – Doch dem ist abzuhelfen! fiel ihm ein. „Ich will hingehen und den besten

Künstler Bilder in den Bogen schnitzen lassen.“/ Er ging hin; und der Künstler schnitzte eine ganze Jagd auf den Bogen; und was hätte sich besser auf einen Bogen geschickt, als eine Jagd? Der Mann war voller Freuden. „Du verdienst diese Zierraten, mein lieber Bogen!“ Indem will er ihn versuchen; er spannt, und der Bogen – zerbricht.

Притча Г.Е. Лессінга „Володар лука” належить до прозової форми притч і характеризується коротким викладом подій, лаконічністю. Головний персонаж мав чудовий лук, який був досить практичним. Але, коли Володар лука уважно придивився до нього, то зрозумів, що лук потрібно прикрасити художньою різьбою. Після гарного оздоблення лук зламався. Основна ідея притчі: розкіш і надмірність в крах справі. Усі події, зображені у притчі, не виходять за рамки реально-можливого.

У наведеній притчі наявні монологічні висловлювання головного персонажа, Володара лука, який спочатку характеризує лук і висловлює свої наміри: „Ти за простий, я замовлю художню різьбу”. Згодом висловлює своє ставлення: „Ти заслуговуєш ці прикраси, мій дорогий!” Потім слідує короткий опис зламу лука, і ідея стає зрозумілою, близькою до філософського узагальнення. Монологи-розсуди у притчах дають можливість краще зрозуміти філософські узагальнення ситуацій, описані в сюжеті, та їх символізацію. За допомогою монологів-розсудів читач краще розуміє позицію персонажа, дає оцінку ситуації, що полегшує завдання читача „домислити”, зрозуміти основну ідею притчі.

Символізація передається за рахунок яскравого прикладу: псування лука різьбою. У притчі використаний стилістичний засіб мінус-ефект або автотологія, який полягає в надмірному спрощенні опису безпосередньо словами, які використовуються в номінативних значеннях.

У притчі є корпоративна лексика, пов’язана з мистецтвом стрільця із лука, ремеслом різника по дереву: *Der beste Künstler, Bilder in den Bogen schnitzen lassen, schoß, eine ganze Jagd auf den Bogen, diese Zierraten, versuchen, spannt, zerbricht.*

Наведена притча Г.Е. Лессінга відноситься до дидактичного типу притч 18ст. У притчі наявні всі

ознаки, тобто цілі і засоби досягнення цих цілей, що входять в основу системного визначення притчі за Л.С. Піхтовніковою, і вони відповідають цій дефініції.

2. Прикладом притчі 20 ст. є вірш баварського поета Є. Рота „Fremde Welt” із збірника „Ein Mensch” [7, с. 61]:

Ein Mensch, als Tiefseefisch gebaut, / Ist mit der Finsternis vertraut. / Doch Sehnsucht treibt ihn dorthin bald, / Wo es nicht so dunkel und so kalt, / So daß er kühn nach oben schwimmt / In Kreise, nicht für ihn bestimmt. / Dort trummeln Fische sich umher, / Die weitaus schöner sind als er / Und die mit einer wunderleichten / Bewegtheit spielen hier im Seichten. / Der Mensch, vielmehr der Tiefseefisch, / Fühlt sich hingegen gar nicht frisch / Und ist, indem er glotzend staunt, / In dieser Welt nicht wohlgelaunt / Und kehrt, selbst fühlend, dass er stört, / Dorthin zurück, wo er gehört. / Womit sogar von Paradiesen / Die Rela-Tiefe ist bewiesen.

Даний вірш належить до однієї з коротких форм поезії – віршованої притчі. Ідея, мораль даної віршованої притчі виражена імпліцитно. Мораль мов би „прихована” за стіною образності. Автор порівнює людину з глибоководною рибою, чие місце глибоко на дні моря, саме це її навколишнє середовище, і в глибині під водою вона відчуває себе вільно і затишно, незважаючи на те, що там холодно і похмуро. Однак туга приводить цю „рибку” туди, де світло і тепло, де усюди мигочуть симпатичні рибки, зайняті поверхневими і дурними розмовами. Риба, що звикла до глибини та турботи, відчуває себе серед такої безтурботності і повного затишку ніяково, їй нудно, на неї ніхто не звертає увагу. Вона розуміє, що там їй не місце і повертається у свій скромний світ.

Отже, в образі риби – людина. Людина, обділена зайвим затишком і комфортом, почувши один раз, що рай – це блиск, повна безтурботність і затишок, вирішує вкусити такого життя. Однак, потрапляючи в інше коло спілкування, в інші життєві умови, вона відчуває себе некомфортно, зайвою. Людині, що звикла до глибини почуттів і думок, стає нудно в поверхневому, пихатому блиском

і шовком світі й вона розуміє, що рай там, де відчуваєш себе вільно, де тебе оточують рівні тобі люди, з якими цікаво, рай – це там, де ти не відчуваєш душевної порожнечі, де ти можеш себе реалізувати.

Вже сам заголовок „Fremde Welt” виражає практично цілком ідею автора, мораль даної віршованої притчі. На наш погляд, заголовок має тут підсумовуючу функцію.

У притчі наявні мовні засоби для вираження образності: порівняння на основі переносного значення (*Ein Mensch, als Tiefseefisch gebaut, / Ist mit der Finsternis vertraut.*); метафори: а) персоніфікація (*Doch Sehnsucht treibt ihn dorthin bald..., die Fische tummeln sich, (die Fische) spielen*); б) синестезія (*wunderleichte Bewegtheit*), гіпербола (*wunderleicht, vielmehr*), літота (*fühlt sich ... gar nicht frisch, nicht wohlgelaunt*), епітети, що конкретизують (*wunderleichte Bewegtheit, kühn, dunkel, kalt*), один з видів метонімії – синекдоха (*der Kreis*), а також іронія, що полягає в: а) двоплановості слів: наприклад, іменник *das Seichten*, що перекладається як „мілководдя” у даному контексті може сприйматися в буквальному значенні, тобто як середовище перебування мілководних риб, а може сприйматися й у переносному, тобто як „поверхня”, „простота” думок;

б) у сполученні різних стилів: ... *indem er glotzend staunt (glotzend – розмовний, знижений), (staunt – книжковий)*;

с) угрі слів, побудованій на омофонних лексичних елементах, а точніше – іронічна зміна слова: *die Rela-Tiefe*, обіграючи слово *relativ*. Таким чином, у фразі: *Womit sogar von Paradiesen / Die Rela-Tiefe ist bewiesen*, полягає мораль даної віршованої притчі – рай по своїй суті відносний, рай – поняття суб’єктивне, тому що для кожної людини уявлення про рай різне. Ідею даної віршованої притчі можна було б визначити українським прислів’ям „Усяк кулик до свого болота звик”.

До перспектив подальших досліджень відносимо лінгвостилістичні характеристики віршованих притч 18–20 сторіч, зокрема баварського поета 20 ст. Є. Рота.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піхтовнікова Л.С. Еволюція німецької віршованої байки (13–20ст.): жанрово-стилістичні аспекти: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Лідія Сергіївна Піхтовнікова – К., 2000. – 427 с. 2. Пихтовникова Л.С. Тексты и методы: лингвостилистическая характеристика и интерпретация немецкой притчи как типа текста и как жанра / Л.С. Пихтовникова // Семантика слова, речення та тексту: зб. наук. статей. – Вип.6. – Київ : КДЛУ, 2002. – С. 259–265. 3. Brettschneider W. Die moderne deutsche Parabel. Entwicklung und Bedeutung / W. Brettschneider. – Berlin : Schmidt Verlag, 1980. – 83 s. 4. Elm T. Die moderne Parabel : Parabel und Parabolik in Theorie und Geschichte / T. Elm. – 2., überarb. Aufl. – München : Fink, 1991. – 356 s. 5. Neis E. Dichtung in Theorie und Praxis. Die Parabel / E. Neis. – Hollfeld/Ofr.: C. Bange Verlag, 1981. – 112 s. 6. Pichtownikowa L.S. Synergie des Fabelis: Die deutsche Versfabel vom 13–21. Jahrhundert // L.S. Pichtownikowa. – Chaker Verlag. – 2008. – 235–243 S. 7. Roth E. Sämtliche Menschen. Ein Mensch. Mensch und Unmensch. Der letzte Mensch / E. Roth. – Carl Hanser Verlag, 5 Auflage. – 1986. – 61 s. 8. Wem ich zu gefallen suche. Fabeln und Lieder der Aufklärung/ hrsg. und Nachwort von I. Sommer. – Berlin : Buchverlag Der Morgen, 1971. – 317 S.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 37.013.42

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Я.В. Довгополова, канд. пед. наук (Харків)

Статтю присвячено теоретико-експериментальному дослідженню проблеми запобігання і розв'язання конфліктів у навчально-виховному середовищі вищого навчального закладу. На основі аналізу теоретичних джерел розглянуто сутність конфлікту, визначено особливості й причини педагогічних конфліктів, узагальнено форми й методи запобігання і подолання конфліктів у ВНЗ. Експериментально перевірено систему забезпечення конфліктологічної підготовки студентів на практичних заняттях з англійської мови.

Ключові слова: запобігання і розв'язання конфліктів, конфлікт, навчально-виховне середовище, педагогічний конфлікт.

Я.В. Долгополова. Учебно-воспитательная среда как фактор возникновения конфликтов. Статья посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы предупреждения и разрешения конфликтов в учебно-воспитательной среде высшего учебного заведения. На основе анализа теоретических источников рассмотрена сущность конфликта, выявлены особенности и причины педагогических конфликтов, обобщены формы и методы предупреждения и разрешения конфликтов в ВУЗе. Экспериментально проверена система обеспечения конфликтологической подготовки студентов на практических занятиях по английскому языку.

Ключевые слова: конфликт, педагогический конфликт, предупреждение и разрешение конфликтов, учебно-воспитательная среда.

Ia.V. Dovgoplova. Educational Environment as a Factor of Conflict Origin. The article is devoted to the theoretical-experimental study of the problem of conflict prevention and settling in the educational environment of a higher educational establishment. The essence of conflict is examined on the basis of theoretical source analysis; the peculiarities and reasons of pedagogical conflicts are determined; forms and methods of conflict prevention and settling in higher educational establishments are generalized. The system of ensuring students' conflict training at the practical lessons of English is practically tested.

Key words: conflict, educational environment, pedagogical conflict, prevention and settling of conflicts.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що система вищої освіти порівняно з іншими соціальними інститутами відрізняється розмаїттям функціональних, рольових, міжособистісних, міжгрупових взаємозв'язків. Вони складні, неоднозначні, тісно переплетені, іноді заплутані, оскільки охоплюють педагогічну, соціальну, психологічну, економічну, юридичну та багато інших сфер життєдіяльності. У такому розмаїтті стосунків стає немислимим зіткнення інтересів, настанов, думок, позицій, потреб людей. Ці зіткнення виявляються в конфліктах, які часто мають руйнівні наслідки.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження ситуації розвитку в період студентства вказують на підвищену соціально-рольову неоднозначність, складність соціально-психологічних завдань дорослішання, підкреслюють неминучу обумовленість їх вирішення моментами переживання внутрішньої конфліктності, психологічної дезорієнтованості, емоційного дискомфорту.

Ефективність інтеграції студентської молоді у професійний та соціальний світ значною мірою залежить від сформованості у молодих людей здатності вирішувати складні життєві ситуації, обирати

адекватні способи розв'язання життєвих проблем без незворотних негативних наслідків та особистісних деформацій. Одним з головних завдань вищої школи є формування саме таких життєвих компетентностей молодих людей, які б забезпечили актуальну та майбутню реалізацію їх професійного та особистісного потенціалу.

Об'єктом дослідження є професійно-педагогічна підготовка студентів у навчально-виховному середовищі ВНЗ.

Предмет дослідження – підготовка студентів до здійснення діяльності із запобігання і розв'язання конфліктів.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних основ запобігання й розв'язання конфліктів у навчально-виховному середовищі вищого навчального закладу та експериментальній перевірці системи здійснення конфліктологічної підготовки студентів.

Матеріал дослідження включає наукові теорії про розвиток особистості в діяльності (К.О. Абульханова-Славська, Л.С. Виготський, О.М. Іонова, О.М. Леонтьєв та ін.); питання професійної підготовки фахівців до врегулювання конфліктів у педагогічному процесі (С.В. Баникіна, М.А. Васильєва та ін.); праці, присвячені дослідженню соціально-психологічних аспектів конфлікту та його вияву на різних етапах соціалізації особистості (А.Я. Анцупов, Н.В. Гришина, О.А. Єршов, Б.Й. Хасан та ін.); результати вивчення конфліктів у педагогічних колективах, педагогічного втручання в конфлікти, шляхів педагогічного врегулювання конфліктів (В.А. Жаворонков, В.І. Журавльов, Є.Є. Тонков та ін.).

Значення середовища в освіті й вихованні людини усвідомлювали багато видатних педагогів – К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та інші. Але особливу увагу питанням середовища, або соціального середовища, почали привертати з початку 90-х років минулого століття, що було викликано загальними процесами гуманізації освіти і пов'язаною у зв'язку з цим необхідністю всебічного врахування інтересів особистості, її культурних потреб і запитів.

Психологи і педагоги розглядають середовище

як таке, що створює умови для формування особистості. Середовище людини, так чи інакше впливаючи на її свідомість, поведінку, діяльність, є одночасно своєрідним показником оволодіння нею способами діяльності й спілкування, рівня соціального розвитку, укладу життя, міри участі в житті суспільства.

Навчально-виховне середовище є частиною соціального середовища, що створюється в суспільстві для формування підростаючого покоління в матеріальному, організаційному, кадровому, змістовному відношеннях тощо.

Дослідженнями щодо середовища, в якому відбувається розвиток людини, встановлено, що будь-яке навчально-виховне середовище повинно бути: навчаючим, розвиваючим, виховуючим, інформативним, екологічним, естетичним, діалоговим, гуманним.

Основними виховними функціями середовища виступають [7; с. 529]:

- світоглядна чи ціннісно-орієнтаційна – розкриває зміст моральної спрямованості навчального колективу – соціальну цінність, інтегративну єдність її мети, цілей, мотивів; перспективи розвитку колективу;
- адаптаційна – забезпечення входження тих, хто вчиться, в ритм навчання;
- емоційного розвантаження, що реалізується через позитивний соціально-психологічний клімат і морально-психологічну атмосферу, які визначають самопочуття особистості, її задоволення колективом, відчуття комфорту від перебування в колективі, характер міжособистісного сприймання і налагодження взаєморозуміння, емоційний настрій;
- організаційна – сприяння процесам самоорганізації, самоуправління, самовдосконалення особистості, створення умов для виявлення здібностей кожної людини, взаємної відповідальності, взаємовиручки, взаємодопомоги;
- коригуюча – врахування ступеню розвитку групових норм – загальних правил поведінки, яких дотримуються у групі та закладі; групових процесів (етапи виникнення, розвитку та розпаду групи, керівництво, лідерство); системи санкцій.

Узагальнюючи вище викладене й виходячи з позицій особистісно-орієнтованого підходу при розгляді явищ дійсності, спираючись на гуманістичні ідеї, в дослідженні *навчально-виховне середовище вищого навчального закладу* визначається як сукупність матеріальних і духовних умов, факторів, відносин, що створюються в закладі, так чи інакше впливають на формування людини, на її розвиток, виховання, освіту, соціалізацію як особистості, сприяють спільному розв'язанню проблем і співучасті в діяльності, спрямованій на реалізацію можливостей учасників педагогічного процесу, виявлення їхньої творчої індивідуальності.

Як зазначає В.С. Кукушин, навчально-виховне середовище є єдністю людини і середовища. При взаємодії людини й середовища створюється нове об'єднання, що не схоже на попереднє. Ця єдність людини і середовища характеризується як кількісно (кількістю учасників взаємодії), так і якісно – оптимальністю, тривалістю й стійкістю цієї форми спілкування. Частіш за все взаємодія відбувається між людьми, тому основою створення середовища можна вважати *взаємодію* [5; с. 125].

До основних форм взаємодії людей дослідники відносять: конкуренцію, конфлікт, угоду, авторитет, підпорядкування і співробітництво (Г. Зіммель, один із засновників конфліктології [4]); змагання, конфлікт, пристосування й асиміляцію (Е. Берджесс, Р. Парк [3]); кооперацію і конкуренцію, або змагання й конфлікт (І.М. Цимбалюк [6]). При цьому всі дослідники підкреслюють, що конфлікт посідає центральне місце як один з головних факторів детермінації соціального життя і його змін.

Широко відомо, що конфлікти (від латинського *conflictus* – зіткнення) – зіткнення сторін, думок, сил – це постійні супутники людського буття та суспільного розвитку. Там, де є людина, завжди є конфлікти, вони супроводжують людей від народження до смерті.

На сьогодні очевидний пріоритет у вивченні конфліктів, їх ролі в житті людини та суспільства зберігається за соціологією і психологією. Одночасно науковці (В.А. Жаворонков, В.І. Журавльов

та ін.) підкреслюють, що назріла проблема педагогізації конфліктологічного знання.

У педагогічній науці та практиці розроблено низку методів вивчення конфліктів та їх доцільного розв'язання в педагогічному процесі. Найбільш відомими серед них є такі:

- метод “вибуху” (А.С. Макаренко), котрий виявляється в різних формах (довіра, відчуження від колективу, ізоляція, гнів вихователя тощо);
- етична бесіда, дискусія, диспут (А.В. Зосимовський, В.О. Сухомлинський);
- метод включення в діяльність (В.М. Афонькова, М.М. Ященко);
- метод розв'язання моральних завдань на основі життєвих конфліктних ситуацій (Б.Т. Лихачов, Є.П. Родченкова);
- метод моделювання конфліктних ситуацій, рольова гра (Б.Т. Лихачов, Б.Й. Хасан).

Педагогічною наукою повинно бути визнано й обґрунтовано місце конфлікту як повсякденного та природного явища освітнього процесу, його невід'ємної складової частини. Безконфліктного навчально-виховного процесу не існує, оскільки він за своєю суттю є безперервним процесом виникнення та розв'язання різного роду суперечностей особистостей і груп.

З огляду на це необхідно, передусім, визначити поняття педагогічного конфлікту. Проведений вище аналіз засвідчив, що конфлікт – досить складне соціально-психологічне явище. Тому до найбільш значущих проблем, що на сьогодні до кінця не розв'язані в конфліктології, відносяться труднощі з визначенням саме поняття „конфлікт”.

Як правило, сутність конфлікту визначається через *суперечності* як найбільш загальне поняття. Однак суперечності та конфлікт не можна отожднювати, оскільки всі конфлікти завжди мають у своїй основі розходження, суперечності, але не всі суперечності вже є конфліктами.

Дійсно, суперечності у світі досить природні. Більш того, відмінності, суперечності, несумісності часто є передумовами для життя та розвитку. Суперечності й протиріччя перетворюються в конфлікт, коли починають взаємодіяти сили, що виступають їх носіями. Отже, конфлікт – це прояв

об'єктивних і суб'єктивних суперечностей, що виявляються у протиборстві їх носіїв.

Неоднозначне поняття конфлікту породжує багато визначень конфлікту. К.О. Абульханова-Славська визначає конфлікт таким чином: „З інструментальної точки зору конфлікт виступає як один із засобів самоствердження, подолання тенденцій, які заперечує особистість. Конфлікт можна розуміти і як процес: у цьому випадку він являє собою ситуацію незнайденого виходу, розвитку дій на шляху пошуку засобів стабілізації стосунків. У тактичному плані конфлікт – це один із крайніх засобів урегулювання міжособистісних відношень” [1; с. 24].

А.Я. Анцупов і А.І. Шипілов спробували зіставити різні визначення конфлікту. Проаналізувавши 52 визначення в науці, вони зробили висновок про відсутність загальноприйнятого розуміння конфліктів. Визначення внутрішньоособистісного конфлікту спирається на два ключових поняття: в одних визначеннях конфлікт трактується як суперечність між різними сторонами особистості, в інших – як зіткнення, боротьба особистісних тенденцій. Узагальнення міжособистісних конфліктів дозволило виділити наступні їх основні властивості: наявність суперечності між інтересами, цінностями, цілями, мотивами як основа конфлікту; протидія суб'єктивних конфлікту; прагнення будь-якими способами нанести максимальну шкоду опоненту, його інтересам; негативні емоції та почуття по відношенню один до одного [2].

В основі педагогічних конфліктів лежать суперечності, що притаманні навчально-виховному процесу і виявляються як гостре зіткнення (протиборство) протилежно спрямованих цілей, інтересів, мотивів, вимог, позицій, думок, поглядів, дій учасників – суб'єктивних педагогічного процесу (педагогів, учнів, батьків тощо).

Отже, під педагогічним конфліктом будемо розуміти найбільш гострий спосіб розвитку і подолання значущих суперечностей, що виникають у взаємодії учасників педагогічного процесу, зазвичай супроводжується негативними емоціями та потребує розв'язання й гармонізації.

Студентська молодь є об'єктом широких психологічних досліджень як за кордоном, так і в нашій

країні. Головна причина інтересу дослідників до студентства пов'язана із зростанням соціально зумовлених вимог до якості підготовки фахівців. Сучасні дослідження, що проводяться психологами та педагогами в Україні, зумовлюються необхідністю вивчення особливостей у поведінці людей, які мають місце в перехідний період розвитку суспільства. У складних умовах нашого сьогодення студенти часто не впевнені у своєму майбутньому, нерідко переживають негативні емоційні стани та внутрішньоособистісні конфлікти. Аналіз стану теоретичної та експериментальної розробки досліджуваної проблеми дозволив виокремити певні напрямки, за якими здійснюються дослідження. У сучасних вітчизняних дослідженнях різні типи конфліктів вивчаються у зв'язку з проблемами вікового становлення особистості; розглядаються фактори, які впливають на їх виникнення та перебіг. Внутрішньоособистісні конфлікти вивчаються і в зв'язку з проблемами професіоналізації особистості. Підбиваючи підсумки аналізу досліджень різних видів конфліктів, можна відзначити, що позитивними аспектами цих праць є: оцінювання конфліктів як можливостей розвитку особистості; спроби створення класифікації конфліктів; намагання розгляду особливостей внутрішньоособистісних конфліктів у зв'язку з віковим розвитком людини; наявність різноманітних розробок технологій подолання різних конфліктів тощо.

Процес оволодіння студентами практичними вміннями й навичками організації діяльності із запобігання і розв'язання конфліктів здійснювався нами на практичних заняттях з англійської мови. В результаті дослідження проблеми запобігання і розв'язання конфліктів у ВНЗ нами був розроблений і апробований проект за темою “**Resolving & Avoiding Conflict**”.

Тун проекту: рольово-ігровий з елементами дослідницької і творчої діяльності.

У основі проекту “Resolving & Avoiding Conflict” лежить дослідницька робота студентів і виявлення основних проблем виникнення і розв'язання конфліктів.

Мета проекту: перевірити ефективність методики виявлення, запобігання і розв'язання

конфліктів у навчально-виховному середовищі ВНЗ.

У ході використання цієї проектної методики необхідно було вирішити наступні *завдання*:

1. Збагатити, розширити мовні і мовленнєві знання студентів за темою “Resolving & Avoiding Conflict”, систематизувати і закріпити раніше пройдений матеріал за темою “Relations of People”, удосконалити розвиток іншомовної мовленнєвої компетенції і міжкультурної комунікації в цілому.
2. Підвищити рівень автономності студентів за допомогою самоорганізації в проведенні дослідницької, творчої роботи.
3. Познайомити студентів з методами групової роботи, методами проведення досліджень, направлених на вирішення проблеми розв’язання конфліктів.
4. Розвинути згуртованість колективу, відповідальне критичне мислення, уяву, толерантність в процесі іншомовної ролево-ігрової діяльності.
5. залучити учасників даного проекту до подальшої дослідницької діяльності щодо виявлення та розв’язання конфліктів, пов’язаних з реальним життям і внутрішнім світом студентів.

Спрямованість проекту: пізнавальна.

Тривалість проведення: 8 академічних годин.

Вік: 2–4 курс (18–20 років).

Модель проектної заняття: Заняття було засноване на пройденому матеріалі “Relations of People” і націлене на розширення і збагачення мовних і мовленнєвих знань студентів за цією темою за допомогою використання додаткової літератури, а також на вдосконалення лексико-граматичних навичок в процесі іншомовної мовленнєвої діяльності, лінгвістичної і комунікативної компетенції в цілому.

Заняття будувалося по типу ролевої гри і припускало розподіл групи на 2 мікрогрупи (у групі 16 студентів). В ході ролевої гри студентами обго-

ворювалися методи виявлення, запобігання й розв’язання конфліктів. На завершальному етапі проектної заняття проводився їх аналіз і оцінка, формулювалися відповідні висновки.

Участь у проекті “Resolving & Avoiding Conflict” сприяла активізації студентів в малих групах, допомогла зібрати необхідну інформацію та проаналізувати ідеї щодо виявлення та розв’язання конфліктів.

Таким чином, формування конфліктологічних знань у студентів було одночасно і розвитком у них професійного мислення, вмінь аналізувати педагогічні ситуації з позиції конфліктології, рефлексії власної поведінки.

Перспективи дослідження ми вбачаємо у поглибленні й розробці таких напрямків, як забезпечення індивідуального підходу до конфліктологічної підготовки студентів, урахування специфіки роботи з полікультурними групами студентів, виявлення шляхів організації самостійної роботи щодо підвищення конфліктологічної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. О путях построения типологии личности / К.А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. – Т. 4. – № 1. – С. 14–29.
2. Анцупов А.Я. Проблема конфликта: аналитический обзор, междисциплинарный библиографический указатель / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М.: ГАВС, 1992. – 230 с.
3. Богданов Е.Н. Психология личности в конфликте : учебное пособие / Е.Н. Богданов, В.Г. Зазыкин. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.
4. Зиммель Г. Избранное: в 2-х т. / Зиммель Г. ; пер. с нем. – М. : Юрист, 1996. – Т. 1: Философия культуры. – 670 с.; Т. 2: Созерцание жизни. – 608 с.
5. Кукушин В.С. Общие основы педагогики : учебное пособие / В.С. Кукушин. – Ростов н/Д : Изд. центр “Март”, 2002. – 224 с.
6. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування : навчальний посібник / І.М. Цимбалюк. – К. : “Професіонал”, 2004. – 304 с.
7. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посібник / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.

УДК 378.016:811.111

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ

М.В. Рябих, канд. пед. наук, М.О. Князева (Харків)

Робота виконана у межах досліджень, присвячених пошуку шляхів оптимізації навчання іноземної мови студентів. Протягом тривалого часу робоча програма навчання студентів на факультетах іноземних мов включала заняття з домашнього читання. Проте слід відзначити, що та процедура, яка зазвичай використовувалась, не може задовольнити сучасні потреби інтенсифікації навчання іноземної мови, тому пошук нових більш ефективних процедур таких занять є на часі предметом дослідження автора цієї роботи.

Ключові слова: домашнє читання, методика, оптимізація навчання, система вправ, спосіб організації заняття.

Н.В. Рябих, М.О. Князева. Оптимизация проведения занятий по домашнему чтению студентов младших курсов. Работа проведена в рамках исследований, посвященных поиску путей оптимизации обучения студентов иностранному языку. На протяжении долгого времени рабочая программа на факультетах иностранных языков включала занятия по домашнему чтению. Однако следует отметить, что процедура, которая, как правило, использовалась не удовлетворяет современным требованиям интенсификации обучения иностранным языкам, поэтому поиск новых более эффективных процедур таких занятий является на данном этапе предметом исследования автора этой работы.

Ключевые слова: домашнее чтение, методика, оптимизация обучения, система упражнений, способ организации занятий.

M.V. Riabikh, M.O. Kniazeva. Optimization of home reading procedures for junior students. This contribution has been made within a series of studies aimed at optimizing of teaching a foreign language. Home reading classes have been part of the curricula in foreign languages departments for a long time. Still, we should point out that the approaches used do not meet the requirements of the present day teaching. Therefore, the search for more efficient approaches has been in focus of the author of this contribution.

Key words: home reading, methods, optimization of teaching, a complex of exercises, classroom procedures.

Упродовж останніх років заняття з домашнього читання студентів факультетів іноземних мов проводилось за, наш погляд, застарілою формою. Студентам, як правило, пропонувалося прочитати певний твір (або його частину) після чого проводилась дискусія або усією групою разом, або, що, на наш погляд, є ще гіршим, індивідуально з кожним студентом. Ефективність таких занять навряд чи модна вважати високою. Проте останнім часом робилися спроби застосовувати нові підходи до проведення занять такого типу, які б дозволили оптимізувати використання часу та підвищити їх ефективність. Дана робота продовжує висвітлювати цикл таких досліджень, що обумовлює її актуальність.

Об'єктом дослідження є домашнє читання як один із видів організації заняття з іноземної мови.

Предметом дослідження виступає формування у студентів лексичних навичок та комунікативної компетенції на основі роботи з художньою літературою, зокрема на прикладі роботи на матеріалі оповідання А. Конан Дойля «The Adventure of the Lion's Mane».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, практично розробити та експериментально перевірити методику формування у студентів I курсу факультету іноземних мов лексичних навичок та комунікативної компетенції у межах занять з домашнього читання.

Для досягнення цієї мети передбачається вирішити такі завдання:

- Проаналізувати художні, психолого-лінгвістичні та методичні особливості навчання читання на I курсі факультету іноземних мов;
- відзначити етапи підготовки студента до проведення занять з домашнього читання та зміст кожного етапу.
- розробити принципи формування у студентів комунікативної компетенції у межах занять з домашнього читання.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження як критичний аналіз літературних та методичних джерел, анкетування студентів; експериментальне навчання.

Нагальна потреба оптимізації методики проведення занять з використанням художніх текстів викликана низкою об'єктивних факторів. Новим соціокультурним контекстом вивчення іноземних мов в Україні, політикою, спрямованою на розвиток мов і культур, а також новими формами співробітництва в галузях культури та освіти, процесом гуманізації освіти, яка в сучасних умовах розглядається як компонент культури, функціонує в контексті діалогу культур, виступає її невід'ємною частиною, є засобом створення та передачі культурних цінностей, дозволяє людині прилучитися до них та розкрити й реалізувати власний творчий потенціал. У даному дослідженні читання іноземних художніх текстів (ХТ) розглядається як специфічна форма міжкультурного спілкування, в процесі якого у студента-читача формуються зразки і моделі поведінки, розвиваються мислення, здатність до аналізу й оцінки, складається образ світу і самого себе. Результатом міжкультурного спілкування автора (ХТ) і читача є розуміння, яке характеризується діалогічним характером та породженням особистісних смислів читача. Особливої актуальності набуває проблема навчання читання іноземних ХТ в аспекті міжкультурного спілкування для підготовки майбутніх вчителів іноземної мови, оскільки в процесі своєї професійної діяльності вони повинні виконувати роль посередника культур, а отже, бути здатними та готовими навчати міжкультурного спілкування. Читання інозем-

ною мовою як комунікативне вміння та засіб спілкування є найбільш розповсюдженим способом іноземної комунікації, особливо за відсутності іноземного оточення. За умови оволодіння іноземною мовою поза межами іноземної спільноти, роль ХТ значно зростає, оскільки він певною мірою реконструює мовне середовище. Художні твори також відіграють провідну роль і в пізнанні дійсності іншої культури, і у формуванні позитивного ставлення до країни та народу, мова якого вивчається. Але кінцевою метою навчання читання художньої літератури – удосконалення вмінь усного мовлення, формування комунікативної здібності, тобто індивідуальної спроможності студента адекватно до ситуацій спілкування організувати свою мовленнєву діяльність в її продуктивних та рецептивних видах згідно до кожної конкретної ситуації мовними засобами та способами. Успішне формування комунікативної здібності стає можливим за умови регулярного читання, яке супроводжується задоволенням естетичної та пізнавальної потреб студентів. Комунікативна здібність включає ті характеристики студента, які дозволяють йому успішно здійснювати діалог з текстом, що передбачає установку на діалог з автором твору, вміння вступити у взаємодію з ним, вміння передбачити подальший розвиток сюжету, висувати гіпотези, припущення, оцінювати текст. Таке читання стає реальним за умови сформованих умінь читання, які забезпечують адекватне розуміння ХТ. Багатоаспектний і багаторівневий характер ХТ зумовлює його поліфункціональність і можливість використання в усіх компонентах методичної підготовки вчителя іноземної мови, що сприяє реалізації освітньої, виховної, розвиваючої та практичної цілей навчання.

Визначають також дидактичні функції ХТ, завдяки яким здійснюється формування соціокультурної, мовної, мовленнєвої і когнітивної компетенції студентів. Серед таких функцій виділяються: 1) мотиваційно-стимулююча; 2) інформаційно-комунікативна; 3) навчально-керуюча.

Мотиваційно-стимулююча функція ХТ полягає в збудженні, підтримці та стимулюванні у студентів інтересу до читання іноземних оригінальних ХТ. Вона проявляється в забезпеченні зацікавленого,

емоційно-позитивного ставлення до їх прочитання. В процесі навчання читання, передусім, необхідно враховувати систему читацьких мотивів студентів, установок, інтересів та потреб. Потреби, які реалізуються в процесі читання іншомовних ХТ, умовно поділяються на такі групи: 1) потреба в естетичному переживанні (естетична потреба); 2) потреба в отриманні інформації (пізнавальна потреба); 3) потреба висловити своє ставлення (комунікативна потреба). У навчанні читання ХТ студентів в центрі уваги повинна знаходитись естетична потреба, яка відноситься до ідеальних потреб пізнання і розвитку та тісно пов'язана з інтересами, установками, ідеалами читача, які об'єднуються в єдиний феномен «інтересу». Інакше кажучи, інтерес є тією мотиваційною силою, що спонукає людину до отримання задоволення від читання ХТ. Інтерес реалізується в підключенні емоційно-психічної сфери, у самопізнанні та саморозвитку студентів, що зумовлюється виникненням у процесі читання позитивних емоцій, які відіграють важливу роль в оволодінні іноземною мовою, взагалі, та у навчанні читання ХТ.

Інформаційно-комунікативна функція ХТ полягає в тому, що ХТ можна використовувати в процесі навчання читання як джерело різноманітної лінгвістичної інформації, завдяки якому розвивається мовна та мовленнєва компетенції студентів.

Навчально-керуюча функція ХТ полягає в тому, що ХТ є об'єктом вивчення студентами та засобом для керування навчальною діяльністю студентів. Це використання ХТ з різними цілями: для розширення мовних та країнознавчих знань, для розвитку різних видів читання тощо. В даному дослідженні дидактичні функції ХТ досліджувалися на матеріалі оповідань. До методичних переваг використання жанру оповідання для навчання читання ХТ можна віднести такі його ознаки: 1) невеликий обсяг; 2) обмежена кількість персонажів; 3) відносна простота сюжету; 4) велика експресивна навантаженість всіх його елементів; 5) забезпечення безпосереднього читацького сприйняття; 6) специфіка ідейно-тематичного змісту та сюжетної побудови.

В основу моделі навчання читання авторами дослідження покладено розроблену систему вправ

для формування комунікативної здібності студентів відповідно до етапів навчальної діяльності: 1) вступного мотиваційного, 2) операційно-пізнавального, 3) контрольно-оціночного.

Таким чином, породження мовленнєвого висловлювання характеризується триступеневою структурою, яка включає спонукально-мотиваційний рівень, рівень формування та формулювання змістовного замислу та виконавчий рівень. Врахування цих особливостей при побудові вправ згідно досліджень має сприяти підвищенню якості породження мовленнєвого висловлювання. Побудова системи вправ, що відповідає вказаним вище рівням є основною метою даного дослідження.

Як вже було сказано раніше, домашнє читання є одним із способів організації занять з формування комунікативної компетенції студентів. Метою проведення занять домашнього читання на першому курсі мовленнєвого вузу є формування та закріплення лексико-граматичних навичок та вмій, придбаних в ході аудиторної роботи, а також розвиток мовленнєвих навичок та вмій. Особливістю занять з домашнього читання є те, що воно є підготовленим читанням та результатом самостійної роботи студента.

У ході практичної роботи з розробки навчальних матеріалів на основі твору текст був поділений на частини, до кожної з яких були розроблені вправи. Система вправ включає три розділи у кожній з трьох частин оповідання: Pre-reading tasks, Vocabulary and Grammar tasks, Reading comprehension and Discussion tasks. Нижче будуть надані коментарі та зразки вправ, які можуть використовуватись для розробки навчальних матеріалів з домашнього на основі художніх текстів.

Розділ Pre-reading tasks включає вправи на передбачення змісту тексту, висування власних гіпотез.

Вправа 1. How do you think the lions mane appeared in the story? What do you think the story with such a title can be about? Try to guess and think of some possible story lines. (Write 8-10 sentences).

Мета цієї вправи зацікавити чи навіть заінтригувати читача. У другій та третій частинах опові-

дання цей вид вправ дає можливість прогнозувати не тільки логічний розвиток сюжету, а й лексичні форми. Читач стежить перш за все за розвитком думки, і вже під цією точкою зору сприймає слова тексту, раніше прочитане підказує студентові про що йтиме мова далі.

Розділ Vocabulary and Grammar tasks створений на базі лексичного та граматичного матеріалу оповідання з опорою на структуру граматичного матеріалу підручника Н.А. Бонк [1], який наразі рекомендований студентам першого курсу як основний підручник для формування лексичних та граматичних навичок. Усі три частини містили вправи на пошук нових слів в тексті, підстановку їх у речення на місце пропусків, побудову синонімічних та антонімічних пар, тестові завдання на вибір найбільш підходящого слова або словосполучення у контексті, пояснення вживання прийменників у контексті, знаходження потрібних часток, використання дієслів у потрібній часовій формі, створення словосполучень, знаходження англійських та українських еквівалентів, співвідношення прикметників та іменників, вибір найпридатнішого слова (словосполучення) у контексті, відпрацювання певних граматичних моментів. У другій частині були запропоновані нові вправи на відпрацювання навичок використання фразових дієслів, на відтворення інших частин мови: іменників від дієслів, складених дієслів за допомогою прийменників. У третій частині всі ці вправи були ускладнені, додатково були запропоновані вправи на пошук слів, про значення яких можна здогадатися із контексту, вправа на відпрацювання ступенів порівняння прикметників, вправа на переклад омонімів, трансформаційна вправа на пошук різних форм дієслів, вправа на трансформування речень із пасивного у активний стан та навпаки, визначення стилістичних відмінностей за розбіжностями у граматичній формі. Приклади вправ (у скороченому вигляді) з розділу Vocabulary and grammar tasks подані нижче:

Вправа 2. Use one of the words or word combinations from the box in an appropriate form to fill each gap.

In the country, at a small distance from the sea, housekeeper, inhabitants, seldom, headmaster, several, various, neighbourhood, called at, severe, calm, deep, overtake, greeting, some fifteen minutes ago, suffered from, with horror, lose time, unlaced pair, distorted, to beat to death, whispered, cruel deed, knelt, approach, silent and gloomy, hot temper, footsteps, no other traces, look for.

1. McPherson went to the beach _____.
2. He _____ a weak heart.
3. Stackhurst stood by his side paralysed _____.
4. I didn't _____ and quickly stooped down to examine the body.
5. The other teachers didn't like him for his _____.
6. I followed McPherson 's _____.
7. There were _____ anywhere.

Вправи на доповнення речення мають на меті закріпити в пам'яті студентів логічні зв'язки слів. Демонструючи лексичний матеріал на цьому рівні, викладач показує потенційну, закладену в самому слові систему його смислових зв'язків з іншими словами, які можуть реалізуватися лише у реченні. Систематична робота на заповнення пропущених елементів фрази розвиває комбінаторні здібності студентів, і вміння передбачати подальші слова фрази.

Вправа 3. Replace the italicized words and word combinations with a synonymous phrasal verb from the box in an appropriate form.

To come upon, to make out, to pass on, to mix up, to turn red, to come into, to take out, to walk away, to look for, to call at, to find out, to think over, to walk back, to tear from.

1. «*The lion's mane*», was all that we could understand.
2. If we see all of them, we shall perhaps find the motive.
3. With these words the mathematical teacher left.
4. Where to search for the murderer?
5. I shall go home now and try to consider the matter.

6. *Murdoch "sface blushed.*

7. *He was the only man in the neighbourhood who sometimes visited our place.*

У цій вправі використовується прийом тлумачення понять, що також розвиває комбінаторні здібності студентів. Цілеспрямоване формування осмислення сприяє явнішому функціонуванню оперативної пам'яті на іноземній і рідній мові.

Важливим доповненням були вправи на переклад з акцентом на активну лексику.

Вправа 4. Translate into Ukraine paying attention to the italicized words and word combinations.

1. *The wind fell.*

He fell down senseless.

2. «*Going for a swim, I see?*»

From the spot – where I stood I could see that it was quite deserted.

3. *I walked slowly back.*

We rushed forward and turned him on his back.

4. *He was always silent and gloomy.*

All was silent around.

Почувши слово в новому контексті, ми приписуємо цій моделі новий семантичний відтінок і у разі потреби щось виразити, можемо скористатися даним словом з врахуванням цього відтінку.

Відпрацьовувався також граматичний матеріал, який є важливим на початковому етапі підготовки студентів, наприклад форми активного та пасивного стану.

Вправа 5. Put the verbs into: Introduce the doer of the action if necessary (think who it might be).

a) *The Active Voice*

1. *I was overtaken by Harold Stackhurst.*

2. *The story is told by Sherlock Holmes.*

3. *A minute later a handkerchief, a pocket knife and a small case were handed to me by the policeman.*

b) *The Passive Voice.*

1. *Harold Stackhurst, the headmaster, and several other teachers taught students and prepared them for various professions.*

2. *The waves had left a deep lagoon under the cliffs.*

3. *The young teacher made a few steps along the path.*

Граматичні вправи включаються до комплексу в залежності від робочої програми на даному етапі навчання. При розробці вправ ми виходили із того, що система вправ має включати три етапи: підготовчий етап аналізу ХТ (етап мотивації діяльності студента, опрацювання фонетичних та лексико-граматичних навичок та вмій); етап контролю розуміння прочитаного; етап розвитку навичок усного спілкування. Виходячи з теорій поетапного формування розумових дій та дієвого підходу до навчання мовленнєвої діяльності, кожен етап включає ряд вправ, що спрямовані на формування певних характерних навичок. Так на підготовчому етапі ми вирішували наступні завдання: актуалізацію знання; відпрацювання лексико-граматичного матеріалу. Підготовчий етап в даній роботі включає вправи з Pre-reading Tasks, Vocabulary and Grammar Tasks та частково з Reading Comprehension and Discussion Tasks. Приклади завдань до тексту з Pre-reading Tasks та Vocabulary and Grammar Tasks були надані вище. Приклад завдання з Reading Comprehension and Discussion Tasks, що відноситься до підготовчого етапу подано нижче.

Вправа 6. Find in the text the answers to the following questions:

1) *What was the weather like that day?*

2) *Why did Sherlock Holmes decide to take a walk?*

3) *Whom was he overtaken by?*

На другому етапі основною метою була перевірка розуміння прочитаного, знаходження нової інформації, зіставлення старого знання з щойно осмисленим.

На думку автора найоптимальнішим та найефективнішим засобом контролю при опрацюванні ХТ є тестові технології. У цьому оповіданні ми використовували такі тестові завдання: подвійний альтернативний вибір (true-false). Приклад подано нижче:

Вправа 7. Decide which of these statements are true and which are false.

1. *The story was told by Dr. Watson.*

2. *Sherlock Holmes was living then in a little cottage in the country, at a small distance from the sea.*

3. *His life was very quiet.*

4. *Half a mile from his cottage there was a hospital.*

5. *Dr. Watson sometimes called at Sherlock Holmes's cottage.*

На третьому етапі основна робота була присвячена формуванню навичок усного мовлення. Приклади вправ надані нижче:

Вправа 8. 1). Picking out the words and word combinations from the text, tell the story of McPherson from the point of view of

1. *Harold Stackhurst*

2. *Yan Murdoch*

3. *Dr. Watson*

2). Discuss the following:

1. *Where do you think Sherlock Holmes should look for the murderer? Make guesses about the case.*

2. *Do you think that the first impressions of a person are always right?*

Вправа 9. Retell the story using the words and word combinations from the text.

Вправа 10. Pick out sentences from the story to show why Sherlock Holmes had his suspicions about Yan Murdoch.

Вправа 11. Act out a dialogue between Maud Bellamy and Yan Murdoch when the latter came to tell her about McPherson's death.

Вправа 12. Give a description of

a. *Yan Murdoch*

b. *Maud Bellamy*

c. *Tom Bellamy*

d. *William Bellamy*

Розділ Reading Comprehension and Discussion Tasks був розрахований на максимальний ступень опрацювання лексичного та граматичного матеріалу тексту, найвищий рівень його розуміння, проникнення у підтекст. В ХТ емоційно-оцінний план часто не виражений безпосередньо, а має бути вичитаний зі всього повідомлення в цілому. Ці вправи розвивають уміння витягувати з читаного інформацію. Як способи контролю розуміння використовуються питання до тексту, переказ, вибір відповідних пропозицій, дискусії, опис характеристик, гіпотези стосовно взаємовідносин персонажів твору, висловлення свого відношення до читаного, своїх емоцій. Обговорення можливості існування в житті ситуацій подібно до тієї, про яку прочитано, вига-

дування студентами можливих завершень розповіді і інші комунікативні завдання.

Експериментальна перевірка розробленого підходу до занять з домашнього читання проводилась з студентами першого курсу заочного відділення факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. В експерименті брали участь дванадцять студентів віком від сімнадцяти до двадцяти років. Серед них одинадцять студентів жіночої статі та один – чоловічої. Треба відзначити, що двоє студентів, хлопець та дівчина, мали серйозні фізичні вади але, за нашими спостереженнями, це майже не заважало їм встигати на рівні з групою.

Художні тексти та навчальний матеріал були роздані студентам заздалегідь. Із дванадцяти присутніх студентів двоє не підготувалися до уроку. На роботу з розділами *Pre-reading Tasks* та *Vocabulary and Grammar Tasks* було витрачено п'ятдесят три хвилини із дев'яноста відведених для аудиторної роботи. Решта часу було присвячено третьому етапу: розвитку навичок усного спілкування. За нашими спостереженнями студенти жваво брали участь в дискусії, показали високий рівень засвоєння лексичного матеріалу.

З метою отримання інформації про ставлення студентів до розроблених навчальних матеріалів після експериментального навчання, студентам було запропоновано відповісти на питання анкети. Анкетування показало що найбільш цікавим видом вправ на цьому етапі навчання в даній групі є будівництво синонімічних та антонімічних пар. Студенти будували синонімічні і антонімічні ряди, навіть виходячи за межі тексту. Результати експериментального навчання підтвердили доцільність запровадження в навчальний процес вищої мовної школи системи вправ для розвитку комунікативної компетенції студентів.

Таким чином, створена система вправ включає три етапи: підготовчий етап аналізу художнього тексту (етап мотивації діяльності студента, опрацювання фонетичних та лексико-граматичних навичок та вмінь); етап контролю розуміння прочитаного; етап розвитку навичок усного спілкування. Виходячи з теорій поетапного формування ро-

зумових дій та дієвого підходу до навчання мовленнєвої діяльності, кожен етап включає ряд вправ, що спрямовані на формування відповідних якостей навички.

Результати експериментального дослідження свідчать про ефективність розробленої системи занять з домашнього читання та доцільність її використання в навчальному процесі. Перспективу подальшого дослідження у цій галузі ми,

по-перш, вважаємо у вдосконаленні та доповненні даної системи вправ, та розробці нових комплексів вправ до художніх текстів, які використовуються на заняттях з домашнього читання на середніх та старших курсах факультетів іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бонк Н.А. Учебник английского языка / Н.А. Бонк, Г.А. Котий, Н.А. Лукьянова. – К. : “Арий”, 2007. – 639 с.

УДК 378.016:811.111'243

**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ 4 КУРСА
ФАКУЛЬТЕТА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**

В.С. Кузьмина, Т.К. Меркулова (Харьков)

Педагогическая практика – это важная составная часть учебного процесса в специализированном вузе; она дает студентам возможность продемонстрировать приобретенные лингвистические и методические навыки и умения. В статье намечены пути повышения эффективности педпрактики, а также повышения мотивации студентов к педагогической деятельности. Авторами разработана анкета для студентов 4 курса, которая поможет сделать выводы об основных трудностях, с которыми студенты-практиканты могут столкнуться при прохождении педпрактики.

Ключевые слова: анкетирование, воспитание, методика, мотивация, педагогика, планирование уроков, эффективность.

В.С. Кузьміна, Т.К. Меркулова. Шляхи підвищення ефективності педагогічної практики студентів 4 курсу факультету іноземних мов. Педагогічна практика є важливою складовою частиною учбового процесу у спеціалізованому вищому учбовому закладі; вона дає студентам можливість продемонструвати отримані лінгвістичні та методичні навички та вміння. У статті позначені шляхи підвищення ефективності педагогічної практики, а також мотивації студентів до педагогічної діяльності. Авторами розроблена анкета для студентів 4 курсу, яка допоможе зробити висновки, що до основних проблем, з якими студенти-практиканти можуть зіткнутися під час проходження педагогічної практики.

Ключові слова: анкетування, виховування, ефективність, методика, мотивація, педагогіка, планування уроків.

V.S. Kuzmina, T.K. Merkulova. Ways of increasing the effectiveness of pedagogical practice of the 4th-year students of the faculty of foreign languages. Pedagogical practice is an important component of the learning process in a specialized educational establishment; it gives students a possibility to demonstrate the acquired skills and abilities in the field of linguistics and methods of teaching. In the article, ways of increasing the effectiveness of pedagogical practice as well as of students' motivation to choose the profession of a teacher are singled out. The authors made up a questionnaire for the fourth-year students which will help make conclusions about the main problems which students may face during their pedagogical practice.

Key words: effectiveness, methods of teaching, motivation, pedagogy, planning of lessons, upbringing.

Педагогическая практика является чрезвычайно важной составной частью учебного процесса в специализированном языковом вузе. Как указывается в Рекомендациях по педагогической практике [1, с. 3], педагогическая практика (ПП) – это звено, которое объединяет обучение в университете с самостоятельной работой в школе. Фактически, ПП – это первая возможность для студентов продемонстрировать приобретенные лингвистические и методические навыки и умения, необходимые для успешной деятельности в сфере школьного образования. Не секрет, что лишь не-

большая часть наших студентов связывает свою будущую профессиональную деятельность с работой в школе. Одной из причин этого является слабая мотивация к педагогической деятельности или полное отсутствие такой мотивации.

Объектом нашего исследования является организация и проведение ПП на 4 курсе факультета иностранных языков. Материалом исследования послужили нормативные документы по проведению педпрактики у студентов 4 курса факультета иностранных языков. Цель данной статьи – наметить пути и способы повышения эффек-

тивности ПП. Актуальность исследования определяется необходимостью повышения мотивации студентов к педагогической деятельности за счет оптимизации подготовки к ПП, ее проведения и анализа результатов на основе анкетирования студентов.

Согласно Рекомендациям по педагогической практике [1, с. 4–5], студенты 4 курса к началу ПП должны обладать определенными навыками и умениями, в частности, уметь:

- планировать уроки и внеклассные мероприятия;
- осуществлять коммуникацию на иностранном языке, включая обучение учащихся иностранному языку в соответствии с учебной программой, и контролировать усвоение учащимися материала и уровень сформированности их языковых навыков и умений;
- обеспечивать рациональную организацию урока, включая целенаправленное и методически грамотное использование учебников, учебных пособий, средств наглядности и ТСО;
- реализовать общеобразовательный, развивающий и воспитательный потенциал урока иностранного языка, а также формировать и развивать личность учащегося; способствовать его моральному, культурному, эстетическому и гуманистическому воспитанию.

К сожалению, следует отметить, что на практике большинство наших студентов не владеют в полной мере такими навыками и умениями и в результате получают низкую оценку за ПП, что, в свою очередь, приводит к понижению их самооценки и нежеланию связывать свою будущую профессиональную деятельность с работой учителя.

Частично такое положение вещей можно объяснить недостаточным количеством часов в учебном плане, выделяемых на основной иностранный язык, лекции и семинары по методике преподавания иностранного языка в школе, психологии и педагогике. Следует также отметить, что целый ряд студентов имеет, даже к 4 курсу, довольно слабый уровень владения иностранным языком. Такие студенты не могут проводить занятия на высоком уровне. Зачастую они не слышат и не исправляют ошибки учащихся, не умеют заинтересовать де-

тей. Такие уроки, по сути, приносят больше вреда, чем пользы как ученикам, так и самому практиканту.

В некоторых случаях руководители педпрактики завышают оценки своим студентам, чтобы поощрить их дисциплинированность, своевременную сдачу документации и т. д., не принимая во внимание их языковые и методические умения, проявленные на проведенных уроках. Такой подход также не способствует повышению мотивации студентов и снижает значимость ПП в их глазах.

Обычно студенты филологического отделения 4 курса проходят педпрактику в течение месяца с 1 по 30 апреля в 9 базовых школах г. Харькова и в университетском лицее. Практика проходит с отрывом от учебного процесса. Во многих базовых учебных заведениях, учителя и методисты по мере сил оказывают практикантам помощь в составлении плана урока, выборе видов заданий и упражнений для работы с учащимися и т. д. Но в большинстве случаев из-за своей загруженности учителя не могут уделять практикантам много внимания, и основная нагрузка ложится на плечи университетского руководителя ПП, который занят не меньше и руководит практикой без отрыва от своих занятий. По нашему мнению, с целью “облегчения участи” руководителя ПП и оптимизации ПП в целом, следует принять следующие меры:

1. Планировать учебную нагрузку таким образом, чтобы университетский методист руководил максимум 5 студентами-практикантами, а не 10–12, а то и 19, как это происходит сейчас.

2. При распределении студентов по школам и классам обязательно учитывать их успеваемость по основному языку. Нам представляется целесообразным направлять более сильных студентов для прохождения практики в старшие классы спецшкол, а более слабых – в обычные средние школы, желательно в младшие классы.

3. Включить в договоры со школами пункт о том, чтобы студентами-практикантами руководили самые опытные учителя-методисты.

На наш взгляд, низкий уровень мотивации студентов к педагогической деятельности, в частно-

сти, может быть обусловлен определенными проблемами, с которыми они обычно сталкиваются при прохождении ПП. Чтобы лучше понимать суть этих проблем, мы разработали ряд вопросов для анкетирования студентов 4 курса перед пед-практикой. Мы уверены, что анализ ответов студентов на вопросы анкеты позволит сделать определенные выводы об ожиданиях, надеждах и опасениях студентов перед тем, как они в первый раз войдут в школьный класс. Поскольку анкета будет анонимной, мы надеемся, что большая часть ответов будет правдивой и отразит реальную картину.

Мы планируем предложить студентам заполнить эту анкету за несколько дней до начала ПП на одном из семинаров по методике. При этом необходимо четко объяснить студентам цели и задачи заполнения ими анкеты. В качестве примера приведем несколько вопросов этой анкеты:

АНКЕТА № 1

1. Связываете ли вы свою будущую карьеру с работой в школе?
 - а) Да.
 - б) Нет.
 - в) Не уверен(а).
 - г) Ваш вариант ответа.
2. По вашему мнению, что является самым главным в профессии школьного учителя?
 - а) Блестящее знание своего предмета.
 - б) Любовь к детям и умение работать с ними.
 - в) Готовность постоянно работать над собой, совершенствоваться в профессии.
 - г) _____ (ваш вариант ответа)
3. Что вас больше всего пугает в работе школьного учителя?
 - а) Небольшая зарплата и ненормированный рабочий день.
 - б) Работа с трудными детьми.
 - в) Необходимость из года в год преподавать один и тот же материал?
 - г) Работа в чисто женском коллективе.
 - д) _____ (ваш вариант ответа)
4. Какие основные трудности, по вашему мнению, могут возникнуть у вас в процессе пед-практики?
 - а) Лингвистические: я недостаточно хорошо владею английским языком.
 - б) Организационные: я не уверен(а), что смогу правильно организовать уроки и внеклассные мероприятия.
 - в) Социальные: я не уверен(а), что смогу наладить общение с детьми, учителями и администрацией школы.
 - г) Методические: я не уверен(а), что смогу правильно распланировать урок.
 - д) Дисциплинарные: я не уверен(а), что смогу поддерживать дисциплину в классе.
 - е) _____ (ваш вариант ответа)
5. С учениками какого возраста вы бы предпочли работать?
 - а) 6–8 лет.
 - б) 9–12 лет.
 - в) 13–15 лет.
 - г) 16–17 лет.
 - д) _____ (ваш вариант ответа)
6. Как вы считаете, какими должны быть отношения между студентами-практикантами и учениками?
 - а) Дружеские, неформальные, иначе они не будут слушаться.
 - б) Формальные, с соблюдением дистанции, иначе они “сядут на голову”.
 - в) _____ (ваш вариант ответа)
7. Насколько, на ваш взгляд, важен игровой элемент на уроке?
 - а) Игру как элемент урока можно использовать только в младших классах.
 - б) Игру как элемент урока можно использовать в любых классах.
 - в) Игру как элемент урока надо использовать как можно меньше, так как учеников трудно после нее успокоить.
 - г) Игровой элемент на уроке не обязателен, так как учеба – дело серьезное.
8. Как вы относитесь к использованию дополнительных материалов на уроке?
 - а) Считаю их использование обязательным, т. к. учебника, как правило, достаточно.
 - б) Считаю их использование необязательным, т. к. учебника, на мой взгляд, недостаточно.

- в) Считаю их использование необязательным, т. к. они это отнимает много времени.
- г) Считаю, что их можно использовать только при необходимости.
- д) _____ (ваш вариант ответа)
9. Чему, на наш взгляд, следует уделить наибольшее внимание при подготовке к уроку?
- а) Тщательному планированию урока по времени.
- б) Детальному изучению материала, который подлежит усвоению учениками.
- в) Обдумыванию, как лучше объяснить новый материал.
- г) Поиску дополнительных материалов.
- д) _____ (ваш вариант ответа)
10. Можете ли вы, на ваш взгляд, позитивно или негативное повлиять на будущее ваших учеников за такой короткий срок как ваша педагогическая практика?
- а) Думаю, да.
- б) Уверен(а), что нет.
- в) Сомневаюсь.
- г) _____ (ваш вариант ответа)
11. Насколько полезной, на ваш взгляд, будет педпрактика для вас как для будущего специалиста?
- а) Уверен(а), что она будет очень полезной.
- б) Возможно, она принес мне какую-нибудь пользу, но я в этом очень сомневаюсь.
- в) Боюсь, что это будет трата времени, так как по собственному опыту знаю, как относятся к практикантам в школе.
- г) _____ (ваш вариант ответа)
12. Кто, на ваш взгляд, должен уделять вам больше внимания во время прохождения педпрактики?
- а) Руководитель вашей практики с кафедры методики
- б) Школьный учитель-методист.
- в) Преподаватель кафедры педагогики, ответственный за вашу практику.
- г) _____ (ваш вариант ответа)
13. Есть ли, на ваш взгляд, необходимость проведения дополнительных методических консультаций или занятий во время ПП?
- а) Да, потому что во время практики возникают вопросы, на которые школьные учителя ответить не могут.
- б) Нет, потому что они просто отвлекают от самой практики.
- в) _____ (ваш вариант ответа)
14. Насколько часто, по вашему мнению, нужно проводить такие консультации или дополнительные занятия?
- а) Один раз в неделю по расписанию.
- б) Они должны проводиться только по просьбе студентов и носить индивидуальный характер.
- в) Один раз перед зачетным уроком или сдачей документации.
- г) _____ (ваш вариант ответа)
15. Есть ли, на ваш взгляд необходимость подробного обсуждения результатов ПП после ее завершения?
- а) Несомненно, потому что это поможет избежать многих ошибок во время ассистентской практики на 5 курсе.
- б) Не вижу в этом особой необходимости, так как лучше всего это обсуждать со школьным учителем.
- в) _____ (ваш вариант ответа)
- Следует отметить, что в рамках данной статьи мы только поставили проблему и наметили пути ее решения. Перспективой дальнейшего исследования, связанного с вопросами повышения эффективности педагогической практики студентов, будет составление анкеты № 2, обсуждение результатов анкетирования студентов до и после проведения ПП и дальнейший поиск путей повышения мотивации студентов к педагогической деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рекомендації з педагогічної практики. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2001. – 34 с.

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПОХІДНИЙ ЛЕКСИЦІ НА МОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

М.А. Рубцова (Харків)

У даній статті обґрунтовується необхідність підвищення ефективності навчання іноземним мовам та доцільність залучення ономасіологічного принципу до учбового процесу під час подання нового лексичного матеріалу. Даються рекомендації щодо змісту вправ, спрямованих на семантизацію та актуалізацію похідної лексики англійської мови.

Ключові слова: когнітивна структура, номінація, ономасіологічна модель, похідне слово, суфіксація.

М.А. Рубцова. Ономасіологический принцип в процессе обучения производной лексике на языковых факультетах. В данной статье обосновывается необходимость повышения эффективности обучения иностранным языкам и целесообразность применения ономасіологического принципа в учебном процессе при представлении нового лексического материала. Даются рекомендации относительно содержания упражнений, направленных на семантизацию и актуализацию производной лексики английского языка.

Ключевые слова: когнитивная структура, номінація, ономасіологическая модель, производное слово, суфіксація.

M.A. Rubtsova. Onomasiological principle in teaching derived vocabulary at language faculties. The article substantiates the necessity of heightening the effectiveness of a foreign language teaching and the practicability of the onomasiological principle application in the process of new vocabulary teaching. The author gives some recommendations as for the content of exercises for semantization and actualization of English derived vocabulary.

Key words: cognitive structure, derivative, nomination, onomasiological model, suffixation.

Відомо, що володіння іноземною мовою є одним з найважливіших атрибутів сучасної освіченої людини. Загальне прагнення оволодіти іноземною мовою обумовлюється розширенням міжнародних контактів на всіх рівнях людської діяльності. Такі зміни у суспільстві змушують свідомо переглянути підходи та методи навчання іноземним мовам, особливо коли мова йде про підготовку студентів-філологів та перекладачів, тобто спеціалістів вищої кваліфікації. Певні фактори, такі як зміни у демографічній та соціально-економічній ситуації країни, а також сформовані стереотипи проведення практичних занять з іноземної мови не можуть повною мірою задовольнити вимоги мовної підготовки майбутніх фахівців. Саме тому впровадження нового ономасіологічного принципу у навчанні лексики іноземної мови робить наше дослідження актуальним. З нашого погляду новий підхід дозволить оновити вузівський курс практичної англійської мови, створити умови для по-

силення учбової мотивації та, у кінцевому підсумку, досягти гарантованих результатів навчання лексики англійської мови.

Відомо, що однією з основних функцій мови є її пізнавальна, когнітивна функція. З точки зору когнітивної теорії, мова є засобом пізнання. Саме тому метою даної роботи є обґрунтування доцільності впровадження у процес навчання іноземній мові ономасіологічного підходу, який ґрунтується на когнітивних принципах.

Відомо, що знання лексичного запасу є важливою частиною оволодіння мовою. Більшість англійських лексичних одиниць являє собою похідні слова, і саме тому об'єктом дослідження є процес навчання похідним словам на мовних факультетах із залученням ономасіологічного підходу.

Предметом дослідження є шляхи семантизації та актуалізації похідних одиниць на заняттях з англійської мови з урахуванням принципів ономасіологічного підходу

У вітчизняній науці в розвиток словотвору та вивчення його особливостей значний внесок зробили такі вчені як Н.Д. Арутюнова, А.В. Бондарко, Г.О. Винокур, В.Г. Гак, О.А. Земська, О.С. Кубрякова, В.В. Лопатін та інші. Вивченню англійсько-го словотвору присвячені роботи дослідників Є.Н. Бортничук, П.М. Карашук, Г. Марчанда, О.Д. Мешкова, А.І. Смирницького, П.В. Царьова та інших. Роботи вищезазначених вчених відіграють величезне значення у розвитку теоретичної науки, але не мають прямого виходу на безпосереднє навчання словотвору в учбовому процесі.

З іншого боку, значна кількість учбових посібників таких авторів, як, наприклад, С.Н. Шидловська, Г.А. Эпштейн, Н.А. Маковецька, О.М. Воевудська, є суто практичними та не мають достатньо обґрунтованих теоретичних підходів до побудови вправ. Разом з тим, використання сучасних досягнень теорії словотвору в методиці викладання іноземних мов відкриває великі можливості для поглибленого та різнобічного вивчення лексичного складу англійської мови, служить підвищенню грамотності, сприяє більше швидкій і результативній роботі з текстами, що містять нові, невивчені слова, розвиває мовну інтуїцію. Саме у залученні новітніх теоретичних положень до практики навчання англійській похідній лексиці та у розробці комплексу вправ для її актуалізації та семантизації з використанням ономасіологічного принципу і полягає новизна нашої роботи.

Ономасіологічний напрямок, на думку О.С. Кубрякової, є однією з ранніх версій когнітивізму у вітчизняній науці [5]. Головна особливість ономасіологічного підходу – увага до процесів номінації, коли вторинна одиниця розглядається у тісному зв'язку з предметом або явищем реальної дійсності. Ономасіологія визначає шляхи від предметного світу – до найменування окремих його фрагментів. В цьому полягає сутність ономасіологічного підходу, який надає можливість зрозуміти не тільки технічні засоби акту номінації, але і мотиваційні зв'язки між компонентами похідного слова, та між первинним словом та похідним. Це, в свою чергу, робить даний підхід невід'ємною частинною комплексного навчання мови. «Що означає

слово, в чому полягає зв'язок слів з життям, що складає їх сутність – завдання, що хвилює не тільки дослідників мови, але й тих, хто вивчає її як нерідну. Чітке усвідомлення вмісту слів – це форма оволодіння ними і одночасно ситуаціями, в яких вживаються слова як знаряддя мислення та діяльності» [3, с. 207–208].

Одною з ознак номінації є її зв'язок з мовною практикою, необхідністю знати правила словотвору та основні словотворчі моделі. Подібний підхід сприяє формуванню творчого потенціалу студентів, формує в них готовність свідомо вибирати мовні засоби, що є адекватними ситуації спілкування. Завданням на практичних заняттях з лексикою повинно бути тлумачення того, як створені слова, і яким чином вони пов'язані з предметним світом та зі словами, від яких вони утворені.

Відомо, що поповнення словникового складу мови відбувається, в основному, за рахунок словотвору і тому у процесі навчання акцент повинен робитися на вивчення семантики та структури саме цих слів. Як зазначає Г.О. Винокур, «значення слів з похідною основою завжди визначається за допомогою посилання на значення відповідної первинної основи, причому саме таке роз'яснення значення похідних основ ... і становить суто лінгвістичне завдання у вивченні значень слів» [1, с. 42]. Цю можливість вивести значення похідних слів можна застосовувати на заняттях з практичної англійської мови у вищій школі. Можна уподібнити процес навчання новому похідному слову процесу утворення похідних слів у цій мові. Саме тут є слушним залучення ономасіологічного принципу у процес навчання похідній англійській лексиці.

Ономасіологічний підхід до словотвору був вперше використаний чеськими лінгвістами М. Докулілом, який розробив основні положення ономасіологічного підходу до словотвору [9]. Ономасіологічний аспект словотвору у вітчизняній лінгвістичній науці докладно мотивує О.С. Кубрякова. Вона пише: «Головною метою ономасіології є встановлення тих принципів, якими керується мовець при здійсненні ним номінативної діяльності... Важливою складовою частиною ономасіології є ономасіологія дериваційна, котра вирішує постав-

лені вище проблеми стосовно такого номінативного знака, як похідне слово» [6, с. 21].

Характеризуючи слідом за О.С. Кубряковою акт номінації як оперативну одиницю, пов'язану з вибором словотворчого механізму, Л.А. Чижова розглядає словотворче значення, як нове значення, що виникає в похідному слові в результаті з'єднання мотивуючої і формантної частин. Вона пише, що «словотворче значення, яке виділяється в межах словотворчої моделі, а також словотворчі категорії дозволяють описати словотвір в ономасіологічному аспекті» [8, с. 199].

З точки зору когнітивної лінгвістики, для виявлення елементів акту номінації дослідники, по суті справи, використовують ономасіологічну характеристику. Ономасіологічна характеристика зв'язує значення, що потребує вербалізації, з формою його вираження, і вона завжди спрямована на з'ясування того, яким чином оформлюються дані значення в даному знаку [6, с. 21–22]. У зв'язку із цими положеннями теорію номінації можна розглядати під кутом зору методики викладання іноземних мов. Цю ономасіологічну характеристику можна успішно використати при навчанні лексики, оскільки вона розкриває шлях створення нового слова в мові, що вивчається, може служити свого роду алгоритмом розуміння й продукування нових невивчених слів, родинних уже вивченим.

О.С. Кубрякова пише, що «з ономасіологічної точки зору виникнення похідного слова може бути описане як приписування певної ономасіологічної ознаки певному ономасіологічному базису...» [6, с. 24]. Похідні слова мають зміст і чітко виражену форму. «Когнітивна структура похідного слова представлена його словотворчою моделлю й у кожному конкретному випадку доповнюється значенням словотворчої моделі або словотворчим значенням» [2, с. 67]. Когнітивна структура похідного слова корелює з його словотворчою моделлю, що є тією рамкою, що потім наповнюється конкретним лексичним змістом. Словотворча модель стоїть на початку словотворчого процесу й визначає, як за допомогою словотворчих елементів мови утворюються похідні слова.

О.А. Земська стверджує, що «Специфіка похідних слів у семантичному відношенні полягає в тому, що в них найбільш яскраво, більш чітко, ніж у словах непохідних, виявляється системний характер лексики.» [4, с. 111]. Завдання викладача англійської мови як іноземної полягають у тому, щоб показати й роз'яснити цю особливість учням і тим самим полегшити, прискорити вивчення мови, розширити обсяг досліджуваної лексики. У цьому випадку засвоєння лексики спирається не на механічне запам'ятовування та переклад англійських слів на рідну мову, а на осмислене, усвідомлене, логічне запам'ятовування. Такий вид запам'ятовування є самим корисним з погляду психології. Отже, потрібно визнати когнітивний підхід до процесу вивчення мови як найбільш відповідний природі діяльності особистості.

І.Г. Милославський вказує на практичну значимість уміння розуміти значення похідного слова за значенням його складових при навчанні іноземній мові. Він пише: «Значення багатоморфемного слова ... являє собою ... не просту суму значень складових морфем. Не викликає сумніву той факт, що «прироцжене значення» являє собою функцію від семантики в слові співставлених морфем. [7, с. 21]. Засвоюючи іноземну мову, студенти засвоюють і словотворчі типи, моделі, за якими створюються слова.

Розкриття значення похідного слова може здійснюватися на основі виведення значення слова з опорою на підказки. Такі підказки можна побачити в ономасіологічній структурі цього похідного слова. Посилання на ономасіологічну структуру слова припускають роз'яснення значення частин, що відповідають мотивуючим і формантній частинам слова.

Наприклад, при поясненні значення суфіксальних похідних із транспозиційним типом значення, підказками служать: а) знайоме значення твірної основи; б) значення суфікса; в) частина мови похідного слова. У всіх суфіксальних похідних, що належать до однієї словотворчої моделі, є загальна формула тлумачення лексичного значення (семантична схема або дефініція слова).

Так, іменники зі значенням особи можуть бути розкриті за допомогою формулювань, наприклад: *a teacher – a person who teaches, a writer – a person who writes books, a reader – a person who reads books*. Іменники зі значенням ознаки, зазначеної у твірному слові: *richness – the state of being rich, poorness – the state of being poor*; і подібним чином: *slyness – from sly, archness – from arch, boldness – from bold*.

Значення похідних прикметників з відсутністю або наявністю ознаки, зазначеної основою і утворених від іменників можна розкрити за допомогою опису: *fruitless – having no fruit or result, childless – having no children, starless – having no stars, homeless – having no home; girlish – typical or similar to a girl, foolish – typical or similar to a fool, childish – typical or similar to a child*.

Таким чином, при розкритті значення суфіксальних похідних використовуються прийоми, засновані на виводимості: тлумачення слова за допомогою семантичної дефініції і посилання на його ономазіологічну структуру. Виводимість може служити критерієм відбору лексичного матеріалу як для активного, так і для пасивного словника. Використовувати це можна на всіх етапах навчання лексиці, але на кожному етапі беруться тільки ті словотворчі моделі, які можна семантизувати, спираючись на достатню кількість опор, вже відомих словотворчих моделей та певних правил.

При роботі із суфіксальними моделями рекомендується розкривати лексичне значення похідних слів за допомогою семантичних схем. Так, схема "той, хто + похідна основа" дозволяє зрозуміти похідне слово за значенням його частин, а не простим перекладом на рідну мову. Послідовність дій при цьому така: слово англійської мови – його осмислення за допомогою формули-тлумачення значення – еквівалент у рідній мові, який називає сам студент. Наприклад: *workaholic – noun + (a)holic (фізично або розумово залежний від того, що позначено основою) – трудоголик; understandable – verb + able (той, що має якість, позначену основою) – зрозумілий, ясний*. При такому способі семантизації може бути зрозуміле будь-

яке похідне слово, утворене від знайомої основи (навіть якщо воно не має еквівалента в рідній мові).

З метою семантизації та подальшої актуалізації похідної лексики, а також для визначення ступеня володіння рядом мисленевих операцій далі надається опис змісту вправ, робота з якими основана на посиланні на ономазіологічну структуру слова:

1. Перша група вправ направлена на формування у студентів вміння виділяти із контексту найбільш споріднені слова, порівнювати їх та з'ясувати, яке зі слів у парі є первинним, а яке похідним. Наприклад: *Знайдіть в реченні пару споріднених слів. Яке з них є первинним, а яке похідним? Як побудовано похідне слово? **She was shy and this shyness was always a great problem for her.***

2. Тексти другої групи вправ не мають найбільш споріднених слів. Вправи націлені на формування у студентів вміння самостійно підбирати до вказаного похідного слова первинне, тобто, визначати, від якого слова було сформоване дане слово, і, співставляючи первинне та похідне слова, виділяти морфему (афікс або співоснову), за допомогою якої було створено похідне слово. Прикладом може служити наступне завдання: знайдіть слово з пестливим суфіксом. Визначте первинне по відношенню до нього слово. Порівняйте первинне та похідне слова за значенням і будовою. Як було сформовано похідне слово? ***Though he was over forty, his conduct struck me as boyish.***

3. Вправи третьої групи спрямовані на формування у студентів вміння самостійно проводити аналіз похідного слова за певною схемою:

- Визначити значення слова.
- Підібрати первинне слово по відношенню до похідного.
- Порівняти слова за змістом та структурою.

Такий комплекс вправ, на нашу думку, дозволить студентам краще зрозуміти, як формуються слова в англійській мові, усвідомити суть зв'язку між первинним та похідним словами.

Цілком зрозуміло, що для більш ефективної актуалізації похідних слів та успішного засвоєння прийомів семантизації, необхідно створювати пев-

ну мотивацію. Такою мотивацією може бути вміння самостійно семантизувати похідну лексику, що не зустрічалася раніше, розуміти тексти для читання без використання словників. Крім того, сама робота зі словотворчим матеріалом, якщо її організувати у формі завдань, що показують реалізацію лексичних одиниць у мовній практиці, стимулює учнів до дослідження можливостей мови. Перспективність нашого дослідження полягає у розробці комплексу практичних вправ та заходів, спрямованих на формування та вдосконалення вмінь студентів самостійно семантизувати та актуалізувати похідну лексику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию / Г.О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – Москва, 1959. – С. 419–443.
2. Громова И.А. Когнитивные аспекты семантики юридического термина (на материале английской юридической терминологии) / И.А. Громова // Проблемы семантики и прагматики : сб. науч. тр. – Калининград : Калинингр. ун-т, 1996.
3. Дорошевский В. Элементы лексикологии и семиотики / В. Дорошевский. – Москва : Прогресс, 1973. – 286 с.
4. Земская Е.А. Производные слова в толковых словарях русского языка / Е.А. Земская // Современная русская лексикография. – Ленинград : Наука, 1977. – С. 110–122.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Кубрякова Е.С. Ономаσιологические характеристики комплексных единиц словообразовательной системы / Е.С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. статей. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 21–25.
7. Милославский И.Г. Многоморфемное слово, его лексическая парадигма и семантическая структура / И.Г. Милославский // Актуальные проблемы русского словообразования. Ученые записки, Т. 143. – Ташкент, 1975. – С. 21–24.
8. Чиждова Л.А. Ономаσιологический аспект словообразовательных категорий русского языка / Л.А. Чиждова // Русский язык: Исторические судьбы и современность. – Москва : МГУ, 2000. – С. 198–200.
9. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine / M. Dokulil // Teorie odvozovani slov. – Praha : Naklad, 1962. – 264 p.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у вигляді 3,5” дискети в редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об’єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- сторінки рукопису нумеруються олівцем на звороті;

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с.35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В. Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В. Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В. В. Коммуниканты / В. В. Богданов, В. И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В. Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С.12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передую назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім’я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня адреса та електронна адреси.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Разом з матеріалами просимо надіслати 2 конверти для листування. Усі зазначені матеріали подаються у файлі. Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 930

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Українською, російською,
англійською, німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 15.12.2010. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 19,0. Ум. друк. арк. 16,4.
Тираж 110 пр. Ціна договірна.

61077, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.